

Ebben a legújabb, Antall József miniszterelnökkel és korával foglalkozó kötetünkben politikustársak és közéleti szereplők reflexiói találhatók. Az első szabadon választott kormányzat iránt érdeklődők kifejezetten e könyv számára készült interjúkat olvashatnak az Antall-kormány minisztereivel. Ezen visszaemlékezésekből eddig ismeretlen, vagy kevésbé ismert részletek ismerhetők meg a rendszerváltoztatás folyamataiból, a miniszterek életútjából, a korabeli társadalmat foglalkoztató izgalmas kérdésekről, egyebek mellett a kárpótlási folyamatokról, a privatizációról, a taxisblokádról. Sokszínű kép rajzolódik ki olvasás közben: beleláthatunk az egykori döntési folyamatokba is, megismerkedhetünk egy-egy kérdéskörrel kapcsolatos árnyalt véleményekkel. A kötet második és harmadik részében Antall Józsefről kortárs visszaemlékezéseket, kevésbé közismert interjúit, televíziós nyilatkozatait tesszük közzé, melyek alapján mind személyisége, mind a korabeli gazdasági, politikai helyzet mélyebben megismerhetővé, jobban érthetővé válik. Ez a munka szerves folytatása a VERITAS Történetkutató Intézet Antall Józsefről szóló eddigi köteteinek is.

**MAGYAR
NAPLÓ**

Ára: 2500 Ft

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS TÜKÖRREFLEXEI

VERITAS FÜZETEK 11.

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS TÜKÖRREFLEXEI

POLITIKUSTÁRSAK, KÖZÉLETI SZEREPLŐK
EMLÉKEZÉSEI ANTALL JÓZSEF MINISZTERELNÖK
ÉS KORMÁNYÁNAK MUNKÁSSÁGÁRA

 VERITAS
TÖRTÉNETKUTATÓ INTÉZET

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS TÜKÖRREFLEXEI

Politikustársak, közéleti szereplők emlékezései
Antall József miniszterelnök és kormányának
munkásságára

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS TÜKÖRREFLEXEI

Politikustársak, közéleti szereplők emlékezései
Antall József miniszterelnök és kormányának
munkásságára

Szerkesztette és a bevezetőt írta:
Tóth Eszter Zsófia

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2018

Lektorálta
Marinovich Endre

Sorozatszerkesztő
Ujváry Gábor

Szerkesztő
Ujváry Gábor

© Tóth Eszter Zsófia, 2018
© VERITAS Történetkutató Intézet, 2018
© Magyar Napló, 2018

ISBN 978-615-5721-57-1

ISSN 2498-4493

TARTALOM

Bevezető	7
I. Interjúk az Antall- és a Boross-kormány tagjaival	13
1. Interjú Andrásfalvy Bertalannal	13
2. Interjú Balsai Istvánval	23
3. Interjú Bod Péter Ákossal	35
4. Boross Péter miniszterelnök visszaemlékezése	44
5. Interjú Botos Katalinnal	49
6. Interjú Gálszécsy Andrással	59
7. Interjú Gergátz Elemérrel	68
8. Interjú Jeszenszky Gézával	72
9. Interjú Kádár Bélával	77
10. Interjú Keresztes K. Sándorral	88
11. Interjú Kiss Gyulával	94
12. Interjú Kónya Imrével	103
13. Interjú Kupa Mihállyal	111
14. Interjú Latorcai Jánossal	115
15. Interjú Schamschula Györggyel	121
16. Interjú Surján Lászlóval	126
17. Interjú Szabó Tamással	131
II. Versek Antall Józsefről	135
1. Nagy Gáspár: Magyar karácsony	135
2. Nagy Gáspár: Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából	136
3. Szentmihályi Szabó Péter: Antall József emlékezete	139
III. Esszék, interjúk Antall Józsefről	141
1. Orbán Viktor, Magyarország későbbi miniszterelnökének nyilatkozata Antall Józsefről 1994-ben	141
2. Jelenits István gyászbeszéde	143
3. Kulin Ferenc: Antall Józsefre emlékezve: A történész és a politikus	146
4. O'Sváth György: Gondolatok Antall Józsefről	152

IV. <i>Forradalom a jog útján</i> – Feledy Péter filmje	159
1. Raymond Barre	159
2. Pozsgay Imre	160
3. Mádl Ferenc	162
4. Kiss Gy. Csaba	164
5. Für Lajos	166
V. Antall József beszédei, nyilatkozatai	169
1. Antall József miniszterelnök letiltott beszéde	169
2. Antall József nyilatkozata <i>A Hét</i> című televíziós műsornak, 1990. december 30., év végi interjú	176
3. A pizsamás interjú	178
4. Antall József nyilatkozata Feledy Péternek <i>A Hét</i> című műsorban, 1991. 10. 27.	187
5. Antall József nyilatkozata Feledy Péternek <i>A Hét</i> című műsorban, 1992. augusztus 23.	188
Összefoglaló a miniszterekről	191
Antall József kormánya	191
Boross Péter kormánya	192
Életrajzok (a kormányzati funkció lezárultáig)	193
Irodalomjegyzék	207

BEVEZETŐ¹

Három részből álló kötetet tart kezében az olvasó. A kötet első részében az Antall-kormány és a Boross-kormány egykori minisztereivel készített interjúinkat olvashatja az érdeklődő.² Ezen interjúkat a VERITAS Történetkutató Intézet munkatársai 2015–2018 között készítették el. Antall József halálának egy éves évfordulójára, 1994 őszén alkotott Feledy Péter a Magyar Televízióban egy dokumentumfilmet, melynek címe: *Forradalom a jog útján*. A második részben e film interjúi közül válogattuk ki a legizgalmasabb visszaemlékezéseket Antall Józsefre.³ A kötet harmadik részében Antall József miniszterelnök kevésbé közismert interjút, televíziós nyilatkozatait tesszük közzé, melyek alapján mind személyisége, mind a korabeli gazdasági, politikai helyzet mélyebben megismerhetővé, jobban megérthetőbbé válik.

E kötet célja az értékmérés, értékátadás, Antall József miniszterelnök sokrétű személyiségének bemutatása eddig ismeretlen oldalakról is. Olvasás közben a rendszerváltoztatás folyamatával, a háttérben játszódó folyamatokkal ismerkedhetünk meg, belecsöppenhetünk az 1980-as évek végének, az 1990-es évek elejének világába. Fontos, jelenünket is meghatározó döntésekről van szó e kötetben. Jobban megismerhetjük tehát mind a rendszerváltoztatás első miniszterelnökének, Antall Józsefnek a személyiségét, mind a miniszterek életútját, miniszteri tevékenységüket. Életközé-livé válnak a nagypolitika történései. Sokszínű kép rajzolódik ki olvasás közben: beleláthatunk az egykori döntési folyamatokba is, megismerkedhetünk egy-egy kérdéskörrel kapcsolatos, árnyalt véleményekkel. Az interjúk azokkal a miniszterekkel készültek el, akik vállalták a történelmi szempontból kiemelkedő jelentőségű beszélgetést, az emlékek feltárását. A beszélgetések alapján belepillanthatunk a döntési folyamatokba, megismerhetjük a rendszerváltoztatás kulisszatitkait és Antall József miniszterelnököt emberközelből. A korabeli politika színes palettája tárul elénk.

Az interjúk egy részét Dienes-Oehm Dávid, másik részüket Tóth Eszter Zsófia, egy interjút pedig Hollósi Gábor készített. A Dienes-Oehm Dávid által kidolgozott kérdéssort alkalmaztuk az interjúk során, így azok részben kötött tematikájú, részben kötetlen beszélgetések voltak az alábbi témakörökben:

1. Gyermek- és ifjúkorából mely tényezőnek lehetett szerepe abban, hogy miniszter lett?

¹ A bevezetőben a kötetben szereplő interjúkat hivatkozom.

² Az interjúk szövegét az interjúalanyok által jóváhagyott formában közöljük.

³ Ezúton is köszönöm Feledy Péternek, hogy a rendelkezésünkre bocsátotta a filmet és az interjúkat. A film címe: *Forradalom a jog útján*.

2. Hogyan kapcsolódott be a rendszerváltoztatás folyamatába?
3. Ki volt miniszterként a politikusi példaképe?
4. Konkrétan hogyan történt a felkérés a miniszteri posztra?
5. Miniszteri időszakából mire a legbüszkébb és mi az, amiben ma másként döntene?

A következőkben áttekintést adok a rendszerváltoztatásnak azokról a témaköröiről, amelyek a miniszteri interjúkban hangsúlyosan szerepelnek.

A Magyar Demokrata Fórum 1989–1990-es választási kampányának középpontjában a nyugodt erő, a békés átmenet megjelenítése állt. Erős kormányt, erős forintot – hangzott az egyik jelszó. A „Tovarisi, konyec” emblematis plakat a szovjet csapatok magyarországi kivonulásáról szólt, a magyar függetlenség megteremtését helyezte a középpontba. Az „Országos tavaszi nagytakarítást!” jelszó pedig a kommunista örökség elvetését, hatásának feldolgozását jelentette. Az MDF választási sikere annak köszönhető, hogy nyugodt átmenetet ígért, nem radikális elszámoltatást; kárpótlást, a kommunista örökség feldolgozását, de nem elszámoltatást. A keresztény Magyarország, a polgárosodás értékeinek megjelenítését, ismételten a köztudatban emelését is célul tűzte ki. Lényegesnek tartotta az 1956-os forradalmi hagyományok méltó helyre emelését, a magyar nemzeti identitás, a népi hagyományok közkincként kezelését.

Szabó Tamás a vele készített interjúkban hangsúlyozta, hogy a kampányidőszak nagy élmény volt számára, óriási érdeklődés kísérte: „Nagyon érdekes volt a kampányidőszak. Elmentem egy 700 fős faluba, kétszázan részt vettek a kampánygyűlésen, dugig tele volt a hely.” Olyan volt az az időszak, mint mikor kiszabadul a palackba zárt szellem, az emberek hittek a demokrácián, jogállamiságon alapuló államban, a többpártrendszerben, és ezt békés átmenet segítségével megvalósíthatónak tartották. Azok a történetek, melyeket évtizedeken át nem lehetett elmondani, a hadifogság, a Gulag, a kitelepítés élményei, a diktatúra politikai üldözésének tanúságtételei mind elbeszélhetővé váltak.

Kiss Gyula kiemelte, a választási kampányhoz köthető, hogy bekapcsolódott a politikába: „A kigazdapártiak voltak, akik először megkerestek, hogy vegyek részt a választási kampányuk előkészítésében. Még irodánk sem volt. Miskolcon óriási akciónak számított, hogy én és egy másik társam bementünk a párt megyei irodájához, hogy szeretnénk egy irodát. [...] A dolog érdekessége, hogy sikerült elérnünk, hogy a Kigazdapárt elsőként kapott Miskolcon irodát.” A rendszerváltoztatás tehát a történelmi pártok újjászervezésének izgalmas időszaka is volt egyúttal.

1990. október 25–28. között a hirtelen bejelentett, 65%-os benzináremelés ellen tiltakozva taxisok és fuvarozók zárták le az utakat országszerte. Ez az akció taxisblokádként híresült el. 1990. október 28-án az Érdekegyeztető Tanács ülésén egyeztek meg a Kormány, a munkaadók és munkavállalók képviselői. A kompromisszummal

végződő tárgyalássorozat eredménye volt, hogy a megemelt benzinárat 12 Ft-tal csökkentették és a megmozdulásban résztvevőket nem vonták felelősségre.⁴ Az Országos Rendőrfőkapitányság 1990. október 27., reggel 6 órai helyzetjelentése szerint: „A főváros kerületeiben és forgalmasabb csomópontjaiban, valamint a lezárt hidakon a korábbi helyzet lényegében változatlan. A blokád feloldására vonatkozó ezidáig elhangzott felhívások eredményre nem vezettek. Ma hajnaltól új jelenség, hogy a blokád a tömegközlekedési eszközök, autóbuszok garázsaira is kiterjesztették.”⁵

A Kormány válságmenedzselési tervei között az alábbiak szerepeltek:

„1. Jegyrendszer bevezetése benzinre és gázolajra, a lakosság, a félállású magánfuvarozók és főállású magánfuvarozók differenciáltan benzinjegyet kapnak. Az ország benzintartalékai és devizavásárlásai lehetőségeinek következtében ez átlagosan 50 l/fő/benzin ellátmányt jelent havonta. Ezt kedvezményes 48-50 Ft/liter körüli áron kapják a magyar állampolgárok. Ezen túl az érvényben levő emelt áron bárki vásárolhat üzemanyagot. A jegyrendszer egy hónapra lép érvénybe, közben kialakításra kerül az új, szabadáras üzemanyag-konstrukció.

2. A kormány az emelt benzinárból kiveszi a fogyasztási adót, helyére a termelői ár 25%-át jelentő forgalmi adó lép. A vállalkozók ezt a forgalmi adót visszaigényelhetik. Ez a vállalkozók számára 5 Ft/literrel kisebb árat jelent.

3. A magánfuvarozók (november és december hónapra eső adó) a tevékenységből eredő bevételük után 1990-ben fizetendő adójuk egy hatodát nem kell, hogy befizesék, ezzel jövedelmük arányosan nő.

4. A magánfuvarozók érdekképviseletai és az önkormányzatok arányosan állapodjanak meg a fuvarozói engedélyek kiadásának új feltételeiben.”⁶

Az interjúban visszatérő téma a taxisblokáddal kialakult helyzet kezelése. Többször felmerült a felelősség kérdése is: azok, akik részt vettek a mozgalomban, miért voltak felmenthetőek a büntetőjogi felelősség alól.

Balsai István a vele készített interjúban a köztársasági elnök szerepét elemezte a kialakult helyzetben: „A taxisblokádnak örökre negatív élmény marad. Azt a legrosszabb álmunkban sem gondoltuk volna, hogy a Magyar Köztársaság elnöke – aki ráadásul Antallnak harcostársa volt ’56-ban és sok szálon kötődtek egymáshoz – a nyílt közrendet, mindent veszélyeztető, bűncselekményeket elkövető, blokádokat alkotó taxisokhoz lelátogat, és ott bratyzik velük és meggátolja a honvédség szállító-

⁴ A taxisblokádról részletesebben: *Taxisblokádnak: 1-1990-10-25-28: egy belpolitikai válsághehelyzet története*. Szerk.: Székér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, 2015., Szabó Máté: *A taxisblokádnak és utóélete*. Szociológiai Szemle, 1993. 121–140. o., Sík Endre: *Robin Hood, a keselyű – két év után a taxisblokádról*. Szociológiai Szemle, 1993. 141–148. o.

⁵ Semmelweis Orvostörténeti Levéltár Antall József Gyűjtemény.

⁶ Semmelweis Orvostörténeti Levéltár Antall József Gyűjtemény.

eszközeinek az igénybevételét. Azt mondta, hogy ő a hadsereg főparancsnoka és ezért nem volt módja sem Boross Péternek, sem Für Lajosnak arra, hogy a taxikból álló – nyilván nem a személyek ellen szóló módon – műszaki zárat felszámoltassa.” Kitért arra is, hogy büntetőjogi szempontból hogy oldották meg a helyzetet, azonban ő, Balsai István ezzel nem értett egyet: „Bűncselekmény volt, hogy sérült a közlekedés rendje, nyomozást kellett volna elrendelni, és vádat emelni. A főügyész szerint erre amnesztia vonatkozott. [...] Végül Göncz Árpád elnök úr terjesztette elő a parlamentben, mert neki is volt törvénykezdeményezési joga, és én ezt az amnesztiát nem szavaztam meg.”

Szabó Tamás a megoldás kulcsát abban látta, hogy a benzinárakat ezután a világpiacon árhozásokhoz kötötték. A büntetőjogi vonatkozások megoldását Antall József bölcsességéhez kapcsolta: „Fontos kérdés Antall kereszténydemokrata gondolkodása. Az útlezárásokkal köztörvényes bűncselekmények tömegét követték el. Volt, aki azt mondta, legyenek perek, kerüljenek börtönbe a blokádot létrehozók. Antallt kérdeztem másnap, hogyan lesz ez megoldva. És ő rögtön mondta a megoldást: közkegyelmet kell adni. Ebben a döntésében minden benne van: ő államférfiként és keresztény emberként döntött így.”

A kárpótlás módja több interjúban visszatérő téma. Balsai István hangsúlyozta, hogy fontosnak tartja, a kárpótlási folyamatot meg tudták valósítani: „Amire nagyon büszke vagyok, hogy a sarkalatos törvényeket meg tudtuk alkotni. [...] Több kárpótlási törvényt hoztunk: járadékkal, megbecsüléssel, az egyházi ingatlanokat is visszaadtuk.” A kárpótlás legfontosabb feladatai közül Kiss Gyula az emlékművek felállítását emelte ki: „A kárpótlás szimbolikus feladata volt a II. világháborús emlékművek felállítása. Én bonyolítottam le ezeket, a falu apraja-nagyja részt vett az avató ünnepségeken. [...] Ezek nagy élményt jelentettek, országszerte rengeteg ilyen rendezvény volt.”

A kárpótlási jegyek bevezetésével kapcsolatban fogalmazódtak meg kritikák is. Gálszécsy András szerint: „Én is örültem volna, ha nem kárpótlási jegyeket kapok, hanem mindenkinek visszaadják az eredeti tulajdonát. Erre a felvetésemre az volt a válasz, hogy mi van akkor, ha a kukoricáson Dunaújváros van. Erre azt mondtam: ez egy részvénytársaság és mindenki annyi részvényt kap, amekkora kukoricaföldje volt Dunaújváros alatt. Én nem szavaztam meg a kárpótlási törvényt.” Gálszécsy tehát amellől érvelt, hogy az eredeti tulajdon visszaadása igazi kárpótlás lett volna.

Kiss Gyula a kárpótlási törvény történelmi jelentőségét hangsúlyozta: „Az első olyan intézményesített forma volt, hogy a kisember meg tudott jelenni a nagy újraelosztási rendszerben, ami a kapitalizálódó Magyarországon volt. [...] A magyar történelemben példátlan és egyedülálló a kárpótlás. Két nagy iránya volt: az egyik

a személyes szabadságukban, életükben, testi épségükben sérelmet szenvedetteké, a jóvátételi folyamatok megindítása, a másik pedig a vagyoni kárpótlás.”

A kárpótlási jegyet ő sem tartotta szerencsés formának: „Az Alkotmánybíróság a kárpótlással kapcsolatban kimondta és rögzítette, hogy alkotmányellenes és az egyenlő bánásmódot sérti az, ha azon az alapon szelektálunk, hogy kitől, mit vettek el. Innentől kezdve az Alkotmánybíróság belekényszerítette a Kormányt egy olyan zsákutcába, amelynek a végén a kárpótlási jegy volt. A kárpótlási jegyről lehetett tudni, hogy rengeteg gondot, problémát fog okozni, mert a kisember kézhez kapott egy meghatározott névértékre szóló értékpapírt, amit ráadásul el is idegeníthetett. Jött a szeptember, a gyerekek tankönyvet és tornacipőt kellett venni, ekkor fönnállt a veszély, hogy el fogja adni és ez meg is történt. Néhány hiéna erre lecsapott és elkezdett torzulni a folyamat.”

A rendszerváltoztatás időszakában két merénylet foglalkoztatta a magyar közvéleményt. A nagy társadalmi változások együtt járnak az állampolgárok biztonságérzetének átmeneti csökkenésével, ezért is nagyon fontos kérdés, hogy az ezen időszakokban bekövetkezett merényleteket hogyan kezeli a kormány.

Az egyik a Bedrettin Tunabas török diplomata ellen elkövetett 1991. december 19-i merénylet, a másik a Szovjetunióból Izraelbe emigráló zsidók elleni támadás volt 1991. december 23-án délelőtt a ferihegyi gyorsforgalmi úton. A két esemény között pár nap telt el.

A Bedrettin Tunabas diplomata elleni merénylet elkövetője 35–45 év közötti, 170 cm magas, tömött bajuszú férfi volt. A török nagykövetre – aki 1990 novembere óta tartózkodott Magyarországon – hat lövést adott le a Lisznyai és Czakó utca sarkán. Az autóban hárman ültek, a nagykövet, az attasé és a gépkocsivezető.⁷ A nagykövet aznap páncélozott Buickkal közlekedett, így a merénylet sikertelen volt, személyi sérülés nem történt. Az elkövető személyét nem tudták beazonosítani.

A ferihegyi gyorsforgalmi úton elkövetett merénylet szélsőbaloldali terroristákhoz volt köthető. A kivándorlási hullámban több százezer zsidó indult útnak Izraelbe és mivel közvetlen repülőjárat nem volt – az arab országok Szovjetunióra gyakorolt nyomása miatt –, ezért Budapesten, a Ferihegyi repülőtéren szálltak át a kivándorlók. 1989 márciusa óta volt érvényben Magyarország és Izrael között légi megállapodás.⁸ A bevándorlási hullámot nem nézték jó szemmel a palesztin szervezetek és ők jó kapcsolatot ápoltak a Vörös Hadsereg Frakció tagjaival. Horst Ludwig Meyer és Andrea Klump követte el a merényletet. A pokolgépet bérautóba rejtették. Amikor az autóbusz elhaladt mellette, Meyer beindította a pokolgépet, de az nem a megfelelő

⁷ Népszava, 1991. 12. 21., 1. o.

⁸ Népszava, 2001. 10. 13., 11. o.

pillanatban robbant fel. Így a merényletnek halálos áldozata nem volt, a busz és az azt követő rendőrautó kigyulladt. A busz utasai közül négyen könnyebben megsérültek és a rendőrök is égési és repesz sérüléseket szenvedtek el. A merénylet elkövetői külföldre távoztak, évekre nyomuk veszett. 1999. szeptember 15-én Bécsben a rendőrséggel folytatott tűzharcban Meyert lelőtték. Andrea Klumpot elfogták és egy másik, a rotai merényletkísérlet miatt börtönbe zárták. A DNS-vizsgálat alapján beazonosították mint a ferihegyi merénylet lehetséges elkövetőjét. 2004-ben kezdődött el a per, amelyben egy spanyolországi és a ferihegyi merényletért együttesen Andrea Klumpot 12 év börtönre ítélték.

Fontos esemény volt a tárgyalat időszakban, hogy 1993. május 7-én avatta fel Antall József miniszterelnök és Suzuki Osamu, a japán cég elnöke a Suzuki autógyárat Magyarországon. 1994-re a gyártósorról legördült a 250 ezredik Suzuki. Az alapító okiratot még 1991. április 24-én írták alá Magyar Suzuki Személygépkocsi-gyártó és Értékesítő Részvénytársaságról.⁹ Az ezer és ezerháromszáz köbcentiméteres, három- és ötajtós kivitelű Suzuki Swift autókból 1992-ben készült el az első személyautó az esztergomi gyárban. 1993 közepén az Esztergomban gyártott Swiftekben a magyar munka aránya kb. 35%, ebből 14% a helyben gyártott alkatrészek és a helyi munka értéke, 21% a beszállítók részesedése. Itthon készülnek az ülések, az akkumulátor, az első és hátsó lökhárító és a kábelkötegek jelentős része. [...] A Suzuki 1993 júniusáig 32 vállalattal és magánvállalkozóval kötött szerződést.”¹⁰ A Suzuki Magyarországra telepítéséről Kiss Gyula beszélt a vele készített interjúban: „Baráti kapcsolat alakult ki közöttünk Suzuki úrral. A Suzuki Magyarországra települése foglalkoztatáspolitikailag nagyon érzékeny és fontos pont volt. Négyyszer-öttször találkoztunk Budapesten és én is voltam Suzuki meghívására Japánban, a gyárában is.”

Ezen bevezetőben a számos kérdéskör közül – melyek mind a mai napig hatással vannak életünkre, foglalkoztatják a közvéleményt – egypárat villantottam fel. Amikor a rendszerváltoztatás folyamatába első kézből származó élmények felelevenítésének segítségével pillantunk bele, tartsuk szem előtt, hogy a történelem az élet tanítómestere. Az akkori folyamatokból, azok kezelési módjaiból tanulhatunk ma is.

⁹ Kapu, 1991. július, 33. o.

¹⁰ Somai Miklós: *Autó és autópia Magyarországon*. Ipargazdasági Szemle 1993. 2., 75. o.

I. INTERJÚK AZ ANTALL- ÉS A BOROSS-KORMÁNY TAGJAIVAL

Az interjúk 2015 és 2018 között készültek.

1. INTERJÚ ANDRÁSFALVY BERTALANNAL¹¹

Soproni születésű vagyok és a nemzet ügyeivel szülőföldemen már gyerek- és kamaszkoromban azonosulni tudtam. Szüleimmel a családi beszélgetésekben is természetesen jelen volt a nemzeti gondolat. Az is nagyon lelkesítő volt, hogy Petőfi Sándorral közös vér csorog ereinkben. Ugyanis az én dédnagyanyám Hrúz Judit volt, aki Petőfi Sándor édesanyjának, Hrúz Máriának unokatestvére volt és ők egy háztartásban éltek Kecskeméten.¹² A Hrúz család iratait sokáig őrizte apám, aztán átadta a Petőfi Irodalmi Múzeumnak.

Bencés diák voltam. Sopron vegyes lakosságú város volt, az evangélikus poncichterek,¹³ vagyis a városnak a szőlőművelő, földműves része az német anyanyelvű volt. Édesapám kolozsvári születésű volt, Trianon után került Magyarországra és lépett az Esterházy-uradalom szolgálatába. Sopronban azért íratott be engem az evangélikus elemibe, mert ott párhuzamosan az első évtől kezdve nemcsak magyarul, hanem németül is tanították a gyerekeket írni-olvasni, gót betűs és nyomtatott írásban is. 1937–38-ban kezdtem meg az iskolát. 1942–43-ban a soproni volksbundisták¹⁴ – ez helyes és dicsérendő – elvállalták, hogy Németország bombázásokkal legveszélyeztetettebb vidékeiről, a Ruhr-vidékről és Essen környékéről fiatalokat fogadnak be magukhoz. Nagyon sok, több ezer tagja volt a Hitlerjugendnek¹⁵ Sopronban, akik sokszor fölvonultak zászlókkal, dobokkal. Emiatt állandó verekedések voltak a magyar ifjúsággal. Az iskolában magyarként eléggé egyedül voltam, ezért apám átíratott egy magyar többségű iskolába. 1944-ben, amikor a németek megszállták az

¹¹ Az interjút készítette: Dienes-Oehm Dávid 2015. április 23-án. Ahol ismerjük az interjú pontos készítési dátumát, ott feltüntetjük.

¹² A Hrúz család történetéről többek között ld.: Mezösi Károly: *Adatok a Petőfi-genezishez*. Irodalomtörténet, 1960. 361–364. o.

¹³ A német Bohnenzüchter szóból származó kifejezés, a soproni német anyanyelvű gazdákra használták. Nagy szerepük volt a soproni borok elterjesztésében.

¹⁴ Történetükről ld.: Tilkovszky Lóránt. *A fegyveres SS magyarországi toborzóakciói*. Hadtörténelmi Közlemények, 1973. 1., 43. o., Tóth Imre: *Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában. (1922–1939)*, Századok, 2004. 6., 1360. o.

¹⁵ Történetéről ld.: Hans-Christian Brandenburg, *Die Geschichte der HJ. Wege und Irrwege einer Generation*. Köln 1968., Michael H. Kater, *Hitlerjugend*, Darmstadt 2005.

országot, Sopront rohammal foglalták el, halálos áldozatok is voltak.¹⁶ Mi 1944. március 19-én a nagybőjti lelkigyakorlaton voltunk, én akkor már gimnazista voltam. A németek ellenséges városként szálltak meg, járőröztek. Mi diákként regőscserkészek voltunk.¹⁷ A népi kultúra, népi írók iránt lelkesedtünk, óriási hatással volt rám Kodolányi János *Julianus barát* című könyve.¹⁸ Ez az én feladatom is, mint Julianus barátnak, nekem is föl kell keresnem a magyarokat. A Duna-konföderációt vonzó gondolatnak tartottam.¹⁹ Olyan szövetséget kell kötnünk, amely ellen tud állni Nyugat és Kelet a hódító törekvéseinek.

Később gimnazistakorunkban tartottunk összejöveleket, lelkesített bennünket Németh László, a népi írók, Illyés Gyula, Kodály Zoltán példája, a dunai konföderáció gondolata. Az egyik alkalommal az egyik fiú, Erős Laci azt mondta, hogy ez mind szép dolog, de a távoli jövőben fog bekövetkezni. Nekünk arra kell felkészülnünk, hogy harmadik világháború lesz, és a nyugatiak felszabadítanak minket a szovjet elnyomástól, ezért fel kell vennünk a kapcsolatot az amerikai titkosszolgálattal, Sopron környékén partizánháborús támaszpontokat kell kialakítanunk. Mi leszavaztuk: azt mondtuk, hogy nem tudjuk, milyen adatokra van szükségük.

Aztán én elkerültem Budapestre ötödikes koromban, év közben, mivel apámnak nem volt állása, ezért én a nagyanyámhoz kerültem. Átiratkoztam akkor a budapesti ciszterci gimnáziumba. Fél évvel később letartóztatták ezt a soproni társaságot, amelyben én is részt vettem. Nálunk is volt házkutatás, de az nem derült ki, hogy miért. Volt egy cserkészőrsvezetőm, Fekete Zoltán, aki a bátyám osztályába járt két évfolyammal felettem. Őt is letartóztatták és olyanok bevallására akarták rábírní, amelyek nem voltak igazak. Azzal érveltek neki, hogy az Andrásfalvyak, a bátyám és én már bevallottuk azokat a dolgokat. Mondta, hogy szembesítsenek minket. Erre az volt a válasz, hogy minket már agyonverték. Erős Laci később adatokat vitt át a határon és mikor rajtakapták, Sopron mellett egy kis faluban föbe lőtte magát. Újabb kihallgatásokat rendeltek el ekkor, erre vitték fel Fekete Zoltán barátomat vonattal. Amikor vitték vissza, a kupét kiürítették, de ott maradt benne egy *Élet és Tudomány* című lap. Amikor az őr nem nézett oda, begyűrte a zsebébe. Mikor kibontotta, látta, hogy az újságban a bátyámnak a hangyákról írt cikke olvasható. És akkor

¹⁶ Hiller István – Németh Alajos: *A háború és a felszabadulás krónikája. Sopron, 1941–1945.* Soproni Szemle, 1978. 2. sz. 97–128., 3. sz. 193–220. o., 4. sz. 289–320. o

¹⁷ A magyar népi hagyományokat ápoló és terjesztő csoport a cserkészeten belül. Népdalok, mondókák, néptánc tanulására nagy figyelmet fordítanak. A soproni regőscserkészekről ld. Dunántúli Protestáns Lap, 1942., 117. o.

¹⁸ Kodolányi János: *Julianus barát.* Athenaeum, Budapest, 1938.

¹⁹ A dunai konföderációról ld.: Bátonyi Gábor. *A Duna-konföderáció gondolata a két világháború közti Magyarországon.* Alföld, 1985. 8., 35–42. o.

elsírta magát, mert ha valaki cikket ír, az él. Amikor az örök felfedezték az újságot, sötétzárkába csukták. Ő 1956-ban szabadult, a soproni munkástanács tagja lett, a forradalom leverése után ismét bebörtönözték. 1960-ban találkoztam vele, akkor mondta el ezt a történetet, ez egy regénytema lehetne.

Amikor a bátyám elvégezte az egyetemet és tanársegédi kinevezést kapott, behívták, de nem rendes katonának, hanem munkaszolgálatosnak. Komlón és Recskén kőbányában kellett dolgoznia, keveset találkoztunk vele, csak levelet írhatott bizonyos idő elteltével.

Ekkor Budapestről elbicikliztem Recskre, hogy beszélhessek vele. A tábor bejáratánál nem sokat beszélgettem vele, amikor jelezték, hogy fejezzük be. Hamar megbeszéltük, hogy éjjel átmászok a drótkerítésen itt és itt, és akkor még beszélgethetünk. Így éjjel a megbeszélthelyen bemásztam és beszöktem hozzá a hálóterembe. Ágyán feküdve elaludtunk, mikor felébredtem, már világosodott. Gyorsan felöltöztem, hogy majd kiszököm a teremből. Kimegyek az erdőbe, bátyám figyel, merre vannak az örök. Egyszer csak belökte egy tiszt az ajtót, rá akart gyújtani, de nem volt gyufája. Senki sem ugrott fel, hogy tüzet adjon. Jött beljebb és mondta, hogy tüzet, tüzet. Én meg már ott álltam felöltözve az emeletes ágyak között és a zsebemben volt gyufa. Fogtam, átdobtam az ágyak felett, utána rágyújtott és kiment. Ha elkaptak volna, lehet, nem élem túl.

Kiskoromban elköteleződtem néphagyományaink kutatására. 1950-ben érettségiztem, akkoriban egyetemre három helyre lehetett jelentkezni. Első helyen néprajz–muzeológiára jelentkeztem, második helyen a román–magyar történelem és irodalom tanárjelölt szakot írtam a dunai konföderáció gondolata miatt, aztán ide is vettek fel. Magyar szakra egy ideig együtt jártam Antall Józseffel.²⁰ Professzorom volt I. Tóth Zoltán, akit 1956-ban meggyilkoltak az Akadémiánál.²¹ Főleg a román

²⁰ Antall József egyetemi tanulmányairól ld.: Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökséig*. VERITAS – Magyar Napló, Budapest, 2015., 16–17. o.

²¹ I. Tóth Zoltán (1911–1956): „Történész, egyetemi tanár, az MTA 1. tagja (1954), Kossuth-díjas (1952). Kolozsváron teológiai és bölcsészeti tanulmányokat folytatott. 1933-ban nyert történelem–földrajz szakos tanári oklevelet, majd két évig a párizsi Sorbonne-on volt ösztöndíjas. [...] az MTA Történettudományi Intézetében tudományos munkatárs, ill. osztályvezető. 1953-tól a népi demokratikus országok története tanszék vezetője az ELTÉ-n, 1955-ben a Magyar Történelmi Társulat alelnöke lett.” Az 1956-os forradalom alatt Magyar Életrajzi Lexikon, főszerk.: Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 2. kötet (L–Z) 898. o. Nekrológja: Makkai László: I. Tóth Zoltán. MTA Társadalmi-Történelmi Tudományok osztályának közleményei 8. kötet, 1956–58., 157. o., életművéről: Erős Vilmos: *I. Tóth Zoltán (1911–1965)*. Korunk, 2011. 05., 80–84. o. Haláláról ld.: „Tóth Zoltánt éppen felelősségérzete vitte 1956. október 25-én az állampárt központja elé. Előre bejelentett tárgyalásra vezetett küldöttséget, hogy megértesse: az egyetemi ifjúság nem felfordulást akar, hanem a szabadság rendjét. De a Kossuth téri sortűz és következményei nyomán a Pártközpont őrsége fejét vesztve a küldöttségre tüzelt. I. Tóth Zoltánt halálos lövés érte.” Szabad

történelmet tanította, nem azt, ahogyan mi látjuk a román történelmet, hanem ahogy a románok tanítják. Ketten voltunk egy időben csak hallgatók. Jó barátom volt a másik hallgató, megbeszéltük, hogy felállunk és megmondjuk a professzornak, mondja el az igazságot, ne azt, amit a románok igazságnak tartanak. Elnevette magát és azt mondta, maguknak azt kell tudni, ahogyan a románok látják. Ebből nagyon sokat tanultam. 1848-ban a románok egy része a magyarokkal, Kossuthtal szimpatizált. Utána őket nem büntették meg. Ezek nagyon fontos dolgok, nekem van egy kis könyvem, a magyarságkép torzulásairól. Úgy vélem, a politikai életben is – ahogy Széchenyi mondja –, elmesúrlódásra van szükségünk és nem kategorizálásra.

Én a népiekhez tartoztam. Ismertem személy szerint Illyés Gyulát, Féja Gézát. Sinka Istvánt meglátogattam, a drámámat neki mutattam be először. Bekerültem a Népművészeti Intézet munkatársai közé. Egyetemi hallgatóként részt vettem a területi kultúrversenyek bírálatában. Kerestük azokat, akik népdalokat énekeltek, népzeneészek voltak, akikkel tánckutatóként érdemes foglalkoznunk. Kiket lehet majd filmezni, vagy kit érdemes rábeszélni arra, hogy részt vegyen az országrészi vagy budapesti versenyen. Bejártam az országot, megismerhettem a táncmozgalmat, utaztunk határon túlra is. Pesovár Ferenc és Martin György voltak a legközelebbi kollégáim.²² Sajnos, az akkori technika csak némafilmek készítését tette lehetővé.

Diákkoromban gyalog akartam bejárni az egész országot, hogy megismerhessem azt. El akartam jutni az Ormánságba is, ezért Pécssett jelentkeztem a rendőrségen, hogy mehetnek-e oda? (Ekkor, 1948-ban kezdődött Tito külön útja.) Ott azt mondták, menjek nyugodtan, csak mindig jelentkezsek a rendőrőrsön nehogy bajom essen, mert a határsávban fogok járni. Az első rendőrőrsön jelentkeztem, egy óráig vártam a határozatra. Elém állt a rendőr, betöltötte a puskáját, azt mondta, hogy az ő foglya vagyok, ha szökésre vetemednék, ő föl van jogosítva, hogy engem lelőjön. Bekísértek Pécsre, az ávóra, akkor jártam először ott. Ekkor találtak nálam egy régi katonai térképet, amin be volt jelölve a trianoni határ. A térkép még Trianon előtt készült, én meg bejelöltem rajta az új határt, nehogy átmenjek és valami bajom legyen. Ez volt

---

György: *In memoriam I. Tóth Zoltán*. Magyar Szemle, 2007. 03. 09. http://www.magjarszemle.hu/cikk/20070309_in_memoriam_i_toth_zoltan, Utolsó letöltés: 2017. november 26.

²² Pesovár Ferenc (1930–1983) néprajz, néptánc, népzenekutató. Martin György: Pesovár Ferenc. Honismeret, 1984., 51. o. 1950–1955 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem muzeológia szakán néprajzot, régészetet és művészettörténetet hallgatott. A Népművelési Intézet külső munkatársa volt, a Néptánckutató Munkaközösség alapító tagja volt. Muzeológusi pályáját Kiskunfélegyházán kezdte, majd Székesfehérváron folytatta. Fő művei: *Béres vagyok, béres: Fejér megyei népzene*. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1982. *A juhait kereső pásztor: Fejér megyei néptáncok*, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1983. Martin György (1932–1983) tánc-történész, néprajzkutató. Martin György irodalmi munkássága. Összeállította: Martin György, Pálffy Gyula. 1987., 152–159. o. Pesovár Ernő: *In memoriam Martin György*. Etnográfia, 1987., 149–152. o.

a corpus delicti,²³ arra vonatkozóan, hogy kém vagyok. És volt nálam egy levél a bátyámtól. Testvérek között – így köztünk is – kialakul egy nyelv, amit csak ők értenek. Így órákig kellett magyaráznom, ami a levélben volt. Éjjél felé bejött egy pofa, és azt mondta, nézze, takarodjon haza. 12 órán belül el kellett hagynom Pécsét és nem jöhettek vissza. Nem volt nálam pénz. Elmentem a pécsi ciszterekhez, Kühn Szaniszlóhoz, kértem kölcsön pénzt tőle és azzal hazamentem.²⁴ Akkor jártam először Hosszúhetényben, nem gondoltam, hogy ott fogok 50 év múlva letelepedni.

Útjaimon népmélt és meséket is gyűjtöttem. 1956 nyarán eljutottam Erdélybe és onnan kimentem Moldvába is. Itt, Lészpeden ismerkedtem meg Kallós Zoltánnal, aki itt vállalt tanítóságot és én kötöttem össze aztán sok más magyarországi kutatóval.²⁵ Akkor Moldvában nagyon keményen tiltották az egyházban is a magyar szót. Tiszta magyar katolikus faluban nem engedték, hogy magyarul imádkozzanak, énekeljenek, gyónni sem lehetett magyarul.

1955-ben végeztem el az egyetemem és foglaltam el állásomat Szekszárdon, a megyei múzeumban. 1956 októberében egy kiállítás előkészítése ügyében éppen Budapesten voltam. 23-án részt vettem a tüntetésen. Október 25-én túléltem a Parlament előtti vérengzést és utána beléptem a nemzetőrségbe a Piarista Gimnázium épületében. Egy folyamőr tiszt volt a parancsnokunk. Innen többször is kimentünk kényes helyzetekben segíteni. November 4-én az épületben voltam őrségen. Már este mondták, hogy a jelentések szerint óriási tömegben ömlenek be a szovjet csapatok. Én felügyeltem a földszintet, volt két kézigránátom és egy tár lőszerem. Megálltak a szovjet tankok olyan távolságra, hogy nem tudtunk volna rájuk gránátot dobni, és nem ért volna semmit sem, mert a T-34-esek olyanok voltak, mint az erődök. Szavaztunk, hogy mit csináljunk. A parancsnok azt mondta, Király Béláéktól²⁶ azt a parancsot kapta, nincs ellenállás, mindenki szökjön. Nem volt igaz, mert volt ellenállás, a Corvin közben is, becsaptak minket. Kértük még november 3-án páncélelhárítót, de azt nem kaptunk. Akkor fel voltam háborodva, hogy ez hazaárulás, de ennek köszönhetem az életemet. Ha kaptunk volna és azzal kilövünk, akkor az egész épületet rommá lövik. Tényleg esztelen lett volna. Egy világhatalmat rosszul felszerelt felkelők sajnos nem tudnak legyőzni.

²³ Latinul bűnjel.

²⁴ Kühn Szaniszló (1895–1970) ciszterci szerzetes, pedagógus. Új Ember, 1970. 05. 10., 4. o.

²⁵ Kallós Zoltán (1926–) erdélyi magyar néprajzkutató, zenegyűjtő. Kallós Zoltánról többek között ld.: Móser Zoltán: *Írott képek – 77 portré*, 31. o. Virt László: *A balladás ember Budapesten*, Kallós Zoltán, Honismeret, 1985., 49–50. o.

²⁶ Király Béla (1912–2009) az 1956-os forradalmár, életútjáról részletesen ld.: Király Béla: *Honvédségből néphadsereg. Személyes visszaemlékezések. 1944–1956*. Párizs, Magyar Füzetek, 1986., Király Béla: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések. 1912–2004*. HVG könyvek, Budapest, 2004.

Akkor kiszöktünk. Én ahhoz a barátomhoz mentem, akit október 25-én sebesülten hazakísértem a Kecskeméti utcába. (Mojzer Miklós volt, aki később a Szépművészeti Múzeum igazgatója lett.) Tőle mindenáron haza akartam jutni Budán lakó szüleimhez. Eljutottam a Vámház térig. A Gellérthegyről lőtték a várost és nem merem átszaladni a hídon, teljesen fedezetlen volt. Egy asszony siránkozott, hogy a gyerekei ott vannak a túloldalon. Mondtam neki: tudja mit, tegyen úgy, mintha sebesült lenne és én viszem. Egy sebesültre mégsem fognak rálőni. Így jutottunk át. Utána három napig, aki csak közelébe ment a hídnak, azonnal lelőtték. Apám volt csak ott-hon, anyám szanatóriumban volt, így érkeztem én haza.

1960 őszén kerültem Pécsre, a MTA Dunántúli Tudományos Intézetébe. 1965-ben meghívtak egy nemzetközi néprajzi konferenciára Lundba, illetve Stockholmba. Akkor ott kint leírtam a romániai egyházi visszaéléseket a csángókkal szemben, a moldvai magyar katolikusság helyzetét és elvittem Koppenhágába egy magyar nunciushoz, Kadar érsekhez, aki a Vatikán nagykövete volt. Mondtam neki, hogy szeretném átadni ezt az írást. De nem vette át. Azt mondta, vigyem el inkább Münchenbe. Elmentem a megadott címre ahhoz a paphoz, aki a Szabad Európa egyházi adását vezette. Ő összehívta a Szabad Európa müncheni vezérkarát, nyolc-tíz főt egy családi háznál voltak. Elmondtam ezeket a dolgokat, megígérték, hogy eljuttatják az írásomat. Hazajöttem Pécsre, egy hét múlva megjelent három ember a munkahelyemen, a pécsi Tudományos Intézetben. Kikértek az igazgatótól és el kellett mennem velük az állambiztonságra. Ott azt mondták, hogy tudják: Nyugaton jártam és szeretnék tudni, mit csináltam ott. Elmondtam, mit csináltam, merre jártam, kinek a meghívására, de Münchent nem említettem. Kimentek, tanácskoztak, én addig bent ültem. Majd visszajöttek és azt mondták, hogy nagyon köszönik, sok érdekes dolgot elmondtam. Mivel a harmadik világháború bármikor kitörhet, szeretnének még több információt tudni. Holnap jöjjen be. Írjam le azt, amit most nem mondtam el és elbocsátottak. Akkor már 1965-öt írtunk, törtem a fejem, hogy ezek tudnak valamit. Akkor már a feleségem volt az engem mindenben segítő Gera Mária, 3 gyermekünk született, majd nyolc unokánk, nagyon büszke vagyok rájuk. Rájöttem arra, hogy ők nem árulhatják el azt nekem, hogy én voltam a Szabad Európánál, mert akkor kiderül, hogy a Szabad Európa legfőbb vezetőségében a négy vezető közül az egyik besúgó, mert másképpen ők ezt nem tudhatnák. Meggondoltam magam, és nem írtam le nekik semmit. Aztán megváltozott a hangnem, azt mondták, menyire örülnek, mennyi mindent mondtam a külföld magyarságáról, mikor akarok legközelebb menni? Mondtam, nem akarok utazni és akkor azt mondták, hogy többször nem kell jönnöm.

Nem hirtelen lángolt fel bennem politikai ambíció. Janics Kálmán: *Hontalanság évei* című művét kicsempesztük Nyugatra, úgy jelent meg Münchenben ez az írása.

Így lettem ismertté ellenzékiként. Részt vettem a Bibó emlékkönyvben.²⁷ Ott voltam a monori találkozón,²⁸ a második lakitelki találkozón.²⁹ Tehát nem tartottam nagy váltásnak, hogy a közéletben szerepet vállaljak, de álmomban sem gondoltam arra, hogy én miniszter legyek. Az MDF felső vezetésében nem vettem részt, hanem a helyi vezetőségben voltam aktív. Meglepett, amikor felhívott telefonon Antall József, hogy az MDF vezetősége kultuszminiszternek jelölt. Mondtam, erre nem számítottam, kérek egy nap gondolkodási időt. Erre azt válaszolta, hogy a döntés innen-től az én felelősségem is, így aztán elvállaltam. Később tudtam meg, hogy a „három Cs” ajánlott engem: Csengey,³⁰ Csoóri, Csurka, de Antall József jelöltje nem én voltam, hanem Katona Tamás. A legbelső tanácskozásokba sohasem vont be. Helyteseimet és államtitkárait ő nevezte ki és nem én, volt úgy, hogy akaratom ellenére is. Én az úgynevezett népiekhez tartoztam. Ilyen előzmények után nem nagyon lepődtem meg, amikor engem leváltottak. Két nagyobb összeütközésemet említeném itt. Az egyik az, hogy be szerettem volna vezetni a kötelező vallásismeretet és erkölcsant. E tantárgyban minden tanuló a hitről, vallásokról, a Bibliáról és az erkölcsi értékekről tanulhatott volna. Mindenütt az a tanár, vagy pap tanította volna, aki abban a helységben felsőfokú végzettséggel rendelkezett. Nem minden egyházi vezető értett ezzel egyet, azt mondták, nincs semleges hittan, ezért minden egyház a maga hitének fakultatív oktatását akarta bevezetni. Így vallott kudarcot elképzelésem egy mindenki számára kötelező, de felekezetiileg független hittan- és erkölcsismereti oktatásról.

A minisztérium csak a már leadott órákat fizette ki az egyházaknak, így két-három hónapos késéssel jutottak hozzá a tanárok a fizetéshez, ez így megélhetést nem biztosított, teljesen zsákutca volt.

A másik nagy kudarcom volt az, hogy mi azt hirdettük a plakátjainkon, hogy tavaszi nagytakarítást rendezünk.³¹ Ezt nem politikai értelemben gondoltam, mert tisztában voltam azzal, hogy mi a politika és mi a kényszer. Sokszor voltam ávós

²⁷ Janics Kálmán: *A hontalanság évei: a szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945–1948.* Európai Protestáns M. Szabadegyetem, München, 1980.

²⁸ 1985. június 14–16-a között volt a monori találkozó, melyen részt vettek a Kádár-rendszer ellenzéki személyiségei. Előadásokat tartottak: Csurka István, Csoóri Sándor, Bauer Tamás, Donáth Ferenc, Kis János. A monori találkozóról részletesen ld.: Müller Rolf: *A monori találkozó 1985 – jelentések tükrében.* Kritika, 2000. június, 33. o., Donáth Ferenc: *A monori találkozóról.* Kritika, 1992. 1., 29. o.

²⁹ A második lakitelki találkozón, 1988. szeptember 3-án fogadták el az MDF Alapítólevelét és alapszabályát és 400 fő kimondta mozgalommá alakulását.

³⁰ Csengey Dénes (1953–1991) író, MDF-es politikus. *Szegényen, szabadon, szeretetben. Válogatás Csengey Dénes írásaiból,* szerk. és vál.: E. Román Kata. Válasz, Budapest, 2003.

³¹ Az MDF választási jelszava volt, hogy „Országos Tavaszi nagytakarítást!”, ezt plakáton is megjelenítették.

kihallgatáson. Nem vertek meg, nem kínoztak meg, egész más módszereket alkalmaztak, de olyanokat, aminek nem tud mindenki ellenállni. Például órákig kellett állnom szorosan a fal felé fordulva, miközben a kihallgató sorolta, hogy miket fognak velem csinálni, hogyan fognak megkínozni, ha nem beszélek, aztán mégsem tették azt. Én nem tudom elítélni azt az embert, aki vallatások során megtörik és a családja érdekében olyasmit csinál, amiért később elítélhető.

A nagytakarítás azt jelentette volna, hogy a legfőbb tudományos és oktatási vezetésben az akadémiai tanárok és egyetemi oktatók szakmai érdemeit kellene felülvizsgálni. Ehhez egy nemzetközi bizottságot hoztam létre. Bakos Pista volt az, aki ebben segítségemre volt.³² Meghívta az angol, a finn, a luxemburgi, a belga, a párizsi professzort, hogy vegyen részt a magyarországi tudományos minősítési fölülvizsgálatban. Akkor behívatott Antall József, hogy én miért csinálom ezt? Hivatkoztam arra, hogy így működik Európában a tudományos élet. Mikor kineveznek egy kevésbé ismert szakra egy egyetemi tanárt, akkor az európai professzorokat felkérlik, hogy mondjanak véleményt, mennyire ismerik a tudományos múltját és mennyire tartják érdemesnek arra, hogy képviselje tanszékén ezt a tudományt. Nem politikai boszorkányüldözést, hanem szakmai fölülvizsgálatot akarok elvégezni, ami nemzetközi szinten a gyakorlatban működik. Antall nem volt hajlandó elismerni ezt és azt mondta, nem csinálhatom. Egyre indulatosabb vita alakult ki, hogy ez nincs benne a paktumban.³³ Azt mondta, felelős miniszterelnök van és nem felelős miniszter. „Én vagyok felelős azért is, amit te a szakterületeden csinálsz” – hangsúlyozta Antall József. Ez volt az indoka annak is, hogy ő nevezte ki az államtitkárait. Tehát ezt nem csinálhattam végig.

A másik a kis iskolák ügye volt. Óriási bűnnek tartottam, hogy részben a demográfára, részben a pénzügyekre tekintettel egyre több iskolát szüntettek meg. A kisiskolásoknak óriási nehézségnek számított, ha órákig kellett utazniuk, hogy eljussanak az iskolába egy másik településre. Klebelsberg Kunó szerint 5 kilométeren belül, gyalog elérhető távolságban kell, hogy legyen az iskola. Az ő idejében működtek osztatlan iskolák, ahol egy osztályteremben volt három vagy négy évfolyam. Ez olyan jól működött, hogy egyetemi tanárok is lettek olyanokból, akik ilyen iskolákba jártak. Az osztatlan osztályban ki tudott alakulni emberi kapcsolat tanár és gyermekek között és ez

³² Bakos István (1943–) művelődéskutató, művelődéstörténész, ellenzéki aktivista, a Magyarok Világszövetségének titkára.

³³ Utalás az MDF–SZDSZ-paktumra, melyet 1990. április 29-én írtak alá. Célja az volt, hogy a demokrácia alapvető kérdéseiben megállapodjon a Kormány és az ellenzék. Ugyanis a minősített törvények széles köre miatt reális veszély volt, hogy kormányozhatatlanná válik Magyarország. Részletesebben ld.: Kulin Ferenc: *A paktum fantom. Az MDF–SZDSZ pártközi megállapodás és világpolitikai háttere*. Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2016.

sokkal többet jelenthet, mint egy kiváló osztályterem. Az volt a tervem, hogy a minőség ellenőrzésére vissza kell állítani a régi tankerületi rendszert tanfelügyelőkkel. Erre iszonyatos tiltakozás tört ki a pedagógusok körében is. A diktatúra a tanítókat is tönkretette erkölcsileg, többek között rákényszerítették őket, hogy vegyenek részt téesszervezésben, és a fizetésük se volt magas. Vissza kellett volna állítani, hogy anyagilag is többre becsüljük a tanárt. Ez a Pénzügyminisztérium ellenállásába ütközött.

Miniszterségem alatt sok erdélyi magyar átszökött Magyarországra és itt éltek, tanultak. Romániában kötelező katonai szolgálat volt az egyetem elvégzése előtt vagy után. Amíg ők itt voltak Magyarországon, addig őket katonaszökevényeknek minősítették, ezért nem mehettek haza meglátogatni a szüleiket. Én az első tárgyalásunkon ezt szavá tettem a román miniszternek, és kértem, hogy vegye be az államközi megállapodásba. Abban állapodtunk meg, hogy közös történelemtankönyveket adunk ki, és megszervezzük tanárok és diákok cseréjét is. Semmi sem került be a megállapodásba, amit szerettem volna. Kérdeztem, miért nem. Erre azt mondta, hogy azért, mert akkor a nacionalisták még a kormányt is megbuktatnák, de higgyem el, ő a becsületszavát adja, hogy senkit sem fognak letartóztatni azon a címen, hogy katonaszökevény. Tényleg nem tartóztattak le senkit, de ez mutatja, milyen volt akkor a nemzetközi helyzet. Megkeresett a szerb miniszter és a horvát is, hogy azonnal szüntessem meg a délszláv gimnáziumot, hogy ne járjanak nálunk együtt a szerbek és horvátok. Tájékoztak, de nem szüntettem meg. Mondtam, hogy nagytakarítást ígértünk és azt is, hogy megbecsüljük azokat, akik a nemzetet szolgálják. Nem írtam alá a költségvetést. Erre Antall József kiborult, hogy még a magyar történelemben soha nem történt meg az, hogy egy kormánytag nem írta alá a Kormány költségvetését. Kint tárgyaltam Olmützben a volt szocialista országok kultuszminisztereivel, amikor telefonon értesítettek, hogy leváltottak. Nem ért meglepetésszerűen. Azt mondta Antall, hogy elegánsabb lenne, ha kérném a felmentésemet. Mondtam, hogy ezt nem teszem meg. Nem én jelentkeztem miniszternek, nem is fogok lemondani a miniszterségről. És akkor nyugdíjaztak, képviselőként maradtam a parlamentben. Az utódom Mádl Ferenc lett, ő óvatos ember volt, az Akadémia oldalán állt, amikor az Akadémia reformját sürgettem.

Egyre inkább csalódottságomnak kell, hogy hangot adjak... Nem változott a nyugatiak szemérmetlen önzése, mellyel kiszolgáltatták Magyarországot 1920-ban, 1945-ben, 1956-ban. Olvastam a Nemzetközi Valutaalap egyik vezetőjének nyilatkozatát, hogy a csatlakozott kelet-európai országoknak kell megtermelniük Európa élelmiszer-nyersanyagát. Felvásárolták a magyar élelmiszerfeldolgozó ipar nagyobb részét és leállították, pedig Antall Józsefnek azt ígérték, hogy felfejlesztik azt. Az EU mezőgazdasági támogatásának nagyobb részét a nagybirtokosok kapják. Nem érvényesül a nemzeti szolidaritás érzése.

Egész életemben, tudományos kutatásaimban küzdöttem az előítéletek ellen, a magyar történelemben elhallgatták a nép, a parasztság értékeit, megvetették és jogaiktól is megfosztották. Ennek következménye volt Muhi, Mohács, Buda elvesztése, Világos és Trianon is. Ezt nem egy magyar gondolkodó, tudós vagy politikus is kimondta. Kopp Mária, a magatartástudomány professzora, tudományosan igazolta, hogy a magyar társadalom közösségek tekintetében szegény, a társadalmi tőke gyenge, az emberek elmagányosodva szorongókká lesznek és a szorongó ember mindenféle bajjal szemben kiszolgáltatottabbá, gyengévé válik.³⁴ Ezért vagyunk Európa egyik legbetegebb nemzete. Összefogással, egységben, egymás jogait, értékeit elismerve, önzésünkön túlemelkedve, a magyar nép csodálatos műveltségét, művészetét megbecsülve és nemzeti kulturánk alapjává téve – legyőzhetetlenek lennénk.

³⁴ Kopp Mária – Skrabski Árpád: *Magyar lelkiállapot*. Végeken Kiadó, Budapest., 1995.

2. INTERJÚ BALSAI ISTVÁNNAL

1947. április 5-én született Miskolcon. 1973 óta nős felesége dr. Schmidt Ilona ügyvéd, gyermekei Szabolcs (1976) és István (1982) tanulók. Középiskoláit a budapesti Piarista Gimnáziumban és a Rákóczi Gimnáziumban végezte, 1965-ben érettségizett.

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 1972-ben avatták summa cum laude fokozattal. 1972–1990 között ügyvédjelölt és ügyvéd Budapesten. 1988. szeptembertől tagja a Magyar Demokrata Fórumnak, 1993 tavaszától az Országos Választmányba, 1994 februárjától az országos elnökségbe választották. 1988 nyarán a politikai egyeztető tárgyalásokon az MDF küldöttség tagjaként vett részt az Ellenzéki Kerekasztal és háromoldalú tárgyalások munkájában. Az 1990-es választásokon az MDF Országos Elnökségének jogi szakértője, és választási felelőse. Az 1990. évi országgyűlési választásokon az MDF országos listáján szerzett mandátumot. Az Antall-kormánynak megalakulásától tagja mint igazságügy-miniszter. Számos egyesületben tevékenykedik. Hivatali működése során sok, a tárcájához fűződő nagy jelentőségű törvényt hagyott jóvá az Országgyűlés. Ezek közül is kiemelkednek a semmisségi törvények, köztük az egyházi ingatlanok visszaadásáról rendelkező törvény, a magántulajdoni viszonyokat kialakító törvények, az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésében résztvevők felelősségre vonását lehetővé tevő törvény. Jelentős lépéseket tett az igazságszolgáltatás fejlesztésének érdekében, amelynek eredményeként a Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatás ügye nemzetközi összehasonlításban is figyelemreméltó fejlődést mutathat fel. Több mint 20 új bíróságot létesített, 50 bíróságot bővített és korszerűsített, a bírósági szervezet közel 50%-kal növelte működési területét, a bírák, ügyészek, közjegyzők, ügyvédek, végrehajtók jogállásáról és megbecsüléséről törvények sora született.

A rendszerváltoztatás folyamatába nagyon egyszerűen be lehetett kapcsolódni. Ugyanis a II. Lakiteleki Találkozó után³⁵ – egy szombati napon – az akkori rádió leg-hallgatottabb műsora, – az a bizonyos 168 óra³⁶ Mester Ákossal,³⁷ Havas Henrikkel³⁸ – tudósított arról, hogy Lakitelken – az első találkozót követően egy évvel – nyilvános szervezetként, pártszerű működéssel definiálta magát a Magyar Demokrata

³⁵ Az első lakitelki találkozó 1987. szeptember 27-én zajlott le, a második 1988. szeptember 3-án. A második alkalommal a jelenlévő 400 fő kimondta az MDF szervezett mozgalommá alakulását.

³⁶ 168 óra című rádióműsor belpolitikai adás volt, 1971-ben indult. Felelős szerkesztője Ipper Pál volt. A hetente jelentkező adás belpolitikai tabutémákat feszegetett.

³⁷ Mester Ákos (1940–) újságíró, 1971–1994 között a 168 óra munkatársa, felelős szerkesztője.

³⁸ Havas Henrik újságíró, közéleti személyiség, ebben az időszakban, 1979-től a Magyar Rádió munkatársa, a *Krónika* szerkesztője is.

Fórum.³⁹ Ez nagyon nagy élmény volt, daliás idők voltak. A rádióban bementek, hogy a hétfői Magyar Nemzetben lesz a felhívás arról, hogy hol lehet jelentkezni. Egy lakiteleki postafiók címet adtak meg, másnap fel is adtam a jelentkezésem. Én a 300-as sorszámú Lezsák [Sándor] által aláírt MDF-tagsági könyvvel rendelkezttem. Ez volt az indulás. Akkoriban párhuzamosan tagjai voltunk a Szabad Kezdeményezések Hálózatának,⁴⁰ a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének,⁴¹ az MDF-nek és a Független Jogász Fórumnak⁴² is. Én maradtam az MDF-ben Hasznos Miklóssal,⁴³ Kónya Imrével, Horváth Bélával,⁴⁴ Sepsey Tamással⁴⁵ dolgoztam. Ez az I–XII. kerületi MDF-szervezet sokáig együtt mozgott. Horváth Béla – aki bejáratos és feljáratos volt a nagyokhoz, Für Lajossal⁴⁶ tartotta a kapcsolatot – 1989 júniusában az ellenzéki kerekasztalhoz keresett résztvevőket. Akkor éreztem, hogy a bekapcsolódásom már komolyodik, de még mindig ügyvédként dolgoztam. 1989.

³⁹ Megalakult a Magyar Demokrata Fórum: „Demokratikus szellemi-politikai mozgalommá, független társadalmi szervezetté nyilvánította magát a tavaly szeptember 27-én Magyar Demokrata Fórum néven a Bács-Kiskun megyei Lakitelken megalakított csoportosulás. A Magyar Demokrata Fórum mintegy 370 képviselője – nagyrészt a magyar szellemi élet köréből – szombaton Lakitelken tartotta tanácskozáását, amelyen megvitatták és elfogadták a mozgalom ideiglenes alapszabályát és alapítólevelét. [...] A felszólalók többsége egyetértett azzal, hogy a Magyar Demokrata Fórum az egész országra, illetve a magyarságra kiterjedő független szellemi-politikai mozgalomként kíván tevékenykedni. A felszólalók egyetértettek a mozgalom alapítólevelében megfogalmazottakkal: az MDF-nek saját útján kell kibontakoznia, nem fogadja el sem a kormánypártiság, sem az ellenzéki címkeket, és választási kényszereit. Bár a többpártrendszer kialakulását szükségesnek és elkerülhetetlennek tartották a demokratizálás folyamatában, hangsúlyozták, hogy a jelen körülmények között nincs szándékukban párttá szerveződni. A tanácskozáson hangsúlyozták, hogy a Magyar Demokrata Fórum részt kíván venni az átfogó társadalmi reform következetes végigvitelében, a politikai intézményrendszer demokratizálásában. Ugyancsak aktívan tevékenykedik az ország határain kívül élő magyar nemzetiség létérdekeiért. Bátorítják mindazokat a szellemi-kulturális törekvéseket, mozgalmakat és csoportosulásokat, amelyek a hagyományos nemzeti értékek jegyében a közoktatás, a köznevelés, a művészeti és a tudományos élet megújításáért munkálkodnak. A lakitelki tanácskozáson bejelentették, hogy megalakult a Magyar Demokrata Fórum elnöksége. Az elnökség tagjai: Bíró Zoltán irodalomtörténész, Csengey Dénes költő, Csoóri Sándor költő, Csurka István író, Fekete Gyula író, Für Lajos történész, Joó Rudolf politológus, Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész, Lezsák Sándor költő.” Népszava, 1988. 09. 05., 5.

⁴⁰ 1988. március 17-én létrejött szervezet, az SZDSZ elődje, értelmiségiek egy csoportja alapította.

⁴¹ 1988. május 14-én alakult meg.

⁴² 1988. november 5-én jött létre.

⁴³ Hasznos Miklós (1931–2014) politikus, MDF budai szervezetének alapítója, 1990-től országgyűlési képviselő, 1991–94 és 1996–99 között a KDNP alelnöke volt.

⁴⁴ Horváth Béla (1954–) mérnök, politikus, 1990–1994 között Budapest XII. kerületének egyénileg megválasztott országgyűlési képviselője MDF-esként.

⁴⁵ Sepsey Tamás (1956–) ügyvéd, 1991–94 között Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal elnöke. 1988-tól vett részt a Független Jogász Fórumban.

⁴⁶ Für Lajos (1930–2013) történész, az MDF alapító tagja, az Antall-, majd a Boross-kormány honvédelmi minisztere volt.

szeptember 18-án létrejött az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásait lezáró megállapodás, amelynek a lényege a szabad választásokra való felkészülés volt.⁴⁷ Akkor már egyre beljebb eveztem az MDF-be, én lettem informálisan a választási ügyekért felelős jogász, aki bejáratos volt az elnökségi ülésekre.

És akkor megindult a felkészülés. Először volt az a népszavazásos história,⁴⁸ ami sajnos nem volt jó döntés az MDF részéről, és utána az őszi hónapokban megkezdődtek a választási felkészülések. Ezt én intéztem és akkor már nem folytattam komolyabb ügyvédi tevékenységet. 1990. januárban kellett arról döntenünk, hogy kik lesznek az országgyűlési képviselők. Antall József megtisztelő bizalmából kerülhettem abba a helyzetbe, hogy én az országos listáról kerültem a parlamentbe. Majd ezt követően igazságügyminiszter-jelölt lettem Antall József személyes felkérésére, és Salamon Laciból pedig az alkotmányügyi bizottság elnöke.⁴⁹ Mi voltunk Antall József közvetlen jogász munkatársai, ebben a formában 1990. május 23-ig, a Kormány megalakulásáig.

A szabad választásokat követő első parlamenti ülés 1990. május másodikán volt, az előtte való héten, pénteken vagy szombaton mondta Antall József, a paktum megkötése után,⁵⁰ hogy számít rám mint leendő igazságügy-miniszterre. Akkor vált nyilvánvalóvá, hogy Kónya Imre lesz a frakcióvezető. És Salamon Laci kapta meg

⁴⁷ Az Ellenzéki Kerekasztal történetéről részletesen ld.: *A rendszerváltás forгатókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben: dokumentumok 1–8.*/ Főszerk.: Bozóki András; szerk.: Elbert Márta [et al.]. Budapest, 2000, Magvető Könyvkiadó.

⁴⁸ 1989. november 26-án volt a négyigenes népszavazás, amelynek során a választópolgárok döntöttek a köztársasági elnök megválasztásának módjáról, időpontjáról, a munkahelyi pártszervezetek megszüntetéséről, az MSZMP vagyonának elszámoltatásáról, a munkásörtség feloszlásáról. Az MDF szimpatizánsait a népszavazás bojkottjára szólította fel 1989. november 13-án, azzal érvelve, hogy 3 kérdés már törvényileg rendezve van. A kérdések így hangzottak: „1. Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására? (Igen szavazatával Ön azt támogatja, hogy a köztársasági elnököt ne a nép, hanem az új Országgyűlés válassza meg. Nem szavazatával azt támogatja, hogy a köztársaság első elnökét közvetlenül a lakosság válassza meg.) 2. Kivonuljanak-e a pártszervek a munkahelyekről? (E kérdésben az Országgyűlés a pártokról szóló törvény elfogadásával úgy döntött, hogy a munkahelyeken ne működjenek pártok. Igen szavazatával az Országgyűlés döntését megerősíti, nem szavazatával a pártok munkahelyi működését támogatja.) 3. Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyonról? (Az Országgyűlés októberi ülészakán a társadalmi szervezetek és az MSZMP vagyonáról szóló tájékoztatót elfogadta. Igen szavazatával megerősíti az elszámoltatást, nem szavazatával elutasítja az elszámoltatást.) 4. Feloszlássák-e a Munkásörstéget? (Az Országgyűlés a Munkásörstéget októberben jogutód nélkül feloszlatta, a törvény végrehajtása megkezdődött. Igen szavazatával megerősíti az Országgyűlés döntését, nem szavazatával a Munkásörtség visszaállítása mellett foglal állást.)”

⁴⁹ Salamon László (1947–) 1972-ben summa cum laude minősítéssel szerzett jogi diplomát az ELTÉ-n. 1990-ig ügyvédként dolgozott, 1990-től országgyűlési képviselő, 1990–94 között az Országgyűlés alkotmányügyi bizottságának elnöke.

⁵⁰ Utalás az MDF–SZDSZ-paktumra.

az alkotmányügyi bizottság vezetését, amely nekünk a legfontosabb volt. Akkor már 43 éves voltam. Addig nem vettem részt választáson se, 1990-ben mentem el először. 1985-ben annyi történt, hogy elhoztam a szavazólapot, megnéztem, hogyan néz ki. Valószínűleg nem volt igaz a népfrontos választásoknak a 98%-os részvétele.⁵¹

Mi úgynevezett reakciós család voltunk. Édesapám elsőgenerációs értelmiségi volt. Szüleim mind a ketten vidékiek, édesanyám miskolci, apám egri. Ő a híres egri ciszterci gimnáziumban⁵² és az Egri Jogakadémián végzett. Pécselt kellett szigorlatoznia. Pályáját 1940-41 körül kezdte. Bírósági fogalmazó lett egy heves megyei kis járásbírószágon, onnan jó minősítéssel felkerült a Pestvidéki Törvényszékre, a Fő utcába. Onnan ment át a Magyar Királyi Államügyészszégre és ügyész lett. Az 1956-os forradalomig ügyészként dolgozott. A bíróságon is voltak olyan bírók, akik még a régi rendszerben lettek kiképezve, és intézték az ügyeket, úgy ahogy lehetett. Szerencsére politikai vagy egyéb hasonló ügyekre nyilván nem apámat szemelték ki, így köztörvényes büntetőügyekkel, többek között emberölésekkel foglalkozott.

Mi keresztény középosztálynak megfelelő, budai, XII. kerületi család voltunk. Templomba jártunk természetesen, ministráltunk kisgyerekkorunktól. Barátaink hasonló, a környéken lakó családokból kerültek ki. Számontartottuk pontosan, kinek az édesapja volt rendőri felügyelet alá helyezve és kinek nem. Ez kohéziós erőt jelentett. A lakókörnyezetünk – a XII. kerület Németvölgynek nevezett része – homogén. A Kádár-rendszer egyik legpasszívabb területe, ott sok babér nem termett a baloldali eszméknek. Egy csendes, szolid, keresztény, főleg katolikus, de református élet is volt ott. A mi utcánkban áll a református templom is.

Az édesapámat⁵³ az 1956-os forradalom alatt – távollétében – megválasztották a Pest Megyei Ügyészség Forradalmi Bizottságának elnökévé, és természetesen innentől kezdve determinált volt a sorsa. Talán 1957. januárban eltávolították, és soha többé nem dolgozhatott jogászként. Segédmunkás volt egy raktárban. Nekem és a bátyámnak soha nem volt kérdés, hogy hol állunk. Mi a rendszerrel szembenálló család voltunk, megbélyegzett édesapával, aki két évig rendőri felügyelet alatt állt és a karrierjét derékba törte a Kádár-rendszer. A két éves rendőri felügyelet volt a maximális időtartam, ami kiszabható volt.

⁵¹ A szocialista időszakban az országgyűlési választásoknál mindig ilyen kiugróan magas részvételi arányt állapítottak meg. Csak a Hazafias Népfront jelöltjeire lehetett szavazni. Az 1985-ös választás volt az első olyan, amikor a jelölőgyűléseken a gyűlés résztvevői is megpróbálkoztak országgyűlési képviselőjelöltet állítani. Nagy port vert fel Rajk László spontán jelölése, amelyet megghiúsítottak. Akkor egy körzetben többen is indulhattak, mindannyian a Hazafias Népfront jelöltjeiként. Szoboszlai György (szerk.): *Az 1985. évi országgyűlési választások politikai tapasztalatai*. Budapest, 1985.

⁵² Szent Bernát Gimnázium.

⁵³ Balsai József (1915–1969).

A Piarista Gimnáziumba is azért mentem, mert nyolcadikos koromban nem javasolták a gimnáziumi továbbtanulást és a piaristáknál ez természetesen nem számított. Innen aztán 2 év után a Rákóczi Gimnáziumba iratkoztam át. 1965-ben érettségiztem, ezt édesapám még megérte, sőt azt is, hogy 1967-ben elkezdtem a jogi egyetemet, majd 1969-ben elhunyt. A bátyám is hasonló helyzetben volt, azzal a különbséggel, hogy ő estire kezdett el járni.

Aztán 18 évig gyakorló, tárgyaló ügyvéd voltam Budapesten, mindennapos ügyfélként a Markó utcában, az ügyészségeken, rendőrségen, személyes ismeretségem eléggé kiterjedtnek számított. Az elődöm Kulcsár Kálmán⁵⁴ volt, az azóta elhunyt akadémikus, jogtudós. Én nyilvánvalóan máshonnan jöttem, más politikai háttérrel, mint ő és semmilyen komplexusom nem volt attól, hogy a szocialista jogtudomány egyik nagynevű képviselőjét követem az állásban. Ebben a pozícióban politikai államtitkár Isépy Tamás miskolci kereszténydemokrata politikus lett.⁵⁵ Ő hasonló adottságokkal érkezett, jó párost alkottunk.

Németországban a rendszerváltoztatáskor mindenkit el lehetett küldeni, mert volt egy másik garnitúra, akik ugyanazt a nyelvet beszélték, megfeleltek minden követelménynek és a jogállamnak megfelelő pedigrijük volt. Magyarországon át kellett venni azt a közigazgatási-államigazgatási garnitúrát a minisztériumokban is, ami adott volt. Ez azt jelentette, hogy nálunk az Igazságügyi Minisztériumban a négy helyettes államtitkárból kettő már ott volt, olyanok, akik szimpatizáltak a reformelképzelésekkel. Például Bogdán Tibor, aki jelenleg a Nagy és Trócsányi Ügyvédi Irodának az egyik főembere.⁵⁶ És Papácsi Editet mondhatnám még, aki ismert név volt akkoriban. Népszerű műsorokban jogi ismeretterjesztést és felvilágosítást végzett a televízióban.⁵⁷ Az új életrajzokból, melyek már 1989 után íródtak, nem lehetett kideríteni, hogy ki mettől meddig volt tagja az MSZMP-nek, de nekem tudomásomra hozták. A minisztériumban a rendszerváltoztatásig – a minisztert is persze beleértve – 95%-os volt a párttagság. A bíróságoknál, ügyészségeken ugyanez volt a helyzet. Tehát a 100%-ot közelítette! A honvédelemnél Für Lajos mindegyik tábor-

⁵⁴ Kulcsár Kálmán (1928–2010) a jogsociológia hazai megalapozója, 1988–1990 között igazságügyi-miniszter. Életútjáról részletesebben ld.: ifj. Korsós Antal: *Jogásziportrék*, Budapest, 2002.

⁵⁵ Isépy Tamás (1924–2004) ügyvéd, politikus, 1990-től 2004-ig országgyűlési képviselő. 1990–94 között az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára.

⁵⁶ Bogdán Tibor 1990–1993 az Igazságügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára. 1977–1982 között végezte el a JPTE jogász szakát. 1988–1993 között az ELTE oktatója.

⁵⁷ Fluckné dr. Papácsy Edit volt a *Jogi esetek* című tv-műsor jogi szakértője, vezetője. 1998-ig helyettes államtitkár, majd közigazgatási államtitkár volt az Igazságügyi Minisztériumban.

noka a Frunze Vezérkari Akadémián volt kiképezve⁵⁸ és nem a Saint-Cyr-t,⁵⁹ vagy amerikai vezérkari iskolákat jártak ki. Nem tapasztaltam a 4 év alatt azt, hogy bárki el akart volna téríteni a politikai döntésektől, a kodifikációtól, és a Kormány munkáját meggátolni igyekezett volna.

A bírói karra jellemző volt, hogy 70%-ban nők alkották. Éppen GYES-en lévő, vagy éppen onnan visszajött, egy-két gyerekes anyukák voltak. Akkor a non plus ultra⁶⁰ az ügyvéd volt, amiből nagyon kevés volt. Limitált létszámmal. Általában nagyon nehéz megélhetési körülmények között lévő jogászréteg volt a bíraké. Az első dolgom volt az, hogy a bírák ügyében rendet csináljak és ennek megfelelően óriási mértékben megemeltetem a javadalmaztatásukat, a parlamenti képviselőkkel azonos szintre.

Rengeteg új bíróságot is kellett nyitni, 20 bíróságot avattunk Isépy Tamás államtitkár úrral közösen.⁶¹ Részben korábban megszüntetetteket nyitottunk újra, másrészt alkalmazkodtunk a demográfiai igényekhez. Ez szép feladat volt, könnyen lebonyolítható, mert az MSZMP-irodák megszűntek, és nagyon sok ingatlant, ami pártvagyon volt, megkapott a mi tárcánk: párházakból épültek fel az új bíróságok. A bírósági épületek esetében nagyon sok körülményt kellett figyelembe venni, de ezekből a párházakból ki lehetett alakítani őket, sok helyen még megyei bírósági szintig is. A járásbíróságok nem voltak annyira „nagyigényűek”. Mindezt az MDF-frakcióban úgy kellett keresztülvinni és meg kellett győzni a koalíciós partner kiszagdafrakciót is. Ez nagy munka volt és úgy érzem, hogy ezt teljesítettük.

Mindebben tudtam támaszkodni Antall József miniszterelnökre, tőle kaptam erkölcsi és politikai támogatást. Azóta is csodálom, ő milyen kivételes érzékkel rendelkezett a közjog, az alkotmány és a közigazgatás iránt. Abszolút mértékben támogatta az igényeimet, pedig még a pénzügyminiszterrel szemben is meg kellett védenie. A mindenkori pénzügyminiszter soha nem akar ilyen ügyekre áldozni, mert 100 ezer helyre kellene a pénz. Miért pont a bírákra, miért nem a tanárookra? Szerencsémre a bírák nem voltak sokan, 2–3 ezer ember, szemben a százezres pedagóguslétszámmal.

Nekünk a minta mindig a német, osztrák kapcsolat volt, sok elméleti és praktikus segítséget kaptunk. Az első hivatalos utam Ausztriába vitt és Németországba. Igen jó emlékem van Klaus Kinkel miniszter úrról.⁶² Akkor az FDP és a CDU/CSU közö-

⁵⁸ E kérdésről részletesebben ld.: Bagi József: *A hivatásos katonák képzésének rendszere, a képzés intézményei az orosz fegyveres erőknél*. Felderítő Szemle, 2008. március.

⁵⁹ Francia katonai akadémia.

⁶⁰ Latin, jelentése utolérhetetlen, felülmúlhatatlan.

⁶¹ Isépy Tamás (1924–2004) ügyvéd, politikus, 1995–1997 között a KDNP frakcióvezetője.

⁶² Klaus Kinkel (1936–) jogász, FDP-politikus. A német külpolitika magyar vonatkozásairól részletesebben ld.: Hettyey András: *A német külpolitika és Magyarország euroatlanti integrációja az*

sen kormányzott, és Kinkel úrhoz többször is volt alkalmam kilátogatni, és ő is járt itt. Az osztrák igazságügy-miniszter, [Nikolaus] Michalek nagy lobbistája volt a közjegyzőknek. Engem is rávett arra a törvényre, amellyel felszabadítottuk a közjegyzőket az állami rabságból és kivételes körülményeket teremtett számukra. Michalek miniszterrel és Kinkel szövetségi miniszter úrral voltunk jó viszonyban. A magyar közjogi és az alkotmányos intézmények, az igazságszolgáltatás német mintára épült ki. Akkoriban – mivel nem voltunk tagja az Európai Uniónak – az Európa Tanács volt az a fórum, ahol évente többször is találkoztunk a kollegáimmal. Svájci kiváló nagykövetünk, Ódor László⁶³ is szorgalmazta a kapcsolatokat, ezért többször is találkoztam a svájci miniszterkollegámmal és ő is járt itt. A közjogi berendezkedés kialakításában (ami végül is a köztársaság kikiáltásával és az ezzel kapcsolatos alkotmánymódosítással manifesztálódott) nagy szerepe volt Tölgyessy Péternek. Nekem inkább Hack Péter emlékezetesebb, az ő munkájára jobban emlékszem, mert ő kvázi árnyékminiszter volt az SZDSZ-ben.

A médiával egy szerencsétlen, elmérgesedett viszony volt. Antall József miniszterelnök felmentette a Magyar Televízió elnökét és a Magyar Rádió elnökét. Ezzel kapcsolatban Antall és Göncz között ellentét alakult ki, ami oda vezetett, hogy nekem fegyelmi eljárást kellett lefolytatnom Hankiss Elemérrel szemben.⁶⁴ Azért történt így, mert nem volt még médiatörvény,⁶⁵ és jogértelmezést kellett alkotni arra, hogy a Magyar Televízió elnökének a Kormány a munkáltatója. Ha a Kormány a munkáltatója, akkor a Kormánynak joga van ellene fegyelmi eljárást lefolytatni. És ez úgy végződött, hogy lemondott Hankiss Elemér és meg sem várta ezt Gombár Csaba. Nagy szerepe volt Csurka Istvánnak a médiumok vezetőinek a kiválasztásában. Antall Józsefnek nem volt olyan nagy ismerete erről, mert ő a Magyar Nemzetet olvasta.

Miniszterségem legkritikusabb része ez a fegyelmi vizsgálat volt, utána meg járnunk kellett a munkaügyi bíróságra Hankiss-ügyben. Alakult egy bizottság, amelynek tagja volt Kiss Gyula tárcanélküli miniszter – akkor már munkaügyi miniszterként – és mások, például Kupa Mihály volt pénzügyminiszter is a tagja lett.

Amire nagyon büszke vagyok, hogy a sarkalatos törvényeket meg tudtuk alkotni. Így a kárpótlási törvényt, amely az életükben, szabadságukban kárpótolni jogosult

---

Antall-kormány éveiben. http://real.mtak.hu/29149/2/nemet_kulpolitika_es_magyarorszag_euroatlanti_integracioja_az_antall-kormany_eveiben.pdf

⁶³ Ódor László (1945–), egyetemi tanár, 1990 és 1994 között a Magyar Köztársaság első svájci és lichtensteini nagykövete volt.

⁶⁴ 1992. november 30-án indult a fegyelmi eljárás „gazdálkodás körében fennálló kötelezettségek megszegése” miatt. 1992. december 9-én Hankisst felfüggesztik MTV-elnöki posztjáról. Részletesen ld.: Bárány Anzelm et al. *A magyarországi médiaháború története. Média és politika.* 1989–2010.

⁶⁵ 1996. évi I. törvény a rádiózásról és a televíziózásról.

személyeket kárpótolta.⁶⁶ Több kárpótlási törvényt hoztunk: járadékkal, megbecsüléssel,⁶⁷ az egyházi ingatlanokat is visszaadtuk.⁶⁸ Az egyházakat nemcsak hitéleti, hanem oktatási és egészségügyi céllal visszajuttattuk abba a helyzetbe, amelyben 1945 előtt voltak.⁶⁹ Ezekre vagyok büszke és ezen felül arra, hogy az igazságszolgáltatást alkotmányos jogállamhoz méltó helyzetbe hoztuk. Számos olyan törvényt menedzseltem, amely ma már elképzelhetetlen volna: a Nemzeti Bankról,⁷⁰ a termelőszövetkezetekről,⁷¹ a Gazdasági Versenyhivatalról,⁷² a Világkiállításról.⁷³ Akkoriban olyan sok munkánk volt, jó apparátussal dolgoztam, így ezeket mind-mind végig tudtuk csinálni. Különösen sok vitát váltott ki az a kárpótlási törvény, amely a földekkel kapcsolatos helyzetet rendezte és végül ahhoz vezetett, hogy a Kisgazdapárt kivált a Kormányból és a 36-ok nevű kisgazda alakulat tartott ki a Kormány mellett.⁷⁴ Nagyon nehéz tárgyalások voltak. Emlékszem napok mentek el egy-egy

⁶⁶ 1992. évi XXXII. tv. az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról.

⁶⁷ 1991. évi XXV., 1992. évi XXIV., 1992. évi XXXII. törvény. Előzőeket még további törvények: az 1992. évi II., az ún. átmeneti törvény, 1993. évi II., a földrendező és földkiadó bizottságokról szóló törvény.

⁶⁸ 1991. évi XXXII. törvény a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről.

⁶⁹ Az 1991. évi XXXII. tv. preambuluma: Az egyházak a magyar történelemben értékes kultúratementő, -megőrző és -átadó munkát végeztek. A hitéleti tevékenység mellett az oktatás, nevelés, az egészségügy, a szociális és kulturális szolgáltatások terén jelentős feladatokat láttak el, és fontos társadalmi szerepet töltek be. A materialista és ateista világnézet kizárólagosságának elvi alapján álló pártállam az egyházak vagyontárgyainak elkobzásával, szervezeteik jórészenek felszámolásával és más hatalmi eszközökkel – folyamatos jogsértéseket elkövetve – az egyházak hitéleti tevékenységét és társadalmi szerepüket szűk korlátok közé szorította. A jogállamiságot megvalósító Magyarországon az egyházak ismét szabadon, korlátozás nélkül betölthetik társadalmi szerepüket, ehhez azonban hiányoznak az anyagi eszközeik. A rendszerváltást megelőző Országgyűlés által a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény már utalt arra, hogy a magyarországi egyházak a hitélet körébe tartozó munkálkodásuk mellett kulturális, nevelési-oktatási, szociális, egészségügyi tevékenységükkel és a nemzeti tudat ápolásával jelentős szerepet töltenek be az ország életében. Az akkori körülmények között azonban még nem kerülhetett sor e szerep betöltéséhez szükséges tárgyi, anyagi feltételek biztosítására. Az Országgyűlés az elkövetett súlyos jogsértések részbeni orvoslása, részben pedig az egyházak tevékenységének folytatásához szükséges tárgyi, anyagi feltételek biztosítása érdekében az egyes volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről a következő törvényt alkotja.

⁷⁰ 1991. évi LX. tv. a Magyar Nemzeti Bankról.

⁷¹ 1992. évi II. tv. a szövetkezetekről.

⁷² 1990. évi LXXXVI. törvény a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról.

⁷³ 1992. évi LXXXII. törvény a Világkiállítási és a Hozzákapcsolódó Fejlesztési Alapról.

⁷⁴ 1992 februárjában lépett ki a kormánykoalícióból az FKGP. Antall József miniszterelnököt 33 képviselő támogatta. 1992 októberében Pártay Tivadar megalakította a Történelmi Független Kisgazdapártot. 1993 februárjában a 36-ra bővült frakció ebbe a pártba lépett be. 1993. novemberől Egyesült Történelmi Független Kisgazdapárt nevet vették fel, elnök Szabó János földművelésügyi miniszter lett.

egyeztetésre a Kiszármagpart különböző szárnyai és az általam képviselt Kormány között.

Mi vezettük be a közigazgatási egyeztetést, és utána, ha szükséges volt, akkor a politikai egyeztetést is. Az igazságügy-miniszternek mindent látni kellett, mármint az apparátusnak. És voltak államtitkári értekezletek, és hogyha kellett, akkor a politikai államtitkárok is tartottak még egy külön megbeszélést, főleg koalíciós okokból. A kormányulésekre már letisztázott dolgok kerültek.

Bár nem készült erről statisztika, de a mi munkánkhoz fogható nagy törvényalkotási folyamat rajtunk kívül a Belügyminisztériumban volt. Rivalizáltak a mindenkori belügyminiszteri jogászok és a mi igazságügyi miniszteri apparátusunk. Boross Péter helyettesítette gyakorlatilag a miniszterelnököt, az ő szava is nagy súllyal esett latba. Ezzel szemben voltak nagyon nehezen működő tárcák, ahol hónapokig nem tudtak túljutni egy-egy törvénykoncepció megvalósításán. Az akkori Alkotmánybíróságon több alkalommal ügyfél voltam és nem mindig 100%-os eredménnyel. A legnagyobb problémát a Zétényi–Takács-törvény okozta, amelyet valamennyi kormánytag megszavazott, és az alkotmánybíróságon kicsorbult.⁷⁵ Ez volt a legnagyobb konfliktus az Alkotmánybíróság és a Kormány között. Az ügynevezett rendszerváltoztatás szimbolikus jogalkotása hajótörést szenvedett. Végül is maradt az ügynevezett sortűz törvény, annak alapján voltak ügyek és a bíróságok nagy keservesen eljárak.⁷⁶ A kárpótlási törvények esetében sokkal egyszerűbb volt, azokat nagyjából mindig helyben hagyta az Alkotmánybíróság. Az akkori Alkotmányban benne volt a szövetkezeti tulajdon, ezért igen éles alkotmányos csata folyt a szövetkezetek szétdarabolásért és a magánparaszti gazdaság kialakításáért.

Boross Péterrel kiváló személyes kapcsolatunk volt. Jó kapcsolatban álltunk az egyetlen kereszténydemokrata miniszterrel, Surján Lászlóval is. Természetesen azok között az MDF-es miniszterek között – Andrásfalvy Bertalan, Für Lajos, Horváth Balázs, Siklós Csaba – szorosabb kapcsolat volt, akik ott voltak '88-tól MDF-esként

⁷⁵ 1991. november 4-én szavazta meg az Országgyűlés a Zétényi–Takács törvényt. Célja az lett volna, hogy az 1944. december 21. – 1990. május 2. között elkövetett és politikai okokból nem üldözött súlyos bűncselekmények elkövetői büntethetővé váljanak. Göncz Árpád köztársasági elnök Alkotmánybírósági vizsgálatra küldte a törvényt és az Alkotmánybíróság megsemmisítette, arra hivatkozva, hogy hatálya visszaható. 1. § „1990. május 2-án ismét elkezdődik az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és az elkövetéskor hatályos törvényekben meghatározott azon bűncselekmények büntethetőségének az elévülése, amelyeket az 1978. évi IV. tv. 144. § (2) bekezdése hazaárulásként, 166. § (1) és (2) bekezdése szándékos emberölésként, 170. § (5) bekezdése halált okozó testi sértésként határoz meg, ha az állam politikai okokból nem érvényesítette büntetőigényét. Korlátlanul enyhíthető az (1) bekezdés alkalmazásával kiszabott büntetés.”

⁷⁶ 1993. évi XC. törvény az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról

a rendezvényeken. Ha valaki miniszter vagy államtitkár volt, az nem számított, nem volt hierarchia. Ha még egyszer miniszter lennék, akkor most többet járnék a frakcióülésekre, mert ott, ha sokat látják az embert, akkor jobban megszavazzák a javaslatait.

A miniszterelnök „osztályfőnöki órá”-járól én találtam ki ezt a kifejezést. Büszke vagyok rá. Tudtuk róla, hogy melyik gimnáziumokban tanított és azt is, hogy milyen minőségű barátságok alakultak ki a tanítványai és közöttük: többek között Marinovich államtitkár úr személye mutatja ezt. Ő [Antall József] kiemelkedő személyiség volt. Kik voltak a kortársai? George Bush, Helmut Kohl, Margaret Thatcher, és Antall József több mint egyenrangú partnere volt ezeknek a politikusoknak, mindenkivel levelezett. Így leveleztek: „Lieber Helmut”. Néha felolvasta a levelet, amit Kohl-nak írt és amit válaszul kapott. Antall kiemelkedett a korszak európai államfőijai közül, épületszárnyat neveztek el róla Brüsszelben. Ki emlékszik ma már pl. az akkori a csehszlovák miniszterelnökre? Amikor a kormányúléseken a kitüntetések tárgyaltuk, akkor behozta a saját kitüntetésgyűjteményét, amit óriási élmény volt megtekinteni. Nagy híve volt a régi magyar hagyományos értékeknek és ezeknek a megjelenési formájának, a kitüntetéseknek. Nagyon kár, hogy ilyen korán elhagyott bennünket és az országot.

Az Európa Tanács volt a fórumunk, meg a Visegrádi Négyek (ez egy jó találmány, természetesen Antallé volt; a Visegrádi is meg a Négyek is, ami később bővült a szétválás miatt). A NATO-val kapcsolatban az Antall-kormány egyértelműen transzatlanti politikát folytatott. Antall József visszatette a térképre Magyarországot. A NATO-t illetően elég kényes évek voltak ezek, amikor a határaink közelében a jugoszláv háború zajlott. Súlyos fenyegetettséggel kellett szembenéznünk. Akkor nem volt tisztázva Ukrajna sorsa sem, de nekünk érdekünk volt velük jóban lenni, megkötöttük az alapszerződést, minden energia Ukrajnán keresztül érkezett. Nyilvánvaló volt, hogy Magyarország nem veheti fel a trianoni határok kérdését.

Oroszországban államcsínyek voltak, a Gorbacsov elleni puccs,⁷⁷ majd Jelcin felemelkedése és egy újabb puccsszerűség, majd a visszarendeződés 1993-ban.⁷⁸ A szov-

⁷⁷ 1991. augusztus 19–21-ig zajlott a puccskísérlet Mihail Gorbacsov ellen, saját kormányának tagjai, a hadsereg és a KGB magas rangú tagjai vettek benne részt. A puccskísérlet megbukott. „Sikertelen fegyveres puccskísérlet Moszkvában, Leningrádban és a Baltikumban. A puccsisták (Gorbacsov tanácsadói) foglyul ejtik a szabadságát töltő Gorbacsovot, Moszkvában pedig sikertelenül kísérleteznek az OSZFSZK parlamentje épületének ostromával. (A puccs célja a központi államhatalom megszilárdítása és a novo-ogarjovói-folyamat, azaz a SZU felbomlásának megállítására lett volna.) A puccs vezetőit letartóztatják.” Szilágyi Ákos: *A birodalom szétesése*. História, 2001. 9–10., 24.

⁷⁸ Többek között: Tatyjana Tolsztaja: *Jelcin és Gorbacsov*. Magyar lettre, 1995. ősz, 76–78. o., Dobrovits Mihály – Kende Tamás: *Távol Moszkvától. Utak a jelcini és Jelcin utáni Oroszország megértéséhez*. Beszélő, 2001. 1., 34–55. o.

jet birodalom szétesésének a folyamata azzal járt, hogy elvesztettük a keleti piacokat és nem tudtunk mit tenni.

A pápa látogatása fontos külpolitikai jelentőséggel bírt, az nagy esemény volt!⁷⁹ És azóta sem volt arra példa, hogy az USA elnöke, aki akkor id. George Bush volt, állami látogatáson fogadta a magyar miniszterelnököt.⁸⁰

Majdnem a kormányzás legelejétől kezdve bennünket nagyon nyomasztott a miniszterelnök úr egészségi állapota. A Kormány megalakulásától számított fél évvel már tudtuk, hogy a miniszterelnök nyirokcsomó-daganattal küzd. A taxisblokád örökre negatív élmény marad.⁸¹ Azt a legrosszabb álmunkban sem gondoltuk volna, hogy a Magyar Köztársaság elnöke – aki ráadásul Antallnak harcostársa volt '56-ban és sok szálon kötődtek egymáshoz – a nyílt közrendet, mindent veszélyeztető, bűncselekményeket elkövető, blokádot alkotó taxisokhoz lelátogat, és ott bratyizik velük és meggátolja a honvédség szállítóeszközeinek az igénybevételét. Azt mondta, hogy ő a hadsereg főparancsnoka és ezért nem volt módja sem Boross Péternek, sem Für Lajosnak arra, hogy a taxikból álló – nyilván nem a személyek ellen szóló módon – műszaki zárat felszámoltassa. Pedig ez honvédségi eszközökkel nagyon egyszerű lett volna. Akkor már a miniszterelnök úr a kórházban volt, majd ezt követően ismét munkába állt. És az első kormányülésen szóba került, hogy most mi legyen? Györgyi Kálmán volt akkor a főügyész. Bűncselekmény volt, hogy sérült a közlekedés rendje, nyomozást kellett volna elrendelni, és vádat emelni. A főügyész szerint erre amnesztia vonatkozott. Antall is érezte, hogy ezt meg kellene oldani. Én azt mondtam, hogy: „ezt nem lehet főnök, ezt én nem vagyok hajlandó csinálni! Én mint igazságügy-miniszter, nem vagyok hajlandó az ellenünk támadóknak amnesztiát adni; tehát közkegyelmi rendelkezést beterjeszteni a parlament elé.” Végül Göncz Árpád elnök úr terjesztette elő a parlamentben, mert neki is volt törvénykezdeményezési joga, és én ezt az amnesztiát nem szavaztam meg.

A kárpótlás szimbolikus feladata volt a II. világháborús emlékművek felállítása. Én bonyolítottam le ezeket, a falu apraja-nagyja részt vett az avatóünnepségeken. Akkor még éltek a hozzátartozók, olyan nagymamakorú özvegyek és esetleg még

⁷⁹ II. János Pál 1991. augusztus 16–20. között látogatott Magyarországra. *II. János Pál Magyarországi látogatása*. MKPK Sajtóirodája, Budapest, 1991.

⁸⁰ Keskeny Linda: *Az amerikai–magyar diplomáciai kapcsolatok. 1990–1994*. Polgári Szemle, 2011. április <http://polgariszemle.hu/archivum/58-2011-aprilis-7-evfolyam-2-szam/435-az-amerikai-magyar-diplomaciai-kapcsolatok-1990-1994>, utolsó letöltés: 2018. október 27.

⁸¹ 1990. október 25-én a Kormány 65%-os benzináremelést jelentett be, melynek hatására a taxisok lezárták az utakat. Október 28-án egyeztek meg a Kormány és a taxisok képviselői és oldották fel az útzárat. A blokádról részletesebben: *Taxisblokád: egy belpolitikai válsághelyzet története 1-2.*, szerk. Székér Nóra – Nagymihály Zoltán: *Lakitelek antológia*, 2015., Szabó Máté: *A taxisblokád utóélete*. In: Szociológiai Szemle, 1993. 121–148. o.

szülők is. Ezek nagy élményt jelentettek, országszerte rengeteg ilyen rendezvény volt. Majdhogynem versenyeztünk Für Lajossal, aki természetesen győzött volna, hogyha számoltuk volna hány ilyen alkalmon vettünk részt.

A szent koronás magyar címer ügye az külön történet, mert ahhoz kétharmados alkotmánymódosítás kellett, mivel a Kádár-címer szerepelt az alkotmányban. A szent koronás címernek óriási ellenzéke volt az MDF-en belül is. Én terjesztettem elő a törvényt és szavaztunk. Nem volt meg a kétharmad. Ilyenkor még mód volt arra, hogy újból előterjesszük, és akkor Antall felszólalt: „Nézzék, le lehet szavazni, de akkor marad a Kádár-címer”. Erre megszavazták. Erre büszke vagyok, hogy sikerült.

3. INTERJÚ BOD PÉTER ÁKOSSAL

A közügyek iránti érdeklődést a családomból hozom. Nem lehet jó szakember, aki nem beszél nyelveket. Szép családi háttérrel volt, magyar, német, angol, orosz nyelvet tanítottak a szüleim és ezekből a nyelvekből mindegyikből ragadt rám. Magam is megfordultam a Szovjetunióban ösztöndíjasként. Ha egy afrikai törzsfőnök elküldi a fiát Párizsba, akkor kommunistaként tér haza. Ha elküldi Moszkvába, antikommunistaként, mert látja, amit lát. A családi háttérnek még fontosabb része 56. Édesapám az a korosztály, az a szerencsétlen magyar generáció, amelyet elkaptak minden: a második világháború kitörésekor egyetemista volt, karpaszományosként bevitték katonának. Orosz fronton szolgált két-három évet Ukrajnában valahol. Nem jutott el a Don-kanyarig, túlélte hál' istennek. Megtanult közben oroszul, mint megszálló. Itthon malenkij robotra vitték, civilben fogták el és Karagandába kivitték három évre. Azt is túlélte, mivel németül és oroszul beszélt, tolmácsként életben maradt, mert a tolmácsot nem éhezették agyon az oroszok sem. Visszakerülve kiváló orosz nyelvtudással az orosz tanárok tanára lett. A családuk polgári család volt, református, azaz nemzeti. Az is világos volt, hogy a keresztény világszemléletbe nem fér bele sem antiszemitizmus, sem embertelenség. A reformátusság, az egy kulturális dolog, magyar vallás. Bod Péter az őszám,⁸² miatta sok a Péter a családban, fiam is Péter. Hollandiában 3 évet járt egyetemre és egy szekrényi könyvvel jött haza, azzal alapozta meg a könyvtárát. Európai és református, az is magától értetődik.

Édesapám Miskolcon megindult fölfelé, behívták a Hazafias Népfrontba. A pártba nem lépett be, mert családi háttere igazi középosztálybeli volt, polgári és nem kommunista. Édesapám korán meghalt, gondolom, a kiscgazdákra szavazott. Édesanyám valószínűleg a Petőfi Pártra szavazott a népi írók miatt. Nagypapám református esperes volt, a kiscgazdákra szavazott. Anyai ágon felvidéki a család, apai ágon erdélyi. 1956-ban apámat Miskolcon beválasztották a forradalmi bizottságba, 1957-ben letartóztatták. Emlékszem, ott voltam, amikor apámat elvitték. Utána Állampusztán látogattam édesanyámmal. Ült másfél évet mint ellenforradalmár. Utána nem mehetett vissza tanítani, kitiltották Miskolcra. Az 1963-as amnesztiával visszakerült Miskolcra könyvtárosnak. Ő belehalt 68 évesen a szerzett betegségekbe, bajokba, traumákba, nem érte meg a rendszerváltozást. Az 1956-os háttér nekem hátrány volt,

⁸² Bod Péter (1712–1769) református lelkész, egyháztörténész, író. *A késő barokk évtizedek legnagyobb magyar tudósa*. Pray György: Bod Péter. <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/387.html>. Fő műve önéletírása: Felcsernátoni Bod Péter: *Önéletírás*. <http://mek.oszk.hu/00600/00616/00616.htm>, Polgárdy Géza: *275 esztendeje született Bod Péter*. Honismeret, 1987., 6–8. o. Életrajzát részletesen ld.: *Magyar Néprajzi Lexikon, I. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, főszerk.: Ortutay Gyula. 1977., 276. o.

ennek nyoma is volt. A katonaságnál belepillantottam a káderlapomba, elég jól olvasok visszafele, ott be volt karikázva, hogy apja ellenforradalmár volt. Nekem mindig nagyon jól kellett teljesítenem. A rezsim kikényszerítette belőlem, hogy jeles tanuló legyek. Nem kerültem volna be sehova, ha nem viszek át minden lécezt gond nélkül. Én nem léptem be a pártba. Tudomásul vette mindenki, hogy KISZ-tag vagyok, azt nem lehetett kikerülni. Miután jó svádájú gyerek voltam, a gimnáziumi és egyetemi alapszervben is megválasztottak KISZ-titkárnak népszerűségem alapján.

Édesanyám sokáig élt, vele szoros, bensőséges viszonyom volt, nagyon érdeklődött a világ dolgai iránt, nyelvész volt. Édesanyám Illyés Gyulát tartotta piedesztálon, Németh Lászlót, később Csoóri Sándort. Én magam közgazdásznak mentem, történésznek készültem volna a kedvem szerint, de abból gimnáziumi tanári pálya lett volna és láttam a szüleim életén, hogy az egy nagyon keserves életút. Nagyon jól döntöttem, hogy közgazdász lettem.

Az egyetemen is nagyon jól tanultam, népköztársasági ösztöndíjat is kaptam. Tanárain többségéről fogalmam sincs, milyen „-ista” volt. Aki az angol nyelvet tanította, ő egy régi vágású MNB-s⁸³ tisztviselő volt. Tanultam oroszul is, az orosz kultúrát is tiszteltem. Kedvelem az angol irodalmat is, világképem: atlantista.

Két jeles félévem volt, válogathattam az álláshelyek között, az alkalmazott kutatóintézetet választottam. Az is egy opció lett volna, hogy bent maradok az egyetemen és kapitalista közgazdaságtant tanítok. Így azonban a kormányzati kutatóintézet kapcsán láttam, hogyan működik az állam. Talán ez a döntésem is szerepet játszott abban, hogy miniszter lettem.

1975-ben egy állami kutatóintézetbe kerültem. Az intézet munkatársaként eléggé sokat utaztam, először Keletre, aztán idővel Nyugatra is. Tehetséges, mozgékony fiatalember voltam. Osztályvezetőként dolgoztam, középvezetői szinten láttam a magyar állam működését, a nyelvtudásom miatt nemzetközi konferenciákra jártam tolmácsként is. Az 1980-as évek második felében két trimesztert, nyári oktatási szezont Amerikában töltöttem az Egyesült Államok egy egyetemén. Családostul engedtek ki, ez nagy dolog volt akkoriban. Viszont így egy kicsit akkor kikerültem az itthoni napi dolgokból.

1988 őszén visszatérve már lehetett érezni, hogy ez már egy nagyon más ország, ahová visszajöttem. Akkor indult a Hítel című lap, óriási volt a politika iránti érdeklődés, a cikkek egy része kezdett par excellence⁸⁴ politikai lenni. Olvastam a lap minden számát, ott találkoztam először az MDF programjával. Szimpatikus hangütésű harmadik utas programnak találtam.

⁸³ Magyar Nemzeti Bankos.

⁸⁴ Kiváltképp, különösképp.

Egy kollegámmal írtam a Hitelbe egy vitacikket.⁸⁵ Támogatóan, de vitatkoztunk az MDF programjával. Ismertem az SZDSZ programját is, de az távol állt tőlem. A cikket örömmel lehozták és jött egy meglepő fordulat, meghívtak bennünket az MDF-be. Elkezdtem bejárni az Ó utcába. Ez az MDF-nek abban a szakaszában volt, amikor még egy barakképületben nyüzsgöttek az önkéntesek, a küldött spionok, az érdeklődők, az örültek. Ott találkoztam Szabad Györggyel, akinek a nevét ismertem, mert bár nem vagyok történész, de szeretem a történelmet. Für Lajost agrárgazdasági tanulmányait is olvastam. Joó Rudit⁸⁶ az édesapám tanította angolra. Én akkor még kisfiú voltam.

Így kerültem az MDF-be, ez egy gyors folyamat, sodródás és tájékozódás volt. Elősegítette az is, hogy a baráti, ismeretségi körben voltak olyan klubjaink, családi összejárások, melyek keretében találkoztam potenciális politikusokkal. Társasági életet éltünk, 10-15 házaspár elment kirándulni, szalonnát sütni, ott volt a társaságban egy miniszterhelyettesnek a gyereke, egy leendő SZDSZ-es szereplőnek a felesége és ott kezdtünk el politizálni. 1988 ősze és 1990 márciusa között váltam politikussá.

Utána annyira gyorsan történt minden, hogy a részleteket már nem tudom felidézni. Amikor az Antall-kormány megalakult, a megalakulás előtti három-négy napban kiderült, hogy nincs ipari miniszter. És akkor az utolsó napok egyikében, már a kész kormánylistában egy-két változás volt, akkor kerültem én be. Természetesen a civil munkámat végeztem, az állami helyre bejártam, a Tervhivatal Kutatóintézetében dolgoztam, ahol először még Bod elvtársnak szólítottak, majd osztályvezető úr lettem. Kádár Béla nekem a főnököm volt. Az intézet korábbi igazgatója, Kemenes Ernő közgazdász volt, pártonkívüli bolsevik. Olyan személyiség, aki a rezsimhez kötődik, elfogadja, de nem párttag. Ő lett a Tervhivatal elnöke, ami érdekes fejlemény volt. Tehát kialakult egy laza kör, akik az Ó utcába bejártak és az MDF gazdasági programján dolgoztak. Akkoriban 50-60 oldalas programok voltak. Kiderült, hogy professzionális közgazdász nincs túl sok, aki van is, az más területen mozog. Szabó Tamás előttem lett MDF-tag. Én a kerekasztal-tárgyalások során léptem be, sosem voltam párttag korábban. A MDF-ben nagyon sok tehetséges ember tevékenykedett, de a nyelvtudásuk hiányzott, életkoruk miatt, vagy népi háttérű közegből jöttek. Nekem szerencsére más a családi háttérem, magyar és idegen nyelvet tanító tanárok voltak a szüleim. Az is segített, hogy a közgazdászképzésnek része

⁸⁵ Bod Péter Ákos – Nagy Zoltán: *A verseny pártolásáról és a honi ipar védelméről* In: Hitel, 1989. 2. évf. 2. szám, 36–37. o.

⁸⁶ Joó Rudolf (1946–2002) politikus, diplomata, a külügyi tárca helyettes államtitkára, a Honvédelmi Minisztérium államtitkára, az UNESCO társadalomtudományi részlegének igazgatója, párizsi nagykövet volt. Az MDF egyik alapítója. Legfontosabbnak a kisebbségi kérdéseket, emberi jogokat és biztonsági kérdéseket tartotta.

volt a nyelvtanítás. Más szakmák akkoriban – mint például a jogászok – még nem voltak annyira nyitva a külvilágra.

A rendszerváltoztatás folyamata akkor gyorsult fel, amikor párttá alakult a mozgalom és Antall József lett az elnök a második országos gyűlésen.⁸⁷ Ez előtt a gyűlés előtt én prezentáltam a programot, amelyben Szabó Tamás és Szabó Iván is dolgozott, nagyon komoly csapat. Széles Gábor az épületet és az asszisztenciát adta tehetős vállalkozóként. Nagyon jó nevű, a maguk területén sikeres, komoly emberek voltak, akikkel együtt dolgoztam a programon. Agrárterületen a potenciális szövetségeseinkkel, a kisgazdákkal sok vitás kérdés merült fel.

Az MDF álláspontja bekerült a pártprogramba, de a kormányprogramba kevésbé. A kormányprogramban én már nem nagyon vettem részt, azt egy csapat kezdte el készíteni, Kodolányi Gyula és mások a Miniszterelnökségen. Én tárcát kaptam. Arra nem értem rá, hogy kormányprogramot írjak, hanem a tárca küldött át részeket, nyilván az én jóváhagyásommal. Így a kormányprogramot már külső szemmel néztem. A Magyar Demokrata Fórum gazdasági szakértői nagyon kiváló emberek voltak, végzett mérnökemberek. A Kisgazdáknál egy-két vidéki téeszelnök volt, vagy pedig olyan, aki a kora miatt beragadt a 47-es illúziókba és úgy gondolta, ha visszakapja a magyar paraszt a földet, akkor csodát művel. Ez a csoda nem következett be. Ami csoda bekövetkezett, az az Európai Uniós támogatásoknak volt köszönhető. Az sejtethető volt, hogyha az 1947-es töredezett birtokszerkezet visszaáll, akkor ahhoz 1947-es szintű termelékenység fog társulni. Nem lesz versenyképes, sem kifele, sem befele. Illúziók is fűződtek hozzá, hogy aki visszakapja a földet 35 év múlva, akkor az meg fogja művelni. De az eredeti tulajdonosok már a koruk miatt sem tudták megművelni. A gyereke pedig nem feltétlenül szeretett volna ezzel foglalkozni. Ekkor lehetett látni, hogy a téesz szerencsétlen szerveződési forma volt. A szovhoz és kolhoz felé mozdult el az 1950-es években, voltak ott korrigáló folyamatok a 60-as, 70-es években, mint a téesz melléküzemág.⁸⁸

Van nosztalgia még a szakértők között is a téeszek iránt, de ez alaptalan. A szovjet piactól függött a mezőgazdaság, és nem túl igényes termékeket állítottak elő. Például a Debrői Hárslevelút nem lehetett meginni. Ezt az MSZMP is tudta. Ha valaki belelapoz az MSZMP KB jegyzőkönyveibe, abban megtalálja, hogy saját belső fórumaikon arról beszélnek, hogy tarthatatlan a mezőgazdaság állapota.

⁸⁷ Budapest, 1989. október 20–22. között volt az MDF második országos gyűlése. Itt választották meg Antall Józsefet pártelnöknek, Für Lajost köztársasági elnökjelöltnek. Korabeli tudósítás: Népszabadság, 1989. 10. 23., 1. o., 6. o.

⁸⁸ Az 1968-as új gazdasági mechanizmus során engedélyezték a téeszeknek ipari melléküzemágak létesítését. Érdekességként megemlítem, e formában kezdte el gyártani az abonyi Új Világ MGTSZ a nagysikerű négercsókot.

Az MDF nem akarta teljesen kidobni a szövetkezeti formát, úgy véltük, ha már van szövetkezet, akkor váljon igazi szövetkezetté. Nevesítsék a földeket, kapják vissza a tulajdonosok, de ne kelljen a vállalkozásból kilépniük, választhassanak, hogy bent maradnak vagy nem. Felmerült egy csomó kérdés, a jogbiztonság, és az, hogy van-e tisztességes földkataszter. A kisgazdák nem nagyon gondolkoztak a megvalósíthatóságon: ideologikusan álltak hozzá. A kisgazda program sem valósult meg teljesen, a kárpótlás révén a földkoncentráció elindulhatott. Az MDF álláspontja kristálytisza volt: a magánosításnál a nagy cégeket, kis cégeket is magántulajdonba akartuk adni. Jobban szeretttük volna a kis, közepes vállalatokat megerősíteni. Nem zárkóztunk el, ha a vállalat mérete indokoltá teszi a külföldi tulajdont sőt, örültünk annak, ha versenyképessé teszi, amit a belső akkumuláció nyilvánvalóan nem tud versenyképessé tenni.

Eredetileg az volt az elgondolás, hogy a pénzügyminisztérium államtitkára lesz, nekem a miniszterséget senki sem említette. Nem azért, mintha Antall József titkolózott volna, hanem neki bonyolult hárompárti egyeztetésen kellett végigmennie. És azt eldöntötte, olyan miniszter nem lesz, aki MSZMP-tag volt. Szerette volna megmutatni, hogy el lehet indulni úgy ebben az országban, hogy valaki nem volt párttag. Én 38 éves voltam akkor és előtte osztályvezető, ami nem kevés, megnézve a minisztertársaim korábbi életútját, sokaknak nem volt ennél nagyobb kormányzati és szakmai tapasztalata.

Az első alakuló ülésen megválasztottak a gazdasági bizottság elnökének, képviselő lettem. Ráraktak a pártlistára egy megyében, ahol kellett egy doktor. Olyan jól szerepelt a párt, hogy benn találtam magam az Országgyűlésben, mint pártlistáról megválasztott képviselő. Ipari, kereskedelmi, építőipari tárcát kaptam meg. Itt bányászokkal, kohászokkal, hadiiparral kellett küszködni és ezt nem vállalta el senki. Az ipart nem lehetett megtartani, nagyon függött a KGST-től. Akit kinézett Antall József, az az idősebb miniszter vegyészprofesszori háttérrel azt mondta, hogy szívesen lesz miniszter, de inkább pénzköltő és nem pénzcsináló. Az nem nagyon volt benne a kártyában, hogy a Videoton még tovább gyárt haditechnikát – például adóvevőket – a VSZ-országoknak.⁸⁹ Ugyanígy Ikarus buszokból 5-6 ezret lehetett eladni Nyugaton, 12 ezret a Szovjetunió vett át évente. Megkaptam azt a lehetőséget, hogy otthagyjam a gazdasági bizottságot és menjek át a Kormányba. Hazamentem, megbeszéltem a feleségemmel és másnap azt mondtam, hogy jó. Ezek hősi időszakok voltak.

Az antalli csapat nem rögtönzés eredménye volt, elég jól választották ki, kik lesznek miniszterek. Ott volt Kupa Mihály, Botos Kati, Sárosi László agrárközgazdász.

⁸⁹ Varsói Szerződés rövidítése.

Bejárom az elnökség elé tanácsadóként, de nem formalizált keretek között. Antall Józsefnek közgazdasági érdeklődése és tudása is volt. Emlékszem, amikor elment a Nemzeti Bankhoz az akkori vezetővel tárgyalni és engem vitt magával. Külföldi befektetők is megkerestek. Mivel szakminiszter voltam, rám nagy nyomás nehezedett. A privatizáció, földkérdés kapcsán óriási viták voltak. Sokakban megfogalmazódott olyan érzélem, amelynek Csurka István hangot adott. Végül átprofilíroztuk az adósságot úgy, hogy nem hangzott el az a szó, hogy mi nem tudunk fizetni. Megindult a privatizáció, a tőkebeáramlás, az élet igazolta, hogy a mi stratégiánk működik. Egy veszteséges állami céget nem tudtunk fenntartani, ha volt, aki hajlandónak mutatkozott megmenteni, legyen az német vagy más külföldi, örültünk neki. Az MDF-en belül lettek olyan körök, akik engem piszkáltak: túl liberális, túl piacpárti vagyok. Közgazdasági nézeteimet tekintve nem szocialista vagyok, hanem polgári, amit liberálisnak mondanak Angliában. Piacpárti, de nem libertariánus. Naivitásnak tartom azt, hogy a piac mindent megold. A magyar társadalom jelentős része ma sem emésztette meg a nagykapitalista vállalkozásokat.

Az én politikai pályafutásomat nagyon erősen befolyásolta Antall József. Én antallista vagyok. Nagyon sokat tanultunk tőle. Antall József idejének jelentős részét az első hetekben arra szánta, hogy tanfolyamot tartott arról, hogyan kell miniszternek lenni. Az egész élete gyönyörű. Én írtam róla egy könyvfejezetet angolul *The Great Europeans – Nagy európaiak* című könyvbe. A kurzusomon meg kell tanulniuk a diákoknak Antall József nevét. Ő korai halála és az ország mérete miatt nem kapott akkora figyelmet, mint egy lengyel politikus, Lech Walesa, vagy egy olyan sokat szereplő, élénk figura, mint Václav Havel, de még annyit sem, mint Tadeusz Mazowiecki. Ebben a mezőnyben Antall József óriási személyiség volt. Aki találkozott vele, ezt azonnal elismeri.

Az Antall-kormány rögtön azzal kezdte, hogy nem veszi át a minisztériumokat, hanem reformot csinál. Ez kockázatos. Kádár Béla érdekérvényesítési ereje jó volt, idősebb, akadémikus, személy szerint elismert, őt kérték a Kormányba. Az ipar és kereskedelem végül óriási tárca lett. Az építőipar, turizmus, energetika, kisvállalkozás, mind odatartoztak. Odatettek engem 38 évesen úgy, hogy nem volt második emberem, mert a pártok nem tudtak odaállítani egy hasonló kaliberű kettes számú embert. Egy nagyon kellemes, közgazdász végzettségű kisgazdát kaptam, de az ő érdeklődési köre nagyon szűk volt: nyelveket nem beszélt, agrárügyek iránt kötelezte el magát. Nem tudtam elküldeni a parlamentbe sem, mert ha őt elküldtem, leszavazták, mert egy kisebb pártot képviselt. Nekem fontos volt, hogy az adminisztratív államtitkár jó legyen. Ezért a kimenő kormány miniszterhelyettesét megkértem: maradj. Teljesen fennakadt a szeme, leadta a kocsit már, még nem volt felmentve, várták, hogy ki legyenek rúgva. Azt mondtam, te meg te nem kellesz, te meg

te maradj. Egyik azt mondta, nem marad, ez a fiú maradt. Ő Auth Henrik volt, maradt egy fél évig, ami nagyon nagy dolog volt. Utána kapott egy üzleti ajánlatot és Járai Zsigmonddal együtt elment. Később kiderült, hogy politikai nézetét tekintve jól választottam, ennek utólag is nagyon örülök. Helyettes államtitkárt kutatói szektorból hoztam, mert én is kutató voltam alapvetően. Taktikai okokból még egy miniszterhelyettest megtartottam: kellett műszaki ember. Kerestünk egy idősebb korosztályhoz tartozó mérnököt, aki az energiavonalat vitte és így kialakult a csapat. Közben összevonódott a tárca, fel kellett mondani embereknek, megnyíltak az üzleti lehetőségek, így sokan maguktól mentek el. Az apparátus két-három hónap alatt összerázódott. Ezt tesztelte a taxisblokádnak, akkor is működött az apparátus. A belker-vonal intézte Budapest élelmiszerellátásának miniszteriális részét. Az energetikai vonal is működött. Nagyvállalati körben volt, aki félrevezetett vagy megpróbált, például az OKGT, az Országos Kőolaj és Gázipari Tröszt. Két hét múlva, mikor a taxisblokádnak lezárult, a novembert már nem érte meg a cég.

A nagyvállalatoknál a vezetők nemcsak vezetők, hanem KB-tagok is voltak a szocialista időszakban. Amikor valakit egy nagyvállalat éléről felmentettem és kiírtunk egy pályázatot, akkor nem tudtam kinevezni egy PhD fokozattal rendelkező, mondjuk Clevelandben végzett embert helyette. Ott volt a főmérnök és a főmérnökhelyettes, ők pályázták meg. Én nem voltam párttag, de A B C D barátom párttag volt, és el lehet mondani ezer okot, miért lépett be. Így úszta meg a katonaságot. Hülyébbet raktak volna a helyébe, ha nem lép be vagy mert azt gondolta, minden így marad 40 évig. Az apparátusról jó volt a véleményem.

Akkor a magyar ipari visszaesés nagyon mély volt, ez a folyamat illeszkedett a nemzetközi standardokhoz. Nehézkohászat, nehézgépgyártás, hadiipar, ezek reménytelen iparágaknak számítottak. A nagyon nagy igényű, környezetszennyező ágazatokat leépítettük. Ez történelmi eredmény, ehhez kellett az, hogy már az oroszok legyenek a szovjetek helyett. Kohászügyek, bányászügyek, hajógyártás, sikeresen lezajlottak, pedig ezek a nagy sztrájkigényű ágazatok. Nálunk nem volt bányászvonulás, mint Bukarestben. Én minden bányába elmentem, amit bezártam. Érveltem, nem örültek neki, de nem vertek meg. Ez a rész sikeres volt. A szakképzési rész, az nem hozzám tartozott, ott talán jobban lehetett volna ügyelni arra, hogy akik kikerülnek az utcára, azokkal valami legyen. A bejövő tőke csak a fiatalokat volt hajlandó felszívni és ez most is így van. Az ipari munkásság jelentős része kiesett és foglalkoztathatatatlannak bizonyult a multinacionális vállalatoknál.

A minisztertársakkal a konfliktusok tisztázására alakult a Gazdasági Kabinet és ez egy jó találmány volt. A taxisblokádnál úgy gondoltuk, ha már hozzányúlunk az árakhoz, ne vacakoljunk, emeljük 60%-kal. De ebbe nagyon sok cég beleroppant volna év végén, húzzuk el az áremelést, hátha akkor átállnak új technológiára.

Bement két verzió, a 40%-os és a 60%-os áremelés. Rabár Ferenc engem cserben hagyott, ebből lett konfliktus. Ő elkezdett visszatáncolni a 60%-tól, elment külön tárgyalni a taxisokkal lakásra, ez egy abszurd szituáció volt. Az emlékirataiban megírta, hogy ki volt az a hülye, aki ezt kitalálta, az ipari miniszter és a Kormány akart 60%-os emelést. Ez hazugság, ő vitte be, engem leszavaztak. Én voltam a katona, összecsaptam a bokám, hogy én ezt képviseltem, nagyon keményen a 60%-ot, ebben volt szerepjátszás is. 16 hónapig voltam miniszter, ez volt a gyárbezárási korszak. Nyitottam is gyárat, a Fordot Székesfehérváron, a kislányok mosolyogtak, amikor vágtam a szalagot,

A tárcát úgy veszítettem el, ahogy kaptam. Antall József bekerült egy szituációba. Az általa 1990 júniusában megalált Nemzeti Bank elnöke, Surányi György politikailag és kulturálisan nagyon más oldalon volt, az akkori Fideszhez, SZDSZ-hez állt közel. Új Nemzeti Bankot hozott létre, amely az elnököt hat évre bebetonozta. És az MNB-elnök kormánytag is volt egyúttal. Úgy írta alá a demokratikus chartát⁹⁰ mint Surányi György közgazdász, de az politikai állásfoglalás volt. Eldöntötte Antall József, hogy új elnököt állít a Nemzeti Bank élére. Körbenézett és nem talált. Pontosabban, akit talált, arra azt mondta a négy alelnök, hogy ők akkor elmennek, nem dolgoznak együtt vele. Amikor én szóba kerültem, azt mondták, akkor nem mennek el, engem elfogadtak. Amikor Surányi nem lett kinevezve, akkor a sajtó úgy írta meg egyik oldalon, hogy őt kirúgták.⁹¹ Ez ennél bonyolultabb, mert lejárt a mandátuma, persze felkérhették volna újra. Az elnökhelyetteseknek is lejárt és alelnökként felkérték. Antall soha nem csinált olyat, ami alkotmányjogilag nem ment volna át. Ő tudta, hogy neki joga van mást kinevezni. Gyuri is tudja, hogy nem énmiattam kellett mennie, mi kollegák vagyunk az egyetemen, szoktunk találkozni. Együtt lépünk fel konferencián is. Amikor engem kipiszkáltak a szocik három év múlva, hiába volt hat éves a terminusom, ő visszajött.⁹²

A bankon belül volt konfliktusom, mert amikor Surányi nem lett kinevezve, körbement egy lista és aláírta 300 magyar közgazdász, hogy milyen embert akarunk és Surányit akarjuk. Oda volt írva Surányi, csak arckép nélkül. Belenéztem, aztán elraktam. Ne az legyen, amikor ezekkel az emberekkel találkozom a folyosón, hogy tudom, hogy ellenem van, hanem nézzük meg, mit csinál. Egy idő múlva az apparátus elkezdett dolgozni. Később megnéztem a listát, jé, ő is aláírt, egyik leghűségesebb emberem. Azonosult a főnökével, ez szép dolog. Ez lett a végzete a szerencsét-

⁹⁰ A demokratikus charta történetéről ld.: Bozóki András: *A Demokratikus Charta története*. Beszélő, 1996. 04., 64–75. o.

⁹¹ Többek között: *Antall nyomást gyakorol. A világsajtó Surányi György leváltásáról*. Népszava, 1991. 12. 05., 3. o.

⁹² *Lemond a Nemzeti Bank elnöke*. Népszabadság, 1994. 11. 23., 1–2. o.

len négy alelnöknek, ők azonosultak velem. Mikor visszajött Surányi, ki akarta őket rúgni. Úgy kellett nekem lemondási szakaszban harcolnom értük. Kirugdosta őket, elutálta őket.

A miniszterelnökhöz a viszony MNB-elnökként különös volt, mert az MNB-elnök nem kormánytag. Kormányülésre nem jártam már be, csak ha hívtak, ha előterjesztő voltam. A miniszterelnök sokszor felhívott vagy behívott, érdeklődött a gazdasági ügyek iránt. Halála előtt négy héttel is voltam nála. Megüzente nekem, hogy a munkámat értékeli, O'sváth Györgynek mondta, hogy „good job”. Antall egyébként szemérmes volt ilyesmiben. Mindig azt mondta, az oroszokkal vigyázni kell, mert nem lesz kutyából szalonna. Ott a nyugati típusú demokráciának az előfeltételei nincsenek meg és bizonyos hatalmi ambíciók bármikor feltámadhatnak. Egy szó, mint száz, nekünk jóban kell lennünk az amerikaiakkal. Amerikában Antall olyan fogadást kapott a Fehér Házban, ami keveseknek járt ki. Azóta se senkinek. Ezt persze a Népszabadság nem írta meg, nem zavarta meg ezzel az olvasóit. Aztán Boross Péter ugyanúgy meghívott, amikor kellett és kért tőlem anyagot, nagyon intenzív időszak volt az is. Utólag sajnálom, hogy nem készítettem feljegyzéseket.

4. BOROSS PÉTER MINISZTERELNÖK VISSZAEMLEKEZÉSE⁹³

A politikus Antall József az európai úton

Boross Péter miniszterelnök: Antall Józsefről (szubjektív emlékezés...)

Amikor felkértek, nem siettem a válasszal. Túl sokan írtak róla könyvet, cikket, nyilatkoztak is, pedig vagy nem ismerték, vagy nem sajtójuk a megismerés képessége. Aztán mégis vállalkoztam e sorokra nem titkolt szubjektivitással. Legyen tehát, hogy szándékaimnak megfelelő őszinteséggel kezdjem: Deák Ferenc méretű államférfit veszítettünk korai halálával. Gondolkodásmódja, egyénisége, széleskörű ismeretei nem tették hasonlónvá a nemzet évszázados álmától vezérelt Nagy Száműzőtthöz, sem a kudarcait elviselni nem tudó vészterhes következményeket előrelátó, szétroncsolt idegeivel Döblingbe vonuló Óriáshoz. Antall a higgadtan mérlegelő, felismerni tudó s alkalmazkodni tudó, elveihez talán makacsul is ragaszkodó, távlatokban gondolkodó politikus volt, valójában inkább Deák Ferenc-i alkat. És ami nem látszott, érzékeny ember. Nem törődött és nem is tudott törődni a kor politikusai által hön óhajtott népszerűséggel, de bántotta annak ellenkezője. Elmés-ironikus vitastílushoz szokott és rosszul viselte az otromba támadásokat. A személyi bántottságon túl azt hiszem, ez a vitavilága jó ízlést is mércének tartó tűréshatárát átlépte és e zavaros, szennyes terepen, ahol ellenfeleinek nagy része lubickolt, ő tétován mozgott. Támadták igaztalanul szociális érzéketlenségére való hivatkozással, miközben a szellemi szféra profanum vulgusát valójában lenézte. Erénye volt, hogy a magyarság érdekeit elsődlegesnek tekintette és minden ténykedésével ezt szolgálta. Hibája? Talán az, hogy piedesztálra teremtette a sors és nem tudott mímelni annyi popularitást sem ebben a kommunikációs világban, amennyi mégiscsak kellett volna.

A 1953 és 56 közötti időkben ismertem meg. Frissen avatott tanárként a belvárosi Eötvös Gimnáziumban volt kezdő. Talán 1954 vagy 1955 lehetett, a Kossuth Lajos utcában találkoztam egy kispazda berkekben járatos úrral, aki korábban Kaposvárott is élt. Arrafelé bandukolt egy fiatalember és közös ismerősünk megállította. A „közös ismerős” igen fontos közvetítőnek minősült, mert mindjárt elhangzott az akkoriban tájolóknak szánt mondat, hogy „beszélhettek nyugodtan”. Be is ültünk, már nem tudom, hova – ha megkérdezhetném most tőle, kitűnő memóriája alapján biztosan tudná – és megkezdtük halk dödögéssel későbbi, mind gyakrabba váló beszélgetéseinket.

Itt meg kell állnom, cáfolandó azt a közkeletű hazugságot, hogy Nagy Imre és az új szakasz politikája valamiféle szólásszabadságot, netán kisebb demokráciát jelen-

⁹³ *A politikus Antall József az európai úton.* Szerk.: Jeszenszky Géza – Kapronczaly Károly – Biernaczkzy Szilárd. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006., 264–269. o.

tett volna legalábbis Rákosi ismételt élre ugrásáig. Az biztos, hogy főleg írói-újságírói körökben azok számára, akik a Magyar Dolgozók Pártjának voltak a tagjai, vagy a szocializmus elkötelezett híveiként tartattak számon. De nem az ország lakosai számára. A fölösleges és költséges internálótáborok felszámolásakor szabadulók kemény figyelmeztetése-felügyelete mellett továbbra is vertek az ÁVH-n, a börtönökben működött a besúgói hálózat is. A totálisan megfélemlített lakosságot már nem kellett különös repressziókkal sújtani. Ezért kellett halkán beszélni azoknak, akiknek később sem lehetett arra hivatkozniuk, hogy ifjúkorukban megtévesztették őket. Ugyanis minden, legalább 18 éven túli számára világosnak kellett lennie, hogy milyen gazemberek, gazemberség áldozata az ország.

Miről is beszélgettünk? Mindig a politikáról, történelemről annyiban, amennyiben a kialakult helyzettel összefüggésbe hozható volt. Precedenseket kerestünk, esélyeket latolgattunk, helyzetet elemeztünk. Havonta, inkább kéthavonta – és még így is megszakításokkal – jöttünk össze, egészen 1956-ig. Optimistább volt, mint én, sokat emlegette a „finnizálás” esélyeit, ennél többre Ő sem számított. Aztán országot is építettünk a huszonévesek ambíciójával. Bár idősebb voltam, sokat tanulhattam tőle, sőt igazából érdeklődésemet és ismeretszerzési hajlamaimat – úgy vélem – e találkozások serkentették igazán (merthogy kellett ám tudni a berlini kongresszusról és arról, hogy Ciprus hogyan lett Angliáé.) Témákra is emlékszem, elhullajtott hírmorzskákat is megrágtunk, például azt, igaz-e Nagy Imre kinevezésének szállongó története és az akkorra kivégzett Berija szerepe ebben. (Ne felejtjük, Nagy Imre belügyminiszter és „begyűjtésminiszter” is volt korábban.) Vagy a Kisgazdapárt felszámolásáról, egyes politikusok máig tanulságos szerepéről, a Parasztpárt dicstelen sodródásáról, a kivégzésekről és a többi. Sokat tudott a politikai intimitásokról, személyekről, sorsokról, ebben édesapja és otthona igazi hírforrás volt számára. Nemcsak ezért, de többnyire ő vitte a szót. Mesélőkedve az idő múltával nem csökkent. Alapos volt, minden körülményt részletesen megmagyarázott. Talán ettől tűnt megnyilatkozásaiban később terjengősnek. Különösen érdeklődött, történészként is, a magyar közjogi hagyományok iránt, de járatos volt a nyugati demokráciák parlamentáris viszonyaiban, nem beszélve a két háború közötti hazai szabályrendszeréről. Jót vitatkoztunk Eötvös József szerepéről, a „19. század uralkodó eszméiről” és arról is, hogy bátor, határozott volt-e, illetve annak ellenkezője. (Miért bolyongott Helvécia hófödte virányain?) Később tanulmány írt róla.

Ma többen úgy emlékeznek rá, mintha látszott volna későbbi miniszterelnöksége. Erre nem tudok mit mondani, de bizonyos, hogy engem – közigazgatásban dolgozván – ebbéli elmélyülésre biztatott.

Aztán jött 56, amikor talán egyszer beszélünk telefonon, Amikor 1957-ben letartóztattak, családom első látogatója idősebb és ifjabb Antall József volt. Ehhez akkoriban, kockázatos helyzetüket ismerve, különös bátorság kellett.

Az élet később nehéz helyzetekbe sodort mindkettőnket. Rendőri felügyeletem idején – mert megüzentem – nem is találkoztunk. (Később kiderült, hogy engem 1962-ig megfigyeltek, őt még 1989-ben is.) Amikor az 1980-as évek közepétől kapcsolataink ismét gyakoribbá váltak, a téma ugyanaz maradt. Magam most már a finnizálásban reménykedtem, Antall a szovjet összeomlásban. Akkoriban a számomra örök példakép, magyar sorsát minden körülmények között vállaló Kós Károly emlékének megörökítésén fáradoztam, a szobor ma is áll a kispesti Wekerletelepen. Ez összehozott bennünket, de a felszerkenő szerveződésekben – vele ellentétben – nem vettem részt. Részben koromra hivatkozással, de inkább bizalmatlanság miatt. A kerekasztal-tárgyalások idején néha kaptam – talán feszültséglevezető okokból – hosszú telefont, jórészt a késő esti, éjszakai órákban. Nyugdíjasként, amire gyakran hivatkozott, készséggel elviseltem. Aztán számomra váratlanul a Magyar Demokrata Fórum elnöke lett, sőt a választások esélyese. Az MDF-ben senkit nem ismertem, mégis felkért, vegyek részt bizonyos tanácskozásokban, hol a területfejlesztés kérdéseiről, hol pedig a Béla király úton az önkormányzatokkal kapcsolatos nemzetközi konferencián. Ezeket csendben végigültem.

Már megalakult a Kormány, amikor május utolsó napjaiban szólított és rávett, vállaljam a titkosszolgálatok felügyeletét. Panaszolta a megfelelő partnerség hiányát. Vállaltam, a többi ismerős...

Milyen volt kormányfőnek? Felkészült, járatos a világ dolgaiban, és vállalta a rendszerváltoztatás összes terhét. Az éjszakába nyúló kormányüléseken mindenki csodálta végtelen türelmét. (Én néha sokalltam is.) A kormánytagok eltérő teljesítményei gyakorta bosszantották. Mégis nehezen és kínlódva vállalta a személycseréket. Ezek néha el is húzódtak. Sokat foglalkozott a külkapcsolatokkal. Fontosnak tartotta, hogy ebből a kelet-európai masszából kiemelje Magyarországot. A világ akkor vezető politikusai vagy hívták, vagy vendégei voltak. Hogy egy kisebb méretű, jelentős súlyú ország vezetőjének a személyes kapcsolatai és tekintélye milyen súlyt jelent a nemzetközi megítélés szempontjából, azt később annak hiányában jól megtapasztalhattunk.

A közjogi alapok, illetve demokratikus intézményrendszer megteremtése a legnagyobb kihívás volt számára. Tudta, hogy a kerekasztal eredményeként létrehozott Alkotmány csak kétharmados többséggel működőképes, amit szándékaival ellentétes módon, nagykoalícióval lehetne csak megoldani. Tisztában volt ennek a világnézetnek a jelentőségével – azzal a kerek, stabil nézetrendszerrel, amivel ha mások nem is, ő rendelkezett –, de éppen ezért kilátástalan politikai polémiák világába nem

akarta sodorni az országot. Elvi alapokon nyugvó koalíciót és működőképes országot (kormányzati munkát) akart. Ezért kötötte meg az ismert paktumot, és minden erővel megakadályozta, hogy a tudatlanság vagy a félismeretek lehetetlenné tegyék.

Miniszterelnökként fizetésképtelenség határán álló országot vett át, óriási, a többi országét jóval meghaladó adóssággal és szovjet fizetésképtelenséggel – ahova korábban az export 40%-a irányult. No és éretlen, irreális belső megoldási javaslatok tömegével. Az adósság terén megkapta az intő figyelmeztetéseket a kötelezettségek teljesítésére és arra is, mivel járna közép és hosszú távon, ha naiv lelkek véleménye szerint járna el.

Antall tudta, hogy a magánosítás elkerülhetetlen. Lehet jobban vagy rosszabbul végrehajtani, de népszerűen – az előző négy évtized alakította mentalitások miatt is – nem. E kérdéskörrel figyelmesen, de rosszkedvűen foglalkozott. Azt is tudta, hogy az előző rendszer utolsó másfél éve, a spontán privatizációval milyen korábban politikai, gazdasági érdekcsoportokat teremtett. Alkotmányos eszközök hiányában – amelynek kereteihez ragaszkodott – erősebb beavatkozásra nem látott lehetőséget.

A hosszú pártállami időszak szellemi arculatot romboló hatásának ellensúlyozására sokat foglalkozott az oktatás, a kultúratudomány újrafogalmazásának gondolatkörével, amihez megfelelő partnereket keresett. Ismert okok miatt nem tudott mit kezdeni a médiumokkal. Ez utóbbi bántotta és olyanoktól se kapott támogatást, akiktől korábbi évek személyes ismeretsége alapján úgy vélte, számíthatott volna. Hosszú előadásai – nem véletlenül – oktató jellegűek voltak. Szeretett előadni. Vezetése alatt működött a Kormány. Jól tudta, milyen ügyek kívánják közvetlen részvételét és melyek nem. Tudta, hogy a centralizációnak ésszerű határai vannak. Volt érzéke a közigazgatáshoz, és jelentőségét elismerte. Jó ízlése visszatartotta attól, hogy személyes vagy kormánya teljesítményeit produkciónak mutassa be.

Magabiztos volt és joggal keltett olyan benyomást, hogy tudatában van véleménye helyességének. Talán ezért is fonta körül a gyűlölet légköre. A baloldali liberálisnak – helyesebben politikai radikálisnak – minősíthető politikai körök és holdudvaruk ezért is támadták személyéhez méltatlan dühökkel és gyalázatosnak minősíthető eszközökkel. Ismerte a magyar történelmet és elutasította a radikalizmus minden változatát. Támadták balról és jobbról is, mint minden alkotó elődjét a hazai história során. Szélsőjobbról még a sírjára is freccsentettek sarat. A Demokratikus Charta vagy későbbi jobbos szélsőségek találtak vele szemben közös célt a maguk számára. Volt önuralma, amit ritkán veszített el. Amikor ellenfelei egy részét politikai Miki egereknek minősítette azt is kifejtette, mit gondol róluk. Ez azonban ritka esetnek számított nála. A gorombaságokra egyénisége korlátai között, úri módon válaszolt.

Beteg volt, úgyszólván végig. Négyszemközt jósolta időnként közeli távozását. Példátlan önuralmával mégis tudott haláláig teljes értékű munkát végezni. (Nem

igaz, hogy 1993-ban már nem.) Egyszer, egy közel három órás beszélgetés során, a feladatok mellett személyiségekről is szó esett. Az idők bizonyították, hogy keveset tévedett.

Magányos, noha megközelíthetetlennek tűnő személyiség volt. Pedig közelről látható volt közvetlen emberi arculata, humora, keveseket kímélő baráti iróniája, jószívűsége és szándékai tisztasága. A politikai támadások tüzeiben sem tudott tisztességtelen eszközökhöz nyúlni, csak ellenében lehetett használni ezeket.

Élnie kellene mindezeket túl azért is, hogy stílusminta lehessen, és példát mutasson, hogy elvek és nem csak érdekeik dönthetik el, hogy a politika világában kivel lehet barátkozni, kivel nem. Ma már elismeréssel szólnak róla azok is, akik támadták, bírálták és elmarasztalták. Magyar sors, magyar elődöknek is osztályrésze volt ebben. Ezért kényszerül a nemzet arra, hogy amint történelme során oly sokszor, árnyalakok emlékének hajtson fejet. Vigasztaló, hogy a síron túli üzeneteivel azt szolgálja most is, amit egész életében szolgálni akart.

(Budapesten, 2003 áprilisában rendezett emlékkonferencián
elhangzott előadás alapján.)

5. INTERJÚ BOTOS KATALINNAL⁹⁴

Középiskoláimat a Patrona Hungariae Katolikus Leánygimnáziumban végeztem. Magam döntöttem az iskola mellett, mert 13-14 évesen szerzetesnővér szerettem volna lenni. Ilyen világnézettel nem lehettem magyar-történelem tanár, bár annak készültem. A véletlen terelt a közgazdász pályára – ma úgy mondom, a Gondviselés. Matematikából és történelemből kiváló felvételit tettem a Közgazdaságtudományi Egyetemre. Itt nagyon jó tanárokat fogtam ki, akik közül Hagelmayer István⁹⁵ hosszasan végigkísérte szakmai pályámat.

Egész életem során szakemberként tevékenykedtem, csak ötven évesen kapcsolódtam be a politikába. Bár bizonyos értelemben az is politizálás volt, ahogyan addig tevékenykedtem. Egyértelműen a reformerőket segítettem ugyanis szakmai oldalról, amelyek a rendszerváltozást megalapozták. A Beruházási Bankban helyezkedtem el, ahol részt vettem az új gazdasági mechanizmus előkészítésében. 1971-ben a Pénzügyminisztériumba kerültem, ismét csak az egyik volt fiatal egyetemi tanárom ajánlásával. Itt osztályvezető-helyettesként, – noha pártonkívüliként... – részt vettem a KGST megreformálására irányuló munkákban. (Szinte hihetetlen, de így volt. Osztályvezetőtől fölfelé kellett csak a Pártközpont jóváhagyása...) Ennek kapcsán rengeteget utaztam a 70-es években a kelet-európai országokba. A KGST pénzügyi rendszerének elismert szakértője lettem. Az 1980-as években számos meghívást kaptam a British Counciltől, s a DAAD-n keresztül Nyugatra, de Leningrádba, Moszkvába is sűrűn mentem. Rendszeres meghívott voltam ezekben az években az angol, amerikai követség fogadásaira is.

Nem csoda, hogy a titkosszolgálatot érdekelte a munkásságom. Rendkívül idegesített, hogy ha otthon felvettem a telefont, többször is beleszóltak, hogy „rendőrség”. Valaki rajta volt a vonalamon. Az 1980-as években az Intézetben is megkerestek, hogy „magának kedves Katika, kicsi ez a szoba, amiben van...” Elmentem az akkori igazgatómhoz, Hagelmayer Istvánhoz, és elmondtam neki, hogy zaklatnak engem. Hagelmayer védőernyőt tartott a Pénzügykutató Intézetben a politikát súroló szakmai tevékenységükhöz.

Rengeteget jártam ki azokban az években a Szovjetunióba konferenciákra előadásokat tartani. Elértem, hogy szovjet tudósok is kimondták: a transzferális rubel nem tölti be a pénzfunkciókat.⁹⁶ Ebből olyan botrányos helyzet alakult ki, hogy

⁹⁴ Az interjút készítette: Dienes-Oehm Dávid.

⁹⁵ Hagelmayer István (1933–1997) közgazdász. Nekrológja: *Független műhelyek teremtője*. Világgazdaság, 1997. 10. 28., 5. o.

⁹⁶ A transzferális rubel a KGST-országok egymás közti forgalmának elszámolási egysége volt.

Andropov⁹⁷ személyesen állított le, mikor itt járt Magyarországon 1981-ben. Közölte a miniszteremmel, hogy nekem csak akkor szabad publikálnom a KGST-ről, ha a miniszter engedélyezi. A miniszter természetesen nem engedélyezte a publikációt, amíg Andropov élt... Jómagam ekkor a tőkés nemzetközi pénzügyi kérdésekkel foglalkoztam. De nem a belső, titkos anyagok alapján! Olvastam az Euromoneyben az információkat a szocialista országok adósságairól. Ebből, mint tükörből tudtam, hogy Magyarország eladósodása milyen hatalmas mértékű. Szinte belebetegedtem... Több helyen tartottam a témáról előadást. A rendszerfellazulás időszaka volt, amikor ismeretterjesztés címén már ezt megengedték. A Néphadsereg tisztikara hívott meg egy alkalommal. Akkora feszültség volt bennem, hogy az előadás után kórházba kerültem. Olyan agyi görcsöt kaptam, hogy csak monotonon jajgattam. Alig tudtak belőle a László kórházban kigyógyítani... Éreztem, hogy az ország szekerere a tragédia fele rohan.

Jött hozzám ezt követően a szovjet követségről egy magyarul jól beszélő diplomata. Mondta, némi akcentussal: „Kátiká, nem tudna adni anyagot az IMF-ről?” Mondtam, Iván, ördögöd van, tudok adni, mert készítettünk egy publikus tanulmányt az IMF alapokmányairól egy idős munkatársammal, Gyöngyösi Istvánnal, nemzetközi hírű tudóssal, közgazdász, jogász szakemberrel. Ezek alapján leszűrhető volt, hogy – ha a KGST valamennyi tagja belépett volna – vétőjogunk lenne az intézményben... Elvitte magával a követségi titkár az anyagot, és mire visszahozta, mi már beléptünk az IMF-be.⁹⁸ Én nem tudtam, hogy ez a lépés meg fog történni. A szovjetek természetesen azt hitték, hogy tudok róla, mikor nyújtjuk be a kérelmünket. Pedig igazság szerint fogalmam se volt róla. Ennek ellenére, mint látható, mégis szinkronban voltam a politikával, pedig csak a tudomány, a szakma vonalán haladtam, semmi titkos információra nem alapoztam.

Nem voltam jelen a monori találkozón⁹⁹ sem. De világossá vált előttem, hogy két vonal van, egy urbánus és egy népi, és én a népi vonalhoz tartozom. Ez a szétválás aztán a kutatóintézetben is egyre markánsabban megnyilvánult. Nem voltam ugyan a *Fordulat és reform* feltüntetett szerzői között,¹⁰⁰ de számos háttéranyagot írtam

⁹⁷ Jurij Vlagyimirovocs Andropov (1914–1984) az SZKP főtitkára 1982. november 15-től. 1955-től a Szovjetunió magyarországi nagykövete volt, meghatározó szerepet játszott a forradalom leverésében.

⁹⁸ Nemzetközi Valutaalap. Magyarország 1981. november 4-én kérte felvételét az IMF-be és a Világbankba. 1982. május 6-án lett Magyarország az IMF tagja és 1982. június 24-én a Világbanknak.

⁹⁹ 1985. június 14–16. között tartott ellenzéki összejevetel. 1956-osok, népi írók, ellenzékiek vettek részt rajta. A találkozóról ld: Müller Rolf: *A monori találkozó – jelentések tükrében*. Kritika, 2000. 6., 33–35. o.

¹⁰⁰ Antal László – Bokros Lajos – Csillag István – Matolcsy György: *Fordulat és reform*. Közgazdasági Szemle, 1987. 06., 642–663. o., ez egy rövidebb tanulmányváltozat. „A Hazafias Népfront szá-

hozzá, a szerzők közt szereplő Antalóczy Katalinnal. Egyébként 1988-ban megalakult a Rakpart Klub, ahol lehetett izgalmas témákról beszélgetni. Aztán, amikor a társasági törvény elfogadása után létre lehetett hozni egyesületeket, mi is megalakítottunk egyet, az Eötvös József Tudományos Egyesületet. Az egyesület tagjai közül sokan később az Antall-kormány szakértői és az új parlament politikusai lettek. Például Rott Nándor képviselő,¹⁰¹ az alapító, aki kispap és kereszténydemokrata színekben haláláig politikus maradt. Célunk az volt, hogy az ifjúsággal megismertessük mindazt, ami az elmúlt 40 évben tiltott gyümölcs volt. Összejöttünk 10-15 fiatallal, fejtágító üléseket tartottunk.

Amikor az MDF választási győzelme előtt kihívták a Szovjetunióba az MDF delegációját – Árva László, Schamschula György és jómagam volt a tagja –, a repülőtéri orosz bemondó úgy fogadott: „Botos Katalint és delegációját várják a VIP-váróban”. Ez azért volt mulatságos, mert nem én voltam a delegáció vezetője, hanem Schamschula György. Róla azonban feltehetően nem tudtak Moszkvában semmit, engem viszont a pártvezetésből már régebb óta figyeltek...

Mikor az 1990-es évben kormánytag lettem, a társadalomban a változások a hazai apparátusban nem mentek végbe. Volt nem kevés rosszindulat sok régi káderben a kormány ellen. Az ellenzékbe került erők szimpatizánsai próbáltak alkalmas fogásokat találni az akkori politikusokon. Már államtitkár voltam, amikor zaklatni kezdtek, hogy mi van az egyesülettel? (Ezt a kis kezdeményezést valahol valakik mennyire figyelték!) Próbáltak engem mint kormánytagot valami törvénytelen ségen rajtakapni, de nem sikerült...

Nyilván azt keresték, milyen célra – netán pártfinanszírozásra – fordítottuk az akkor az egyesület működéséhez a Soros Alapítványtól kapott támogatást, 100 ezer forintot. Mi azonban bizonyítani tudtunk, hogy semmit nem használtuk fel belőle, semmiféle illegális célra. Mihelyt megkaptuk a parlamenti mandátumunkat, az egyesületet azonnal megszüntettük, és visszaadtuk a kapott támogatást, az utolsó fillérig. Rott Nándor barátom, jogász és vérbeli politikus lévén, tudta, hogy ezt így helyes megtenni. De nem az eredeti támogatónak adtunk vissza a pénzt, hanem a Nemzeti Kulturális Alapnak. Volt rá lehetőség, hogy ha egy egyesületet megszüntetett valaki, akkor hasonló funkciójú alapítványnak át lehetett utalni a pénzt.

---

mára készült, szélesebb szerzői csoport által összeállított tanulmány szerkesztői. A tanulmányt a HNF Társadalompolitikai Tanácsa és az MSZMP KB mellett működő Közgazdasági Munkaközösség megvitatta.” Ld. még: *Politikai és reformtervek Magyarországon*, http://www.rev.hu/rev/images/content/magyar_fuzetek/18/magyarfuzetek18_fordulat.pdf. Az összes szerző: Antal László, Antalóczy Katalin, Boros Lajos, Bukva Anna, Csillag István, Kopátsy Sándor, Lengyel László, Matolcsy György, Riecke Werner, Surányi György, Szalai Erzsébet, Várhegyi Éva, Voszka Éva.

¹⁰¹ Rott Nándor (1926–1997) jogász, országgyűlési képviselő, politikus.

1988-ban, amikor ez lehetségessé vált, a férjem belépett az MDF mozgalomba. Ő volt a családból, aki az első lépést megtette. Én akkor még tartottam tőle, mi lesz? Arra gondoltam, hogy a családot el kell esetleg tartani, ha börtönbe viszik a férjemet...

1989 elején azonban már látszódtott, hogy ez a folyamat – a rendszerváltoztatás – visszafordíthatatlan. Ekkor én is beléptem a tagok sorába. (Alacsony sorszámzású tagkönyvünk volt. Sem előtte, se utána nem voltunk semmilyen pártnak a tagjai.) Mindketten egyre intenzívebben bekapcsolódtunk a Budapest III. kerületi MDF tevékenységébe. Életem legszebb időszaka volt ez. Rengeteg rendezvényen vettem részt, és igen aktív voltam a bizottsági munkákban. Az MDF programját előkészítő szakmai bizottsági munkák szerveződtek, ezeknek voltunk mi Botos Józseffel és Rott Nándorral együtt intenzív résztvevői. Így kerültem a nagypolitika közelébe, lényegében ekkor is szakmai alapon. Őszintén szólva, kissé meg is voltam sértődve, amikor az MDF programját 1989 őszén összeállították, hogy annak a szerkesztői sorában egyikünk sem kapott helyet. Nekem 1990 januárjában jelent meg a könyvem,¹⁰² ami egy az egyben tartalmazta azt a fejezetet, amely az MDF programjában megjelenik... Nehéz lenne elvitatni szerzőségemet. Ez volt az első tüske, amit életemben az MDF részéről kaptam. Máig indokolatlannak találom.

Nem voltam a politizálásban akkor még járatos, de 1989 őszén mint közgazdász részt vettem az úgynevezett gazdasági kerekasztal egyik albizottságának munkájában, a „gazdasági örökség” feltárásában. A bizottságban minden ellenzéki párt egy szakértővel képviseltette magát, voltunk vagy heten. Hajszál híján a vezetője lettem, (egy szavazattal nyert elöttem a szabaddemokrata kollega, Soós Károly Attila). Ez egyfajta háromoldalú egyeztetés volt, ahol az MSZP magas rangú szakértői mellett az úgynevezett „harmadik oldal” is megjelent, például a Népfront szakértői. (Találkoztam itt az ellenzékiek mellett a harmadik oldalon is pénzügykutató kollegával...) A bizottságban azzal foglalkoztunk, hogy mit hagyott ránk környezetszennyezésben, inflációban, adósságban, ipari szerkezet alakulásában a szocialista rendszer. Mint említettem, az adóssághelyzet egyik legjobb ismerője voltam akkor az ellenzékben. Még nem tudtam, hogy van egy olyan örökség, amit ma fontosabbnak tartok magánál az adósságnál is: az, hogy mekkora problémát jelentett a szocializmus másik öröksége, a rendkívül alacsony bérszínvonal... Ez nem piaci bér volt, de a rendszerváltozás után így kezelték. Máig isszuk a levét...

A budapesti listáról jutottam be a parlamentbe. Átvettem a képviselői papíromat a fővárosi közgyűlés mostani termében. Érdekes módon, egy pénzügykutató kolle-

¹⁰² Antalóczy Katalin – Botos Katalin: *Lesz-e konvertibilis a forint? A klíringtól a konvertibilitásig.* Budapest, KJK, 1990.

gámmal, Bokros Lajossal együtt voltunk ott, aki a szocialisták színében vett át mandátumot, (amelyről azonban később lemondott.) Szemem előtt van még a pillanat, amikor Lajossal sétáltunk visszafele a képviselői okmány átvétele után, hogy akkor most egy új Magyarországért fogunk dolgozni, te itt, én ott. Mindannyiunk számára fontos volt, hogy demokráciát építünk majd. Hogy ez hogyan sikerült, s Lajos milyen pályát futott be, más kérdés...

Az MDF programjának összeállítójaként ismertem a többi párt programját is. Világosan láttam, milyen irányok körvonalazódnak. Látható volt, hogy a kisgazdák-nak markánsan eltér a programjuk az MDF-étől, főleg a privatizáció kérdésében. A kisgazdákkal való szövetség miatt olyan kérdések jelentkeztek, amelyek a mai napig nagy hatással vannak a magyar gazdaságra. Május elején ült össze az MDF parlamenti frakciója Antall Józseffel. Jól emlékszem, első kérdésem miniszterelnök úrhoz az volt, hol van a kormányprogram? Politikailag akkor még nem tudtam felmérni, hogy mit fog jelenti a társpolitikai erőkkkel alkotott koalíció. Antall mindenképpen a három, egymáshoz ideológiai szempontból közelebb álló párt szövetségében gondolkodott. El is húzódott emiatt majd egy hónapig a kormányalakítás. Nagy izgalom volt a Pénzügyminisztériumban, hogy ki lesz az új miniszter.

Pénzügyminiszternek (nő létemre) nem javasolt Antall, (annál konzervatívabb volt), bár neki ajándékozott három pénzügyi szakkönyvem bizonyította, hogy e területhez értek valamit. Pénzügyi államtitkárnak viszont igen. Nagyon örültem azonban, hogy talált egy megfelelő embert Rabár Ferenc személyében, akit gazdasági csúcsmíniszternek (s egyben pénzügyminiszternek) tekintett. A gazdasági minisztérium akkor egyesítette a volt OT,¹⁰³ az IMF-fel való kapcsolattartás és a szociális partnerekkel való egyeztetés feladatait, a hagyományos pénzügyminisztériumi, költségvetési feladatokkal. Remekül együtt tudtam vele dolgozni.

Az első hetekben az MDF agrárkoncepciójával voltam elfoglalva, hiszen a mi elképzelésünket kellett összehangolni a kisgazdákéval. A szocialista időkben az agrárgazdaság kiemelt terület volt. A rendszerváltás után messze lecsúszott e pozícióból. Elég nagy probléma lett belőle, a mai gazdaságunk egyik rákfeneje. A magam részéről ésszerű agrárpolitikát javasoltam. Vissza kell írni a tagok nevére, s örökölhetővé tenni a tulajdonrészt; de ne bontsuk fel a kialakult nagy egységeket, mert versenyképes termelést a gabonaágazatban ezek tesznek lehetővé. Igazi termelő- és értékesítőszövetkezeté kell átalakítani őket, a legrátermettebb tag legyen a vezetője, hozzáértő agrárszakember-csapattal. Természetesen a más mezőgazdasági ágazatoknál más formák is lehetségesek lettek volna, adott esetben a svájci, osztrák szövetkezetekhez hasonló megoldások. A politika azonban ezt az elképzelést felülírta.

¹⁰³ Országos Tervhivatal.

Adjuk vissza a földeket az 1947-es állapotok szerint! Ezt követelték a Kisgazdák, s ezt kellett a koalíció érdekében valahogy megközelíteni. Mindez a magyar mezőgazdaság versenyképességének igen nagy kárára vált.

A pénzügyeket Antall beletolta a gazdasági csúcsmisztériumba. Ide tartozott a pénzügyi intézményrendszer felügyelete is, s ide csatlakozott be az egyébként önálló társadalombiztosítás. A társadalombiztosítás volt az a sajátos intézmény, amely törvényességi felügyelet szempontjából a szociális minisztérium alá tartozott, pénzügyileg azonban az államháztartás részeként a pénzügyminisztériumhoz. Az államháztartás legfontosabb alrendszere volt. Óriási jelentőségű alap, a fele a költségvetésnek. Férjem, dr. Botos József lett a tb főigazgatója. Mindig szorosan együtt dolgoztunk vele. A politikai programok kidolgozásában én fogtam a tollat, de az eszmék jelentős része származott tőle. A magyar államháztartásnak lehetett volna személyünkben két olyan szakértője, akikre a későbbi időszakban is lehetett volna támaszkodni. Kár, hogy nem így történt.

Amikor Rabár Ferencsel a minisztériumban elkezdtük a tevékenységünket, kialakítottunk egy munkamódszert. Miniszter úr minden szorosan vett pénzügyi kérdést alapvetően rám bízott. Fő felelősségem az államháztartás és a bankszektorttal kapcsolatos terület volt, echte¹⁰⁴ pénzügyi feladatok, én voltam a „kis pénzügyminiszter”. Első dolgom azt volt, hogy végigjártam a minisztérium összes főosztályát, összehívtam az embereket (hiszen mindenkit ismertem; több mint húsz évet dolgoztam a házban...) Megnyugtattam őket, hogy szükségünk van a munkájukra, és megbízunk bennük. Sokan mentek el a közvetlenül megelőző időszakban, többségük az üzleti életbe. Mint említettem a korábban létrejött kétszintű bankrendszer felügyelete ugyancsak a Pénzügyminisztériumhoz tartozott. Az értékpapírpiac is. Én nyitottam meg például 1990-ben a tőzsdét, amelynek törvényi előkészítése az egyébként 1990-ben eltávozó Járai Zsigmond, (az Orbán-kormány későbbi pénzügyminisztere) érdeme volt. Önmagában ezek a feladatok egy teljes embert kívántak volna meg a kormányzatban.

A nyári hónapok a Kormány rövid és hosszú távú cselekvési programjának kidolgozásával teltek. Ennek során is voltak a kabinetben nézetkülönbségek, amit Rabár nagy türelemmel kezelte.

Kitört 1990 őszén az alapvetően politikai célzatú benzinsztrájk. Nagyon tanulságos volt. Éppen akkor jöttem haza Amerikából, meghívott az Amerikai Tudományos Akadémia, hogy tartsak egy előadást arról, hogyan megy végbe Magyarországon a rendszerváltás. Kaptam a meghívó féltől egy eléggé kényelmetlen, turista repülőjegyet. Éppen akkor volt a Világbanknak és az IMF-nek is a közgyűlése. Ugyanazon

¹⁰⁴ Igazi németül.

a gépen utaztam a magyar bankárokkal, akik erre az alkalomra mentek ki. Csakhogy ők *első osztályon. A magyar állam pénzén*, hiszen valamennyi nagybank akkor még állami volt. Nekem eszembe sem jutott átváltani a turistajegyemet a Pénzügyminisztérium kerete terhére, egy valamivel kényelmesebbre. Ha ezt adták a meghívók... Tudtam, az országnak kevés a pénze. Eszembe sem jutott pazarolni. De másokat ez nem zavart... Az Akadémián egy közgazdász-író megajándékozott egy szakkönyvvel, amelynek első oldalára ezt a dedikációt írta az előadásom után: „Botos Katalinnak, aki országát a XXI. századba átvezeti...” Aztán arra értem haza, hogy Budapesten teljes a káosz. Alig tudtunk valahogy, kerülő utakon bejutni a repülőtérre a belvárosba, majd haza, az otthonomba.

Kérdeztem a férjemet, hogy kaptál-e valami értesítést a kormányhivataltól? Azt mondta, nem, senki nem hívta be a Kormány tagjait. Antall József ekkor éppen kórházban volt. Mondtam, hogy mégis csak menjünk be a Parlamentbe, ez a helyzet tarthatatlan. Bementünk hát a saját kocsinkkal az egyetlen járható hídon át. Már voltak néhányan a Kormány üléstermében, akik hasonló módon, ugyanúgy maguktól mentek be, mint mi. Azt gondolom, hogy valakinek kézben kellett volna tartani a folyamatokat, és tárgyalni kellett volna a taxisokkal. Ez így teljes ügyetlenkedés volt. Vita volt arról, hogy tárgyaljunk-e vagy sem, de hát értelemszerűen tárgyalni kellett. Miniszterelnök úr végül is a kórházból kinevezte a tárgyalóbizottság vezetőjévé a gazdaságpolitikai kabinet vezetőjét, Rabár Ferencet, aki nemsokára megérkezett a spontán kormányülésre. A tárgyalódelegációnak én is tagja voltam, Rabár felkérésére. Magán a tárgyaláson ugyan nem szólaltam meg, mert a delegáció egy tagjának kifogása volt a stílusommal szemben. Rabár viszont ragaszkodott a jelenlétemhez. Cédulán adtam oda a véleményemet a tárgyalásokat vezető Rabár Ferencnek, aki nagyon sokszor elfogadta azt. Végül is lehetővé vált egy kompromisszumos megoldás. Úgy látom ma is, hogy volt egy valós kommunikációs probléma, amit az ellenzék felfújta és kihasználta, s lebénították a sztrájkjal az országot. Akkori áron, mintegy 2 milliárd forint nagyságrendű kárt okoztak ezzel. Megértem, hogy vannak olyan kérdések, amelyeket nem lehet nagy nyilvánosság előtt tárgyalni, de nem lett volna szabad sohasem valótlanul mondani... (Ugyanis a várható áremelést letagadta az ipari miniszter, mondván, hogy az spekulációs üzemanyag-felhalmozáshoz vezethet, hiányt generál.) Kialakult a tárgyalások idejére – a mai Széchenyi téren, az úgynevezett „Spenótházban” voltunk, a volt Országos Tervhivatal épületében – egy, a Kormány melletti spontán tüntetés. (Bizonyos értelemben a mai békemenedek előzménye.) A kormánypárti tüntetők azt kívánták, hogy a Kormány ne adjon fel, hanem tárgyalásokkal oldja meg a kommunikációs problémából eredő nehézséget, de érezte, hogy mellette állnak széles tömegek. Sikerült is a megegyezés. Jómagam közvetítettem a törvényi rendezéssel kapcsolatos kérdést Szabad György,

a parlament elnöke felé, hogy rendkívüli tárgyalással tűzze a témát országgyűlési napirendre.

Nehéz volt az 1990-es év. Rabár mindenesetre a taxisblokádot követően lemondott, mert számos esetben úgy látta, hogy nem tarthatja teljes egészében a kezében a folyamatokat. Számomra ez nagy csapás volt. Feri bácsival nagyon jól együttműködtünk. Ha valamit mondtam, ő azt száz százaléig elfogadta. Minden kormányülésre magával vitt. A Gazdasági Kabinetnek is tagja voltam. Néhány hónapra rám szakadt ezután a teljes intézmény felelőssége. Ekkor volt az első év lezárása: olyan komplex gazdaságpolitikai problémákkal szembesültem, amivel senki másnak nem kellett. Egymillió fővel csökkent az aktívák száma: félmillió munkanélküli tömeget kellett kezelni, a másik félmillió pedig nyugdíjba ment. A nyugdíjasok közül a munkaképesek próbáltak a fekete- és a szürkegazdaságban elhelyezkedni, mert a minimális megélhetésük többnyire megvolt a korai nyugdíjazásból. Az IMF viszont szeretett volna egyensúlyközelítő költségvetést látni, ehhez kötötte a külső finanszírozást. Ez megszorításokat jelentett. Az 1991-re tervezett költségvetés exozéját államtitkárként jómagam tartottam meg. Meg kell mondanom, nem értettem egyet azzal a tervezett számmal, amit az egyenlegre bemutattunk, de az IMF követelése miatt kénytelen voltam. Úgy véltem, túl nagy bevétellel számolt a bankok nyereségéből. Holott tudható volt, hogy ebből a szektor rossz hiteleinek mértéke miatt aligha lesz valami. (Mindössze 2 milliárdnyi öröklött hitelt tudtunk kimutatni, amit a bankok korábban pártutasításra finanszíroztak, ez is szigorú államtitok volt. A gazdasági helyzet romlása miatti banki követelésállomány azonban ennél nagyságrendekkel nagyobb hiányt eredményezett, s ez előre látható volt. Később be is következett.)

Rabárral már előkészítettünk – mint utaltam rá – egy hároméves középtávú tervet, s a következő évre is egy akciótervet. Ami megvalósult belőle, azt később Kupa-program néven ismerte meg az ország. A hatalmas intézményt ugyanis, a rendkívül széles feladatkörével, én egyedül nem tudtam volna elvinni. Kupa Mihály lett a gazdasági miniszter. Készen kapta az akcióprogramot, hiszen számunkra az ország sorsa volt a fontos, nem az, hogy a nevünkhöz kötődjék.

Nem maradtam a minisztériumban államtitkár, Antall kormánytaggá léptetett elő. A bankszektor nagy feladatok előtt állt, talán nem szerénytelenség mondani, hogy a területhez valamit értettem, hiszen egész életemben bankokkal foglalkoztam. Így lettem 1991-ben a *bankszektor fejlesztéséért felelős tárca nélküli miniszter*. Nagy felelősség volt ez a poszt. A Bankprivatizációs Bizottság elnöki posztját is betöltöttem, amelynek tagja volt Tar Pál, Antall korábbi barátja, (később washingtoni követünk.) Mindenekelőtt a törvényi szabályozás kereteit teremtettük meg. 1992-ben, a banktörvény elfogadása után, a Bankfelügyelet (BAF) elnöke lettem, hat évre kinevezve. Antall József nagyon jogtisztelő ember volt, s azt gondolta, ez a kinevezés

hosszú időre megfelelő irányt ad a Bankfelügyeletnek. (Sajnos, mivel csak 50%-os törvényről volt szó, a következő szocialista-liberális kormány már nem kívánt ott látni, s azt üzentte a gazdasági miniszternek keresztül, hogy ha le nem mondok 1994-ben, akkor megváltoztatják a törvény kinevezési szakaszát... Egy felügyeleti elnök – *egyetlen emberként* – bárkinek a banki számlájára ráláthat...) De nemigen lehet egy Kormány alá tartozó szervezetnek a Kormány bizalma nélkül működnie. 1992-től a bankprivatizáció kérdései kikerültek a hatáskörömből. Elsősorban a bankkonsolidációról folyó vitában vettem részt a felügyelet részéről, ennek kérdéseibe még aktívan beleszóltam. A privatizációt azonban már a Kupa vezette gazdasági minisztérium vezényelte le.

Jó darabig még a BAF-elnökként is tagja maradtam a Gazdasági Kabinetnek, s az összes vitában érdemben részt vehettem. De ez már csak véleményezés volt. Miniszterként korábban a Kormány döntéseiben szavazati joggal bírtam. Viszont fontos törvényhozási előkészítő munkát vittünk végbe a felügyeletben 1993-ban: a Betétbiztosítási Alap létrehozását. A Kanadai Bankfelügyelettől kaptunk ehhez nagyvonalú segítséget. Még miniszterkoromban kétszer is jártam Kanadában, egyszer az államfő kíséretében, mint a gazdasági ügyek szakértője s másodsorra, amikor a Kanadai Gazdasági Kamara meghívott – éppen az előző hivatalos úton tett szereplésem alapján – egy, a magyar átalakulás lehetőségeiről tartott roadshow-ra, előadássorozatra. Ekkor ismerkedtem meg a pénzügyi szektor kanadai felügyelőszerveivel, s innen eredt a személyes kapcsolat, amit a Betétbiztosítási törvény kapcsán kamatoztattunk. Viharos szakasz volt ez az időszak, amikor a piacgazdaság működésének első bankcsődjei kiderültek. Az első bankcsődök idején még nem volt a törvényi háttér erre felkészülve. Sokan háritották is a felelősséget a Bankfelügyeletre, pedig éppen fordított volt a helyzet: mi tártuk fel a visszaéléseket.

Amikor Erzsébet királynő itt volt Magyarországon,¹⁰⁵ megszólított a tiszteletére rendezett fogadáson. Kérdezte, hogy sok nő van-e a parlamentben. Mondom: kevés, talán nyolcan voltunk az MDF-frakcióban.¹⁰⁶ A királynő azt válaszolta: előbb majd a helyi politikában kell kinevelődniük a hölgyeknek. Valószínűleg Thatcherre utalt, aki a helyi politizálásban szerzett tapasztalatokat. Ez itt Magyarországon valóban hiányzott, különösen a rendszerváltó konzervatív erőknél.

A Bankfelügyelettől korengedményes nyugdíjba mehettem. Már 1991-ben professzori kinevezést kaptam, a Miskolci Egyetemre, majd átkért a Közgazdasági Egyetem – a mai Corvinus. 1995-ben azonban két másik egyetem is párhuzamosan

¹⁰⁵ 1993. május 4–7. között látogatott Magyarországra II. Erzsébet angol királynő és férje, Fülöp herceg.

¹⁰⁶ E kérdésről ld.: Koncz Katalin: *Nők a Parlamentben. 1990–2014.*, 2014. 6., 513–540. o.

meghívott intézetvezetőjének: a Szegedi Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE). Mindkét egyetemen 2011-ig, a korhatár betöltéséig tanítottam. Pénzügyeket, pénzügytörténetet, gazdaságpolitikát. Doktori iskolákat is alapítottam: a Pázmányon gazdaságtörténészként voltam 1999–2004-ig a Történettudományi Doktori Iskola vezetője, Szegeden meg a Közgazdasági Doktori Iskolát vezettem 2004–2011-ig.

Emerita professzorként ma is tanítok a Szegedi Egyetemen, s vannak kurzusaim a PPKE doktori iskolájában is. Sok fiatalot segítettem előre a pályán. A közéletben, szaksajtóban aktív vagyok, gyakran képviselem a Népesedési Kerekasztal véleményét, főként nyugdíjügyekben. Régi munkatársaimat nem feledtem el soha. Ma is tartom a kapcsolatot mind egyetemi munkatársaimmal, mind politikusi – hivatali kollegáimmal: baráti viszonyban voltunk, vagyunk volt jogi osztályvezetőmmel, és – haláláig – évtizedeken át pályámat kísérő titkárnőmmel is. Egykori kiváló sofőrrel együtt vettünk részt a búcsúztatásán. Hűséges fajta vagyok.

6. INTERJÚ GÁLSZÉCSY ANDRÁSSAL¹⁰⁷

Az én apai felmenőim, apám és a nagyapám vasúti tiszt volt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a vonat számított fő közlekedési eszköznek, nem az autó. Édesapám 1898-ban Aradon született, hadiérettséigzett, több mint két évet, 1916-tól harcolt az első világháborúban. Az ő felmenői közül édesapja szintén katonatiszt volt, a dédapám pedig császári és királyi erdőigazgató. Három hadikitüntetéssel jött vissza, főhadnagyként húszévesen, és nyílegyenesen Szegedre ment a Horthy-féle nemzeti hadseregbe. Amikor a trianoni békeszerződés miatt csökkenteni kellett a magyar hadsereg létszámát, csendőrtiszt lett. Pécsre került, a bányászok fékentartása volt a feladata. Egy tiszttársának az esküvőjén ismerkedett meg édesanyámmal. Mohácson ahol édesanyámék éltek, nem volt csendőrség, és édesanyám nem akart onnan elköltözni, ezért édesapámból rendőrtiszt lett.

Anyai ágon baranyai a család, dédapám osztrák tanító volt. A családi történetek szerint Bécsből jött hajóval és ott ismerkedett meg egy csinos, fiatal özvegyasszonnyal, a dédanyámmal, aki Mohácson élt. Édesanyám édesapja csendőrtiszt volt, a nevelőapja pedig huszártiszt, Jeszenszky Józsefnek hívták. A nevelőapja révén a Jeszenszky-birtokból résztulajdonos lett Ibfán. Ez a kisjeszeni és megyafai Jeszenszky család, Jeszenszky Géza külügyminiszter családja a nagyjeszeni ág. A házasság biztos anyagi alapokon állt, nem a rendőrtiszti fizetés jelentette a megélhetést. Mohácson volt egy nyolcszobás ház, egy óriási major 800 kataszteri holddal és dunaparti domboldallal. Apám azért lett rendőrtiszt, mert anyám nem akarta, hogy ide-oda helyezték őket országon belül. A csendőrség akkoriban a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozott s a csendőrtiszteket helyezgették.

Nem dúsgazdag, de jómódú családba születtem bele egy szem fiúgyerekként. Volt egy nővérem, aki három hónapos korában meghalt szegény, emiatt engem édesanyám legszívesebben üvegburába rakott volna, nehogy egy légy is a közelembe kerüljön. Ennek ellenére a külvárosi népiskolába járatott, nem az elitiskolába. Azért, mert az volt a legközelebb és nem zavarta, hogy proligyerekkel járok. Olyannyira, hogy a baráti körömben volt egy sváb kőműves fia. Hetente kétszer nálunk volt uzsonna és gombfociztunk a nagy ebédlőasztalnál. Édesanyám nem akart elzárni másféle emberektől, a kényelmet nézte, közel volt az iskola. Elsőbe a fräulein kísért el, sötétkék nadrágban, fehér ingben voltam. Akkor a ruhám miatt csúfoltak, de aztán megszoktak térdharisnyástul és jóban lettünk. A mi családukban a mi felfogásunk

¹⁰⁷ Az eredeti interjút készítette Dienes-Oehm Dávid. Ezt Tóth Eszter Zsófia kiegészítette az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) számára készült, hamarosan önálló kötetben megjelenő interjú egyes részeivel, Gálszécsy András kérésére, az ÁBTL engedélyével.

szerint nem osztálykülönbségek vannak, hanem emberkülönbségek. Gyerekkoromban otthon négy alkalmazott volt a házunkban: szakácsnő, szobalány, udvaros és parádés kocsis, aki Lánycsókról járt be. Ők pontosan ugyanazt ették, mint mi, a szakácsnő ugyanúgy főzött nekik is. A baráti körben voltak zsidók, keresztények. Följöttünk Budapestre lapátkerekes hajóval, útközben a felnőttek bridzseltek, a Vadász-kürtben szálltunk meg. Anyám ruhákat vásárolt, találkozott a pesti barátnőivel. A hajó délben indult otthonról és másnap reggel nyolckor érkezett meg. Mi római katolikusok voltunk, a keresztanyám viszont neológ zsidó. Édesanyám együtt járt vele iskolába, ott ígérte meg neki, mivel jó barátnők voltak, hogyha gyermeke születik, ő lesz a keresztanyám. Mikor megszülettem és vittek keresztelni, bemondta a nevét, hogy Róheim Márta. Így lett ő a keresztanyám, jó keresztanyám volt, 1941-ben öngyilkos lett, mert beleszeretett egy katolikus férfiba és akkor már teljesen reménytelen lett volna vele házasságot kötni.

A második világháborúval kapcsolatos emlékeim közül kettőt emelnék ki: az egyik, hogy akkor érzékeltük először a háborút, mikor lezuhant egy bombázó-repülőgép Mohács és Lánycsók között, egy Liberátor. A 10 fős személyzete kiugrott, elfogták és a mohácsi rendőrség udvarára gyűjtötték be őket, én akkor láttam életemben először feketét. A másik, amikor a szovjet hadsereg átvonult, olyan volt, mint egy gyülevész had. Nagyon elegáns alakulatok is voltak köztük, de láttam én tevés ázsiai katonákat is.

1945-től apám tovább szolgált mint folyamrendészeti kapitányságvezető. Amikor az első kommunista kormány megalakult és Rajk Lászlót belügyminiszterré nevezték ki, apámat nyugdíj jogosultság nélkül kirúgták. A szőlőből és állattartásból éltünk meg.

Én 1950 júniusától 1953 őszéig a hortobágyi munkatáborban voltam.¹⁰⁸ A tábor olyan, mint egy kényszerközösség, volt ott parasztgazda, kulák, csendőr, jugoszláv nemzetiségű parasztember, kereskedő, vendéglős, mindenféle. Az ÁVH-sok kizavarták a tanyásgazdát, az lett a parancsnoki épület, ahol ő korábban lakott, oda ők költöztek be. Mi 400-an voltunk a táborunkban. Eredetileg két birkahodályban szállásoltak el bennünket, kivittük a birkát, behoztuk a szalmát. Később hoztak katonai fabarakkokat, megkritkultak a sorok. Kényelmesen, jobban el lehetett abban helyezkedni. Eredetileg mindenkinek volt egy egy méter széles és két méter hosszú helye. A feje alá rakhatta a holmiját és szalma volt alatta. Kicsit szokatlan volt ahhoz képest,

¹⁰⁸ *Törvénytértés nélkül: A hortobágyi munkatáborok (1950–1953) filmszociográfiájának dokumentumai*, összeáll.: Gulyás Gyula, Gulyás János, Láng Kiadó, Budapest, 1989. *Dokumentumok a hortobágyi zárt munkatáborokról, 1950–1960*, szerk.: Füzes Miklós; gyűjt. és vál.: Hantó Zsuzsa, Füzes Miklós; közread. a Hortobágyi Kényszermunka Táborokba Elhurcoltak Egyesülete, Budapest, Alterra, 2002.

ahol és ahogyan az emberek eredetileg éltek, de mindent meg lehet szokni. Én 17 éves voltam, sokkal könnyebben megszoktam, mint az édesanyám 45 évesen. Bennünket Mohácsról vittek el, elvitték a volt polgármestert, Szőnyi Alajos bácsit is, elvitték az egyik nagygazdát, elvitték az egyik gépüzem tulajdonosát, meg a vasúti resti bérlőjét, aki egy 50 éves agglegény volt és nem értettük, ő hogyan került ebbe az egészbe. És elvitték a Fő utcai cukrászt, akinek nyilván az üzletére fájt valakinek a foga. Mi ismertünk gyárost, ismertük a polgármestert, bejártunk a cukrászdába. A többiekről semmit nem tudtam. Farkaskutyás rendőrök járőröztek, minden munkacsapattal ment ki egy géppisztolyos őr. Nagyiván egy kisközség, az út tőlünk 5-6 kilométerre volt. Minden idegen feltűnt, mindenki ismert mindenkit, pár száz lakosú falu volt. Apám egy fél évig nem nálunk volt, mert azt hitte, őt fogják csak elvinni. Neki voltak kapcsolatai a rendőrségen. Szóltak neki, hogy éjjel összegyűjtik az embereket. Akkor kiment a szőlőbe, ami tőlünk hat kilométerre volt. Arra nem gondolt, hogy bennünket visznek el, éjjel kettőkor bejött hozzánk négy ÁVH-s tiszt papírokkal, hogy minket kitelepítenek. És nem lehet a csomagunkban más, mint élelmiszer és ruha. Kivittek bennünket a vasútállomásra. Reggel apám megtudta, és bement Pécsre a következő vonattal, hogy jelentkezzen a megyei rendőrkapitányságon és együtt legyünk a kitelepítésben. Mi akkor már messze jártunk. Télen a fiatalokat, engem is beleértve elvittek a Tisza mellé ártéri erdő irtására. Apám kérvényezte, hogy egy helyen lehessünk kitelepítve.

Mikor mi a Hortobágyról kijöttünk, nem lehetett visszamenni oda, ahonnan elhoztak bennünket. Ezen kívül nem költözhettünk se Budapestre, se Miskolcra, se Debrecenbe. Bennünket Kaposváron egy távoli rokonunk, dr. Vékony Béla befogadott. Engem behívtak a PF 6321-es alakulathoz Budapestre. Apám egy építőipari vállalatnál kezdett dolgozni, mikor kiengedtek bennünket. A vállalatnak Pécsen is volt egy vezetősége és apám ott kibulizta, hogy oda helyezték át. Akkor átköltöztek a szüleim Pécsre. Oda szereltem le a két éves katonaság után, – ahol katonai épületeket építettünk, odaköltözött 1956 után a szovjet megszálló csapatok parancsnoksága – a munkaszolgálatos zászlóaljából, Mátyásföldről. Ennél az építésvezetőségnél kezdtem el segédmunkásként dolgozni. Egyszer Pécsen, amikor a városban sétáltam, rám köszönt egy rendőr. Azt mondta, hogy menjek hozzájuk a Dózsába kézilabdázni. Így kerültem be a belügyi sportkörbe. NB I-es csapat volt, a 6–8. hely között ingáztunk, jó középmezőnyben játszottunk. Bajnoki szezonban kéthetente jártunk Budapestre. Behunyt szemmel ismertem a régi 6-os útvonal minden fáját. Mindig a Dózsa Klubban ebédeltünk, ma az az épület az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 1959-ben leérettségiztem, beiratkoztam a közgazdasági technikumba esti tagozatra 1961-ben, 1963-ban képesített könyvelő, statisztikus és tervező lettem. Az egyik nagy fordulópont életemben a Hortobágy volt, a második Pécs, majd a Fővárosi

Tanács, további fordulópont volt a Tervhivatal, majd a Központi Statisztikai Hivatal, annak Népszégnyilvántartó Hivatala.

A véletlen döntötte el, hogy a rendszerváltoztatás folyamatába bekapcsolódom és nem én. 1981-től a Semmelweis Orvostudományi Egyetem gazdasági főigazgató-helyettese voltam. Az egyetem főtitkárát dr. Blahó Pálnak hívták,¹⁰⁹ nekem jó barátom volt, kellemes úriember, sajnos meghalt már. Ő Boross Péter egyetemi csoporttársa és jó barátja volt. Mivel én nem voltam politikus, nem érdekelt soha a politika, békében üldögéltem az orvostudományi egyetemen. Ott néztem meg Nagy Imre temetését a tévében, Kádár János temetését is és semmiféle politikai ambícióm nem volt. Aztán megalakult az Antall-kormány és Boross Péter a titkosszolgálatokat felügyelő államtitkár lett. Boross Péternek szüksége volt egy titkárságvezetőre. Blahó Pállal beszélgettek erről, gyengén áll új emberekkel, mert ezen a területen mindenki régi volt. Pali megkérdezte, milyen lenne az ideális jelölt? Mondtam neki, hogy legyen jogász államigazgatási gyakorlattal, olyan, aki nem volt MSZMP-tag. Nem hátrány, ha beszél idegen nyelvet, és tudjon késsel-villával enni. Blahó Pál engem ajánlott. Ez a beszélgetés a balatonfüredi szívkórházban zajlott le. Ott Blahó Pálnak érátültetése volt, ott látogatta meg Boross Péter. Visszajött, fölhívott engem telefonon és azt mondta, jöjjenek már át hozzá egy kávéra. Így kezdődött.

Mondtam Boross Péternek, ez nagyon érdekes, ezzel a területtel én soha életemben nem találkoztam. Péter egyénisége szórakoztató, jó társalgópartner, roppant okos ember. Nagyon rokonszenves volt. Megállapodtunk, mondta, minél előbb jöjjenek. Mondtam, nem lesz könnyű, mert az egyetemen a kézilabda-szakosztály elnöke vagyok. Az OSC női kézilabdájában nagyon erős volt akkoriban. Július 1-jén mi minden évben elmentünk Olaszországba egy nemzetközi ifjúsági kézilabdatornára, egy nyolcnapos túrára, amire mindig meghívták a SOTE női csapatát, mert az ottani főszervező felesége magyar volt. Ez egy roppant kellemes kirándulás volt. Mondtam, le szeretném tudni az olaszországi túrát és augusztus 1-jén lépek be mint titkárságvezető, kormánytanácsos. A titkárságon két titkárnő és egy jogász dolgozott. Jött az ősz és jött a taxissztrájk. Én influenzásan feküdtem éppen otthon. Szép kilátás nyílt a sztrájkolókra, mert Óbudán a Vörösvári úton egy panelházban laktunk, ráláttam a térre meg a hídra. Mire az egész véget ért meggyógyultam, visszamentem dolgozni. És december közepe táján hivatott Péter. Azt mondta, hogy a miniszterelnök úr átalakítja a kormányát, ő lesz a belügyminiszter. Gondoltam, akkor az teljesen természetes, megyek vele. Mondtam, mikor megyünk? Azt mondta, nem megyünk, én

¹⁰⁹ Dr. Blahó Pál (1928–2009) jogász, 1980–87 között a SOTE főtitkára. Nyugdíjba vonulása után a Külföldi Hallgatók Titkárságán az angol és német nyelv oktatását szervezte. Semmelweis Egyetem, 2009. 06. 22., 26. o.

megyek. És én? Te leszel a miniszter. Ez a megbeszélés ilyen egyszerűen zajlott. Majdnem mellé ültem a fotelnek. Őszintén szólva nem is nagyon lelkesedtem ezért, mert tudatában voltam annak, hogy ez egy egészen más funkció, mint amit én hivatalnokként betöltök. Erre Péter azt mondta, ő már ezt megbeszélte a miniszterelnök úrral és egy úriember nem mondhat nemet. Úriember voltam, kinézte belőlem, hogy nem mondok nemet. Így lett belőlem miniszter. Aztán 14 hónappal később lemondtam, addigra már meguntam a politikát és a politikusokat. Abban maradtunk, hogy a miniszterelnök úr személyes tanácsadójaként, nyugalmazott miniszterként dolgozom a továbbiakban. Ezt a funkciót betöltöttem Boross Péter és Horn Gyula megállapodása alapján a Horn-kormány első félévében is, amikor az volt a feladatom, hogy az október 23-i, november 4-i ünnepek békében történjenek meg, én tartottam a kapcsolatot a 15 újjáalakult szervezettel, a Pofosznak tagja is voltam.¹¹⁰ Sikertült mindent a tervek szerint lebonyolítani, 1994. december 1-jén mentem nyugdíjba és végleg letettem a politikáról.

Eleinte sok olyan támadást kapott még Péter is, hogy a titkosszolgálatoknál csupa kommunista dolgozik, miért nem cseréljük le ezeket az embereket. Ez így volt a rendőrségen, a bíróságoknál, az ügyészségeken, majdnem az egész közigazgatásban. Nem lehetett azt csinálni, hogy mindenkit elzavarunk és fönixmadárként fel-támad egy demokratikus közigazgatás, rendőrség, demokratikus titkosszolgálat, ez egy nyilvánvaló nonszensz volt. Ebben a három szervezetben több mint 4000 ember dolgozott. Ebből 200-at elküldtünk és voltak olyanok, akik maguktól elmentek. Aki nyugdíjazását kérte, azt Boross Péter elengedte, megkapták a maximális nyugdíjat. Voltak ketten, akik a kollegák szerint nem feleltek meg. Főként olyanok, akik az utolsó pillanatban ejtőernyőztek be a Belügyminisztériumból. Ők rendkívüli nyugdíjjal elmentek, mi nem rúgtunk ki senkit. A terrorelhárítási főosztálynak a vezetője mondta nekem, hogy ő szocialista. Kérdeztem: mi közöm neked ehhez, el fogod látni tisztességgel a feladatod? Erre igennel válaszolt. Az ilyen gesztusoknak pillanatok alatt híre terjedt az apparátuson belül. És akkor mondták is rám, hogy ez a pacák nem azért jött ide, hogy mindenkit kirúgjon.

Péter kitalálta és nagyon okos ötlet volt, azt mondtuk, hogy a Pofosztól kvázi tanácsadókat kérünk a titkosszolgálatokhoz, akik közvetlenül a főigazgatók mellett tevékenykedtek, kvázi ellenőrizték a titkosszolgálatok politikai tevékenységét. Kb. 20 ilyen tanácsadót szedtünk össze. Nekiláttak és a titkosszolgálatok 3 hónap alatt „megették” őket, ők lettek a leglelkesebbek, hogy ezek az emberek milyen jól dolgoznak. Ennek a munkának van egy romantikája a kívülálló szemében. Aki 1956-ban

¹¹⁰ Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége, 1989-ben alakult meg, elnöke Fónay Jenő 1956-os forradalmár volt.

főtörzsőrmester volt a honvédségnél, aztán belekeveredett a forradalomba, lefokozták, börtönbe csukták, segédmunkás lett, majd alezredes az új hadseregben, mert a Honvédelmi Miniszter kinevezte a rendszerváltoztatáskor. Aki így járt, az boldog volt, hogy alezredesként a titkosszolgálat főigazgatója mellett kvázi felügyeli a munkát. Nagyon érdekes történeteket meséltek el nekik, hogyan zajlott a hírszerzés, az előállítás és ezek az emberek tökéletesen átélték a sztorikat. Belesimultak a munkába és bármi probléma volt, azt mondták, tessék ezeket békén hagyni, nagyon rendes emberek. Mi is ezt mondtuk és meggyőződésem, hogy így is volt. Ezek az emberek, akik ott dolgoztak, amennyire én meg tudtam ítélni, olyan módon viszonyultak a munkájukhoz, mint a lelkes orvosok, hivatásnak tekintették ezt. A hivatás szeretete miatt léptek be az MSZMP-be. 800 ezer tagja volt az MSZMP-nek, nem kicsi társaság. Nem azért, mert meggyőződéses kommunisták voltak, hanem szerették a munkájukat és szerettek volna előrelépni. Másképp ez nem ment. Utána is nagyon tisztességesen dolgoztak tovább. Mikor miniszter lettem, betekinttem a Nemzetbiztonsági Hivatal, a szakszolgálat és a hírszerzés munkájába (Információs Hivatal) is. Ennek a háromnak a teljes apparátusát végignéztem. Olyan helyeken jártam, ahol soha az életben miniszter még nem volt. Úgy tűnik, hogy ez rokonszenvesse tett, gyakran megállítanak manapság is az utcán, kik ők, hol dolgoztak és én hogy vagyok. Én nem kezdtem el kommunizálni, meg szidni őket meg vegzálni, ez a hozzáállásom jól bevált, ők pedig rendesen, tisztességesen dolgoztak. Két komoly ügyünk volt ez alatt az idő alatt. Az egyik, amikor egy német szervezet fel akarta robbantani a Ferihegyről befelé tartó buszt, azt, amelyik zsidó emigránsokat szállított. A merényletben két rendőr megsebesült.¹¹¹ A másik, amikor rálóttek az egyik nagykövetre. A legszebb, legérdekesebb, legfelemelőbb II. János Pál látogatása volt, 1991. augusztus 16–20 között. Akkor én egy hétig rohantam mindenhova, mint egy pudlikutya. Ennyi volt az én miniszteri tevékenységem.

A nagykövet elleni merénylet szakmailag jól meg volt komponálva.¹¹² Budán volt a rezidenciája a nagykövetnek, az irodája pedig másutt. Ő minden délben hazament ebédelni. Az út úgy vezetett a budai utcába, hogy egy derékszögű kanyar volt, az autónak ott mindig le kellett lassítani. A rezidenciának kinyitották a kapuját, nem

¹¹¹ 1991. december 23-án történt a merénylet. Híradás a merényletről: „Pokolgépes merényletet követtek el Budapesten a Ferihegyi repülőtérre vezető 4-es számú főúton. A távirányítású robbanószerkezet két rendőrt súlyosan megsebesített. A merénylet célpontja egy autóbusz volt, amely Oroszországból Izraelbe kivándorló zsidókat szállított.” *Világ gazdaság*, 1991. 12. 24., 1. o.

¹¹² Bedrettin Tunabas ellen 1991. december 19-én követtek el merényletet. „Amint azt a nyomozás kiderítette, egy 35–40 év körüli, középtermetű, átlagos testalkatú, dús, fekete bajuszos férfi Budán a Lisznyai és Czako utca sarkán több pisztolylövést adott le a nagykövet páncélozott gépkocsijára.” *Népszava*, 1992. 01. 10., 1. o., 3. o.

lehetett lendületből bemenni. Ott az emelkedőn le kellett lassítani. Afölött volt egy sétány és onnan egy lépcső vezetett le az alatta lévő főútvonalra. Már hetekkel korábban is egy úr mindig ott sétáltatta a kutyáját azon a sétányon. Egy ilyen alkalommal, amikor az úr befordult a kanyarba, elővett egy pisztolyt és szakszerűen rálőtt az autóra. Először a sofőrre és csak másodszor a nagykövetre, akinek óriási szerencséje volt, mert két héttel korábban cserélték le az autó ablakait golyóállóra, lehet hogy ez nem volt véletlen. Utána a fickó elengedte a kutyát és leszaladt a lépcsőn. Eltűnt, soha nem tudtuk meg, hogy ki volt. Később a hírszerzéstől olyan információkat kaptunk, hogy ez nem terroristatámadás volt, hanem a nagykövet belekeveredett otthon valamilyen slamasztikába és ennek következménye lett a leszámolás. Tíz nappal később visszahívták a nagykövetet és küldtek helyette egy másikat. A másik ügy tipikusan terrorista cselekmény volt. Akkor nagyon sok zsidó ment Oroszországból Izraelbe és Budapesten keresztül utaztak, a Ferihegyi repülőtérre jöttek. Itt szálltak át, innen mentek tovább, de nem azonnal, hanem egy vagy két éjszakát itt aludtak. És busszal hozták be őket a szállodába. Ez egy kis német terroristacsoport volt. Autóval jöttek turistaként Magyarországra, öten voltak, megfigyelték ezeknek a szállítóbuszoknak a menetrendjét. A Ferihegyre vezető út mellett van a vasútvonal, a vasútvonal mellett egy másik út. Ők ezen az úton elhelyeztek egy távirányítású bombát – tele volt csavarokkal meg szögekkel – egy hirdetőtáblaoszlop mellett. A másik oldalon megálltak az autóval a vasútvonal ellenkező oldalán, ahol látták a Ferihegyi út forgalmát. Pechjük volt, mert látni látták, de nem jól látták, mert jött egy hosszú tehervonat, amelyik megállt tolatási okból. Amikor jött a busz, ők megpróbálták pontosan kitalálni, mikor lehetnek egyvonalban a busszal és megnyomták a gombot. A busz addigra előrébb haladt és nem találták telibe a járművet, hanem a farát kapták el, meg az azt követő autónak az elejét. Ezért sebesült meg a két rendőr és páran a busz hátsó ülésén ülők közül. És abban a pillanatban, amikor ez a bomba robbant, az autó továbbment és el is hagyták az országot. Németországban fogták el őket. A magyar elhárítás kinyomozta, hol szálltak meg, mi volt a nevük, kiadták a körözési parancsot és elfogták őket. Azután mi lett velük, nem tudom, a sebesültek itt maradtak még két-három napig, aztán elutaztak Izraelbe.

Jártam Moszkvában is 1991 nyarán. A KGB elnökével, Krjucskov elvtárrsal tárgyaltam,¹¹³ megállapodtunk, hogy mi legyen a technikával. Ugyanis minden berendezésünk szovjet gyártmány volt. Én egy herendi lámpát vittem ajándékba és egy festményt kaptam tőle. Ő szinte hibátlanul beszélt magyarul. 1956–60 között az itteni rezidentúrának volt a helyettes vezetője. Olyan jól megtanult magyarul, hogy sokszor

¹¹³ Vlagyimir Alexandrovics Krjucsov (1924–2007) jogász, diplomata, az SZKP KB tagja, 1988–1991 között a KGB elnöke.

kijavította a tolmácsot. Akkor jártam Moszkvában először és utoljára. Nagy bajban volt Oroszország, nem sokkal a puccskísérlet előtt történt mindez. Óriási áruhiánnyal küzdöttek. Sétáltunk a városban, üresek voltak az üzletek, ott álltak a bárisnyák az üres pultok előtt. A konzerven kívül nem volt semmi. Láttam olyan villamost közlekedni, hogy az utasok szemben ültek egymással a fapadokon, és hiányzott a jármű oldala. Kérdezték, hogy szeretnék-e vásárolni valamit? Édesanyám szeretett étkezés után meginni egy kupica konyakot. Mondom, vinnék örmény konyakot édesanyámnak, a lányomnak meg csokoládét. A magyar nagykövettől kaptam grúz konyakot, mert a KGB nem tudott szerezni. Már a repülőtéren voltunk, Seremetyevón, amikor beállított egy kétszillagos tábornok két doboz bonbonnal.

Mi továbbra is a panelházban éltünk. Ugyanúgy mostam a Skodám, mint addig, amíg azt nem mondták, hogy ez már szégyen. Jött értem minden nap a Mercedes. Felkínáltak nekem egy szolgálati lakást. Biztos voltam, hogy nem leszek 100 évig miniszter, és akkor majd vissza kell adnom. Kiderült, hogy nem kellett volna visszaidni, megvehettem volna, és élhettem volna ott nyugdíjasként. Engem féltettek, hogy le fognak lőni, beköltözött a házba, a szemben lévő lakásba a titkosszolgálat. Először azt mondták, hogy egy lakókocsit tesznek a parkolóba. De szerencsénk volt, mert egy nagyon idős házaspár lakott velünk szemben. Előbb meghalt a néni, két hónappal később a férje, és akkor az örökösöktől kibérelték a lakást, betechnikázták és ott ültek ketten, felváltva nézték, kik jönnek. Onnantól kezdve nem jöttek be a hajléktalanok a házba, nem lopták az autókat, süteményeket, kávékat kaptak az asszonyoktól a titkosszolgálati emberek. Nagyon jól érezték magukat ott.

Az akkori Romániában, Csehszlovákiában úgy értelmezték az igazságtételt, hogy mindenki visszakarta a tulajdonát. Én is örültem volna, ha nem kárpótlási jegyeket kapok, hanem mindenkinek visszaadják az eredeti tulajdonát. Erre a felvetésemre az volt a válasz, hogy mi van akkor, ha a kukoricáson Dunaújváros van? Erre azt mondtam: ez egy részvénytársaság és mindenki annyi részvényt kap, amekkora kukoricaföldje volt Dunaújváros alatt. Én nem szavaztam meg a kárpótlási törvényt. Aztán kaptam kárpótlási jegyet bőven, de nem kaptam vissza a majort, nem kaptam vissza Ibaftát. Eladtam a kárpótlási jegyeket, abból vettük az első lakásunkat Budapesten, ami nem panel volt. Úgy gondolom, 50 év után már igazságot nem lehet tenni. Már csak azért sem, mert generációk cserélődtek ki annyi idő alatt. Az 1919-es tanácsköztársaság után könnyen igazságot lehetett tenni, mert hat hónapig tartott az egész cirkusz. Mindenki ugyanott volt – kivéve persze azokat, akik a vörös terror áldozataul estek –, az összes szereplő élt előtte-utána, játszott valamilyen szerepet.

Egész életemben igyekeztem tisztességes hivatalnok lenni. Nincs hajlamom a politizálásra, soha nem voltam semmilyen pártnak a tagja. Mögöttem ült pár kereszténydemokrata képviselő és győzködtek, hogy lépjek be a kereszténydemokrata

pártba. Tudták rólam, én nagyon megbízhatóan dolgozom. A Baranya Megyei Tanácsnál kezdtem, aztán a Fővárosi Tanácsnál, akkor tanultam jogot. Utána a Tervhivatalban – a tanácsok munkaerőgazdálkodásával foglalkoztam – és mindenhol jogászként, tisztviselőként dolgoztam. Azokat a jogszabályokat, amelyek az én munkámra vonatkoztak, betéve tudtam, ha éjjel háromkor felkeltettek, akkor is. Semmilyen jobboldali szervezetnek nem voltam tagja. A munkámat tisztességesen elvégeztem, meg lehetett bennem bízni, mint munkaerőben. Soha egyetlen állásra nem pályáztam, engem mindenhova hívtak.

7. INTERJÚ GERGÁTZ ELEMÉRREL

Középiskolás koromban egy öregember azt mondta: „Tudod, fiam, ha az Isten kiválaszt valakit egy komoly feladatra, kemény, de nagyon jó tanárok kezébe adja.” Nos, ezt az ajándékot megkaptam. Fiatal diplomásként feladatokat is kaptam csőstül. Hányszor eszembe jutott korai vívódásom a jövőmről? Nehezen tudtam eldönteni, hogy tanító legyek vagy állatorvos. Ezt a Gondviselő megoldotta. Állatorvos lettem és egyetemi tanár.

Az 1980-as évek második felében fennálló politikai rend elbizonytalanodott. Az uralkodó párton belül is repedések keletkeztek. Különböző, „reformkommunistának” mondott csoportok jelentek meg a pártvezetésben is, s ezek sokkal szimpatikusabbak voltak a köznép szemében, mint a régi „ortodox elvtársak”. Ilyen légkörben nem volt könnyű feladat fiatal értelmiségi emberek szemébe nézni, s befolyásolni a gondolkodásukat. Egyetemi adjunktusként, majd tudományos főmunkatársként pontosan éreztem, hogy a véleményeket ütköztetni szabad, de hazudni nem. A hallgatók döntő többsége elvárta, hogy tanára tudja, miről beszél, s úgy mondja, ahogy tudja. Az egész karon körülbelül 8-10-en voltunk olyan oktatók-kutatók, akik soha nem voltunk párttagok, hitelességünket, önálló véleményünket tartani tudtuk és ezt egyre inkább ki mertük mondani.

Az első „félhivatalos” összecspésünk szakszervezeti vonalon volt. A régi kommunista MEDOSZ mellett létrehoztunk egy TDDSZ-nek (Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete) nevezett új szervezetet kari, majd egyetemi szinten, amelyben – szinte nem is tudom pontosan az okát – gyorsan egyre magasabb pozícióba kerültem. A végén már az egész egyetemi TDDSZ-nek a vezetője lettem. (Az akkori rektor öröme is). Közben megtaláltuk egymást az újjáalakult Kisgazdapárttal, egyre többször hallgatták meg a véleményemet. Mindez oda vezetett, hogy 1990-ben a Kisgazdapárt tagja lettem, s mivel korábbi szakmai munkám után Győr-Sopron, valamint Vas és Zala megyékben szinte minden állattenyésztő ismert, nem volt nehéz dolgom a változás indukálása terén. Ennek ellenére többször, szinte bánatosan állapítottuk meg, hogy egy-egy jónak tartott termelőszövetkezetet is át kell alakítani a jövő érdekében, mert maga a struktúra rossz. Képzeld el azt a situációt, ha egy ilyen téesz elnöke, főagronómusa, fő állattenyésztője, egy régi „középparaszt” vagy „kulák” származék agrármérnök volt... (A rendszer végnapjaiban nem volt ez annyira ritka eset.)

Miniszter magyarul azt jelenti: szolga. Szolgája elsősorban népének, nemzetének, de szolgája annak a kormánynak is, amelynek tagja. Aki ezt máshogy gondolja, az ne vállalja! Nincs is más út, mint példaképpül – lehetőleg a magyar politikusok közül – olyat választani, aki mindezt abszolút komolyan vette. Az én példaképem – lehet,

hogy szerénytelenül hangzik – Deák Ferenc volt. Először is nem is akart miniszter lenni. Batthyány Lajos kifejezett kérésére lett kormánytag. Olvastam a levelezésük egy részét Kehidakustányban. Láttam, hogy Batthyány – a régi barátságukra is utalva – Deák hazaszeretetére hivatkozott. Ez hatott. Deák nem volt soha megélhetési politikus. Amit kormánytagként tett, amit a kiegyezésért dolgozott, azt nem lehet pénzért tenni. A kiegyezésben döntő szerepe volt, de nem fogadott el hálából – a sima országgyűlési képviselőségen kívül – semmit. A szememben ő valóban az ország minisztere (szolgája) volt. Adjon Isten sok ilyen embert nemzetünk élére!

A kormányalakítással kapcsolatos pletykákkal, jóslásokkal nem foglalkoztam. Aztán december elején egy országgyűlési képviselő barátom szólt, – valószínűleg nem véletlenül – hogy a miniszterelnök úrnál felmerült a nevem, mint jövőendő földművelésügyi miniszteré. Reméltem, hogy ez csak hipotézis, egy a sok közül. December közepén aztán miniszterelnök úr hivatott, hogy menjek fel hozzá, mert beszélni akar velem. Az országház 17-es kapujában várt Antall úr titkárnője. A Miniszterelnöki Hivatalban Antall úr mondta, hogy néhány miniszteri poszton cserére van szükség. Úgy gondolta, hogy a földművelésügyi miniszteri posztra engem hív meg. Akkor tudatosult bennem, hogy a képviselő barátom mégsem pletykált. Próbáltam finoman kibújni e hatalmas feladat alól. Kérdeztem, miért pont engem választott ki. Logikusan elmondta. Engem agrárvonalon ismernek, minden agráregyetemen tartottam előadást, az ország három nyugati megyéjében az állattenyésztők, állatorvosok és a gazdák személyesen becsülnek. „Szerezd meg az erdészeket is – mondta – és könnyebben tudsz irányítani.” Dolgoztam én már korábban is a Soproni Erdészeti Egyetemen erdészekkel együtt, meg különben is Sopron megyei vagyok. Aztán már csak az maradt, hogy megmondjam: miniszterelnök úr, én nagyon félek a feladattól. Azt hiszem, a hangom nem volt elég meggyőző, mert erre tipikus rábaközi biztatást kaptam, és elnevettem magam. „Beszéld meg a feleségeddel és gondoldj arra, te leszel az ország első állatorvos földművelésügyi minisztere.”

Otthon, Csornán sem volt könnyebb dolgom. A kis keresztlányom volt ott nálunk és örömmel hozta – mint máskor – a Szlovéniában kiadott magyar *Képes Bibliát*:¹¹⁴ „Papa, mesélj!” – kéréssel. Elfehédtem, mikor megláttam, hogy a Jónás történeténél nyitotta ki. Soha előtte nem nyílt itt ki e könyv: „Menj Jónás, Ninivébe” – olvastam az Isten Jónáshoz intézett szavait. Jónás azonban félt és nem akart Ninivébe menni. Az ellenkező irányba indult hajóval. De – amint azt ismerjük a történetből – egy cethal éppen Ninivénél tette partra, s el kellett végeznie a számára kellemetlen feladatot. Meg is kapta érte a „jutalmát”! Akkor úgy éreztem, ezt a kislányt valaki ideküldte, hogy figyelmeztessen és orientáljon. „Azért hivatott a miniszterelnök úr,

¹¹⁴ P. Joseph – E. Kraus: *Képes Biblia*. Agapé Könyvkiadó és Nyomda, Novi Sad, 1984.

mert jövő hónap végétől én leszek az ország földművelődésügyi minisztere.” – mondtam. A feleségem levegőt is alig kapott.

Örülök annak, hogy végig miniszter lehettem. A szolgálat feladatait vállaltam, ez a munkám. olyan időszakban voltam miniszter, amikor volt mit tenni. Tíz napos miniszter se voltam, már jöttek a „tejtüntető”. Kormányülés volt, de Antall úr mondta: „bármennyire korai ez neked, mégis csak te tárgyalj velük!” Szerencsém volt, hisz a küldöttség tagjait egyenként is személyesen ismertem. Így szakemberek tárgyaltak egymással, jó szándékú javaslatok hangzottak el, a tévések „bánatára” nem volt botrány. Igaz, később néhányan azt hangoztatták, hogy elfogadván a küldöttség termelési önkorlátozás javaslatát, „vérdíjat” tűztem ki a tehenekre, pedig csak a termelők kárát igyekeztem állami támogatásból csökkenteni.

Több tíz törvény és miniszteri rendelet közt az agrárpiaci rendtartási törvényre kitérek. Rengeteget dolgozott rajta a minisztérium apparátusa. Segítséget kértünk többek közt az e téren sok tapasztalattal rendelkező német kormánytól. Ignaz Kichle¹¹⁵ miniszter úr egyik legjobb szakemberét és barátját küldte segítségnek. Személy szerint is tanulmányoztuk az angolokat, franciákat, mit hogyan cselekszenek a piacszabályozás terén. Új-Zélandra, Ausztráliába delegációval mentem. Azt akartuk tudni, mi a teendő olyan szituációban, amikor már nincs állami támogatás. Az egyik munkatársam nevetve mondta a program végén: ne kérdezzék tőle otthon, milyen Új-Zéland vagy Ausztrália, ő csak azt tudja, milyen boardokkal tárgyaltunk óras váltásban. Még legfeljebb azt, hogy milyen törülközőt kapott este a fürdőszobájában. A nagy nehezen összeállított törvényt a Kormánynak bemutattam, az elfogadta. Elfogadta a parlament is. A rendtartási törvény szerint az Agrárrendtartási Hivatal a miniszter felügyelete alatt országos szinten önállóan dolgozott volna, meghallgatva az érdekképviseletek, a létrehozandó termék tanácsok véleményét is. Az export-import támogatások, a minimál és garantált felvásárlási árak meghatározása, az állami raktárak szerepének kihasználása a hivatal feladata lett volna. Néhány csoportnak mindez természetesen nem tetszett, egyéni gazdasági érdekeik megsértését látták. Úgy gondolom, ez közrejátszott abban, hogy rövidesen leváltásomat kezdeményezte még a legnagyobb kormánypárt frakcióülése is. Azóta az eredeti Agrárrendtartási törvény egy etalon. Persze van néhány dolog, amelyben ma másként döntenék. Ezek közül leginkább bánom azt a magatartásunkat, amelyet az oroszok kimenetele után tanúsítottunk. Annyira örültünk a fegyveres megszállás végének, hogy elérzékenyültünk és szinte el is akartuk felejteni az egész szovjet megszállást, a fejünk fölött egyezséget kötött nagyhatalmak s a hazai bérencek legnagyobb öröme. Jó érzéssel tölt el, hogy miniszterségem alatt nem aláztam meg

¹¹⁵ Ignaz Kiehe (1930–2003) német politikus, a Keresztényszociális Unió tagja.

soha senkit. Korábban termelésirányítóként, osztályvezetőként, egyetemi oktatóként sem. Az egyik osztályvezető (régis ismerősöm) nevetve kérdezte a minisztériumban: „mond, hogyan csinálod, hogy az ellenfeleddel ugyanolyan korrektül tudsz beszélni, mint egy régi baráttal?” „Tudod, Jóska, ez önfegyelem és az emberi méltóság tiszteletben tartásának kérdése” – válaszoltam.

A miniszteri poszt esetében elvállaltam a feladatot, s nyílt sisakkal tettem, amit tudtam: egyetlen cél vezérelt. Rendíthetetlenül szolgálni az országot és a nemzetet.

8. INTERJÚ JESZENSZKY GÉZÁVAL

Köztudott, hogy 15 éves korom óta ismerem Antall Józsefet, nálam hosszabb ideje csak Klári, a felesége, unokahúgai, az én feleségem és az ő húga ismerik. Lényegesnek tartom, hogy én nem azért lettem külügyminiszter, mert a feleségem Antall József keresztlánya, hanem én már a házasságom előtt is állandó, szoros kapcsolatban voltam vele mint egykori tanítványa, az orvostörténeti fordításokban munkatársa. Nekem egy olyan szakterületen születtek eredményeim, ami számára mindig nagyon fontos volt. Két és fél éven át vendégtanár voltam az Egyesült Államokban, ebből az következett, hogy nagyon jól ismerem az egyik legfontosabb országot. Az angol nyelvet magas szinten bírom, hiszen a történelem mellett angol szakos tanár is vagyok. 1976-tól a Marx Károlyról elnevezett közgazdaságtudományi egyetemen a nemzetközi kapcsolatok tanszékén a nemzetközi kapcsolatok történetét tanítottam, mindez egy ideális háttér volt a külpolitikához. Az MDF-ben Kodolányi Gyulán kívül nemigen volt, aki angolul beszélt volna. Az 1988-as párttá alakulás után rendszeresen fogadtam a külföldi sajtót, tájékoztattam őket az aktuális politikai fejleményekről. 1989 őszén, Joó Rudolf Franciaországba távozásakor Antall javaslatára az MDF Elnöksége megbízott az MDF külügyi bizottságának vezetésével. Addig Joó Rudi kisebbségkutató, az MDF egyik alapítója, jó barátom volt a párt elsősorú külpolitikusa, tehát komoly jelölt a külügyminiszerségre, senki sem értette, hogy 1989 őszén miért vállalt vendégtanárságot Franciaországban.

1990 áprilisában, a II. fordulóban, a választási győzelem pillanatában az Egyesült Államokban voltam egy előadókörúton, mivel ott óriási érdeklődés övezte a közép-európai rendszerváltozást és ezen belül a tömbben az első szabad választást, a miénket. Gondoltam, hogy az én egy szavazatomat elveszítjük, ha nem vagyok itthon, de három fontos amerikai intézményben képviseltem Magyarországot.

Antall József gyermekként, a somlói szőlőhegyen ismerte meg a föld, a gazdálkodás fáradságos örömeit és a természet kiszámíthatatlanságából adódó bajokat. A falusi gyerekekkel játszott, hallgatta az öreg parasztok elbeszéléseit, megtanulta becsülni bölcsességüket, emberségüket.

Antall elsősorban ugyan politikus volt, annak született, de tanárnak is rendkívüli volt. Minket, akik a Toldy Ferenc Gimnáziumban „a Tóni” tanítványai voltunk, lenyűgözött az a tárgyi tudás, amit egy 25 éves fiatalember óráin megosztott velünk. Tapasztaltuk, hogy a magyar és a világtörténelem mellett a jogtudomány, az irodalom, a közigazgatás, a muzeológia, a művészettörténet területén is mindent tud. Mindezt tetézte, hogy 1957 és 1959 között, a véres megtorlások idején tapintatosan, de félreérthetetlenül mondta ki véleményét a kommunista rendszerről. Az őt sem

kímélő politikai üldözések közepette soha nem felejthető példát adott bátorságból és emberi tartásból.¹¹⁶

Az imponáló tárgyi tudás nem volt ritka a Toldy tanárainál, de Antall tanár úr előadásai a történelem és az irodalom tényeit logikus rendbe és nemzetközi keretbe foglalták, világképet adtak. Mondanivalóját látszólag rögtönözte, még írott vázlatot sem használt, csak a behozott könyvekből felolvasott idézetek jelezték, hogy mennyire felkészült az órákra. Mindenkit inspirált, hogy olvasson utána a hallottaknak, és saját könyveit is készségesen kölcsönadta a diákoknak. Biztonság kedvéért gyakran íratott velünk írásbeli dolgozatot, ahol a tananyag tételes tudásáról is számot kellett adnunk. De belső lényünket, egyéniségünket is – számunkra észrevétlenül, tapintatosan nevelte, többek között azzal is, hogy megíratta velünk, mit gondolunk önmagunkról, jövőnkéről, a világról, mik az életcéljaink. Jobban ismert bennünket, mint a szüleink, törődő gondoskodása pedig nem szűnt meg az érettségivel. Miniszterelnökként ugyanezt a törődő gondoskodást éreztem benne, amikor egy egész országot próbált megszólítani, tanítani, nevelni.

Antall József beszédeit, 1989 tavaszától 1993 decemberéig lenyűgözve hallgattuk, részt vettünk történelmi, jogi és politikai tanóráin, tapsoltunk neki, amikor szívünkben szólt, de akkor is, amikor megértette velünk, hol tévedtünk. Ezt az eszmerendszert, „Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiáját és annak nemzeti történelmi beágyazottságát” a történész alaposságával és az egykori munkatárs belső ismereteire támaszkodva mutatta be Erdődy Gábor.¹¹⁷ Eötvös József, az 1848 után 1867-ben ismét a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt a személyes hőse és példaképe, mint a konstruktív politikus és nemzetépítő, aki már 1868-ban, a legtöbb nyugat-európai országnál hamarabb bevezette a kötelező elemi iskolai oktatást.

Antall külpolitikájáról írtam egy összefoglaló tanulmányt,¹¹⁸ és számos előadást tartottam. Bemutattam külpolitikai érdeklődése és tájékozottsága magyarázatát. Széles műveltsége, hihetetlen memóriája, valamint határozott elképzelései folytán Antallnak nem volt szüksége a szó szoros értelmében vett külpolitikai tanácsadókra, de bizalmát élvező, a nemzetközi életben is jártas közvetlen munkatársakra föltétlenül.

¹¹⁶ Tanári tevékenységével kapcsolatos emlékeimre ld. Rózsa Marianna – Jász László (szerk.): *Az ismeretlen Antall József*. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1996, ill. Buzinkay Géza: *Iskola a lovagvárban. A budai Toldy Ferenc Gimnázium 150 éve*. Toldy Ferenc Gimnázium, Budapest, 2005, 176–180.

¹¹⁷ Erdődy Gábor: *Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzetközi történelmi beágyazottsága*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011.

¹¹⁸ Jeszenszky Géza: Antall, a külpolitikus. In *Antall József: Modell és valóság*. III. köt. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015. 1106–1158.

Kodolányi Gyula, az európai kultúra mellett az angol–amerikai politikát is kiválóan ismerő író és költő, a kommunizmussal szembenálló szellemi ellenzék prominense mint külpolitikai főtanácsadó, címzetes államtitkár, optimális segítőnek bizonyult.

A külpolitikai program első helyén a szuverenitás, tehát a döntési szabadság teljes helyreállítása szerepelt. Ennek megelőlegezéseként jelentette ki Antall, hogy kormánya európai kabinet lesz mind a vallott és a képviselt értékek tekintetében, mind az európai integráció folyamatába való bekapcsolódás révén. A külpolitikai orientáció teljes megváltozását jelentette a Varsói Szerződésből való kiválás és „a széles értelemben vett atlanti együttműködés” programba vétele. A szomszédsági kapcsolatok új alapokra helyezése és a regionális együttműködés volt e külpolitika második alapelve. A kisebbségi jogokért történő kiállás, mindenekelőtt a határainkon kívülre került magyar közösségek fennmaradását és jogaik érvényesítését szolgáló lépések politikája jelentette a harmadik tartóoszlopot.¹¹⁹ A csúcsertekezletek világában minden miniszterelnöknek aktívan ki kell vennie részét a külpolitikából. A kétoldalú kapcsolatoktól az Európai Unió döntéshozatali fórumaiig a végső szót mindig a kormányfők mondják ki. Antall ezt a feladatot nemcsak szívesen vállalta, hanem rendkívül eredményesen is végezte. Megvolt benne az a képesség, érzék, hogy mikor kell kivárni, s mikor kell cselekedni. Vádként is, elismerésként is gyakran elhangzik, hogy az Antall-kormány külpolitikája „kézi vezérlésű” volt, hogy a miniszterek, a tanácsadók és a szakapparátus csak végrehajtója volt a kormányfő gyakran rögtönzött ötleteinek. Ebben annyi az igazság, hogy Antall József hihetetlen munkabírással dolgozott, s belpolitikai kötelezettségei mellett a külpolitikai eseményeket és folyamatokat is kiemelt figyelemmel kísérte. Az elvek és a teendők tekintetében azonban nekünk, munkatársainak nem volt szükségünk irányításra, utasításra, hiszen azokat közösen alakítottuk ki, benne voltak egész gondolatvilágunkban. Volt közöttünk egy íratlan megállapodás: a szomszédsági kapcsolatokkal és a nemzetpolitikával, a határainkon kívülre került magyarok problémáival elsősorban én foglalkozom,¹²⁰ míg a „nagypolitikára”, a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyra a miniszterelnök kiemelt figyelmet fordított. (Hátteremnél fogva az Egyesült Államok nálam is előtérben állott, az amerikai hegemonia éveiben gyakran kerestem fel Washingtont és az amerikai magyarok által nagy számban lakott New Jersey-t és Kaliforniát. Jelcin orosz elnökkel és kormányával nagyon szoros viszonyban voltunk. 1991. december 6-án

¹¹⁹ A *Nemzeti megújulás programja*. Budapest, 1990, 177–185.

¹²⁰ E téma 1988 és 1994 közötti időszakát önálló monográfiában dolgoztam fel: Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben*. Budapest, Osiris, 394 p. A nemzetpolitika önálló intézményt is kapott: a Határon Túli Magyarok Titkárságát, későbbi nevén Hivatalát. A Külügyminisztérium alá tartozó intézményt elnökként, államtitkári rangban Entz Géza művészettörténész irányította.

Antall József miniszterelnök vezetésével magyar kormányküldöttség utazott Moszkvába. Nem bemutatkozó, tisztelgő látogatás céljából érkeztünk az orosz fővárosba, hanem azért, hogy egyenjogú, szuverén partnerként írjunk alá szerződést a Kremlben mind a még fennálló Szovjetunió elnökével, Gorbacsovval, mind Jelcinnel. A hazánkat is gúzsba kötő Varsói Szerződés ekkorra már feloszlott, a megszálló szovjet hadsereg kivonult. E szerződésekkel érvényét veszítette a Szovjetunió által korábban reánk erőltetett – álszent és verbális – barátsági szerződés, helyébe a valódi és önkéntes együttműködés lépett. A szerződések részét képezte az 1956-os magyarországi szovjet beavatkozás elítélése is. A két ünnepélyes ceremónia után, még aznap délután Kijevbe repültünk. A már sötétbe hajló repülőtéren Kravcsuk ukrán elnök és díszszemle várt bennünket, hogy a függetlenségét több mint háromszáz év után helyreállító Ukrajnával aláírjuk annak első nemzetközi szerződését.¹²¹ E három szerződés megkötését nyugodtan nevezhetjük diplomáciai bravúrnak – elsősorban nem is azért, mert egy nap alatt került rá sor. 1992 novemberében eljött Jelcin Magyarországra, és az Országházban mondott beszédében az orosz történelem szégyenének nevezte az 1956. évi szovjet beavatkozást.

1991. december 16-án – a Lengyelországgal és Csehszlovákiával velünk egy időben megkötött *Európai Egyezmény* révén – szerződéses viszonyba kerültünk az Európai Közösséggel, annak társult tagja lettünk. Az aláíráskor Antall a brüsszeli bürokraták számára szokatlan szavakat használt: „Ez a három ország büszkén érkezett ide Önökhöz, mert ez a három ország forradalmakkal, szabadságharcokkal és kemény politikai küzdelemben vívta ki az erkölcsi alapját annak, hogy az Egyesült Európa ajtaján kopogtasson. Úgy érzem, hogy nem üres kézzel jöttünk ide, hanem megszenvedtük az elmúlt évtizedekben azt, hogy mi idejöhessünk, és Önök befogad hassanak bennünket. Éppen ezért mi tapasztalatot is hozunk Önöknek, mi a bőrünkön éreztük azt, hogy miért szükséges az európai népek összefogása, miért szükséges a szabadságért szolidaritást vállalni, és miért nem lehet kisserű, partikuláris érdekek alapján nézni nagy kérdéseket.”¹²²

A két világháború között Magyarország Európa legtöbb államával hűvös, a nagyszámú magyar nemzetiségű lakossággal rendelkező három szomszédjával pedig kifejezetten ellenséges viszonyban állt. A „kisantant-szindróma” fönmaradt mind a náci, mind a szovjet hegemonia idején. A rendszerváltozás nyomán azonban a magyar külpolitika, építve az ország belső eredményeire, gyökeresen megváltoztatta

¹²¹ A szerződések aláírásáról kiadott közleményekre ld. *Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991*, 388–390. Antall keleti politikájának egyes állomásait a hangulatra is jellemző részletek felidézésével, hitelesen mutatja be egy egész fejezetben Marinovich Endre: *1315 nap. Antall József naplója*. Budapest, Éghajlat, 2003., 131–149.

¹²² Uo., 159–160.

az ország külföldi megítélését és a világtörténelem politikailag, katonailag és gazdaságilag legerősebb szövetségébe vitte be Magyarországot. A magyar állampolgárok a gyökeres változást a gyakorlatban is tapasztalják, hiszen Nyugat-Európa országai-
val és Kanadával turistautak esetében megszűnt a vízumkötelezettség, a valutákat szabadon, minden korlátozás nélkül lehet átváltani, a hitelkártyákat mindenütt kölcsönösen elfogadják. Az 1990-es évek elején kitűzött külpolitikai célok zöme tehát egy-másfél évtized alatt megvalósultak.

1989, a rendszerváltozás, valóban a csodák és a remények éve volt. De mi az oka, hogy – szomszédjainkkal és a többi kommunizmustól sújtott országgal ellentétben – népünk többsége szemében a rendszerváltozás mérlege nem pozitív? Ennek számos történelmi, pszichológiai és politikai oka van. Elsődleges természetesen a csalódás, hogy a várt jólét nem köszöntött be. Antall és kormánya ugyan nem ígért „könnyű álmot”, az életszínvonal azonnali látványos emelkedését, de sorstársainkhoz képest az infláció alacsonyabb volt és a munkanélküliség sem nőtt túl nagy mértékben. A gazdasági fejlődés alapjait azonban letettük. A média nemhogy segítette volna, hogy a közvélemény hazánk és a külvilág valódi helyzetét ismerje, inkább pesszimizmust sugallt, a nehézségeket felnagyította. Antall ezt érezte, mind erősebben tapasztalta. Ellenszerűen nem propagandával, az agymosással, a média ügyes manipulálásával próbálkozott, hanem érvekkel, logikus magyarázattal, a bajok okainak feltárásával remélte türelemre és önbizalomra nevelni az országot.

Antall József miniszterelnökként is gyakran szólt az élő történelem fontosságáról, arról, hogy mennyit tanulhatunk az előttünk járó nemzedékek tapasztalataiból. „Szeretném a lelkére kötni az öregeknek: élményeiket, családi történetüket és emlékeiket adják tovább a gyermekeiknek, unokáiknak!” Miniszterelnökünknek is sírfelirata lehetne: „Megcselekedte, amit megkövetelt a haza.” Igaza volt a Wall Street Journal nekrológjának, ő a közép-európai „átalakulás meg nem énekelt hőse”. Temetésekor az Országház előtt enyhén hullt a hó, de a felhőkön áttört a nap, míg végül szivárvány jelent meg a Duna fölött. Antall József egész életében jó kedélyű és bizakodó ember volt. A reményt üzenté nekünk azon a szomorú szombaton is.

9. INTERJÚ KÁDÁR BÉLÁVAL

Édesapám öt esztendő volt a fronton a két világháború alatt. Nem mesélt arról, hogy milyen megpróbáltatásokon ment keresztül, de nem akartam én sem rosszabb lenni nála.

Gyerekkoromban körül voltam véve olyanokkal, akik részesei lehettek annak a heroikus küzdelemnek, amelynek az első világháború pusztításai, a tanácsköztársaság borzalmai és a nagyon alapos román fosztogatás után, ezt a teljesen szétesett országot talpra állították. Rengetegen részesei voltak ennek az építő akciónak. Ez nem volt kis feladat, hiszen a trianoni veszteség hatására a csonka országban a magyar nemzeti jövedelem egy főre jutó szintje 1920-ban 40%-kal lett alacsonyabb, mint 1913-ban. Geopolitikai hátrányba kerültünk, eltűnt a nyersanyagbázis, a piac, a közlekedési rendszer. Ennek ellenére az ország lépést tudott tartani.

Én ciszterci diák voltam. Az én időmben még volt önképzőkör. Négy év alatt Széchenyiről, Deákról, Kölcseyről, és Tessedik Sámuelről tartottam önképzőköri előadásokat. Túléltem a kommunizmust. 1952-ben kerültem el Pécsről, utána egy jó évtizedig tartott a nehéz időszak, aztán kutatóként befutottam. Úgy gondoltam, hogy én így tudok szolgálni a magam módján. Azért mentem közgazdásznak, mert 16 éves koromban olvastam Széchenyit, és szíven ütött, hogy Magyarországon tengernyi jogász van, de kevés a gazdasághoz értő ember, pedig gazdasági szemlélettel lehet az országot előrevinni, felzárkóztatni. Én keresztény és gaulle-ista¹²³ szemléletű ember vagyok, ezt Antall Józsefnek is megmondtam. Ezért vagyok elkötelezett a kereszténydemokrata szociális piacgazdaság iránt.

Nemzetközi elismertséget már az 1960-as évek végétől kezdve szereztem publikációimmal. Angliában, az Egyesült Államokban jelentek meg könyveim, és körülbelül 100 cikkem idegen nyelven. Az 1980-as években a kelet-nyugati kapcsolatokkal foglalkozó konferenciáknak rendszeres meghívottja lettem. Igyekeztem mindig Magyarországnak jó hírnevet, megbecsülést szerezni. A mai ellenzékétől eltérően az országunkra soha sem mondtam semmi rosszat. Mi külföldön határvédők voltunk és csak itthon bíráltuk a rendszert. Igyekeztem olyan gondolatokat, ötleteket felvetni, magatartásokat bemutatni, amelyek hatékonyak lehettek a magyarországi modernizációs folyamatban, és a Magyarországgal szembeni esetleges ellenszenvet leküzdíteni. Én 1988-ig kutatóként dolgoztam az MTA Világgazdasági Intézetében. Akkori munkahelyemen olyan változás következett be, ami arra készítetett, hogy egy már

¹²³ Charles de Gaulle szemléletét valló. Tábornok, államférfi, Franciaország köztársasági elnöke volt. Szabeni Géza: *Charles de Gaulle, egy konzervatív forradalmár*. Budapest, Magyar Szemle Alapítvány, 2012.

korábban is meglevő ajánlatot elfogadjak a Tervhivatalba, az ottani kutatóintézetbe: az agytröszt vagy koncepciókészítő intézet igazgatójának. Volt összehasonlítási alapom, hogy ahhoz a technokrata réteghez viszonyítva milyen az újonnan alakult pártok szellemi színvonala. Úgy adódott, hogy 1989 végén a Fórum szállodában rendeztek egy szűkebb értekezletet, amit Soros György azért hozott létre, hogy MDF–SZDSZ-es nagykoalíciót hozzanak össze Antall József és Kis János részvételével. Ott döntöttek el, hogy felállítanak egy csoportot, részben MDF-es, részben SZDSZ-es, részben párton kívüli résztvevők közreműködésével, amely kidolgozza a választások után megalakuló új kormány első 100 napjának és az előző kormány, a Németh-kormány utolsó 100 napjának a programját. Akkor 120 napnyi távolságra voltunk a választástól. Ezt Híd-csoportnak nevezték, volt benne három MDF-es, három SZDSZ-es, és én is hoztam még két-három embert oda, én koordináltam. Ez a csoport nem dolgozott túl sokáig együtt, mert az SZDSZ-esek aztán megalakították a saját külön bejáratú Kékszalag Bizottságukat, amely egy SZDSZ-es kormány feladattervét határozta meg. A Híd-csoport a Tervhivatalban dolgozott, és a Tervhivatal vezetése megvitatta a Németh-kormány utolsó 100 napjának programját. 1990 január első hetében a sajtó is beszámolt erről, és azokból a javaslatokból a Németh-kormány többet megfogadott. Attól kezdődően a Híd-csoportban már csak az eredeti MDF-esek voltak meg azok, akiket én választottam. Ekkor kidolgoztuk az új, kereszténydemokrata jellegű programot, amit a szociális piacgazdaság szellemiségében fogalmazzunk meg, szemben a Kékszalag Bizottsággal, ahol a liberális piacgazdaság modelljének követelményrendszere állt a középpontban.

Teljes mértékében biztosak voltak abban, hogy ők győznek. Egyébként később hallottam a latin-amerikai követektől, hogy őket az amerikai nagykövet, Mark Palmer¹²⁴ rendszeresen összehívta – amíg még itt volt – és tájékoztatta a magyar belpolitikai helyzet várható alakulásáról: az SZDSZ fog nyerni és ott építsék a kapcsolatot. Én is tapasztaltam ilyet, mert volt egy magyar–angol közgazdasági kerekasztal, amelynek én voltam a téraparancsnoka, és ezért az angolokkal jó kapcsolatom volt. Március elején kaptam egy gyors távirati meghívást, hogy azonnal menjek ki előadást tartani Oxfordba. Ahogy megérkeztem Londonba, másnap reggel vittek a Külügyminisztériumba. Ott egy nagy slepp ült velem szemben: a kelet-európai ügyekben illetékes helyettes államtitkár vezetése alatt lévő osztályvezető és két magyar referens, és kérdezték, hogy ki fogja megnyerni a választásokat. A magyar helyzetről kértek tájékoztatást. Én mondtam, hogy szerintem az MDF fog nyerni, mert az

¹²⁴ Mark Palmer (1941–2013) amerikai politikus, diplomata, 1986. december 8. – 1990. január 31-ig az USA budapesti nagykövete. Nagyköveti időszakában látogatott Magyarországra George Bush amerikai elnök. E látogatás megszervezésében nagy szerepet játszott.

közelebb áll a magyar néplélekhez, mint az SZDSZ. Mire óriási nagy sikolyok¹²⁵ hangzottak el a referensek részéről: „Ez ki van zárva!” Nekik minden forrásuk azt mondta, hogy az SZDSZ fog befutni. És erre a főnökük megjegyezte, hogy: „Igen, én is voltam kétszer is a brit követség fogadásán, ott mindenkivel beszéltem, és azt mondták, hogy az SZDSZ fog nyerni.” Akkor én javasoltam tisztelettel, hogy nézzék meg a követségi vendégkönyvben, hogy kiket hívtak meg erre a fogadásra. Ezt ők nyilván ellenőrizték is. Aztán később, a Kormány megalakulása után egy héttel, az akkori angol követ itthon a lakásomon felhívott. Előtte sohasem beszélünk és azt mondta, hogy: „Gratulálok, de én meghívtam MDF-eseket is csak azok sosem jöttek el, vagy nem tudtak angolul!” Tehát ebből látszott, hogy ő azért kapott egy alapos fejmosást, mert ő is az angolszász együttműködés keretében Palmerrel együtt ugyanazokat az ígéket hirdette a választás kimenetelével kapcsolatban. Ilyen volt az akkori légkör. Utána Antall József kétszer-háromszor meghívott beszélgetésekre, és márciusban ez már keretet kapott, amikor ott voltunk többen. O'sváth György, Tar Pál és Szapáry Gyuri, aki washingtoni nagykövet is lett később, meg Rabár Ferenc.

Ekkoriban már úgy tekinthettem magamra, mint Antall tanácsadójára. És valóban meglepetés volt, hogy Antall 1990. április 10-én behívott, és felajánlotta, hogy legyek pénzügyminiszter. Mondtam, hogy jó, de én pénzügyminiszter nem akartam lenni, a szakmai értékét nem tudtam nagyra becsülni a korábbi tapasztalataim alapján. Azt kértem, hogy a Tervhivatalt alakítsa át gazdasági csúcsmínisterséggé, összevonva azt a külgazdasági minisztériummal. Magyarország nemzetközi helyzete hihetetlen mértékben meggyengült az elmúlt fél évszázad során, és olyan gazdaságpolitikát célszerű csinálni, amely a világgazdasági realitásokból indul ki. Az ország összes tragédiája a kommunizmus alatt abból fakadt, hogy a szovjet modell nemcsak egy irányítási rendszer volt, hanem egy célrendszer is és annak semmi köze nem volt a magyar gazdasági és társadalmi adottságokhoz. Magyarországon nincs nyersanyag- és energiabázis, tehát itt katasztrofális hatással jár a tőkeintenzív nehézipari ágak kifejlesztése. Ezért voltak óriásiak, majdnem 50%-osak a cserearány veszteségeink, hiába produkáltak az elvtársak nagyon szép növekedési mutatókat.

Én kezdettől fogva úgy gondoltam, hogy Magyarországnak rettenetes a világgazdasági alappozíciója. Kettős a függőségünk, mert energiában az oroszoktól, finanszírozásban pedig a Nyugattól függünk. Egy kis ország exportvezérelt növekedésből tud élni vagy meghal, mert a kis belső piacon nem lehet önellátásra berendezkedni, amit a szélsőjobboldal táltosai állandóan hirdetnek. Egy időben ezt hirdették a kommunisták is. Volt nekik 1945 után egy kimondottan protekcionista, önellátási

¹²⁵ Utalás Erdős René: *Nagy sikoly* című kötetére.

korszakuk, aztán egy KGST szintű autarkiai korszakuk. A '80-as években nyitottak, amikor az eladósodás nagymértékűvé kezdett válni. Azt mondtam Antall Józsefnek, hogy a magyar gazdaságpolitikának a nemzetközi realitásokból kell kiindulnia.

Úgy gondolom, hogy a politikai mozgalmaink a történelemben mindig azért enyésztek el, mert nem számoltak az ország határain kívül lezajló folyamatokkal. Se a Rákóczi-szabadságharc alatt, se az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt. Kis ország vagyunk, így sajnos nem engedhetjük meg azt a luxust, hogy csak a belső érdekeinkből induljunk ki. Egy olyan bonyolult történelmi folyamatot, mint a rendszerváltás, központilag koordináltan kell irányítani. Az ehhez szükséges szakmai kultúra a Tervhivatalban volt, ahol ha hoztak egy döntést az első emeleten, akkor annak munkaügyi hatását megmondták a negyedik emeleten, a másodikon a költségvetésit, a harmadikon pedig a külgazdaságát.

Írtam 1989-ben egy cikket és abban leírtam, hogy az ország mennyire súlyos helyzetben van.¹²⁶ Abban a cikkben azt róttam fel, hogy az ország lakossága, a társadalom, sőt a közvéleményformáló értelmiség sincs tisztában azzal, hogy milyen súlyos is az ország helyzete. Történelmileg egy időben zajlott az ország helyzetének rendbehozatala a rendszerváltással, amikor politikai rendszert, gazdasági modellt, káderapparátust kellett lecserélni. Senki sem ígérhet könnyű álmot ilyen körülmények között az országnak! A lakosságot fel kellett készíteni, hogy ez egy hosszú-hosszú menetelés lesz. Ezt akkoriban nem mondta senki sem. A pártok azt gerjesztették, hogy kikerültünk az orosz hódoltságából, és akkor majd kitör az általános jólét, és tüneményes gyorsasággal elérjük a nyugati életszínvonalat. Teljesítménykényszerekről, követelményekről, nehézségekről, áldozatvállalásról akkor szó sem esett. Antall Józsefnek más véleménye volt: nem lehet a Tervhivatalt megőrizni, mert az egész épület a tervgazdálkodási rendszer szimbóluma. Én a szimbólumpolitikának nem vagyok a barátja. Rákosi exportálta a magyar lóállomány megmaradt részét vágóként, mert a „ló a magyar feudalizmus szimbóluma”. Che Guevara kivágatta Kubában a cukornádat, mert az a monokulturális függőség szimbóluma. Inkább fel kellene világosítani a népet, hogy hagyjuk a szimbólumokat! Antall József azt mondta: „legyél pénzügyminiszter!” Én azt mondtam, hogy nem vállalom el, mert az egy olyan minisztérium, amelyik költségvetési kérdésekben járatos, és idáig olyan bonyolult feladatokat, mint amilyen egy rendszerváltás, vagy strukturális átalakítás, nem hajtott végre, egy modernizációs stratégia kidolgozására képtelen. Így búcsúztunk el. Nem gondoltam, hogy ezután bármilyen folytatás lesz. Még Ciprusra is lefoglaltunk egy kéthetes programot, ami május 18-án kezdődött volna. Aztán május 11-re kaptam egy meghívást, hogy menjek be a Parlamentbe. Ott kiderült, hogy külgazdasági miniszter

¹²⁶ Kádár Béla: *A hagyatéék*. Külgazdaság, 1990. 5., 4–16. o.

leszek, az volt az első „ismerkedő” összejövetel az új kormány tagjaival. Ez nagy meglepetés volt nekem.

Nem véletlen, hogy Magyarországon kívül a többi történelmi sorstárs országban nem működött egy kormány sem négy éven keresztül. A lengyeleknek, a cseheknek is több kormányuk volt, a románoknál évente volt valami teljesen más felállás, a bolgároknál totális káosz. Lehetetlen feladatot adtak nekünk a nyugatiak! Egyidejűleg hajtsunk végre politikai, gazdasági rendszerváltást, gazdasági partnerváltást és növekedési pályaváltást. Az csoda, hogy nálunk ez négy évig ment és eredményeket is fel tudtunk mutatni. Nálunk tehát sikeres volt az alapozás. Azért nem vállaltam el a pénzügyminiszterséget, mert rossz csapatnak tartottam, mert korábban nem sok fogalmuk volt a piacgazdaságról, amelytől a szocialista pénzügyek ugyancsak távol estek. A külkeresek egy része állandóan kint volt Nyugaton, láttak már működő piacgazdaságot, kereskedtek, üzleteltek. A pénzügyminisztérium kiválasztott szűk állománya kapott 1982 után hat hónapos vagy egyéves ösztöndíjat az IMF-nél, vagy a Világbanknál. Ezért a pénzügyi apparátus a költségvetéshez értett, amelynek a szocialista rendszerben nagy jelentősége nem volt. A másik csoport, akiket képeztek, azok a legvadabb fundamentalista neoliberais képzést kapták Washingtonban. A 2008-as válságban Nyugaton is megbukott ez a fundamentalista neoliberalizmus. Én voltam Dél-Amerikában és láttam, hogy ott milyen pusztítást csinált. Azoknak a tapasztalatoknak az alapján voltam annyira kemény ebben a kérdésben, hogy azt nem lehetett ráengedni egy másfajta társadalmi környezetre, mert nagyon pusztító hatású lett volna.

A média szerepe jelentős volt abban, hogy a rendszerváltás nem úgy sikerült, ahogy sikerülhetett volna. Szaddám Husszein pont 1990-ben csinált egy balhét és ez pillanatok alatt lemosta a nemzetközi érdeklődés homlokteréből a mi rendszerváltásunkat. Ha összehasonlítjuk a teljesítményeket a többi országgal 1994-ig, akkor abszolút semmi szégyellnivalónk nincsen. A nemzetközi minősítések szerint Magyarország volt addig az átalakulási osztály éltanulója. 1993 végi adat szerint az addig Kelet-Európában befektetett tőke majdnem fele (48%-a) jött hazánkba. Az ezredfordulón már nem mi voltunk az elsők, hanem csak az első három között voltunk Észtország és Lengyelország mellett.

Én voltam felelős a nemzetközi gazdasági kapcsolatokért, én irányítottam a szovjet csapatkivonásról folyó közzgazdasági tárgyalásokat, a Budapest–Bécs világkiállítást felügyeltem és a sevillai Expot.¹²⁷ Ezekkel rengeteg munka járt, és nem volt hozzá

¹²⁷ 1992. április 20. – október 10. között rendezett világkiállítás Sevillában.

sem apparátus, sem pénz. Nekem annyi előnyöm volt, hogy elég sokan ismertek, mert a '80-as évek második felében a kelet-nyugati konferenciáknak rendszeres előadója voltam, olyan rendezvényeken, ahol megjelent a világgazdasági elit. Az európai ENSZ-főtitkárhelyettesétől kezdve az Európai Közösségek vezetőiig, miniszterekig sok embert ismertem. '88-tól kezdve volt 4 olyan meghívásom, ahol multinacionális vállalatok legfelsőbb vezetését kupálták francia kastélyokban, Brugge-ben, tehát nagyon jó helyeken. Mindenről kaptak ezek az urak tájékoztatást a legkülönbözőbb művészeti stílusoktól kezdve a borkultúráról, a társadalmi problémákról, a világ egészségügyéről, a fejlődő országokról. Én a világgazdasági összefogó tendenciákról adtam elő. E rendezvények résztvevői között később nagyon sok olyan partner is akadt, aki segítette a kinti, miniszteriális tevékenységemet. Békétlenségem oka az volt, hogy én nem voltam politikusalkat, és nehezen bírtam a „saját tüzet”. Az SZDSZ kígyót-békát kiabált, örökösen rágalmazott mindennel – mondták, hogy tőlem jobban féltek, mint a pénzügyminisztertől –, az rendben van, de a saját kormányomon belül is állandó gáncsoskodást tapasztaltam bizonyos tárcák részéről, az tűrhetetlen volt.

A külügy már 40 éve acsarkodott az akkori szocialista Külkereskedelmi Minisztériumra, mert akik ott dolgoztak, azoknak sokkal könnyebb élete volt. Bent éltek a városban, üzletfelekkel tárgyaltak, nagy mozgási szabadsággal rendelkeztek, a külügyeseknek viszont, ha bárkivel telefonáltak, vagy pláne ebédelni akartak, vagy csak egy kávét meginni, akkor engedélyt kellett kérniük Budapestről. Óriási irigykedések voltak, és a magyar külkapcsolatok történetében az egy külön fejezet, hogyan áskálódott 40 éven keresztül egymás ellen ez a két tárca. Amikor megindultak a tárgyalások az Európai Közösségekkel, – a társulási megállapodásról – azt Antall rám testálta, illetve a Külgazdasági Minisztériumra, nem a külügyre. A többi szocialista országban pedig mindenütt a külügyminiszterek irányították ezeket a tárgyalásokat. De például Dienstbier úr¹²⁸ – a cseh külügyminiszter – is annyit értett hozzá, mint hajdú a harangöntéshez. Kiszámolták, hogy az egymilliárd dollárra jutó kedvezménytömeghez viszonyítva, a lengyelek a miénknek a 80%-át kapták, a csehek meg a 40%-át. Aláírtak mindent, amit mutattak nekik, hogy „itt tessék!” Nem tudtak érdemben tárgyalni. A külügy nem tudta, hogy melyik terméket érdemes védeni és harcolni érte, vagy piacra jutási kedvezményt elérni, hiszen nyilván nem küzdünk olyan termékekért, ahol korábban rettentő nagy árkiegyenlítés volt, vagy ráfizetéses volt az export, vagy nem jövedelmező. Ehhez a gazdaságot kellett ismerni, ez pedig nem a külügyesek sajátja. A külügy ezért akart minket eltörölni, a pénzügy meg

¹²⁸ Jiří Dienstbier (1937–2011) 1989–1992 között cseh külügyminiszter.

részben azért, mert nagyon erős neoliberális befolyásoltság alatt állt, ami a kormányzat, vagyis az egész ország működtetésének szempontjából nagyon káros volt. Az SZDSZ a Pénzügyminisztériumon keresztül igyekezett érvényesíteni a saját gazdaságpolitikai törekvéseit az Antall-kormányzatban is, de még inkább a Horn-kormányzatban. Itt két, alapvetően ellentétes gazdaságpolitikai felfogás ütközött: a neoliberális, ami egyrészt abból indul ki, hogy a gazdaság autonóm rendszer, amelyet a pénzügyek működtetnek. Tehát az ország jóléte, mely központi kérdés, azon múlik, hogy milyenek a pénzügyi mutatók, kiegyensúlyozott-e a költségvetés, alacsony-e az infláció, mert ez teremti meg az egészséges gazdasági fejlődés alapját. Én a szociális piacgazdaság és a fejlődés-gazdaságtan híve vagyok. Eszerint a gazdaságban nem szabad olyanokat művelni, amik a társadalomfejlődés többi részét lebénítják. Másrészt a társadalom gazdaságon kívüli részeinek – az államigazgatási rendszer, az oktatási rendszer, az egészségügy, a lakossági kultúra, a szociálpolitika – tevékenységi színvonala alapvetően befolyásolja a gazdasági eredményeket. Tehát egy kevésbé fejlett országnak elsősorban a reálgazdaságból kell kiindulni és nem a pénzügyiből. A filozófiai szemlélete ennek a gondolkodásmódnak az, hogy a pénzügyi egyensúly nem oka, hanem következménye az egészséges gazdasági fejlődésnek.

1993 szeptemberében sikerült átvinnünk az első, megfelelően reálgazdasági ihletettségű kiigazításokat. Az addigi egyoldalú, egyensúlycentrikus restriktív politikával szemben az exportösztönzésre, a beruházások serkentésére, kamatadó csökkentésre helyezte a hangsúlyt. Egy országban, ahol nincs saját megtakarítás, nagy örütség volt megadóztatni a kamatot. A takarékoság erény, és örülni kellene, hogy a lakosság takarékoskodik. Három éves harc után akkor sikerült felállítani az Export-Import Bankot, amelynek a jótékony hatása már akkor 1994-ben kezdett jelentkezni, de akkor már késő volt. Ha ezzel tudtunk volna indítani – és ennél jóval több volt a tarsolyunkban 1990-ben –, akkor egy vagy két nehéz év után a választási eredményeket befolyásolta volna, mert a megélénkülés elkezdődhetett volna 1993-ban. Ez nem sikerült, és ez a legnagyobb kudarc. Én nem vagyok alkalmas arra, hogy belpolitikai fondorkodásokban részt vegyek, vagy hazudozzak, összevissza ügyeskedjek, ígérgessek embereknek olyan dolgokat, amiket eszem ágában sincs betartani.

Bogár Lászlót én választottam magam mellé.¹²⁹ Ő előtte a Tervgazdasági Intézetben volt hat hétig és Antall, amikor megalakult a Kormány, akkor az ötödik napon mutatott nekem öt nevet, hogy: „neked nem jelölünk ki politikai államtitkárt, de válaszd ki ezek közül! Valamelyiket ki kell!” És az öt név között volt kettő, akiről tudtam, hogy semmihez sem ért és teljesen ismeretlen volt. Szerepelt Bogár neve is

¹²⁹ Bogár László (1951–) közgazdász, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár. 1990–1994 között a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának politikai államtitkára volt.

és akkor mondtam, hogy jöjjön ő. Berényi Lajost szerettem volna államtitkárnak, de őt nem akarta a miniszterelnök, pedig jó menedzseralkat volt.

A minisztériumi apparátus meg volt elégedve ezzel az új felállással. Én mindjárt az elején, amint a tárgyalások elkezdődtek, felvettem a kapcsolatot a „szimat művekel”, hogy kik dolgoznak az apparátusból az ő cégüknek. Mert nem akartam, hogy úgy menjünk bele nemzetközi tárgyalási csatákba, hogy esetleg olyan embereket küldök ki, akik a nyugati szervek számára ismert szimatosok, és ezzel akár meg is zsarolhatják őket. A szimatok hét nevet kiadtak. Azt a hét embert akkor azonnal lapátra tettük, még júniusban. Persze a szimatok nem adták ki az összes nevet. Később egyszer rákérdeztem a helyettes államtitkárnál, miért egy hozzá nem értőt küldött ki egy kirendeltségre? A válasz az volt, hogy a szimatok kérték, ő volt a második ember a kirendeltségen. Ő utána el is tűnt onnan, de szép pártkarriert csinált másutt. Nem sikerült tökéletesen a „szimattalanítás” viszont az apparátus jól működött.

Ellene voltam a gyors privatizálásnak, mert ott nagy zsványságok történtek. Ez a megszállott privatizáció nem vált az ország javára. Szerettem volna az állami külkereskedelmet fenntartani, különösen az import vonatkozásában. A gazdaságdiplomáciai tárgyalásoknál a kereskedelempolitikai nyomás eszközeként is felhasználható ez.

Az alapvető rendszerváltási cél az volt, hogy az országot ebből a keleti bolyból kivezessük. A „kompország” kössön ki a nyugati parton, mert az nagyon káros, ha egy országot besorolnak egy nálánál alacsonyabb fejlettségű, színvonalú, és kulturálisan teljesen idegen hatalom szférájába. És akkor jött Csurka Pesta [sic!] és köre a harmadik utas fejlődéssel és a semleges státusszal, azzal hogy nem kell nekünk kapitalizmus! A kapitalizmuskritikának rengeteg jogos eleme van, de azt mi nem tudtuk megváltoztatni, tudomásul kellett vennünk az uralkodó széljárást. A semlegesség nagyon költséges, másrészt Magyarország határai katonailag védhetetlenek. A Mecsek nevű domb az egyetlen természeti akadályunk ott délen, más irányban az ország nyitott. Tehát mindenképpen be kellett lépnünk a NATO-ba. És Nyugat-Európában találhatunk magunknak versenyképes feltételek mellett piacokat és beszerzési forrásokat. Azt tudtuk, hogy NATO-tag csak uniós tag és OECD-tag lehet. Az OECD-vel már 1991-ben létrehoztunk partnerséget, elsőként én adtam át a csatlakozási kérelmet Jean-Claude Paye főtábornak 1994-ben.¹³⁰ Az 1994-es választások után az elvtársak valahogy elfeledkeztek az OECD-ről és nem terjesztették be azokat a pénzügyi törvényeket, amelyeket az OECD tagsághoz be kellett volna adni. Amikor a költségvetési bizottság elnöke lettem, akkor jött hozzám oda rémülten az

¹³⁰ Jean-Claude Paye (1934–) francia diplomata, 1984–1996 között az OECD főtábornoka.

akkori illetékes helyettes államtitkár, hogy ez elmaradt. S kérte: „Verjétek át gyorsan!” A pénzügyi törvényeket a Költségvetési Bizottság gyorsan keresztül tudta vinni és Magyarország akkor csatlakozott az OECD-hez 1996-ban. Az OECD tagság szükséges volt az Európai Unió és NATO tagsághoz. 1990. június 12-én még korábbról volt egy előadói meghívásom a német gyáriparosok országos szövetségének évi közgyűlésére. Addigra én már háromhetes miniszter is voltam, és Kohl jobbjára ültettek. A balján ült a német GYOSZ elnöke, vele szemben meg a Világbank elnöke, valamint az olasz és francia gyáriparos szövetség vezetői. Ők nem tudtak németül beszélni Kohllal, így be kellett érnie Necker mellett az én társaságommal.¹³¹ És faggatott: mit tegyen Magyarorszáért? És akkor mondtam – bár erre előzetes eligazításom nem volt –, hogy fejlesztési segélyre lenne szükségünk, Magyarországon eszközölt német tőkebefektetések garantálására, és gyorsított kivételes eljárásra a társult tagság megszerzése érdekében. Ezenfelül egy stratégiai partnerségi viszony, aminek német részről az ottani gazdasági miniszter Haussmann,¹³² magyar részről pedig én vagyok a vezetője. Erre azt mondta, hogy jó, ezt meg lehet csinálni. Én ezt jelentettem Antallnak, amikor hazajöttem, ő a következő héten ment ki. A külügy végtelenül begerjedt, amikor ezt megtudta, hogy megint kimaradtak valamiből. Az ottani nagykövet érdeklődött, hogy miről beszéltem. A külügy elérte, hogy a német gazdasági miniszter ne tudjon részt venni ezen a tárgyaláson Antall Józseffel, és akkor nekem sem kell kiutaznom. Matolcsy György ment ki helyettem államtitkárként. Egy igen érdekes diverzáns akciót szerveztek meg: elvitték a miniszterelnököt a müncheni érsekhez. Egy napja eltelt azzal a látogatással. Egy másik napra vállalkozói programot adtak elő.

Kohl annak idején nagyon örült, hogy Németh Miklós nem kért tőle semmilyen pénzt az NDK-sok kiengedéséért. A lényege a történetnek az, hogy eredetileg egyéni érdem szerint vettek volna fel minket a közösségbe, aztán utána kitalálták, hogy mégsem, hanem a „regattaelv” szerint. Ez azt jelentette, hogy az összes kis, egykori KGST-ország egyszerre kezd tárgyalni, és aki ott először befut, az lesz tag. Ezért ki kellett várni, hogy a többiek is olyan állapotba kerüljenek, hogy megkezdődhessenek a tárgyalások 1999-ben. Jól elhúzták, úgyhogy 2004 lett belőle mire beléptünk.¹³³ Jó lett volna korábban, mert addigra Európának már elege lett a volt szocialista országokból. Az NDK integrálása 1000 milliárd DM fölötti költséggel járt. Nem volt már olyan nagy a lelkesedés, hogy nagyobb összegeket feláldozzanak a kelet-európai

¹³¹ Tyll Necker (1930–2001) a német gyáriparos szövetségnek, a BDI-nek az elnöke.

¹³² Helmut Haussmann (1943–), 1988–1991 között német gazdasági miniszter.

¹³³ 2004. május 1-jén lett Magyarország az EU tagja.

országok felzárkóztatásáért. Az a paradox helyzet következett be, hogy először lett Magyarország OECD-, utána NATO-tag és végül az Európai Unió tagja.

Magyarországon egy fel nem készített, új politikai elit került hatalomra, akik akkor kezdték tanulni azt, hogyan kell mozogni nemzetközi terepen. A kormányzati idő alatt szinte hetente kaptam egy telefonhívást parlamenti képviselőktől, akiket a tajvaniak meghívtak egy-két hetes látogatásokra, megajándékozták őket gazdagon, és azzal bocsátották őket haza, hogy szorgalmazzák a diplomáciai kapcsolatok felvételét Magyarország és Tajvan között. Ami Kínára való tekintettel lehetetlen lett volna és az óta sem került rá sor.¹³⁴

Benne volt a kormányprogramban, hogy intézményesített kapcsolatokat létesítünk az Európai Közösségekkel, az EFTA-val, és az Európai Szabadkereskedelmi Társulás országaival. A Kormány megalakítása után jött az első nyomás az amerikai lobbirésztől, hogy mi az izraeli–amerikai szabadkereskedelmi megállapodáshoz hasonlóan magyar–amerikai szabadkereskedelmi megállapodást hozzunk tető alá. Ennek a koncepciónak a minisztériumban is volt magas rangú képviselője, amerikai háttérkapcsolatoktól nyilván nem függetlenül. Mondtam, hogy erről az együttműködésről szó sem lehet, mert mi az Unióval kötünk mátkaságot, és házasságra kívánunk lépni velük, ő a fő partnerünk és nem az USA. Fontos piac volt, de számunkra a 12. helyen állt. Szintén hasonló helyzet volt az, hogy lépünk be az EFTA-ba. Ezt is külügyesek szorgalmazták, akik közül voltak kint Svájcban bilaterális és nemzetközi szerveknél. Tudtuk, hogy az osztrákok be fognak lépni az Unióba, a svédek és a finnek is, és akkor majd kiürül a Szabadkereskedelmi Társulás. Svájc, Lichtenstein, Norvégia és Izland szeretett volna vértömlesztést kapni az új tagállamokkal és ezért nagy verbuválást folytatott. Áldozatot nem kímélve próbáltak híveket toborozni.

A washingtoni terv az volt, hogy először, első lépésben tartsatok költségvetési egyensúlyt, pénzügyi stabilizációt, majd liberalizáljatok, tehát engedjétek be az importot, az összes korlátot le kell építeni és aztán utána jöhet a privatizáció. Privatizáljatok! Ez a terv, ennek alapján ítélünk meg titeket! Magyarországnak szembe kellett néznie azzal, hogy nagyon súlyos világgazdasági recesszió van, és mindeközben összeomlik a fő partnere, a Szovjetunió is. A szovjet import 1989-ben 107 milliárd dollár volt, 1993-ban pedig 29, tehát a töredékére esett vissza. Ugyanakkor a nyugatiak finanszírozták a saját exportjukat és nálunk megakadályozták a Pénzügyminisztérium az Export-Import Bank felállítását három évig. Továbbá a szintén

¹³⁴ A Kínai Népköztársaság egyik tartományának tekinti Tajvant, míg Tajvan önálló államnak önmagát. E kérdést részletesebben ld.: Wiegandt Richárd: *Egy kistigris: Tajvan*. Magyar Tudomány, 1993. 3., 343–353. o.

SZDSZ-es befolyás alatt álló Nemzeti Bank meg egyszerűen beszüntette az export előfinanszírozását 1992-ben.

Ha egy válság idején az állam szűkíti a pénzpiacokat, felértékelő politikát folytat – mint nálunk történt –, akkor káosz alakul ki és a vállalatok tönkremennek. Ezek után beengedtük az importot, liberalizáltunk. Ennek az a következménye, hogy ami még megmaradt, az is tönkremegy a nyugati versenyben. Ezután meghirdettük a privatizációt, más is fel tudott vásárolni tulajdont, de tőkeerős magyar vállalat alig maradt. 1988-ban csinálta meg Sárközy az átalakítási törvényt.¹³⁵ Akkor már készültek a rendszerváltásra, és megkezdődött a vagyonkimenekítés külföldre. Ez részben külföldről visszaáramlott, amikor a privatizáció már beindult.

Az egész nyugati világ hanyatló világ. Erkölcsileg kiürül. Bizonyos biológiai fáradtság, enerváltság is kimutatható: a 100 évvel ezelőtti mérésekhez viszonyítva a férfilakosság nemzőképessége a felére esett vissza. A szovjet barbárságból a nyugati dekadenciába léptünk át. Ha megnézem az ország helyzetét a rendszerváltás óta, akkor elszomorodok. 1989 és 2006 között, a gazdasági növekedés évi átlagos üteme 1,2% volt. Ez stagnálás! A népesség 1989 óta 10%-kal csökkent, viszont 20%-a lényegesen jobban él, mint korábban, egy jelentős része pedig rosszabbul. Ez viszont nem túl ígéretes jövőkép. A szociális piacgazdaság stratégiai keretei közötti rendszerváltás ezt el kívánta volna elkerülni, mert minden liberális modell – pénzügyi rendszeres modell, a pénzközpontú gazdaságpolitika – polarizációval jár. És mindez egybeesik az erőtér eltolódásával, Ázsia felemelkedésével. Kína számára az elmúlt 300 év lemaradása csak egy epizód volt. Kibekelték, és hogy mi lesz a század második felében azt már ők fogják megmondani.

¹³⁵ 1989. évi XIII. tv. a gazdálkodó szervezetek és a gazdasági társaságok átalakulásáról.

10. INTERJÚ KERESZTES K. SÁNDORRAL¹³⁶

Kolozsvárott születtem, de csak két-három hétig lakunk ott, a front elől elmenekültünk. Anyai nagyszüleimhez költöztünk, így Budafokon nőttem fel. Akkor önálló, jórészt sváb lakosságú település volt, ahol kiterjedt rokonsági körrel rendelkezünk. Deklasszált családban nőttem fel, hét testvérrrel. A negyvenes évek végén apámat mind a parlamenti mandátumától, mind az állásától megfosztották. Az iskolában jól tanultam. Ritka kivételként nem voltam ugyan úttörő, de több szavalóversenyt nyertem. Konfliktusaim a rendszerrel egészen addig nem voltak, amíg 1958-ban nem jelentkeztem a Budapest Piarista Gimnáziumba. Hiába vettek volna föl a nem hivatalos felvételi vizsga alapján, az általános iskola igazgatója nem továbbította a formális jelentkezésemet. Kitűnő tanuló voltam, de a továbbtanulási bizottság úgy döntött, hogy nem javasolnak továbbtanulni, mert az a szocialista államnak nem érdeke. Szerencsére a tanácsi oktatási osztály vezetője apám egykori cserkésze volt és a fellebbezés után ő segített végül, hogy továbbítsák a felvételi kérelmemet. Nagyon szerettem aztán a piaristákhoz járni.

Politikai szocializálódásom 1956-on kívül többek közt az 1968 körüli politikai és ideológiai mozgásokhoz kötődik. Apám előlétele¹³⁷ miatt amúgy is volt bennem poli-

¹³⁶ Az interjút 2015. július 28-án Dienes-Oehm Dávid készítette.

¹³⁷ Keresztes Sándor (1919–2013) kereszténydemokrata politikus, a Demokrata Néppárt és a Kereszténydemokrata Néppárt alapító tagja, ez utóbbinak elnöke 1989–1990-ben. 1943-ban az államtudományok doktorává avatták a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen. 1962-ben a Pécsi Tudományegyetemen jogtudományi doktorátust szerzett. A Lakatos-kormány idejében a Belügyminisztérium közigazgatási osztályán dolgozott. A nyilas hatalomátvétel után, 1944. december 4-én a Nemzeti Számonkérő Szék letartóztatta. A Margit körúti katonai fogházba került, életét Cseh Jenő, hadbíróként szolgáló igazságügyi minisztériumi tanácsos közbenjárásának köszönhette. 1945-től 1947-ig ismét a Belügyminisztérium közigazgatási osztályán foglalkozott. 1947-től 1948-ig a Demokrata Néppárt nemzetgyűlési képviselője. Miután 1948-ban megfosztották mandátumától, nem vették vissza az állásába. Felesége nevében iparendélyt váltott, és 1949-től 1950-ig háziipari harisnyakötésből tartotta el családját. Ezután 1963-ig az Új Ember katolikus hetilap kiadóhivatalában pénzbeszedőként, majd fűtőként dolgozott. 1963-tól 1980. évi nyugdíjazásáig a kiadóhivatal vezetője. Részfoglalkozásban a Szent István Társulat jogi szakértője volt. 1988-ban kezdett el ismét nyíltan politizálni. A Márton Áron Társaság alapító elnöke lett, majd 1989. márciusban több társával együtt újra megalapította a Kereszténydemokrata Néppártot, vezette a párt szervezőbizottságát. 1989. szeptember 30. és 1990. május 27. között a párt elnöke volt. 1990. május 27. óta a párt tiszteletbeli elnöke. Az 1990. évi országgyűlési választásokon a KDNP budapesti listavezetőjeként került be a parlamentbe. 1990. május 3. és 1990. augusztus 31. között az Országgyűlés alkotmányügyi, törvény-előkészítő és igazságügyi állandó bizottságának, valamint nemzetbiztonsági különbizottságának a tagja. 1990. augusztus 31-én lemondott mandátumáról, mert kinevezték a Magyar Köztársaság vatikáni és a Máltai Lovagrendnél akkreditált nagykövetének. 1994-ben ismét KDNP-s országgyűlési képviselő lett. Forrás: www.parlament.hu. Nekrológja: Új Ember, 2013. 09. 01., 3. o. *Apa és fia politikai pályájáról*, ld.: Új Ember, 1990. 03. 11., 2. o.

titikai érdeklődés és természetesen rendszerellenesség. Az 1970-es években építész-mérnökként településtervezéssel is foglalkoztam és így kapcsolatba kerültem az akkor lakásszociológiával foglalkozó Konrád Györggyel és Szelényi Ivánnal (akivel akkor még nem volt személyes ismeretségem). Az ő tevékenységüket látva felfigyeltem arra, hogy vannak rendszerkritikus megszólalási lehetőségek. Csak érdekességként: a csobánkai (bencés) plébánossal is jóban voltam, ahol a sekrestyés lakásában írták *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című nagy port kavart művkét.¹³⁸ Konrád György később a demokratikus ellenzék meghatározó egyénisége lett. A Beszélő körével 1980-ban egy orvos barátom révén kerültem kapcsolatba. Ennek persze nem volt tartalmi vonatkozása, a terjesztésben és időnként a papírbeszerzésben működtem közre. De ennek is köszönhető, hogy 1981-82 körül létrehoztunk egyfajta „másként gondolkodó” építészklubot Győrött, ahol nem csak szakmai témák kerültek napirendre. Meghívtam ide mások mellett Konrád Györgyöt, Rajk Lászlót, Hoppál Mihályt is.

A Beszélő terjesztése révén kerültem kapcsolatba egyes helyi pártbizottsági tagokkal, akik közvetve rajtam keresztül szerezték be a Beszélő példányait, és ahogy értesültem nagy érdeklődéssel olvasták. Az építészklub beszélgetéseire néha elhívtam a városi pártbizottság kulturális titkárát is. Egyszer el is jött és Konráddal érdekes vitába került a participáció kérdésében. Nem provokálni akartam, csak próbálgatni a rendszer tűrőképességének határait. Nem lett következménye, csak annyi, amikor 1984-ben a városi főépítési állásra pályáztam, akkor a tanácselnök közölte, hogy a pártbizottság nem támogatja a kinevezésemet. Megjegyzem, párton kívüli voltam. Néhány éve megpróbáltam a föltételezett megfigyelési dossziéimat megnézni, és meglepetve tapasztaltam, hogy rólam 1989-ig semmilyen akta nincsen. Ezt érdekesnek találok, de úgy tudom, hogy a vidéki III/III-as levéltári anyagok még csak részlegesen vannak feldolgozva. Igaz, nem is nagyon titkoltam, amit csinálok.

Ami az aktív politikához közelebb vitt, az érdekes módon egy másik vonal volt, és Pozsgay Imréhez kötődik. Az 1980-as évek elején egy a városházára került fiatal jogász – aki Bihari Mihály tanítványa volt – hívta föl figyelmemet a tevékenységére. Több előadását is meghallgattam, amelyek valóban új hangot jelentettek. Személyében olyan reformtörekvést láttam meg a párton belül, amire érdemes volt odafigyelni.

Ez szülte azt a gondolatot bennem, hogy ebből ki lehetne hozni valamit. Apám évtizedek óta kísérletezett azzal, hogyan lehetne az egyház és állam viszonyát kielégítő módon rendezni a Vatikánnal. Hogy ne a békepapságra épüljön az állam koncepciója, hanem egy komolyan vehető, hiteles katolikus püspöki kar létrehozása és egy

¹³⁸ Konrád György – Szelényi Iván: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Budapest, Gondolat, 1978.

autonóm egyház legyen a megállapodás tárgya. Egyházi részről voltak partnerei, de az Állami Egyházügyi Hivatal mereven elutasította ezt a törekvést. Neki szóltam, hogy próbálja meg fölvenni a kapcsolatot Pozsgayval. Ő írt is neki egy levelet 1983-ban, amelyet Pozsgay pozitívan fogadott. Jellemző az akkori körülményekre, hogy konspirált találkozót szervezett apámmal. Apósom lakásán jöttek össze. Megegyeztek, hogy együtt fognak működni. Entz Gézánál¹³⁹ létrejött egy beszélgetőkör 1984 körül, amelyben egyrészt Pozsgay emberei voltak (Kiss Gy. Csaba,¹⁴⁰ Márton János,¹⁴¹ Kozma Imre¹⁴²), másrészt azok a keresztény értelmiségiek, akik úgy gondolták, hogy érdemes lenne valamit elkezdni. Az utóbbiak főleg az Ökumenikus Baráti Társaságból kerültek ki (pl. Gaizler Gyula, Szesztay András.¹⁴³) Arról beszélgettünk, hogyan lehetne olyan közéleti szerveződést létrehozni, amely a keresztény értelmiséget tömöríti. Erre a jó példa a KIK, a lengyel Katolikus Értelmiségi Mozgalom volt, amellyel Szesztay András révén kerültünk kapcsolatba. Egyszer elmentünk (persze konspiráltan) Krakkóba tanulmányútra. Ezen a HNF-ot Vass Csaba¹⁴⁴ képviselte, aki hozta magával a derék Mezei Istvánt,¹⁴⁵ mert a fedőtema a cigánykérdés tanulmányozása volt.

Alakulgattak a dolgok, de úgy tűnt, hogy Pozsgay Imre elég óvatos. Megfogalmazódott egy olyan gondolat 1985 végén, hogy ha nem is lehet direkt keresztény szer-

¹³⁹ Entz Géza (1949–) művészettörténész, a Magyar Demokrata Fórum alapító tagja. Róla részletesebben ld.: *Nemzeti dimenzióban gondolkodni. Entz Géza művészettörténésszel beszélget Dutka Judit*; Kairosz, Budapest, 2011.

¹⁴⁰ Kiss Gy. Csaba (1945–) irodalomtörténész, a Magyar Demokrata Fórum alapító tagja.

¹⁴¹ Márton János (1922–2009) 1941-ben beiratkozott a Budapesti Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre. Tanulmányait megszakította a II. világháború, ahol 44-ben megsebesült. 1945-től tagja volt a Nemzeti Parasztpártnak. 1950–56 között az Országos Tervhivatalban dolgozott, annak elnökhelyettesévé Nagy Imre nevezte ki. 1957-től az MTA Agrár-gazdasági Kutató Intézetében dolgozott. 1972-től tagja volt a Hazafias Népfrontnak, 1989–90-ben a Hazafias Népfront ügyvezető alelnöke. 1987 szeptemberében részt vett a lakitelki találkozón, azt ott kiadott nyilatkozat egyik aláírója volt. 1988-ban részt vállalt az Erdélyi Szövetség alapításában, 1989 nyarán az Ellenzéki Kerekasztal üléseinek résztvevője. A rendszerváltás után részt vett a Nemzeti Parasztpárt újraszervezésében, 1990-től a határon túli magyarságot támogató Bethlen Gábor Alapítvány elnöke. BEOL 2009. 11. 27., <https://www.beol.hu/bekes/kozelet-bekes/elhunyt-marton-janos-sarkad-diszpolgara-272437/>

¹⁴² Kozma Imre (1940–) katolikus pap, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alapítója. *Gyökerek és jények. Kozma Imrével beszélget Kozma László*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.

¹⁴³ Szesztay András: *Az ügy*. Szilva és Tsa Kft., Páty, 2017.

¹⁴⁴ Az MDF egyik alapítója, 1973-ban végzett az ELTE filozófia szakán. 2003–2008 között a Károlyi Gáspár Református Egyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Intézet vezetője volt. Fő művei: *Az utolsó kényszerszavazás. Elemzés a 85-ös „választásokról”*; Folió, Budapest, 1990. *Hatalom, szakralitás, kommunikáció. Kommunikáció- és médiaelméleti tanulmányok*; Kölcsey Intézet, Budapest, 2005.

¹⁴⁵ Mezei István (1947–) a roma fociválogatott szövetségi kapitánya 1992 óta.

vezetet létrehozni, egy olyant talán igen, amely keresztény értékeket hordoz, de közéleti jellegű. Erre 1986 elején adódott alkalom. Akkor derült ki, hogy az elfogadás előtt álló személyi jövedelemadó törvény nincs tekintettel az eltartottak számára, és ez a többgyermekeseket érzékenyen érintette volna. Így fogalmazódott meg bennünk a nagycsaládosok érdekvédelmi egyesületének gondolata.

Győrben megszerveztem gyorsan Familia néven az ország első, ma is működő nagycsaládos egyesületét két hét alatt, a megyei Hazafias Népfront védnökségével.¹⁴⁶ Szerencsére Vadász Anna, az ottani népfronttitkár nagy híve volt Pozsgay Imrénnek, és vállalta az akkor kötelező gesztorságot. Hamar jelentős sikereket értünk el. A következő évben aztán létrejött a NOE is, amelynek Surján Lászlóval első alelnökei voltunk.

Tényleges politizálásom Kiss Gy. Csaba indíttatására kezdődött 1986 végén. A Fórum megalakulásáról tudtam, de az MDF-et létrehozó alapítói kör az olyan értelmiségi réteg volt, akikkel nem álltam kapcsolatban. Csaba megkeresett azzal, hogy létrejött az MDF ideiglenes vezetősége a Corvin téren és úgy gondolják, kellene egy katolikus értelmiségi, aki ezt a bázist képviseli. Elmentem beszélgetni erről és kiderült, hogy valóban szükség van a munkámra az MDF-ben. Valószínűleg előnyös volt, hogy műszaki értelmiségi vagyok.

Az együttműködést tisztázva kooptáltak az ideiglenes vezetőségbe. 1989 januárjában pedig az MDF első országos gyűlésén a választott vezetőségbe is bekerültem. Közben Lezsákkal elkezdtuk az MDF helyi és megyei szervezeteinek szervezését Győr-Sopron megyében. A második országos gyűlés után Antall József felkérésére én lettem az egyik alelnök. Olyan területeken helyettesítettem Antallt, vettem részt tárgyalásokon, amelyekhez ő nem értett, vagy amikor nem ért rá. Nagy kihívás volt. Én tárgyaltam a többek közt a Dalai Lámával is.¹⁴⁷ Sok érdekes emberrel ismerkedtem meg, például Helmuth Kohllal, François Mitterrand-nal. Nagyon zsúfolt programom volt 1989 végén, 1990 elején, érdekes és tanulságos feladatokkal. Szervezési munkáim is bőven adódtak. Kulin Ferencsel együtt szerkesztettük az MDF részletes választási programját.

¹⁴⁶ 1987. október 24-én alakult meg a Nagycsaládosok Országos Egyesülete. Új Ember, 1987. 11. 08., 1. o. „Az egyesület célja, hogy egymást ismerő és segítő közösségekké szervezze a nagycsaládosokat, az élet és az anyaság, illetve a házastársi szövetség erősítésére, tiszteletére neveljen, s tudatosítsa az emberekben a jövő generációjáért érzett felelősséget. Az egyesület – amelynek minden olyan nagykorú magyar állampolgár tagja lehet, aki saját háztartásában legalább három gyermeket nevel – elősegíti a nagycsaládosok valós társadalmi helyzetének felmérését és bemutatását.” Népszava, 1987. október 26., 5. o.

¹⁴⁷ A dalai láma 1992. július 23–25. között tartózkodott Budapesten. Népszabadság, 1992. július 20., 4.o., 1992. július 25., 4. o.

Antall József a kormányába engem a szakmai előéletemre való tekintettel a környezetvédelmi miniszteri pozícióra kért fel. Nem akartam miniszter lenni, nem éreztem magam igazán politikusnak, a háttér munka engem kielégített. Végül azt mondtam, hogy elvállalom a miniszterséget, de a környezetvédelmi tárcát nem tartom önmagában életképesnek. Olyan minisztériumot szeretnék, amelyben együtt van a környezetvédelem, a természetvédelem, az építésügy, a műemlékvédelem és a területfejlesztés. Az utóbbi a várható fejlesztési pénzek miatt is fontos volt. Ezt tartottam szakmailag komplexnek és olyannak, amelynek lehet politikai súlya. Antall József elfogadta és ezzel a koncepcióval jött létre a Kormány 1990 májusában.

A kormányalakításkor 1990 májusában az 1988-ban létrejött Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumot vettem át. Ebben a formájában már nem sokáig működött. Bős–Nagymarosnak köszönhető, hogy szét kellett szedni. 1990 augusztusában a vízügyet átvitték Siklós Csabához a közlekedési minisztériumba. Utána két hónapig csak környezetvédelmi miniszter voltam. 1990 novemberében alakult meg az új tárca az általam javasolt portfólióval, KTM rövidítéssel.

A munkámban kívülről nézve sajnálatos módon domináló nagymarosi vízlépcső témáját megörököltem. Nem volt számomra ismeretlen, 1986–89 között a Szigetköz rendezési tervének koncepcióját készítettem el tervezőként. Németh Miklós előző miniszterelnök ekkorra már felmondta a szerződést az osztrákokkal. Ránk maradt a következmények végiggondolása és a kialakult helyzet kezelése. Az osztrákoktól felvett 16 milliárd schilling értékű kölcsön törlesztési szerződést én írtam alá még azon a nyáron. Nekem – mint átmeneti vízügyi miniszternek – kellett a kormányzati szándékok kialakítását is formálnom. Ami nem volt könnyű, mert az álláspontom nem egyezett annak a Duna Körnek a felfogásával, amely akkor erre felkent, mindenhez értő testületként jelent meg a közvélemény előtt.¹⁴⁸ Ők azt képviselték, hogy a szerződést fel kell bontani és visszaállítani az eredeti állapotot. De a tározó és a zsilipek már készen voltak és a tervek szerint annyi lett volna hátra, hogy a vízlépcső építésének ökológiai célú beruházásait valósítsuk meg a szigetközi és csallóközi oldalon. Szerintem ezért a Duna Kör javaslata szakmailag és politikailag is irreális volt.

A Szigetköz akkori ökológiai problémáit ugyanis elsődlegesen az okozta, hogy a főmeder természetes süllyedése miatt Duna szintje alacsonyabb volt már, mint a mellékágak szintje. Abból az alacsony dunai vízszintből nem lehetett vizet átfolytatni a mellékágrendszerbe. A vízszintet meg kellett volna emelni, és ehhez akkor

¹⁴⁸ 1984-ben létrejött környezetvédelmi szervezet volt. Alapítója Vargha János. Fő céljuk volt a tervezett Gabcikovo–Nagymaros vízlépcső építésének megakadályozása, a Duna folyó védelme. Részletesebben ld. a Duna Körrel: *Duna – egy antológia*. [szerk. Vargha Balázs, Nagy András, Perczel Anna] Duna Kör, 1988.

már készen is volt a duzzasztógát. Csak az kellett hozzá, hogy a vízszabályozás kulcsa nálunk legyen Dunakilitinél. Bármilyen olyan lépést teszünk, hogy Dunakiliti kikerül az üzemeltetési rendszerből, a szlovákok kezébe adjuk a Szigetköz sorsát. Ez be is következett később. Elterelték a Dunát és mi itt maradtunk szárazon, egy használaton kívüli Dunakiliti vízlépcsővel.

Mádl Ferenc hozta létre 1990 őszén a BNV-kormánybiztosságot, az ő felelőssége volt a tárgyalások lebonyolítása. Sámsondi Kiss György lett az ügy kormánybiztosa. Én már csak környezetvédelmi miniszterként próbáltam menteni, ami menthetőnek látszott. Nem volt könnyű, mert nem sokan álltak mellettem. Érdekes része a történetnek, hogy 1990 őszén voltam Dublinban egy környezetvédelmi miniszteri konferencián. Egy szimpatikus úriember mellé ültettek, akiről kiderült, hogy ő Josef Vavroušek, a csehszlovák környezetvédelmi miniszter. Beszélgetésünk során hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a vízlépcső ügyében hasonlóan gondolkodunk. Többszöri találkozóval rövidesen kidolgoztunk hét megoldási variációt, amelyet a két kormány számára tárgyalási alapként kínáltunk. Kormányunk is megkapta, de döntést nem hozott róla. A témában a diplomáciai pingpongozás két éven keresztül folyt a szövetségi, majd a szlovák kormánnyal, bármilyen érdemi előrelépés nélkül. Antall József szerint komoly politikai kockázata lett volna annak, ha a Kormány enged ebben a kérdésben. Én folytattam még egy ideig az ez irányú küzdelmemet a saját pártommal, az MDF-fel. Végül 1993 elején, amikor már látszott, hogy ennek semmi értelme nincs, és a Kormány számára inkább teher vagyok, írtam a miniszterelnök úrnak egy levelet: fontolja meg, ki tud-e állni mögöttem, és ha nem, akkor mentsen fel. Ez utóbbi történt. Szerencsére az épített és a természeti környezet egységes kormányzati kezelésére vonatkozó elképzeléseim végrehajtása folytatódott és a kialakult struktúra – sajnos csak 1998-ig – fennmaradt.

A következő választás után visszatértem a szakmámba, és a 2013-ban történt nyugdíjazásomig regionális állami főépítészként dolgoztam. Apparátusommal a megyék és települések fejlesztési és rendezési terveinek szakmai és jogi kontrollját végeztem. Ma is úgy látom, jól döntöttem. A politikusi működés lehetetlenné teszi az ügyek értelmiségi módon való kezelését, az árnyalt és sokoldalú elemzést és értékelést. A politikai döntés általában és érthetően nem a szakmai megfontolások, hanem a politikai hatékonyság alapján történik. Én e tekintetben hosszú távon inkább az értelmiségi létet választottam.

11. INTERJÚ KISS GYULÁVAL¹⁴⁹

Miskolcon születtem, 1954. január 1-jén.

A gyermekkoromat Felsőzsolcán éltem meg, amely nagyon szép és egészséges időszak volt az életemben. A korombéli srácokkal szinte napi rendszerességgel fociztunk a Sajó folyó és a Bódva patak torkolatánál elterülő „kisiréten”. A gyümölcsfákról többnyire a gravitáció hozott le minket, amikor már „degeszre” ettük magunkat. Édesapám, abszolút antikommunista beállítottságú ember volt, aki egy könnyűipari gyárban középvezetőként dolgozott, szakmáját tekintve egyébként esztergályos volt.

A kommunizmusban leginkább a szakszervezetek szervezésével foglalkozott, (inkább próbálkozott) amiből rengeteg kellemetlensége származott. Minket, gyerekeket a nővéremmel együtt ebben a szellemben nevelgetett.

Édesanyám nem dolgozott, az egész családot nagy-nagy szeretettel vette körül, sajnos, fiatalon halt meg. Esténként elalvás előtt mindig együtt imádkoztunk.

A kereszténység alapértékei számomra megmásíthatatlanok, s érzésvilágomban és értékrendemben nemzeti konzervatív embernek tartom magam.

Életemben az első kívülről jövő elismerést a hittanórákon a helyi plébánostól kaptam, ami nemcsak önbizalmat adott, hanem rengeteg energiát is felszabadított bennem.

Elkezdtem ministrálni, ami sok-sok sikerélményt hozott számomra, és abszolút autodidakta módon elmerültem a csillagászat tudományában – már amennyire egy gyerek ebben el tud merülni. De nem is ez a lényeg, hanem az hogy egy focizás után az árokparton ücsörögve úgy döntöttem, hogy az újonnan szerzett, „fény terjedési sebességére” vonatkozó tudományomat megosztom a srácokkal. Sikerült jól feldühítenem őket, azzal, hogy váltig állítottam a „fényt, a terjedést, meg az ehhez szükséges időt”. Az okoskodásom vége az lett, hogy menekülnöm kellett a verés elől. No, ekkor rájöttem, hogy „csínyán” kell bánni az információkkal!

Szüleim teljesen polgári életet éltek, az olvasás varázsával és színház szeretetével együtt.

Miskolcon a Zrínyi gimnáziumban érettségiztem, Szegeden jártam egyetemre, s a JATÉ-n szereztem jogi diplomát. A szegedi évek után visszamentem Miskolcra, s 1980-ban kezdtem ügyvédi tevékenységemet, kétévi bojtárkodás után ügyvédi szakvizsgát tettem. Ugyanebben az évben megnősültem. 1984-ben megszületett Gellért fiam és mint minden szülő, én is megélhettem az apaság érzésének csodáját.

¹⁴⁹ Az interjút készítette: Dienes-Oehm Dávid, 2015. szeptember 17-én.

A Kádár-rendszer a kifelé mutatott, konszolidált, kikacsintó, az ellenfeleivel kíméletlenül leszámoló rendszer volt, rendőrségi brutalitással. 1988 második felében éreztem úgy, hogy itt az ideje bekapcsolódnia a rendszerváltoztatás folyamatába. Én korábban Miskolcon ügyvédként dolgoztam, nagyon sok olyan ügygel – politikai motiváltságú büntetőügyekkel – találkoztam, amely fölháborító volt. Ügyvédként átéreztem a kisemberek problémáit, gondjait, az érzésvilágukat. Az 1980-as évek közepén egy politikai ellenzéki kör kezdett el működni Miskolcon, mely Nagy László nevét viselte. Egy rettenetesen megvert emberrel a Nagy László Körben találkoztam, ez volt a kommunista diktatúra igazi arca.

Ha teljesen őszinte akarok lenni, az a véletlen műve volt, hogy az MDF, a KDNP vagy a Kisgazdapárt lett az én pártom. A kisgazdapártiak voltak, akik először megkerestek, hogy vegyek részt a választási kampányuk előkészítésében. Még irodánk sem volt. Miskolcon óriási akciónak számított, hogy én és egy másik társam bementünk a kommunista párt megyei irodájába, azzal az ötlettel, hogy szeretnénk egy irodát a Kisgazdapártnak.

Nagyon csodálkoztak, először azt hitték, hogy viccelünk. A dolog érdekessége, hogy sikerült elérnünk, hogy a Kisgazdapárt elsőként kapott Miskolcon irodát. Nagyon kicsi irodánk volt, nem is tudom, miből alakították ki. Valamikor régen szerzőtároló lehetett Miskolc központjában.

Iván Géza nevű atyai barátommal ketten kezdtük a párt szervezését, melynek alapja a notesze volt, melyben szerepeltek régi kisgazdák, akik Borsod megyében az 1947-es választások környékén aktívan politizáltak. Olyan volt ez a notesz, mint egy ereklye. Ez alapján indultunk el és kezdtük el szervezni a Kisgazdapártot a megyében. Nagyon sokan nem éltek már, hiszen 1988-at írtunk. De az utódaikat és néhány 47-es kisgazdát is megtaláltunk a környező falvakban: Szikszón, Encsen, Abaújszántón meg még sok helyen. Ez lett az én választási körzetem később, az 1990-es választásokon. Ebben az időszakban 66 nagygyűlést csináltam végig. 1989 tavaszán már azt vettem észre, hogy a fél falu ott van, be sem fértek és kihangosítottuk a beszédet. Az utcán, és a telkeken is hallgatták. Nekibátorodtunk, elkapott bennünket az igazi lelkesedés, a társadalomban megérett a rendszerváltoztatás gondolata. Amikor a Kisgazdapárt országos politikájába bekapcsolódtam, nagyon rövid időn belül megválasztottak a párt országos főtitkárává. E funkcióban koncentráltak az igazi politikai döntések.

A Kisgazdapárt 1990–1994 közötti időszak országgyűlési képviselői őszinte, tiszta, becsületes emberek voltak. Nem állítom, hogy a politika nagydoktorai lettek volna, de minden olyan kritériumnak megfeleltek, amelyek egy országgyűlési képviselőtől akkoriban elvárhatóak voltak. Ma már látjuk, mekkora érték a tisztaság, őszinteség, a becsület a politikában.

Antall József egyre több helyen nyilatkozott, és egyre világosabbá vált, hogy az MDF egy Kisgazda–MDF–KDNP koalícióban gondolkodik, ha megnyeri a választásokat. Nagyon hamar megkezdődtek ennek az előkészületei. A koalíciós tárgyalásokban a fő törésvonal a reprivatizáció volt.

A konkrét tárgyalások már a választási győzelem után elkezdődtek. Előzetes informális beszélgetések zajlottak különböző szinteken. Igazán magas szintű egyeztetés a Kisgazdapárt és az MDF között a választások után két-három nappal történt az MDF Bem téri székházában.

A Kisgazdapárt delegációjának én voltam a szószólója. Megérkeztünk a Bem térre, Antall fogadott és egy döbbenetes mondattal kezdte, azt mondta, ne haragudjanak, uraim, ebből a csapatból két emberrel nem vagyok hajlandó egy asztalhoz leülni.

Megdöbbenésemben annyit mondtam, hogy ez egy másik párt, amelynek a dőn-téshozó szerve választotta meg a tárgyalódelegáció tagjait.

Erre Antall annyit mondott, hogy ezt érti, de akkor sem tárgyal ezzel a két emberrel, (akiket meg is nevezett). Egyébként itt van egy üres terem, ha gondoljuk ülünk be és gondoljuk át a helyzetet. Mi átgondoltuk és a következő tárgyalásra már a két ember nélkül mentünk.

Én a szívem mélyén örültem ennek, mert két olyan személyről volt szó, akik nem illettek sem gondolkodásukban, sem stílusukban, mentalitásukban abba az irányvonalba, amit a Kisgazdapárt vezetőinek nagy többsége elképzelt a pártról. Torgyán József volt az egyik, másik a főtitkári elődöm, aki meghalt már azóta. Nem is az a lényeg, kik voltak azok, hanem Antall hozzáállása. Olyan koalíciós tárgyalás aztán egyetlenegyszer sem volt, ahol mind a három párt jelen lett volna. Antall József úgy irányította mindig, hogy külön tárgyalta a Kisgazdapárttal, külön a KDNP-vel. A tárgyalás vége általában az volt, hogy Antall Józseffel ketten maradtunk és előfordult, hogy éjjel fél kettőig beszélgetünk, a fő kérdés a kárpótlás kialakítása volt. Amikor végeztünk, szólt Mariannak, a személyi titkárának, hogy jöjjön és írjunk pár mondatban emlékeztetőt a tárgyalásról.

Ahogy haladtak előre a koalíciós tárgyalások, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy kormányt alakítunk.

Az én személyes sorsomban és a kapcsolatomban Antall Józseffel két olyan fordulópont volt, amire nagyon határozottan emlékszem és nagyon fontosnak tartottam: az egyik, amikor főtitkárrá választottak, fölhívott telefonon a miskolci lakásomon és gratulált. Szó szerint azt mondta, még ma is emlékszem a hangsúlyára is, hogy örülök, hogy te veszed át ennek a pártnak az irányítását. Ami részben igaz, mert főtitkár voltam, de volt elnök is. Ez nagyon fontos dolog volt, a kettőnk politikusi kapcsolatában különösen. Ezzel jelezte azt is, hogy Antall Józsefnek voltak gondjai a Kisgaz-

dapárt korábbi személyi összetételével és gondot jelentett számára, hogyan fog ez a párt koalíciós partnerként működni. A másik nagy jelentőségű beszélgetésünk: a koalíciós tárgyalások egyike után odajött és szó szerint azt kérdezte, vállalnék-e feladatot a Kormányban. Gondolkodás nélkül mondtam igent, 36 éves voltam akkor.

Antall hagyta, hogy a Kiszgazdapárt belülről válassza ki azokat a személyeket, akiket a Kormányba akar. Küldtünk neki erről egy listát. Ezen felül volt még három ember, akire azt mondta, hogy szeretné, ha szerepelne még a jelöltek között. A Kiszgazdapárt akceptálta ezt a kérést. Az első pár hónapban tárca nélküli, kárpótlásért felelős miniszterként működtem. Aztán az első kormányátalakításnál a Kiszgazdapárttal kapcsolatos személyi változásokat én jelentettem be, ezt „kiszgazdátlanításként” szokták említeni.¹⁵⁰ Tárca nélküli miniszterként a kárpótlás elindításán és megszervezésén, ide értve a jogszabályi alapok megteremtését is, feladatomat képezte a kapcsolatfelvétel a nyugati emigrációban élő magyarsággal, és a történelmi egyházakkal.

A miniszterelnök kérésére ehhez odacsaptuk az ifjúságpolitikát – ennek nem örültem.

A nagy feladatot a kárpótlás elindítása jelentette, igazából teljesen kitöltötte az időmet. A kárrendezés, a kárpótlás, a hivatal felállítása abszolút a nulláról indult. Sem hivatal, sem jogszabályok nem voltak. Az MDF és a Kiszgazdapárt ebben a kérdésben egymásnak feszült. Az MDF nehezen emésztette meg a reprivatizációt. A kárpótlást történelmi jelentőségűnek tartom. Az első olyan intézményesített forma volt, hogy a kisember meg tudott jelenni a nagy újraelosztási rendszerben, ami a kapitalizálódó Magyarországon volt. Újrakezdődött a kapitalizmus újraelosztó rendszere a maga kezdetleges formájában és ennek fő eszköze a privatizáció volt.

A kérdés adott volt: lehetett volna hitelesen rendszert változtatni és jogállamot kiépíteni úgy, hogy közben az elmúlt kommunista diktatúra jogtiprásait a szőnyeg

¹⁵⁰ 1990. december 20. Az Antall-kormány első átalakítása két napot vett igénybe. Kupa Mihály pénzügyminiszter került a lemondott Rabár Ferenc helyére. Botos Katalin és Pungor Ernő tárca nélküli miniszteri kinevezést kapott. 1990. december 21. Az Antall-kormány második összetételében folytatta munkáját. Boross Péter, addigi tárca nélküli miniszter, került a Belügyminisztérium élére, így ettől kezdve ő helyettesítette a miniszterelnököt. Elődje, Horváth Balázs tárca nélküli miniszterként továbbra is a Kormány tagja maradt. Boross korábbi feladatukörére – a Nemzetbiztonsági Hivatal és az Információs Hivatal felügyeletének ellátására – Gálszécsy András tárca nélküli miniszter kapott megbízatást. Összességében a májusi induláshoz képest a Kormány tagjainak száma 17-ről 21-re, a tárca nélküli miniszterek száma háromról hétre emelkedett. 1991. január 16. A kiszgazdapárti miniszterek cseréjével folytatódott a Kormány átalakítása. Gergátz Elemér került a földművelésügyi tárca élére, elődje, Nagy Ferenc József pedig tárca nélküli miniszterként a Kormányból távozó Gerbovits Jenő feladatukörét vette át. Kiss Gyula – addigi tárca nélküli miniszter – került a Munkaügyi Minisztérium élére a távozó Győriványi Sándor helyére. A tárca nélküli miniszterek feladatainak újraszabályozása 1991. február 16-án történt meg (27/1991. Korm. rendelet).

alá söpörjük? Nyilvánvalóan nem. Az emberek átlátták volna két perc alatt, hogy csak beszélünk, vagy valóban komolyan gondoljuk a jóvátételi folyamatokat. Nemcsak azt mondtuk, hogy bocsánat, hanem tettünk is értük. A magyar történelemben példátlan és egyedülálló a kárpótlás. Két nagy iránya volt: az egyik a személyes szabadságukban, életükben, testi épségükben sérelmet szenvedetteké, a jóvátételi folyamatok megindítása, a másik pedig a vagyoni kárpótlás. Az Alkotmány szó szerint azt mondta, hogy kártérítésre jogosult az, akit személyében, életében csorbítottak. A vagyoni kárpótlást jogilag nehezebben lehetett levezetni, ezért mentünk az Alkotmánybíróságra.

A kérdés az volt, hogy az egyenlő bánásmód, jogegyenlőség elvét sérti-e az, ha bizonyos személyek kapnak kárpótlást: azok, akiknek a földjét vették el, azok igen, akiknek a mezőgazdasági eszközeit, lovát, szekereit vették el, azok pedig nem. Antall kiváló közjogi érzékkel rendelkező ember volt, egy centimétert nem volt hajlandó letérni arról a keskeny ösvényről, amit jogállamiságnak nevezünk. Az Antall-kormány mindvégig jogállamiságban gondolkodott. A saját területükön nagyon komoly szaktudással és tárgyi tudással rendelkező emberek vezették a miniszteri tárcákat.

Az Alkotmánybíróság a kárpótlással kapcsolatban kimondta és rögzítette, hogy alkotmányellenes és az egyenlő bánásmódot sérti az, ha azon az alapon szelektálunk, hogy kitől mit vettek el. Innentől kezdve az Alkotmánybíróság belekényszerítette a Kormányt egy olyan zsákutcába, amelynek a végén a kárpótlási jegy volt. A kárpótlási jegyről lehetett tudni, hogy rengeteg gondot, problémát fog okozni, mert a kisember kézhez kapott egy meghatározott névértékre szóló értékpapírt, amit ráadásul el is idegeníthetett. Jött a szeptember, a gyerekek tankönyvet és tornacipőt kellett venni, ekkor fönnállt a veszély, hogy el fogja adni és ez meg is történt. Néhány hiéna erre lecsapott és elkezdett torzulni a folyamat.¹⁵¹

Összesen hét olyan miniszter van, aki az első naptól az utolsó napig miniszter volt, jómagam is. 1990. május 23-tól 1991. január 16-ig tárca nélküli miniszterként, utána munkaügyi miniszterként tevékenykedtem. Győriványi Sándor volt az elődöm.¹⁵² Jómagam mindvégig közvetlen munkakapcsolatban voltam Antall Józseffel. Ennek két oka volt: a munkanélküliség miatt a tárcám napi szinten középpontban volt. Másfelől a Kisgazdapártban bekövetkeztek változások, előretörték a torgyánisták. Óriási

¹⁵¹ 1991. évi XXV. tv. a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról 1992. évi XXXII. tv. az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról.

¹⁵² Győriványi Sándor (1927–2007) 1945-től volt az FKGP tagja, 1990. május 23. – 1991. január 16. között munkaügyi miniszter. 1945–1949 között a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult, de politikai tevékenysége miatt kizárták. Végül 1958-ban szerzett diplomát magyar–történelem–földrajz szakos középiskolai tanárként.

fejtörést és gondot okozott Jóskának állandóan, hogy közjogi értelemben mi lesz a párttal. Antall 1990 novemberében egy késői órán hívott telefonon, hogy este menjek be az irodájába, mert beszélni szeretne velem. Tudtam, hogy nagy jelentőségű kérdésről van szó. Elmentem a Miniszterelnöki Hivatalba, várakoztam, mert éppen volt nála valaki, ő kijött, én bementem. Mondta Jóska, hogy változást tervez a munkaügyi tárca élén. Meglepett a dolog, mert tárca nélküli miniszterként is volt elég dolgom és nem éreztem, hogy gond lenne a munkaüggyel. Azt mondta, hogy feltétlenül egy dinamikus minisztert szeretne látni a minisztérium élén. Neki eltökélt szándéka volt, hogy én vegyem át, de megkérdezte, hogy elvállalom-e.

A kárpótlás és a kárrendezés annyira lekötötte az energiámat és olyan súlyú feladatnak éreztem, hogy tudtam, hirtelen nem hagyhatom ott. Ezt az aggályomat elmondtam. Ezzel ő olyan nagyon nem foglalkozott, azt mondta, majd megoldjuk. Meg is oldottuk, munkaügyi miniszterként továbbvittem a kárpótlást. Tütös Sándor volt a Kárpótlási Hivatal első elnöke. Felállítottam a hivatalt, kineveztem őt. Ő irányította a konkrét végrehajtási munkákat.

Végül 1991. január 16-án történt meg a kormányátalakítás.¹⁵³ Ekkor neveztek ki munkaügyi miniszterre. Munkaügyi miniszterként működtem a kormányzásunk utolsó napjáig: 1994. július 15-ig. Hatalmas feladattömegem volt, óriási, nem túl jóindulatú médiaérdeklődéssel. Akkor írott sajtónk nem volt, a televízió, rádió az ellenzék kezében volt. Ócsárolták ezt a kormányt, minden idegszálával a Kormány lejáratására koncentrált a média. Mi megcsináltuk az Új Magyarország országos napilapot és a Duna Tévé. Ezek az új médiumok árnyalták a Kormány feladatát, olyan kérdésekről beszéltek, hogy milyen ellenszélben működik a Kormány, milyen a gazdasági helyzet. Csőd szélén vette át az országot a Kormány. A mából ezt nehéz látni, milyen úgy kormányozni, hogy egy médium sincs az ember kezében, az egy lehetetlen állapot volt. Németh Miklós kormánya kész helyzetet teremtett a spontán privatizációval. A megyei napilapokat már privatizálták, a Kormánynak semmi mozgástere nem volt és ezek a lapok abszolút kormányellenesen működtek.

Visszatérve a munkaügyi miniszteri tevékenységemre: rázúdult a magyar társadalomra a munkanélküliség, azt sem tudták az emberek, ez valójában micsoda. Számos kihelyezett kormányülésünk volt vidéki városokban. Utána fórumot tartottunk, ott ült a Kormány, de kérdést csak én kaptam az emberektől, mert én voltam a munkaügyi miniszter. Mi lesz az állásával, egzisztenciájával, miből fogja eltartani a családját, erre vártak választ. Ez egy óriási kihívás volt. Tömegek váltak egyik napról a másikra munkanélkülivé. Ezt egy rendkívül erős szociális háló kialakításával

¹⁵³ Megírta többek között a Kiszgazdapárt történetét is: *Kiszgazdapárt regénye a kezdetektől napjainkig*. Változó Világ, Budapest, 1995.

szerettük volna megoldani. Három évig járt a munkanélküli segély, amely az eredeti jövedelem nagyon magas százaléka volt. Rájöttünk aztán, hogy nem biztos, hogy ez a legjobb forma. A szociális hálót ki kellett feszíteni, mert nagyon nagyot lehetett volna esni azoknak, akik elveszítették a munkájukat. Egyre inkább próbáltam az átképzés irányába vinni a foglalkoztatáspolitikát, de nagyon komoly költségvetési szempontok is voltak. Már akkor több cikk jelent meg a sajtóban arról, hogy munkanélküli segély helyett közmunkát kellene bevezetni. Az átképzés valóban áttörést hozott a négy nagy átképzőközpont kialakításával, de ez is óriási ellenszélben ment. Az MSZP egyik politikusa, Schalkhammer Antal mondta¹⁵⁴ nekem egy politikai fórumon: „Miniszter úr, egy bányászból átképzett ápolónő adja magának az első injekcióit.” Ez szellemes mondás volt, jelezte, hogy a társadalomban is voltak kételemek az átképzéssel kapcsolatban. Kilenc kétoldalú megállapodást írtam alá olyan miniszterekkel, akiknek az országában már több évtizedes múltra tekintett vissza a foglalkoztatáspolitikai. Az osztrákoknál a dolog érdekessége az volt, hogy Schlüssel gazdasági miniszter volt a tárgyalópartnerem, mert a munkaügyi miniszternek nem volt joga ezt aláírni. Schlüssel, tiszta agyú, kiváló gondolkodású ember volt. Ez a megállapodás a szakmák egyenjogúsításáról szólt: a Magyarországon megszerzett, 12 szakmára vonatkozó szakmunkás-bizonyítványt Ausztria elfogadta. Ez azért volt fontos, mert a nyugati határnál, vagy a közelében élő emberek átjártak Ausztriába dolgozni. Igen ám, csak amíg nem született meg ez a kétoldalú megállapodás a szakmák egyenjogúsításáról, saját szakmájában nem tudott kint dolgozni, aki szeretett volna, vagy le kellett tennie az embereknek ugyanezt a vizsgát Ausztriában is.

Az óriási kihívás Kelet-Magyarország volt. Baráti kapcsolat alakult ki közöttünk Suzuki úrral. A Suzuki Magyarországra települése foglalkoztatáspolitikailag nagyon érzékeny és fontos pont volt. Négyszer-ötször találkoztunk Budapesten és én is voltam Suzuki meghívására Japánban, a gyárában is. Amikor a munka törvénykönyvét csináltuk, Suzuki naprakész volt. Suzuki rettegett attól, hogy milyen erős szakszervezetek lesznek a gyárában. Én mindenképp azt szerettem volna, hogy Miskolcra települjön a gyára.

Alapos ember lévén megismerkedett Miskolccal, s közölte velem, hogy nem megy Miskolcra, annak ellenére, hogy tudta, hogy én nagyon szerettem volna, ha odatelepíti, magyaráztam, hogy képzett a munkaerő, olcsó és fejleszthető az infrastruktúra. Látható volt, hogy az élő munkaerőigénye 500-600 fő körül lesz a gyárnak induláskor.

¹⁵⁴ Schalkhammer Antal (1946–2002) a Bányaiipari Dolgozók Szakszervezetének elnöke, Tatabánya országgyűlési képviselője volt MSZP-s színekben.

Ezenfelül kellett a beszállító háttérparban foglalkoztatni több tízezer munkavállalót. Abban meg tudtunk állapodni, hogy magyar fiatalokkal kezdi működtetni a gyárat. Ugyanis az ő eredeti elképzelése az volt, hogy japánokkal fog dolgozni. Azt mondtam, ha így dönt, megteheti, de abban az esetben én a magam részéről egy fillérrel nem fogok hozzájárulni, mivel ekkora Magyarországon a munkanélküliség. Végül Japánban képezte ki a magyar fiatalokat, őket hozta vissza, velük indult el a gyár.

Nekünk ez így jó üzlet volt, hogy ezeknek az embereknek nem munkanélküli segílyt fizettünk, hanem beszálltunk a képzési költségeikbe Japánban és ők kész szakemberként jöttek vissza. Amikor én kint voltam Japánban, beszélgettem a huszonéves srácokkal, akiket betanítottak.

Még a csajok is szóba kerültek. Azt mondták, hogy nekik az a problémájuk, hogy a japán csajok nem ismerkednek. Mondtam, ebben nem tudok segíteni. Azt is mondták, hogy nem tudják megszokni a japán étrendet. Ebben viszont tudtam segíteni. Mondtam Suzukinak, ki kell vinni magyar szakácsokat. Meg is állapodtunk, hogy magyar szakácsok kimennek, visznek mélytányérokat, ami ott nem volt és magyar ételeket főznek ezeknek a srácoknak. Suzuki, kiváló humorú ember lévén, leválasztotta az éttermét, egyik oldalon lehetett magyar ételt venni, a másikon japánt. A magyar ételek fölé oda volt írva, hogy: aki 63 évet akar élni, itt álljon sorba, a japán ételek fölé pedig hogy aki 85 évet akar élni, az itt.

Antall Józseffel nagyon jó emberi kapcsolatunk volt, melyet megkönnyített a politikusi személyisége, a stílusa, a modora, a kifinomult politikai eszköztára, s nem utolsósorban (személyes véleményem szerint) a Kiszgazdapárt iránti, – még az édesapjától eredeztethető – történelmi szeretete.

Azt gondolom, hogy mi nagyon jól együttműködtünk, nagyon sok őszinte beszélgetésünk volt.

De visszatérve az 1990–1994 közötti Kiszgazdapárthoz, úgy gondolom, hogy ez a párt sokkal nagyobb tiszteletet érdemelne hiszen ennek a pártnak – voltak ugyan hibái –, de történelmi érdeme nem kérdőjelezhető meg.

Nehéz helyzetben ott maradt a frakció a Kormány mögött, biztosítva és lehetővé téve, hogy a Kormány végig tudja vinni a rendszerváltoztatást.

Nézzék, én úgy voltam, tiszta szívből ennek a pártnak a minisztere, hogy igazából nem tudtam megkülönböztetni az árpát a búzától, de azt az értékrendet és érzésvilágot, melyet ezek az emberek képviseltek, teljes őszinteséggel a magaménak vallottam és vallom a mai napig.

Meggyőződésem, hogy azokban a kérdésekben, amelyek egy rendszerváltoztatásnak alappillérei, az Antall- majd a Boross-kormány megteremtett mindent: a demok-

ratikus jogállam kiépítése, a szociális piacgazdaság megalapozása, az Alkotmánybíróság működése, a független Nemzeti Bank kialakítása, Magyarország szuverenitásának megteremtése.

Magyarországon az emberek nem élték meg a boldogságát, örömét a szovjet csapatok kivonulásának.¹⁵⁵ Mai napig nem tudom igazából felfogni, miért nem okozott ez eufórikus örömet. A társadalom szintjén nem élte meg ez a nemzet a katonai értelemben vett szuverenitásának helyreállítását. Aki benne volt ebben a folyamatban, az pontosan tudja, hogyan húzták a szovjetek az időt, hogyan próbáltak alkut kötni Magyarországon és az NDK-ban, hogy benn maradjanak. Nem volt eldöntött kérdés, mikor vonulnak ki. Nyugat-Európa nem foglalt egyértelműen állást ebben a kérdésben.

Komolyan hittem a rendszerváltoztatás varázsában. Nehezen éltem meg, hogy utánunk a kommunista utódpárt nyerte meg a választást, nagy csalódás volt.

Ma már aktívan nem politizálok. Büszke vagyok a miniszteri időszakomra, minden egyes percét és mondatát vállalom, így 25 év távlatából is.

¹⁵⁵ Az utolsó szovjet katona 1991. június 19-én hagyta le hazánk területét. 1991. június 13-án Viktor Silov altábornagy, a szovjet Déli Hadseregcsoport főparancsnoka búcsúlátogatást tett Antall József miniszterelnöknél. Erről részletesebben ld.: Keleti György: *A szovjet csapatkivonás története*. In: Honvédségi Szemle 1992. 4., 26–35. o.

12. INTERJÚ KÓNYA IMRÉVEL¹⁵⁶

Szüleimnek elfogadhatatlan volt a kommunista rendszer, holott a háború előtt sem volt valami könnyű az életük. Hogy miért volt elfogadhatatlan? Azért, mert nemzetetlen volt, és mert hazug. Hálás vagyok nekik, hogy soha nem titkolták előttem a nézeteiket, akkor sem, amikor egészen kisgyerek voltam. Nem emlékszem, hogy valaha is gondot okozott volna, hogy az iskolában mást mondanak, mint otthon. Tudtam, hogy amit otthon mondanak, az az igazság.

Eszmélkedésem óta foglalkoztatott, hogy valami többet szeretnék csinálni az életben, mint ami saját magamnak és a családomnak hasznos. Az „emberiség boldogításáról” viszont sohasem álmodoztam. Ez túl nagy és megfoghatatlan volt számomra. Ám a nemzet az igen, abban gyerekkoromtól otthonosan éreztem magam. Vasárnapként a Rózsák terei templomba sem a diákmisére, hanem a déli nagymisére jártam. Azért, mert ott a mise végén a *Himnusz*t énekeltük.

Amikor a nyolcvanas évek második felében megmozdult a magyar társadalom, úgy éreztem, hogy valamit nekem is tennem kell annak érdekében, hogy Magyarországon megváltozzanak a dolgok. Kerestem a kapcsolatot azokkal, akiktől úgy éreztem, hogy szintén ezt akarják. Lázasan figyeltem az eseményeket, részt vettem mindenféle rendezvényen, míg végül a saját utamra rátaláltam.

Ott voltam az 1988-as esztendő nagy demonstrációin, az erdélyi falurombolás és a dunai vízierőmű elleni tüntetéseken. Elmentem Nagy Imre jelképes sírjának avatására a párizsi Père-Lachaise temető negyvennégyes parcellájához. Az MDF fórumain a Jurta Színházban ugyanúgy részt vettem, mint a Szabad Kezdeményezések Hálózatának néhány rendezvényén. Zakóm hajtókáján a Duna Kör kék kitűzőjét viseltem, s a Demszky Gábor, Kőszeg Ferenc és Mécs Imre által létrehozott, illegális Független Jogvédő Szolgálat által küldött ügyeket ingyen intéztem. Egyetértettem a népi-nemzeti ellenzék vezérével, Csoóri Sándorral, hogy a nemzeti szocializmus rövid időszak után a *nemzetietlen szocializmus* évtizedei következtek, és osztottam a polgári radikális Tamás Gáspár Miklós kételyeit, vajon lehet-e a *bolsevik kutyából demokratikus szalonna*.

Annak, hogy miért az MDF-be léptem be, s miért nem a radikális ellenzékhez csatlakoztam, egyszerű a magyarázata. Az ellenzék két vonulata közül a Magyar Demokrata Fórum volt az, amely – minden más, hasonlóan fontos és tiszteletre méltó érték vállalása mellett – a nemzeti elkötelezettséget tette a legelső helyre. Engem pedig tulajdonképpen a nemzeti érzés sodort a politikába. Amikor '88 táján egyszerre csak megnyílt a lehetőség az értelmes cselekvésre, ezért adtam fel addigi

¹⁵⁶ Az interjút Dienes-Oehm Dávid készítette.

békés és sikeres életemet, s indultam el egy bizonytalan úton. A politika, s ezt ma is így gondolom: különleges foglalkozás. Célja nem a megélhetés biztosítása, de nem is valamiféle önmegvalósítás. Politizálni csak annak lenne szabad, aki ezzel a hazáját akarja szolgálni.

1988. szeptember 3-án léptem be a Magyar Demokrata Fórumba, de tovább kerestem a saját utamat. Kezdetől fogva furcsállottam, hogy ebből az egész forrongásból a jogászság kimaradni látszik. Holott a magyar progresszív mozgalmakban a jogászok mindig is meghatározó szerepet játszottak. A hatalmi rendszer átalakítása pedig nem kis részben jogi munka, amit aligha lehet rábízni a hatalom jogászaire. Nagyon tiszteltem az írókat, költőket, filozófusokat, szociológusokat, gondoltam, de egy hatalomtól független jogász szervezetre mindenképpen szükség lenne. Ezért kezdeményeztem a Független Jogász Fórum létrehozását, amely 1988. november 5-én 135 jogász aláírásával kibocsátott *Felhívással* megkezdte tevékenységét.

Hogy mit tekintek közéleti tevékenységem csúcspontjának? Nem a belügyminiszteri megbízatást, még csak azt sem, hogy az első szabadon választott parlament legnagyobb képviselőcsoportját vezethettem. Számomra a csúcspont a Független Jogász Fórum és az Ellenzéki Kerekasztal volt. Egy többpárti demokráciában, bármennyire is a nemzetet akarod a politikában szolgálni, ezt valamely párt képviselőjében, egyfajta részérdek szolgálatán keresztül teszed. Amikor a Független Jogász Fórum vezetőjeként kezdeményezhettem az Ellenzéki Kerekasztal létrehozását, vagy amikor három hónapon át vezettem az EKA üléseit, egy rövid ideig úgy érezhettem, hogy nem csupán egy Részt, hanem az Egészet képviselem.

Az Ellenzéki Kerekasztal kezdeményezése egyszerű történet. A Független Jogász Fórum egyike volt annak a 41 független szervezetnek, amely előkészítette 1989. március 15-ének közös független megünneplését. Ott voltam a Kisrabló étteremben az előkészítő megbeszéléseken, részt vettem az ellenzék 12 pontjának megfogalmazásában is. Március 15-én 100 ezres nagyságrendű tömeg hömpölygött végig emlékhelyről emlékhelyre, az összes ellenzéki szervezet részvételével. Felszabadultan vonultam a tömegben, egy voltam a tüntetők között. A legemlékezetesebb számomra a Magyar Televízió elfoglalása volt, ahol Csengey Dénes,¹⁵⁷ a Magyar Demokrata Fórum elnökségi tagja mondott beszédet, aki tehetséges, fiatal költő volt. A mai napig felejthetetlen kép, ahogy Dénes ott állt a televízió lépcsőjén, panyókára vetett farmerdzsekijében, és mutatóujját felemelve, kissé skandálva mondja a mikrofonba: "Szabad március 15-ét, március 16-át, március 17-ét, 18-át..." Amikor 20-a tájára

¹⁵⁷ Csengey Dénes (1953–1991) író, költő, MDF-alapító. Cseh Tamás *Mélyrepülés* című albumának szövegírója. Csengey Dénes: *Szegényen, szabadon, szeretetben: válogatás Csengey Dénes írásából*, [szerk. és vál.: E. Román Kata]. Válasz, Budapest, 2003.

ért, tapsorkánba fulladt a szöveg. Ott álltam és úgy éreztem, hogy a forradalmárköltő most jelentette be az ellenzék igényét a szabad Magyarország megeremtésére, a nép pedig a tapsviharral ezt elfogadta és megerősítette. Akkor már tudtuk, hogy a Nemzeti Múzeum előtt tartott hivatalos ünnepségen néhány ezer ember vett részt csupán. Nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenzék nagyobb támogatást élvez, mint a kizárólagos hatalom birtokosai, feltéve hogy az ellenzéki szervezetek képesek egymással összefogni. Meghallgattam még a beszédeket a Kossuth Lajos téren, utána hazamentem és megfogalmaztam a Független Jogász Fórum felhívását az Ellenzéki Kerekasztal létrehozására.

Március 18-án a Fórum választmánya elfogadta a *Felhívás* szövegét, amelyet elküldtünk a nyolc legfontosabb ellenzéki szervezetnek és meghívtuk őket március 22-ére az ELTE Jogi Karára. Minden meghívott szervezet elküldte képviselőjét, akik létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt. Ezzel nagyfokú politikai érettségről tettek tanúbizonyságot. Képesek voltak a közöttük lévő nem kis ellentéteket háttérbe szorítani, pártérdekeiket a közös célnak alárendelni. Az Ellenzéki Kerekasztal létrejöttével, az állampárttal szemben megjelent egy valódi politikai ellensúly, amely rákényszerítette a kizárólagos hatalom birtokosait arra, hogy az egyesült ellenzék egyenrangú tárgyalófélként elfogadva, velük közösen alakítsák ki a szabad választások törvényi feltételeit. Amint ez megtörtént, az Ellenzéki Kerekasztal, mint egy burok, levált az abban résztvevő ellenzéki szervezetekről, azok pedig ott álltak, készen a szabad választásokon történő megmérettetésre. Megjegyzem, hogy az Ellenzéki Kerekasztal igazi hungarikum, ilyen konstrukció sehol sem létezett. Kerekasztal-tárgyalások voltak másutt is, de hogy az ellenzéki szervezetek egyesítsék erejüket és így lépjenek fel az állampárttal szemben, az csak Magyarországon fordult elő.

Az Ellenzéki Kerekasztal üléseit három hónapon át vezettem. 1989. június 13-án a parlamentben a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások nyitó plenáris ülésén még én terjesztettem elő az Ellenzéki Kerekasztal szándéknyilatkozatát – velem szemben a pártállam legfőbb vezetői: Grósz Károly, Pozsgay Imre és Fejti György –, ezt követően bejelentettem, hogy a Független Jogász Fórum a továbbiakban megszűnteti koordináló tevékenységét. A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon a Független Jogász Fórum már nem vett részt, csupán a szakbizottságokban dolgoztunk hárman a Jogász Fórumból.

A szeptember 13-án megszületett rendszerváltó megállapodással elérhető közelségbe kerültek az országgyűlési választások, nyilvánvaló volt, hogy a politikában a főszerepet ettől kezdve a pártok fogják játszani. Én viszont távol tartottam magam a pártpolitikától, korai belépésem ellenére az MDF-ben semmiféle szerepet nem játszottam. Ezért meglepetésként ért, amikor Szabad György feleségemmel együtt

meghívott a lakására, s mindkettőnknek befutó helyet ajánlott az MDF listáján. Nem akarok képviselő lenni, válaszoltam kategorikusan, visszamegyek ügyvédnek, és a Független Jogász Fórumot csinálom tovább. Katitól meg távol áll a politika. Szinte szó szerint emlékszem Szabad érvelésére, amivel végül meggyőzött:

– Tudod, mi lesz a Jogász Fórummal? – kérdezte, és választ se várva folytatta. – Évente egyszer majd összejöttök a Gösserben, november 5-én a megalakulás évfordulóján. Úgyis akkor van a neved napja. Megisztok néhány sört, felidézitek a régi szép időket, aztán hazamentek. Nem hiszem, hogy ez téged kielégítene.

– A demokráciában szükség lesz hiteles civil szervezetekre is – szólok közbe.

– De hiteles politikusokra még inkább – jelentette ki ellentmondást nem tűrő hangon, s lélegzetvételnyi szünetet sem tartva folytatta. – Nézd, te részt vettél a demokrácia alapjainak megteremtésében. Nem hagyhatod félbe, amit elkezdted. A választások után nagyrészt a parlamentben dől el az ország jövője. S képzel el, megjelennek ott az utódpart képviselői, megannyi minden hájjal megkent gyakorlott politikus. Velük szemben az ellenzék, csupa tapasztalatlan amatőr. Mi azért néhányan, mégiscsak szereztünk valamiféle gyakorlatot a kerekasztal-tárgyalásokon. Nem akarok kertelni. Szerintem kutyakötelességed vállalni a képviselőséget.

Már meggyőzött, de azért megjegyeztem, csodálkozom, hogy Antall József mint az MDF elnöke a felkéréssel egyetértett. Nem volt ez logikátlan felvetés, mert a kerekasztal-tárgyalásokon, amikor az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalta a kommunistákkal, az úgynevezett Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon mi Antallal egy szakbizottságban ültünk. Öten képviseltük az Ellenzéki Kerekasztalt: Antall, Orbán, Tölgyessy, a kispap Boros Imre és én. Megjegyzem, Boros Imre nem azonos a Boros Imrével, aki később az Orbán-kormány minisztere lett. Ő egy igazi, régi, hithű kispap volt, nagyszerű ember, sajnos ő sincs köztünk már.¹⁵⁸ Én voltam az ötödik ebben a tárgyalóközlöttségben. Sajátos szituáció volt, hiszen a többiek mind pártvezetők voltak. Tulajdonképpen outsiderként ültem közöttük, de engem ismertek legjobban az újságírók és gyakran kérdezték a véleményemet a kerekasztal-tárgyalásokkal kapcsolatban. Az én nyilatkozataim nem mindig vágtak egybe Antall elképzelésével. Én radikálisabb voltam, habitusomból és életkoromból is ez következett. Gyuri bácsi viszont megerősítette, hogy ő Antall felkérését tolmácsolta.

Antall Józseffel csak jó néhány héttel ezután találkoztam, az MDF egyik kampánygyűlésén. Odamentem hozzá, mondván, még nem is volt alkalmam, hogy megköszönjem a bizalmat. Nekem van köszönnivalóm, hogy elvállaltad, felelte, majd hozzátette: „Közöttünk voltak nézeteltérések, de én mindig is tudtam, hogy alapjá-

¹⁵⁸ Ő 2014-ben elhunyt.

ban véve egyformán gondolkodunk.” Ennyi elég volt neki. Hogy alapjában véve egyformán gondolkodunk. S hogy ő mindig is tudta...

Kezdetben még azt hittem, hogy az Ellenzéki Kerekasztal mellett létrejött együttműködés – megváltozott formában – a választások után is folytatható lesz. A szocialisták, nem egészen tíz százalékkal, ha akarják se tudják megakadályozni a konszenzust. Minden megnyilatkozásunkban jelezni igyekeztünk, hogy az alapvető nemzeti ügyekben és a rendszerváltozás következetes véghezvitelében készen állunk az együttműködés folytatására hajdani ellenzéki kerekasztalos partnereinkkel. Az én frakcióvezetővé választásom is ezt az üzenetet hordozta.

De hiába tettünk gesztusokat az SZDSZ-nek és a Fidesznek, hiába fogadtuk el a későbbiekben módosító javaslatukat, ők az első pillanattól az MDF-et tekintették a legyőzendő ellenfélnek ugyanúgy, mint hajdan az állampártot. Bár korábban ők voltak a radikálisabb rendszerváltók és kommunistaellenességük is látványosabb volt, az igazságtételre és a személycserékre irányuló lépéseinket támadták a leghevesebben. Elsősorban azért, mert a koalíciós pártok és a Kormány között ezek megoldatlansága okozta a legtöbb problémát.

A nyilvánosság fórumain leggyakrabban szereplő értelmiségiek a politikai, ideológiai vitákban rendre az ellenzéki álláspontot támogatták. A televízió, a rádió és a sajtó munkatársainak többsége szintén az ellenzékkel szimpatizált. Ugyanúgy azok is, akik a spontán privatizáció során szerzett vagyonukat, vagy a korábbi rendszerből származó egyéb kiváltságaikat féltették a demokratikus kormányzattól. Az emberek meg valahol azt remélték, hogy a nyugati szabadsággal és demokráciával együtt jár majd a Nyugaton tapasztalt jólét is. Ennek elmaradásáért pedig a Kormányt és a Magyar Demokrata Fórumot hibáztatták. Az elmúlt rendszer kárvallottjai pedig igazságtételt reméltek a rendszerváltozástól. Nem csupán rehabilitációt és teljes kárpótlást, hanem a bűnösök felelősségre vonását és mindazok eltávolítását pozíciójukból, akik a régi rendszert szolgálták. A koalíciós pártok tagságának és szavazóinak kemény magja szintén igazságtételt akart, s erőt várt volna a Kormánytól, határozott fellépést az ellenzékkel és a sajtóval szemben.

A Kormány mindennek ellenére – a mögötte álló képviselőcsoportok támogatásával – a volt szocialista országok első demokratikusan megválasztott kormányai közül egyetlenként, kitöltötte teljes ciklusát, mindvégig megőrizte a társadalmi békét, miközben folytatta és befejezte a rendszerváltoztatást.

Ami engem illet, három és fél évig – Antall József haláláig – vezettem az MDF országgyűlési képviselőcsoportját. 165 ellenzékben szocializálódott, szabadon választott képviselőt vezetni, nem egy hálás feladat. Különösen azokban az időkben nem volt az. Egy jellegzetes példa, mindjárt az elején: Rabár Ferenc pénzügyminiszter egy megszorítócsomagot állított össze, a pénzügyi egyensúly helyreállítása

érdekében. Eljött a frakcióba, hogy ismertesse a tervezetet. A pénzügyminiszter előterjesztése után feltettem a kérdést, kinek van hozzászólása? Csurka István az ülés-terem hátsó részében állt és azonnal felemelte a kezét. Rosszat sejtettem. Körülnéztem, hátha más is jelentkezik, de nem. Így hát megadtam Csurkának a szót. Ha ezt a javaslatot elfogadjuk, mondta, semmivel sem vagyunk jobbak, mint a kommunisták. Erre kitört a taps. Megvártam, míg csend lesz, aztán így szóltam Csurkához:

– Nyilván tudod, Pista, hogy ez a mi kormányunk javaslata.

– Nem érdekel – vágta rá Csurka, s újra kitört a taps... Aztán persze voltak józan felszólalások is, és a frakció végül elfogadta a javaslatot. A későbbiekben is voltak éles helyzetek, többen távoztak is a frakcióból, de a képviselők becsületére legyen mondván, hogy végig sikerült megőrizni a Kormány mögött a parlamenti többséget.

Ettől függetlenül a képviselőcsoport vezetése merőben más feladat, mint egy minisztériumot vezetni. Kezdetben furcsa is volt, hogy amit miniszterként mondtam, azt rögtön végrehajtották. A frakcióban bizony ez nem így működött. Egyszerűen lényegesen egyszerűbb volt a Belügyminisztériumot elvezetni, mint az MDF képviselőcsoportját.

Mindent egybevetve, hálás vagyok a Sorsnak, hogy 1988 és 1994 között részese lehettem a magyar történelem egy kivételesen sikeres periódusának. Tudom, hogy a legtöbb ember, aki átélte és megszenvedte az átalakulással járó rengeteg nehézséget, nem így gondolja. De ez volt az az időszak, amikor létrejött a szabad, független, demokratikus, a nyugati világba integrálódó Magyarország. Az egypártrendszeret többpárti demokrácia, az önkényt jogállam, a felülről vezérelt gazdaságot magántulajdonon alapuló piacgazdaság váltotta fel, kimentek a megszálló szovjet csapatok, megszűnt a Varsói Szerződés, megszűnt a KGST. És az akkor történtek hozzájárultak a berlini fal lebontásához, a kettészakított Németország és egész Európa egyesítéséhez.

2016 márciusában üzenetet kaptam, hogy Hans Süßmuth professzor – Rita Süßmuth, a Bundestag hajdani elnökének férje – a jövő hónapban Budapestre jön, és az egyik este szeretne velem együtt vacsorázni. A bemutatkozásnál kiderült, hogy Süßmuth az 1989-ben létrehozott krefeldi Adalbert Alapítvány elnöke. A vacsora előtt átadott nekem egy levelet, amelyben az állt, hogy 2017-ben én leszek „az európai béke, szabadság és együttműködés előmozdításáért” kétévente adományozott Nemzetközi Adalbert-díj kitüntetettje. A díjat azoknak a politikusoknak és egyházi személyiségeknek ítélik oda, magyarázta a professzor, akik a legtöbbet tettek a kelet-közép-európai térség országainak demokratikus átalakulásáért és a Nyugat-Európához történő felzárkózásáért. Soha nem érdekeltek a díjak, kitüntetések. De ez az Adalbert, ez kivétel. Ugyanazt a díjat kapom meg, gondoltam, amelyet 1995-ben

posztumusz Antall Józsefnek is odaítéltek. Úgy éreztem, egy kicsit helyette is fogom átvenni ezt a díjat. Több mint két évtizeddel azután, hogy ő átvehette volna.

Miközben az előéltelt feltálaták, Süßmuth professzor elmesélte, hogy Kohl kancellár, amikor megkapta a díjat, kijelentette, hogy ezt többre becsüli, mint a már korábban átvett Károly-díjat, mint mondta, azért, mert itt jobb a társaság. Kohlnek igaza volt, jegyezte meg a professzor, mert előtte Tadeusz Mazowiecki lengyel és Antall József magyar miniszterelnök, továbbá a két nagyszerű bíboros, a szlovák Tomasek és az osztrák König, valamint a cseh köztársasági elnök, Václav Havel kapta meg a díjat.

Helmut Kohl a legnagyobb magyar kitüntetést, a Köztársasági Érdemérem Nagyeresztjét is megkapta, jegyeztem meg. Antall József fontosnak tartotta, hogy Bonnbán, személyesen adja át a kancellárnak a díjat, mondtam, pedig akkor már nagyon beteg volt, s elmeséltem a történetet, amelyet Antall kíséretének egyik tagjától hallottam: A közösen tartott sajtótájékoztató alatt Kohl észrevette, hogy Antall alig áll a lábán, ezért kicsit oldalra lépett a pulpitustól, hogy a magyar miniszterelnök bele tudjon kapaszkodni. Süßmuth erre megjegyezte, hogy Kohl rendkívül nagyra becsülte a magyar miniszterelnököt. Elmesélte, hogy Pozsonyban a lengyel Bartoszewski kitüntetésén Kohl volt a laudátor, és amikor megtudta, hogy Antall József özvegye is ott van az eseményen, ragaszkodott hozzá, hogy meghívja vacsorára.

A díjátadás külön történet. 2017. december 8-án Berlinben a Bellevue Palotában Frank-Walter Steinmeier szövetségi elnök díjátadás előtti beszédében méltatta a Visegrádi Négyek és mindenekelőtt Magyarország kiemelkedő szerepét Európa egységének helyreállításában. Jóleső érzés töltött el, amikor a Független Jogász Fórumot a történelmi eseménysor elindítójaként nevezte meg. Elégtétel ez a hat másik alapítónak, gondoltam, akiknek a nevét valószínűleg nem fogja megőrizni az utókor. A rám vonatkozó jelzőket kissé túlzottnak éreztem. Aztán a szövetségi elnök megjegyezte: azt sem akarja eltitkolni, hogy jelenleg bizonyos dolgok, amelyeket Magyarország felől hallanak, „felkavarják” őket. Ez lehet, gondoltam, de bennünket és visegrádi szövetségeseinket mégsem lehet kihagyni Európa jövőjének meghatározásából.

Beszédemmel is ezt akartam alátámasztani. Valami olyasmit mondtam, hogy mi, magyarok – sorstársainkkal, a lengyelekkel, csehekkel és szlovákokkal együtt – a szovjet–orosz megszállás miatt nem lehettünk ott az Európai Unió bölcsőjénél. De Magyarország ezer esztendeje, államalapító Szent István királyunk óta Európához tartozik, és hitem szerint Európához fog tartozni az idők végezetéig, jelentettem ki, és azt is hozzátettem, hogy a magyar nép a százötven évig tartó oszmán–török uralom és a megszálló szovjet–orosz hadsereg által ránk kényszerített kommunista rendszer alatt is lélekben európainak érezte magát. Fogadtam a gratulációkat és közben arra gondoltam, valószínűleg ez volt az utolsó közszereplésem.

Sok mindennel nem értek egyet, ami Magyarországon és ami Európában történik. De gyerekeimmel és nemrég született unokámmal együtt szabad országban élek, amely tagja a NATO-nak és az Európai Uniónak. És bármilyen súlyos viszályok vannak az unión belül, Európában a balkáni háború befejezése óta, közel két évtizede béke van. És ebben azért a '89–90-es magyar rendszerváltásnak, a szabadon választott parlamentnek és a neki felelős kormánynak is fontos szerepe volt. Annak a kormánynak, amely Antall József megfogalmazása szerint: „Tudta, hogy mit kellene tenni, és tette azt, amit lehet.” És ez nem is volt olyan kevés...

13. INTERJÚ KUPA MIHÁLLYAL¹⁵⁹

A családom mélyen polgári keresztény elköteleződésű volt. Anyám pénzügyi tudása, környezetem széles körű műveltsége, társadalmi elköteleződése nagy hatással volt rám. Édesapám volt a Numizmatikai Társaság főttkára.

Apám állam és jogtudományi doktor, anyu a legjobb számviteli szakember, ha probléma van, jön Kupa Erzsi, felhívja a római pápát és megoldja. Apu nagyon művelt volt, anyu kultúrabarát volt, húgomnak az irodalom minden, mindent elolvastunk, amit lehetett. Apu a történelmet piszkosul tudta, numizmatikus volt, megírta a pénz történetét.¹⁶⁰ Latinul, görögül tudott, 1953-ban kirúgták a Magyar Nemzeti Bankból, ő ott osztályvezető volt, utána csak segédmunkás lehetett. Érdekes emberek voltak a szüleim, zokszó nem volt, hogy én 10 hónapig börtönben voltam. Apunak lenyűgöző könyvtára volt, aztán később az öcsémnek. Cronintól kezdve mindent olvastam, Vicki Baumot, Máraitól az *Egy polgár vallomásait* levettem a polcra. Minden vasárnap a városmajori templomba jártunk, fél egyre, a rövid misére. Jó haverok voltunk a Mészöly fiúkkal, együtt fociztunk. Kálmán mondta, jó focista voltam, én erre azt mondtam, hogy azért kellettem, meglegyen a csapat.

Én aktívan sportoltam, atletizáltam, kosárlabdáztam, megtanultam a közösségi együttműködést.

A Petőfi Gimnáziumban csináltunk egy diákszervezkedést: röpcédulákat írtunk, összeültünk, hogyan döntjük meg a rendszert, ezért ma semmit nem kapnánk, legföljebb a fal rongálásáért. Csináltak belőle egy felfűjt pert, majdnem az Antallt is belekeverték, mert toldysták is részt vettek benne. Mi is tüntettünk amíg a Paulinyi Jenő volt az igazgatónk, akit aztán hamarosan kirúgtak. Utána jött Kerék Gábor, volt ÁVH-s, aki az igazgató lett. Két élményem van vele kapcsolatban, az egyik, hogy letartóztattak 1958 júliusában, 1959. április 13-án szabadultam ideiglenesen, 10 hónapra ítélték. Ebből 3 hónap magánzárka volt a Tolnay Lajos utcában, nem volt leányálmom, se WC, se fésű, se semmi. Imádkoztam. Jött a nevelőtiszt, ordította, hogy a mocskos igazgatójuk megtévesztette magukat. Sok évvel később a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpontban, akkori munkahelyemen megjelent Kerék Gábor alázatosan, és nem emlékezett rám.

Kizártak az ország összes középiskolájából. 10 évet dolgoztam a Chinoiban. Részlegvezető lettem, leérettségiztem. Volt ott mindenki, apáca, rendőr, Bernolák Nándor, Fedor Vilmos atya. Ő isteni likört csinált és hajnali fél 5-kor misézett, mert el volt tiltva. Józsi bácsi, aki Újpest legjobb kalapos volt. Mindig be akartak

¹⁵⁹ Készítette: Tóth Eszter Zsófia. 2017. 12. 14.

¹⁶⁰ Id. Kupa Mihály (1906–1996) *Kétszáz éves a hazai papírpénz*. Budapest, 1960.

iskolázni a szaktechnikumba, végezzem el a vegyészetet. A dolgozók esti levelező gimnáziumában végeztem, a Jurányi utcában, Antall ott tanított történelmet, nekem is. Nagyon élvezetes volt, fiatal, klassz, jókedvű.

Eredetileg mérnök akartam lenni. Azért lettem közgazdász, mert rájöttem, hogy a politikán változtatni, befolyásolni a gazdaságon keresztül lehet a szocializmusban. 1969-ben végeztem, 1968-ban kezdődött az új mechanizmus. Szerencsémre a KSH-ba kerültem, annak akkor Huszár István volt, nagyon rendes, református gimnáziumban végzett ember az igazgatója. Az ügynevezett népgazdasági mérlegek osztályára kerültem, ahol egyből rám bízta az államháztartást 1970-ben. Fantasztikus urak dolgoztak ott, egy csomó jogász, közgazdász.

A rendszerváltoztatás tulajdonképpen 20 évig tartó szaggatott folyamat volt és már 1968-ban elkezdődött. Szerencsémre a Központi Statisztikai Hivatalban dolgoztam a 70-es évek közepéig részt vettem a népgazdasági mérlegek – mai nevén a Nemzeti Számlák (SNA) – kidolgozásában, az enyém volt az államháztartás (titkos állami költségvetés, kevésbé publikus elkülönített alapok és a társadalombiztosítás). Első kötetem 1973-ban jelent meg, ebből később sorozat lett. Ezek alapján írtam meg doktori értekezésemet, és 1980-ban megjelent a könyvem *Költségvetés, Jövedelemelosztás, Gazdasági folyamatok*, amely tartalmazta a költségvetési valós hiányt százalékos arányszám formájában. Nem változtattunk akkor meg a rendszert, de tágítottuk.

Majd a Pénzügykutató Intézetbe kerültem, az 1980-as évektől Antal Lászlóval – aki korosztályom legtehetségesebb tagja volt – az adózás átalakításával foglalkoztunk, nyugati modellek alapján. Remek könyvtárunk volt, nyugati szakirodalommal. Akkora már kialakultak a jövedelemkülönbségek, voltak az ügynevezett magas jövedelműek. Sikeresek voltak a téesz melléküzemágak. Közben folytak a Hetényi István pénzügyminiszter által kitalált „reformok”, munkacsoportok alakultak, az antitröszt, az átfogó adóreform előkészítése, a „tulajdonreform” (mi az állami tulajdon?) Mindez a munka – az addigra már leváltott Hetényi István nélkül – beletorkollott a társasági törvény, átalakulási törvény stb., a kétszintű bankrendszer és az adórendszer folytatólagos reformjába. 1988-ban bevezettük a személyi jövedelemadót, az általános forgalmi adót, 1989-ben a társasági nyereségadót, 1990-ben a helyi adókat. A törvényt én jegyeztem. 25 gazdasági törvényt csináltunk meg egy évben, aztán kicsit fellélegeztünk. Tehát én politikailag nem vettem részt a rendszerváltoztatásban, de a gazdaságpolitikával hozzájárultam.

Nagyon megszerettem akkoriban a tévét, sokat szerepeltem. Juszt Lacinak rengeteget köszönhetek. Volt egy év, mikor igazoló jelentést kellett írnom. Nem volt saját gépkocsim. A Pénzügyminisztériumnak (PM) taxirendszere volt. 50 helyen voltam vidéken előadni. Mennyire más volt a hangulat a rendszerváltozás után is egy ideig.

Debrecenbe kellett egyszer lemennem. A pártközpont szólt, hogy írjak egy anyagot. Letelefonáltam, hogy nem tudok lemenni, mondták, hogy megvárunk. Mondtam, ne hülyéskedjeteK, mire én leérek az még hosszú idő. Nagyon tudtam vezetni akkor. És megvártak, egy egész tömeg. Nagy élmény volt. Érdekelte az embereket a politika, a gazdaság.

Kedvezőtlen élményem volt, hogy Békesi László, az utolsó szocialista pénzügyminiszter elküldött a kerekasztal-tárgyalásokra, ahol azokkal kellett (volna) vitatkoznom, akik az adóreformoktól a szocialista értékeket védtek. Majd felmentést kaptam a részvétel alól. Kitűnő kapcsolatom volt Kónya Imrével. Adózási főosztályvezetőként az átmeneti időszakban elláttam a szükséges pénzügyi adatokkal. Részt vettem a „HÍD” Bizottság munkájában, amit Kádár Béla vezetett, tagjai voltak – többek között – Bod Péter Ákos, Vissy Ferenc, Nagy Zoltán. Kétszer részt vettem az Orvostörténeti Múzeumban Antall József által összehívott közgazdász-találkozón. Antall jót mulatott, hogy a közgazdászok nem tudtak megegyezni. Antall nem mikro közgazdaságtannal foglalkozott, de a nagy folyamatokkal tisztában volt, lent voltunk Nagykanizsán és fejből elmondta a programot, szakszerűen.

Antall József a Pénzügyminisztériumba kért fel közigazgatási államtitkárnak. Nem vállaltam el a Pénzügyminisztérium és az Országos Tervhivatal összevonása miatt. Másrészt sejtettem, hogy előbb-utóbb miniszter leszek. Rabár Ferencsel – aki kitűnő liberális gazdaságpolitikus volt – megállapodtam abban, hogy tanácsadóként dolgozom a PM-ben. Első nagy élményem az volt, hogy az USA Dodd szenátora Budapestre jött és én kísértem fel Rabár Ferenchez sajtófőnökével együtt, aki Veress Bulcsú nevű osztálytársam volt, együtt ültünk a börtönben és utána neki sikerült disszidálnia.

Rabár 1990 novemberében elkeseredetten közölte, hogy lemond, mert rossz struktúrájú a gazdaságirányítás. Pedig sikeres volt! Beszélgettünk, megkérdezte, hogy akarok-e miniszter lenni? Elvállaltam. Pár nap múlva felhívott Antall József, igennel válaszoltam. 1990. december 14-én reggel 9-kor bementem a Miniszterelnökségre, ahol Antall József közölte, hogy megszüntette a Matolcsy vezette politikai államtitkárságot, mivel Matolcsy Londonba ment, én leszek a Gazdasági Kabinet elnöke. És még egy jó hír volt. Botos Katalin tárca nélküli miniszter lett, tüneményes asszony. Legbüszkébb arra vagyok, hogy 1993-ban pénzügyminiszterként az IMF és WB soros elnöke voltam. Ilyen 100 évenként egyszer fordul elő.

Az első utam Japánba vezetett. Meg kellett mindenütt esküdnöm, hogy rendben fizetni fogunk. Suzuki nagyon szomorú ember volt, az „atombombás generáció”-hoz tartozott. A japán cégek mind családi cégek voltak, elmesélte, hogy fiatal korában mennyit dolgozott, takarékoskodott. Azt mondta, a mai fiatalok nem takarékoskodnak. Kivitte a magyar srácokat, betanította őket, mindegyik Suzuki motorral jött

vissza. Többször meghívtuk, a gyáratásra is. Hasimoto pénzügyminiszterrel is találkoztam, ő később miniszterelnök lett. Nyitott irodája volt, egy sarokban ült a miniszter és mások is még a szobában. Felajánlottak 100 millió dollárt, ezt akkor kaptuk meg, amikor Antallal voltunk kint. Beutaztam Franciaországot, Olaszországot. Mindenütt támogatták Magyarországot. Németországban szereztem egy remek barátot, Helmut Beckert, aki azóta elköltözött Dél-Afrikába. Ő vitt el az Opel főnökéhez. Ők építettek aztán Szentgotthárdon a gyárat.

Antallt kifejezetten szerettem, nagyon sokat tudott közigazgatásról, történelemről, nagyon jó szarkasztikus humora volt, nem bántó, hanem cseles. Antall szerint vagány voltam, de én azért úriemberként viselkedtem. Két kitűnő munkatársam volt, Király Péter és Teleki Pál. Ő Teleki Pál miniszterelnök unokája volt. Teleki a szívem csücske, mert 1941. április 3-án születtem és anyám szerint ugyanabban az órában, amikor Teleki miniszterelnök aznap öngyilkos lett.

A jegybanktörvény elfogadásáért Szabó Iván harcolt, ő volt a Gazdasági Bizottság elnöke. Megcsináltuk 1992-ben az Államháztartási törvényt. Előfordult olyan, hogy az első költségvetési törvényt, az 1991-est négy napon át szavaztuk.

Magyarországot sikerült nemzetközileg felplankolni, elismert ország lett. A rendszerváltás után folyamatosan nőtt a működő tőke beáramlása Magyarországon. 200 ezer effektív munkanélküli és álláskereső volt, 100 ezer segélyezett. 1991 húsvétját Moszkvában töltöttem, nem az ortodoxot, hanem a keresztényt. Megállapodtam Grisin admirálissal, ő volt a szovjet csapatkivonás parancsnoka, meg a pénzügyminiszterrel a csapatkivonás részleteiről. Kértek 10 millió dollárt. Mondtam oké, de csak akkor adunk, ha Magyarországon költik el. Mit akartak venni? Élelmiszert, építőanyagot és hifit. Hazajöttem, megmutattam Antallnak, ezt ő akkor nem fogadta el. Aztán később itt volt Jelcin és ugyanazokkal a feltételekkel megállapodtak.

Szabadságszeretetem vezetett a demokrácia, a társadalmi igazságosság és a jólét gazdasági megalapozása iránti elköteleződéshez. Ezért vettem részt az 1956-os forradalom utáni diákszervezkedésben és ültem börtönben 1958–59-ben 10 hónapot. Később ezért gondoltam, hogy Magyarország gazdasági, pénzügyi helyzetének javításáért pénzügyminiszterként sokat tehetek, és vállaltam a felelősséget.

14. INTERJÚ LATORCAI JÁNOSSAL

1. Hogyan kapcsolódott be a rendszerváltoztatás folyamatába?

Bár vitathatatlanul fenntartásaim voltak a rendszer megváltoztathatóságát illetően, mégis az 1980-as évek közepétől érződő szellemi felpettedés, valamint a társadalmi és politikai átalakulást célzó viták, megbeszélések hatására, melyeken mint a Budapesti Műszaki Egyetem oktatója, egyfajta osztályfőnökként is részt vettem, bekapcsolódtam a rendszerváltoztatás folyamatába. Negyed- és ötödéves gépészmérnök-hallgatóimat tanítva és velük beszélgetéseket folytatva érlelődött meg bennem az a gondolat, hogy be kell, kapcsolódjak a társadalmi változásokat sürgető folyamatba.

A Gépészmérnöki Kar kollégiumában lezajlott társadalmi-önismereti beszélgetések, többek között Bihari Mihály, Németh Gábor lelkész úr (Németh Zsolt képviselőtársam édesapja), valamint Deutsch Tamás előadásai jó néhány hallgatómat és engem is arra ösztökéltek, hogy kisebb-nagyobb szerepet vállaljunk a politikai mozgalmakban.

A közvetlen politikai szerepvállalás azonban ekkor még fel sem merült bennem. Az egyetemi főállásomat ugyan 89-ben elhagytam, de továbbra is oktattam és a szakmában helyezkedtem el, a FÉG Gázkészülék Szerelő és Szolgáltató Leányvállalatának főmérnöke, majd az egész vállalat gyártásfejlesztési főmérnöke lettem, ahol nemegyszer 12-16 órás megfeszített munkával tudtunk csak talpon maradni az egyre jobban összeomló szocialista piac fizetéseképtelensége miatt. A válság egyre kiterjedtebbé vált, egyre jobban ránehezt mindannyiunkra.

A rendszerváltás jegyében, 90-ben, az első Antall-kormány ipari minisztere Bod Péter Ákos nevezett ki a FÉG vezérigazgatójának. Innentől kezdve szorosabb kapcsolatba kerültem vele és a politikai változások kimunkálóival és természetesen a szakmapolitikai vonatkozásokkal is. Az ágazatot és tágabban vetten az ipart érintő kérdésekben egyre többször kérték ki a véleményemet, majd egy év múlva szeptemberben azt a javaslatot kaptam Bod Péter Ákostól, hogy a minisztériumban szervezzük meg közösen azt a főosztályt, amelyik a szovjet és a KGST-piac összeomlását követően a volt szocialista iparvállalatok rehabilitációját fogja koordinálni.

Az élet úgy hozta, hogy közben a minisztérium vezetésében is változás következett be, Szabó Iván lett az ipari és kereskedelmi miniszter, aki világosan látta, nem elég csak a válság kezelésével foglalkozni, hanem az iparfejlesztés új koncepcióit is ki kell munkálni, különös tekintettel a fejlesztés- és az energiapolitikára. Ennek a koncepciónak a kidolgozására kértek fel és ezzel egyidejűleg az Iparpolitikai Főosztály élére kerültem.

2. Konkrétan hogyan történt a felkérés a miniszteri posztra?

A vezetéssel és a szakmai felügyeletem mellett kidolgozott iparpolitikai koncepciót egy olyan időszakban kellett sikeresen végrehajtani, amikor komoly politikai viták folytak arról, hogy melyek azok a gazdasági ágazatok, amelyek a jövő szempontjából fontosak lehetnek. Mi az, ami Magyarország szempontjából érdekes lehet, vagy felzárkózást jelentő lehet a jövő szempontjából. Akkor már láttuk, hogy a gépjárműipar, a nagy értékű gépészeti berendezések gyártása, az elektronika, a híradástechnika, a kommunikációs technika, a gyógyszeripar, a vegyipar az, ami valóban a jövőt jelenti, de azt is látnunk kellett, hogy az összeomlott élelmiszeripar és feldolgozóipar újjáélesztése, rehabilitációja sem késhet egy perccel sem.

Sajnos a 80-as évek végén és a 90-es évek legelején lezajlott spontán, valamint elsősorban az élelmiszeripart érintő szerencsétlen privatizáció következményeiből is tanulni kellett, ügyelni arra, hogy az e területen elkövetett hibák az ipar újjáépítése során ne következhesse be.

Ebben az időszakban a már sikeresen megoldott ipari válságkezelés és az iparpolitikai koncepció következetes érvényesítése átsegítette hazánkat az egyik legnehezebb időszakon, hiszen 1993–94 fordulóján már megindult az ipari fejlődés Magyarországon.

Ez a növekedés ugyan még nagyon kicsi volt, sokszor magam sem láttam világosan, hogy hol, miben és mikor indult el, de mindannyian hittük, hogy a rengeteg munka és óriási erőfeszítés hatására valóban növekedésbe kezdett az ipari termelés, és nem csak stagnálásról, a stagnálás pozitívabb megítéléséről van szó. Ez már egy új helyzet volt. Ekkor következett be, hogy Antall József miniszterelnök úr Szabó Iván javaslatára felkért ipari miniszternek.

Talán sokakat meglepett, hogy bár rendkívüli megtiszteltetésként ért Szabó Iván miniszter úr javaslata, de feltételeim voltak a tisztség elfogadásával kapcsolatban. Miniszterelnök úrral folytatott személyes beszélgetésünk során is jeleztem, hogy csak az esetben tudom elfogadni a miniszteri tisztséget, ha meg tudom győzni az elkövetkező időszak általam követendő stratégiáját illetően Miniszterelnök urat, a Kormány Gazdasági Kabinetjét, az Ipari és Kereskedelmi Kamara vezetését, valamint az Országgyűlés Gazdasági Bizottságát.

Programom és személyem a meghallgatások során egyértelmű támogatást kapott, mely már elég felhatalmazás volt arra, hogy munkához lássak.

3. Ki volt miniszterként a politikusi példaképe?

Konkrét személyt nem szeretnék megnevezni, sokkal inkább egyfajta szellemi és értékközösséget tudnék kiemelni, amibe a rendszerváltást követően kerültem.

Világnézetem családi háttérem és neveltetésem folytán már viszonylag korán kikristályosodott. A család nemzeti és keresztény elkötelezettsége, valamint a totalitárius rendszerek elutasítása egyértelműen a kereszténydemokrata gondolatiság felé orientáltak, de hogy az pontosan mit is jelent csak jóval később tudtam megérteni, hiszen születésem után alig néhány évvel a hazai kereszténydemokráciát, annak bátyáját a Barankovics István vezette Demokrata Pártot erőszakkal felszámolta a kommunista diktatúra, annak legjobbjai elveikért az életükkel fizettek, vagy emigrációba kényszerültek.

Néhányan az akkori fiatalabb generáció tagjai közül a rendszerváltás hajnalán visszatértek Magyarországra, korukat meghazudtoló erővel és tisztánlátással kezdtek hozzá a hazai kereszténydemokrácia újjáépítéséhez. Kovács K. Zoltán vagy éppen Varga Laci bátyám mutatták meg nekem is, hogy mi is a gyakorlati kereszténydemokrata politika lényege, célja, s milyen elvek vezérlik azt. Nagyon leegyszerűsítve, de mégis a lényegét egy mondatba összesűrítve azt mondhatom, hogy az egyházak társadalmi tanításának megvalósítása állt és áll annak középpontjában.

Varga Laci bátyánk, az egyházak társadalmi tanításából levezette a közélet tízparancsolatát, amihez azóta is igyekszem tartani magam és példaként ajánlom az utánam következő nemzeti, keresztény gondolkodású, a közélet iránt érdeklődő fiatalok számára is.

4. Miniszteri időszakából mire a legbüszkébb és mi az, amiben ma másként döntene?
Összességében legnagyobb sikeremnek azt tartom, hogy a vezetéssel korábban kidolgozott iparpolitikai koncepció legfontosabb elemeit miniszterként sikerült a gyakorlatban is megvalósítani, ezáltal megállítani a hazai ipar évek óta tartó hanyatlását és azt növekedési pályára állítani.

E téren két további lényeges elgondolást kell, kiemeljek az iparpolitikai koncepcióról korábban elmondottak mellett.

Miniszterként komoly erőfeszítéseket tettem annak érdekében, hogy a kelet-közép-európai rendszerváltások következtében elvesztett piacaikat vissza tudják szerezni a már reorganizált magyar vállalatok. Hazai tapasztalataim már jelezték, első külföldi útjaim (melyek Lengyelországba, Németországba, Ausztriába, Szlovákiába és Oroszországba vezettek) pedig egyértelműen megerősítették, hogy a keleti blokk országaiba betelepülő nyugati nagyvállalatok villámgyorsan kihasználták a KGST szétesésével létrejött piaci rést, mi meg a túlzott nyugati orientáció jegyében az addigi hidakat feladva kezdtük elfelejteni, hogy ez is egy potenciális kapcsolat. Azt hiszem e téren sikerült eredményeket elérni azzal, hogy képesek voltunk az újra magára találó ipar vezetőit itthon és az adott országokban rendezett gazdasági vezetői találkozókon keresztül visszatéríteni egykori piacaikra.

Rendszerváltó gazdaságunk nyugati orientációja is kulcsfontosságú volt, de 1993-ra már világossá vált, hogy a nyugati vállalatok többsége elsősorban piacként tekintett Magyarországra és nem befektetési célországként. Akadtak szerencsére olyanok is, köztük több magyar származású gazdasági szakember és üzletember, akik ennél többet láttak hazánkban és saját rövid távú profitmaximalizáló érdeküket felülírva hoztak meg döntéseket. Közülük mindenképpen ki kell, emeljem a Mórról elszármazott prof. dr. Wendel Schindele urat, aki egészen 2015-ben bekövetkezett haláláig a magyar ipar és gazdaság egyik legnagyobb támogatója volt. Csak hogy a legfontosabbat emeljem ki, miniszterségem idején kulcsszerepe volt abban, hogy az Opel és az Audi, a Suzukit követően gyárat alapítson hazánkban. Azt hiszem ennek nemzetgazdasági jelentősége ma is elvitathatatlan.

A német kapcsolat más területen is gyümölcsözőnek bizonyult. A Kajo Schommer szász gazdasági és munkaügyi miniszterrel, valamint Günter Rexrodt szövetségi gazdasági miniszterekkel kialakított kiváló együttműködés eredményeként a Magyarország és Németország közötti kereskedelem 1993-ban 15 százalékkal bővült.

Ez a néhány eredmény, amit az imént kiemeltém döntő jelentőségű volt a magyar gazdaság talpra állítása szempontjából. Családi és iskolai neveltetésem azonban mindig is arra készítettek, hogy a tanulás, a munka és a hivatás területén ne elégedjek meg a már elért eredményekkel, hanem folyamatosan azok jobbítására törekedjek.

Ezzel a szemlélettel már miniszterségem idején is láttam, hogy hol lehetne még a továbbiakban is tökéletesíteni, javítani, de a kor gazdasági és politikai feltételrendszere akkor ezt még nem, vagy csak korlátozottan tette lehetővé.

Ma, több mint két évtized távlatából visszatekintve talán még nehezebb az utókor számára – pont az előbb említett okok miatt – helyálló értékelést adni.

Ha mégis valamit ki kell, emeljek, az a privatizáció. Tágabb megközelítésben a szocialista gazdaság állami tulajdonrendszerének lebontása ugyan szükségszerű volt, ugyanakkor nem volt mindegy, hogy ez milyen formában valósul meg. Az általam vezetett minisztériumban kidolgoztunk egy koncepciót, mely garanciát jelentett volna arra nézve, hogy a magánkézbe kerülő, de az állami működés szempontjából kulcsfontosságú, stratégiai jelentőségű vállalatokat megszerző cégek ne csak piacot vegyenek maguknak. A cél az lett volna, hogy ezek a külföldi vállalatok csak kisebbségi tulajdont szerezhessenek, ugyanakkor mind anyagilag mind szellemileg fektessenek be a jövőbe. Koncepciónk szerint a 20 százalék tőke kivásárlás és a 20 százalékos tőkeemelés a tulajdon egyharmadát biztosította volna a külföldi befektetőknek. A kisebbségi tulajdonos számára biztosított managementjogok fejlesztően hatottak volna a szocialista vállalati kultúrára, míg a kötelezően előírt 20 százalékos tőkeemelés elegendő lehetett volna a szolgáltatások biztonságának és minőségének növeléséhez. Ezt azonban sajnos nem sikerült keresztülvinni, a Horn-kormány által

végrehajtott privatizáció káros következményeit pedig mindannyian megtapasztalhattuk a későbbiekben.

Utólag már látom, hogy valamilyen módon fel kellett volna készülnünk arra, hogy garantáljuk a közműszolgáltatások állami tulajdonban maradását és ezzel elejét vegyük a későbbi Horn-kormány – 93–94 között még nem sejthető – eltúlzott és indokolatlan, főként az energetikai ipart érintő privatizációjának. Ezzel rendkívül megkönnyíthettük volna a lakosság terheit a válságidőszakokban, mint ahogy ezt sikerült is a jelenlegi kormány reprivatizációs és rezsicsökkentő döntéseivel 2010 után.

5. Gyermek és ifjúkorából mely tényezőknek lehetett szerepe abban, hogy miniszter lett?

Sokszor és sokaknak mondtam már, hogy a sikeres politikai pálya nélkülözhetetlen feltétele a kiegyensúlyozott háttér, a család melegsége és megértése. Talán ezt azért is tartom annyira fontosnak, mert gyermekként ez a kiegyensúlyozottság számomra teljességgel nem adatott meg.

A háború idején születtem, édesapám pedig a frontszolgálat alatt hadifogságba esett. Közel hét éves voltam, amikor 1951 márciusában újra láthattam.

Ez alatt az idő alatt Békés megyében – Endrődön, anyai nagyapámék házában éltünk, ahol minden nap nagyon korán kezdődött, ahogy ott mondták: „korán kelt a Nap!” Már kora gyerekkoromtól kivettem a részemet a család fenntartásából és részt vettem a munkában. Megértettem, hogy csak munkával, erős elkötelezettséggel, odaadással lehet eredményeket elérni.

Mondhatom, hogy otthon nagyon kemény nevelést kaptam. A szovjet hadifogságot, majd az azt követő három és fél év internálást valamint az 1962-ig tartó rendőri felügyeletet elszenvedő Édesapám minden fájdalom és átélt megaláztatás ellenére a kemény munka fontossága mellett azt is megtanította nekem, hogy gyűlölettel élni, családot, országot és nemzetet építeni nem lehet.

Az apai iránymutatások igazságát sajnos nagyon korán meg kellett tanuljam. Az általános iskola nyolc osztályát végig kitűnő eredménnyel végeztem, azt reméltem, hogy tanulmányi eredményem alapján a továbbtanulás lehetősége adott lesz számomra. A döbbenet akkor következett be, amikor általános iskolai tanulmányaim végéhez közeledve az iskola igazgatója magához hívatott és azt kérdezte: „Ismered a Bibliát? – Krisztus mondta, »Arcod verejtékével eszed a kenyeret«. Hát jegyezd meg ezt jól!” Megjegyezni megjegyeztem, de akkor még nem értettem, hogy milyen üzenet is volt ez számomra. Sajnos hamarosan megérthettem, mert hitem és származásom miatt nem javasoltak továbbtanulásra.

A családom ebbe nem tudott beletörődni. Főleg Édesanyám minden követ megmozgatott a cél érdekében a megszégyenítő bánásmódtól sem visszariadva, hivatalból

hivatalba, minisztériumból minisztériumba járva végül is kicsikarta a számomra kedvező és életemet meghatározó döntést. Az utolsó pillanatban, augusztus 31-én délután a Mezőtúri volt Református Fiúgimnázium Igazgatója saját felelősségére fölvelt a gimnáziumba. Az itt töltött négy év volt mai életemnek is fundamentuma, mert itt olyan jellemformáló pedagógusok tanítottak és neveltek minket, akik felkészítettek az élet göröngyös útjának végigjárására.

Talán e két tényező, nevezetesen a kemény és elkötelezett munka, valamint a gyűlölet helyett a szeretet és a megbocsátás választása az, ami megadta számomra a továbbtanulás lehetőségét, miként a későbbiekben is mindig átsegített életem legnehezebb helyzetein és végül lehetővé tette, hogy a rendszerváltás idején bekapcsolódjak az ország újjáépítésébe.

15. INTERJÚ SCHAMSCHULA GYÖRGGYEL

Othhonról keresztény nemzeti elkötelezettséget hoztam. Apai részről sok generáción át monarchista katonatisztek voltak az elődeim. Ők a császárt szolgálták. Magyarországra házasság révén kerültek, itt elmagyarosodtak. 1945-ig a család majdnem minden férfi tagja katonatisztként szolgált. Azt hiszem, ez bizonyos tartást adott az embernek. Anyai részről régi kismemesi családból, a Korniss családból származom. Őket Mátyás király idején említették először, de soha sem lettek gazdagok, az úgynevezett megyei adminisztrációban dolgoztak. Négy Korniss szerepel az 1848–49-es szabadságharcról szóló irodalomban és szakirodalomban, ők honvéd századosok voltak. Én a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban végeztem. Ez is adott egy bizonyos világnézetet, ami a mai napig nagy hatással van az életemre és a cselekedeteimre.

1988-ban egy kisszövetkezetet vezettem, és újságban olvastam, hogy egy bizonyos Lezsák Sándor Lakitelken összejövetelt tartott, és tagokat toboroz a Magyar Demokrata Fórumba. Aki tag akar lenni, az írjon egypár sort, töltsön ki egy kérdőívet, küldjön bélyegpénzt, és akkor beléphet. Mélyen demokratikus gondolkodású ember voltam, ezért elrendeltem, hogy az egész kisszövetkezetünk belép az MDF-be úgy, hogy közösen kifizetjük a pénzt a kasszából. Aki nem akar munkanélküli lenni, az belép. Úgy éreztem, hogy ennyit meg kell tenni, mert ezt a rendszert valóban nem lehet elviselni, és ha lehet, akkor építsünk valami mást. Aztán egyik nap megjelent nálam egy úriember – Sándorfi György¹⁶¹ nevezetű szimpatikus idősebb úr – és elmondta, hogy ő az V. kerületi MDF-nek a vezetője, és mivel tudja, hogy én az V. kerületben lakom, és bejelentkeztem az MDF-be, szeretne velem arról beszélni, hogy miben tudnánk együttműködni. Sándorfinak megtetszett, hogy a kisszövetkezetnek volt egy másológépe és egy stencilgépe, és azt mondta, hogy ezeket azonnal ki kéne használni, mert különböző iratokat tudnánk készíteni. Mondtam, hogy: „természetesen, parancsoljál!” Így kerültem be az MDF V. kerületi szervezetébe, aztán az Ó utcába mentünk Sándorfi Gyurival együtt. Egyre inkább ott ragadtam, mert gyakran meg kellett csinálni valamilyen praktikus dolgot. Az Ó utcában zseniális írók és költők, nemzetünk nagy gondolkodói voltak, de általában azzal nem törődött senki sem, hogy ki fog takarítani, ki zárja be az ajtót, van-e portás. Volt egy-két ilyen magamfajta, gyakorlatiasabb gondolkozású ember is. Lezsák Sanyi beszélni akart velem. Az Andrásy úton, az Opera kávéházban találkoztunk. Mondtam neki, hogy igyunk egy konyakot. Kurz und gut, megittunk fejenként három konyakot, hozzátevé, hogy a Sanyi sem egy alkoholista, én sem szeretek inni, de úgy egymást nem ismerve azt hittük, hogy a másiknak teszünk szívességet azzal, hogy ilyen jó piálást

¹⁶¹ Sándorfi György (1932–1993) mérnök, a magyar várak történetének kiváló ismerője.

rendezünk. És akkor összebarátkoztunk. Aztán megkérdezték, hogy vállalom-e az országgyűlési képviselői jelölést. Persze, miért ne vállaljam? Életem legnagyobb eredményének azt tekintetem, hogy országgyűlési képviselő lettem az első szabadon választott magyar parlamentben.

Engem a miniszterelnök 1991 januárjában nevezett ki munkaügyi államtitkárnak, és két évig láttam el ezt a posztot, de nem kedveltem. A Munkaügyi Minisztérium olyan volt, mint egy elfekvőkórház. Az nem számít sikernek, hogy én hány millió embert segítezek. Átképeztünk kohászokat varrónővé, ez megint nem egy olyan dolog, amire az ember olyan igazán büszke tud lenni. Lehetett ott egy kicsit ide-oda segíyezni, átképezni, valamiféle intézkedéseket hozni, de azok alapvetően nem oldottak meg semmit. Én az olyan feladatokat szerettem, ahol sikereket lehetett elérni, ahol át lehetett valamit alakítani. Amellett teljesen tisztában voltam azzal, hogy a munkanélküliséget csak úgy tudjuk megszüntetni, ha a gazdaságot felpörgetjük. A cél az volt, hogy sok-sok vállalat jöjjön létre, ehhez szükséges volt, hogy külföldi tőke jöjjön be Magyarországra. Ezeket leírtam Antallnak egy panaszlevélben. És én ennek a levélnek tulajdonítom azt, hogy Antall azt mondta: „akkor csináld, ha ennyire okos vagy és ennyire jó ötleteid vannak”, és engem nevezett ki akkor miniszternek Siklós Csaba után.¹⁶² Amikor kineveztek miniszternek, bevitettem a szobámba Baross Gábor képét, ő volt a példaképem.

Csabának, az elődömnek és nekem teljesen eltérő egyéniségünk van. Én sokkal inkább sikerorientált, menedzsertípus vagyok, aki hajtja az embereit, követel tőlük, koncepciói, céljai vannak. Ő sokkal inkább elnéző, mérlegelő típusú ember volt. Én felpörgettem egy kicsit a dolgokat. Új koncepciókat hoztam be, a határidőket módosítottam, a pénzbevételeket megnöveltem. Sikerült a minisztériumot nagyon rövid időn belül a magyar gazdaság fő hajtóerejévé tennem. Mi hoztuk be azt a sok pénzt, amellyel a magyar infrastruktúrát gyors módon ki lehetett építeni. Amikor én átvetettem a minisztériumot, akkor Budapestet és Bécset még nem kötötte össze autópálya. Könnyű belátni azt, ha valaki idejön, és azt mondja, hogy Magyarországon akar beruházni, de Hegyeshalomtól Tatabányáig egy túlszűfolt, rossz úton kell kínlódva bejönnie, akkor nagyon meg fogja gondolni, hogy érdemes-e itt beruháznia egyáltalán. Ugyanez volt a helyzet a hírközléssel is. Magyarország volt Albánia után az egy főre jutó telefonok tekintetében a második legrosszabb helyzetben Európában. Akkor úgy volt, hogy ha valaki bejelentkezett, hogy telefont szeretne és kapott egy határidőt, ami hat év múlva járt le. Ezt a gyereke örökölhette volna tőle. Ezen nagyon gyorsan változtatni kellett, mivel a mobiltelefon akkoriban még nagyon gyerekcipő-

¹⁶² Siklós Csaba (1941–) politikus, közlekedésmérnök, 1990. május 21-től 1993-ig közlekedési és hírközlési miniszter.

ben járt. Ha nem tudok telefonálni, hírközlési kapcsolatot kiépíteni külfölddel, bel-földdel, akkor nem fog működni a gazdaság. Az én koncepcióm az volt, hogy ezt a két kérdést, a telefóniát és az autópálya-építkezést nagyon-nagyon gyorsan meg kell oldani. A távközlést sikerült két év alatt, 1995-re teljesen rendbe hozni. Párhuzamosan beindult a mobiltelefon elterjedése is. Felgyorsítottam ezeket a folyamatokat, így egy csomó munkahely is keletkezett. Ez mind jövedelmet termelt és elkezdett felfelé pörögni a gazdaság. Ez volt a célom, és sikerült is elérni. Jó lett volna még a vasúttal is foglalkozni, de arra már nem volt se időm, se pénzem, se energiám. A Kádár-korszakban a KGST alatt a csúcsidőben a magyar vasutak 100 millió tonna árut szállítottak évente. Ez a mi időnkre 45 millió tonnára esett vissza, de a struktúra megmaradt. Lerohadt vontatókkal, lerohadt gördülőanyaggal, tönkrement pályákkal, és rengeteg emberrel, akiket foglalkoztattunk.

Én mindig maximalista voltam. A kommunizmusban az volt az elvem, hogy ha engem nem engednek máshogy, csak utcaseprőként dolgozni, akkor majd az én utcám lesz a legtisztább. Rengeteg konfliktus származik ebből az ember életében, mert sokkal jobb azoknak, akik elnézőbbek, akik beletörődő típusúak. Én mindig akartam valamit, és mindig törekedtem arra, hogy amit csináltam és akartam az maximálisan jó legyen.

Az infrastrukturális minisztériumot vezetni gyakorlatilag olyan volt, mintha csak folytattam volna a régi munkámat mint vállalatvezető. Óriási lehetőségek voltak. Én nagyon-nagyon boldog vagyok, hogy ezt a feladatot kaptam az élettől. Azt hiszem, hogy az adott körülményekhez képest jól is csináltam. Ebben nagyon nagy segítségemre volt a minisztérium apparátusa, melyet rövid időn belül tényleg be lehetett állítani erre a vonulatra. Nagyon jó munkatársaim voltak; a hírközlési államtitkár, Bölcskei Imre, vagy ügyekben Szalai Béla, Sztojanovics Iván, és vízügyekben Hajós Béla.

A Kormányon belül nagyon-nagyon nagy ellentét volt köztem és Szabó Iván pénzügyminiszter között. Egészen más volt a kettőnk koncepciója. Ugyancsak nem egyezett a privatizációs elképzelése Szabó Tamás tárca nélküli miniszternek az enyémmel. Mivel a privatizáció hozzá tartozott, de a koncessziókat én adtam el, ezért az én kezemben volt az ütőkártya. Nincs olyan miniszter, aki egy ilyen helyzetet szívesen venne. Úgyhogy nagyon éles viták és veszekedések voltak ebből. De én azt hiszem, hogy a saját elképzeléseimet keresztül tudtam vinni.

Antall József emberileg kedvelt engem. Szívesen beszélgetett velem munkaidő után a parlamenti dolgozósobájában. Köztudomású volt, hogy későn jött reggel, viszont nagyon sokáig bent volt éjszaka a hivatalában. És többször előfordult az, hogy esténként ottmarasztalt: „Maradj már itt, majd akarok veled beszélni.” Akkor ezek tulajdonképpen monológok voltak. Ő nem várta azt, hogy én helyeseljek, kriti-

záljak, csak elmondta, amit gondolt, és azt akarta, hogy valaki meghallgassa. Először is ezt én nagyon nagy megtiszteltetésnek vettem, mert szerettem Antallt; másodszorra, mert nagyon nagyra becsültem; harmadszor meg, mert a főnököm volt. És ilyenkor elmondta a koncepcióit, gondolatait, az adott időszakban lévő problémáit. Nem várt tőlem megoldást. Egy időnkénti „igen”, „persze” vagy „nahát” beszólással ő teljesen meg volt elégedve. Őneki az kellett, hogy legyen valaki, akinek elmondhatja a mondandóját, akiben megbízhatott, hogy nem adja tovább, nem él vele vissza. Antallt én rendkívül nagyra becsültem. Ahogy ő hordta a terheket, ahogyan ő a betegségét viselte, azzal a felelősségtudattal, azzal a hivatástudattal, ahogy ő a munkáját csinálta, azzal a mély elhivatottsággal az ország és a nemzet iránt, rám rendkívül nagy hatással volt. Ha Antall élne, én még ma is biztos, hogy a politikában lennék.

Antall egy pedagógus; egy tanár volt. Ő így is állt hozzá. Megpróbálta a Kormány tagjait tanítani, nevelni, és arra kiképezni, amit ő elgondolt. Boross menedzser volt, vállalatvezető. Kiadta az utasításokat és elvárta a végrehajtásukat. Megvilágítom egy példával. Ha volt egy kérdés, amiben szavazni kellett a Kormánynak, akkor Antall a végletekig magyarázott, és mindenkinek hajlandó volt meghallgatni a véleményét, ha kellett, akár ötször is. És nem sajnálta az időt, hogy a legnaivabb gondolatokat is meghallgassa, és akkor, amikor már a végére értünk akkor: „jó, most akkor tulajdonképpen már szavazhatunk ugye? Ugye mindenki úgy gondolja, hogy megtárgyaltuk?” Boross ezzel szemben azt mondta: „jó, akkor most ezt lezárjuk! Ki nem ért ezzel egyet?” Azt hiszem, hogy ebből a példából a két ember egyénisége kitűnik. Meg kell mondjam, hozzám Borossé állt közelebb.

Az én minisztériumom nagy jelentőségű volt, ez volt a kirakat. Azt mindenki látja, hogy épül-e út, van-e telefon, megy-e a vasút, amit mi csináltunk, azt naponta használják az emberek. Azt, hogy a Pénzügyminisztérium milyen koncepciót dolgoz ki, azt csak a beavatottak tudják. Mi az emberekkel naponta szembesültünk. Azt szokták mondani, hogy a vízművek akkor dolgozik jól, ha az ember nem tudja, hogy van vízművek. A mi szakmánk olyan, hogyha működnek a dolgok, akkor a kutyát nem érdekli, de ha nem, akkor állati botrány van belőle. Tisztában voltam azzal, hogy nekem nagyon gyorsan kell sikert felmutatnom, mert ez alapján ítélik meg az egész Antall-kormány működését. Azt hiszem, hogy amit ez alatt a rövid idő alatt meg lehetett csinálni azt megcsináltuk. Ráadásul hihetetlen kommunikációs ellen-szélben.

Antall azt mondta, hogy ez egy kamikaze kormány. Mi ezt nem hittük el. Azt már 1993-ban lehetett tudni, hogy el fogjuk veszíteni a választásokat. De azt nem gondoltuk, hogy ilyen mértékben. Arra gondoltunk, hogy koalícióra fogunk kényszerülni másokkal. A választási eredmény ellenére úgy gondolom, hogy az Antall-kormány nem volt rossz kormány. Az Antall–Boross-kormány megtette nagyjából azt, amit az

adott körülmények között meg lehetett tenni. Az MDF népszerűsége csúcson is csak 11 ezer tagot számlált. Egy 10 milliós országban ez azért nagyon kevés. Az MDF nem egy szerves fejlődés révén jött létre, hanem szinte kirobbant, nem volt meg az a felépítménye, ami egy normális pártnak volt. A nyakunkba szakadt a kormányzás. És egy példát mondok arra, hogy az ország mennyire nem állt mögöttünk: amikor a pedagógusoknak – akik egy képzett, intellektuális réteg – lehetővé tettük, hogy megválasszák az iskolaigazgatókat, akkor 70%-ban a pártközpontok által odahelyezett igazgatókat választották újra. Nem véletlen mondta Antall azt, hogy: „Tetszettek volna forradalmat csinálni!” A kutya sem akart forradalmat csinálni. Mint a futball-drukkoló, aki kimegy a stadionba, és azt mondja, hogy „ez a csapat nem tud játszani, ez a csapat egy katasztrófa”. De azért ő annak a csapatnak a drukkere, kiteszi a csapat jelvényét a kabátja hajtokájára. Ennyi az egész, mást nem tesz! Ez volt Magyarország 1990-ben. „Tessék megcsinálni! Ott vagytok, és ezért vagytok ott! Mi majd drukkolunk nektek.” Ennyi volt. És ez borzasztóan behatárolta az egész kormányzati munkát.

1990-ben létrejött egy nagyon erős antikommunista hangulat az SZDSZ hatására. Igen ám, csakhogy nem mondtuk meg, hogy ki a kommunista. Nekem a minisztériumban a helyettes államtitkárim volt miniszterhelyettesek, a szocializmusban magas rangú állami tisztviselők voltak, és zömében kitűnően dolgoztak. Szívvel-lélelkel segítették azt a munkát, amit én elvártam tőlük. Volt egy-kettő, aki mereven ellenállt, őket el kellett bocsátani és ezzel a dolog el volt intézve. A többiek teljes mellszélességgel álltak mellém. Bölcskei Imre volt a hírközlési helyettes államtitkár, nélküle soha sem tudtam volna megcsinálni a magyar hírközlés gyors fejlesztését. Ha megmondtuk volna, hogy nekünk csak azzal van bajunk, aki embereket kínozott, megölt, elítélt, de olyan, aki csak párttagkönyvet váltott ki, mást viszont nem tett, azzal még semmi bajunk sincsen, ha ezt kimondtuk volna, akkor előbbre jutottunk volna. Akkor talán nem bukik ekkorát a Kormány. Az ellenzékünk az nagyon jól felhasználta ezt, és azt mondta, hogy: „vigyázzatok, mert ezek a szemetek benneteket, valamennyi kommunistát, és minden volt párttagot felelősségre fognak vonni!” Magyarországon volt 900 000 párttag, és mindnek a családja!

Én kiléptem a politikából. Elégedett ember vagyok, nem sírom vissza azt, hogy mit csinálhattam volna még, vagy mit csinálhattam volna jobban. Az adott időben, amit tudtam, megcsináltam. Amit elértem, arra büszke vagyok. Életem legszebb időszaka mégis 1988–94-ig tartott, amikor a kommunizmus lebontásán és egy új, szabad Magyarország felépítésén lehetett dolgozni. Gyönyörű, lelkesítő, felemelő időszak volt, életem csúcspontja.

16. INTERJÚ SURJÁN LÁSZLÓVAL¹⁶³

1965 óta tanítottam, demonstrátortól az egyetemi docensig végigmentem a ranglétrán. Már orvostanhallgató koromban is a kutatás érdekelt. Ugyanakkor gyógyítani is szerettem volna. A kutatás és a betegközpontság között a kompromisszum a patológia lett. Szép és kecses tudományos pálya állt előttem, amikor a rendszerváltás a nyakunkba szakadt.

Már 87-ben kiléptem laborlakó világból, és alapító tagja lettem a Nagycsaládok Országos Egyesületének, amelyben szervezésért felelős elnökhelyettes lettem. Itt sok tapasztalatot szerettem többek között a szociális kérdésekről. A szervezőmunka egyébként sikeres lett: másfél év alatt 5000 család lett tagja az egyesületnek.

Korábban is volt közéleti jellegű tevékenységem. Hazai és nemzetközi tudományos társaságok tagja, némelyiknek vezetőségi tagja voltam. Amikor Erdélyben a szociális helyzet és a magyarok elleni elnyomás már beavatkozásért kiáltott, szomorúan észleltük, hogy néhányan még a baráti körükből is teljességgel érzéketlenek a határon túli magyarok problémáira. Ezért egy beszélgetéssorozatot szerveztünk, nevezhetném akár mini szabadegyetemnek is, neves vendégelőadókkal.

A pártoktól nagyon idegenkedtem, így csak hosszas tépelődés után léptem be a hozzám lelkileg legközelebb álló Kereszténydemokrata Néppártba.

1990. február táján Filó Katalin, aki az MDF-ben szociálpolitikával és családpolitikával foglalkozott, megkeresett, hogyha úgy adódna, elvállalnám-e a szociális és egészségügyi tárcát. Nem vettem komolyan a kérdést, de azt mondtam, hogy nem szoktam a feladatok elől elhúzódni. Utólag tudtam meg, hogy nemcsak ő, hanem Csurka István is ajánlott, aki az Erdélyről szóló előadásorozatunk kapcsán ismert engem.

A választáson a lakókörzetemben indultam KDNP-s színekben, de az abszolút közismert és közkedvelt Ráday Mihály SZDSZ-es jelölt nyerte az első fordulót. Mögötte másodiknak az MDF egy voltaképp ismeretlen fiatal jelöltje állt,¹⁶⁴ a harmadik helyen pedig én. 16 000 körüli szavazatot kapott Ráday Mihály, tízezer körül az MDF és hatezer körül én, ami egyébként az egész országban a legnagyobb számú első fordulás, KDNP-s jelöltre adott szavazat volt.

A fővárosban a KDNP-ből egyedül én maradtam állva a második fordulóra. Logikus volt, hogy ezt a körzetet úgy lehet megnyerni, ha a két párt – KDNP és MDF – összefog. Nekem egyértelmű volt, hogy az én hatezer szavazatomat kell a tízezerhez tenni, és nem a tízezret a hatezerhez. Keresztes Sándor, pártunk akkori elnöke nem

¹⁶³ Az interjút készítette: Hollósi Gábor, 2017. október.

¹⁶⁴ Horváth Béláról van szó.

így látta. Felkereste Antall Józsefet, és azt kérte, hogy az MDF lépjen vissza, mert ez az egyetlen fővárosi körzet, ahol a KDNP jelöltje állva maradt. Antall nem ment bele, de megkérdezte, hogy ki a KDNP-jelölt, a nevem hallatán azt az ajánlatot tette Keresztesnek, személyemben megvan a népjóléti miniszter. Keresztes kicsit meglepődött. Hivatott, és megkérdezte tőlem, hogy vállalom-e, azt mondtam, hogy igen. Akkor még nem tudtuk, hogy az SZDSZ milyen igazándiból, de féltünk tőlük, miközben Ráday Mihály a televízióból szimpatikus arc volt. Egyetlen KDNP-s miniszterként kerültem be a Kormányba.

Az 1994-es választásokon a KDNP picurkát erősödött. A parlament ötödik pártjaként egy bizottsági elnöki hely jutott nekünk, így én lettem a Foglalkoztatási Bizottság elnöke a következő négy évben. Korábbi pártelnökként elég sok külkapcsolattal rendelkeztem. Európa akkori vezetőinek nagy többségével személyesen találkoztam. Ezért a harmadik ciklusban – akkor már a FIDESZ-kormány alatt – a Külügyi Bizottság helyettes vezetője lettem és az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének magyar delegációját vezettem, e poszthoz kötődően két évig a Közgyűlés alelnöke voltam.

A FIDESZ-szel együttműködve egyéni képviselő lettem hat éven át a szécsényi körzetben. Ez eltartott az európai uniós tagságig, 2004-ig. A külügyi vonal folytatásaképpen európa parlamenti képviselő lettem tíz évre. A Parlament alelnökeként fejeztem be ezt a pályát.

Az MDF-es kormány idejében minden minisztériumban vagy a miniszter, vagy a politikai államtitkár MDF-es volt. Antall József politikai államtitkárnak Kelemen Andrászt ajánlotta. A közigazgatási államtitkári posztra én javasoltam Jávor Andrászt, aki addig az egészségügyi reformtitkárságot vezette. Az egyik legjobb döntésem volt, hogy őt felkértem. Négy év elteltével a miniszterelnökség jogásza azt mondták, hogy ő volt – orvos létére – a legjobb közigazgatási államtitkár.

Nehezebb kérdésnek számított a helyettes államtitkárok kiválasztása. Kihasználtam azt a lehetőséget, hogy új közigazgatási struktúrát állított föl az Antall-kormány, mely miniszterből, államtitkárokból és helyettes államtitkárokból áll. A miniszterhelyettesi poszt megszűnt, ezért a tisztelt miniszterhelyetteseket szélnek eresztettem. Lecseréltem a miniszteri kabinetet. Volt olyan minisztertársam, aki a rendszerváltás büvöletében azt gondolta, hogy most mindenki minket fog szeretni, és megtartotta a személyzetet. Ez szarvashibának bizonyult. A miniszter saját környezetébe bizalmi emberek kellene, én hoztam a személyi titkáromat és a sofőrt is.

A helyettes államtitkárokat nagyrészt az MDF személyi bázisából választottuk. Az MDF-nek nagyon erős orvoscsoportja volt. itt Szükségem volt egy közigazgatásban és közgazdaságban is profinak számító emberre. Pulay Gyulát a Nagycsaládok Országos Egyesületében ismertem meg, és kértem át korábbi munkahelyéről,

a Munkaügyi Minisztériumból. A főosztályvezetői karban voltak, akik maguktól távoztak. Másokat mi kértünk meg, hogy menjenek el. Belső László volt a korábbi minisztérium személyzeti osztályvezetője. Neki azt mondtam, hogy a személye ellen nincsen semmi kifogásom, de az képtelenség, hogy egy kinevezési okiratot ugyanaz a személy írjon alá a rendszerváltás előtt és után. Azt mondta, hogy ezt megérti, bár a nagybátyja Barankovics-párti képviselő volt. Ez nem hatott meg, de ő sem került az utcára, hanem az egészségbiztosításnál folytatta pályáját. Egy év alatt a főosztályvezetői kar fele lecserélődött, a másik fele végig lojálisan kitartott. Korrekt szakmai munkát végeztünk.

Később Kelemen Andrást áthelyezték a Külügyminisztériumba. Olyan valaki kellett, aki a terheket részben le tudja venni a vállamról, és alkalmas egy keményebb, agresszívebb vonal vitelére. Ekkor lett államtitkár dr. Pusztai Erzsébet.

Miniszterségem alatt sok minden változott, mind az egészségügyben, mind a szociális ágazatban. Ennek illusztrálására talán az egészségügy finanszírozására vonatkozó változásokból említek néhányat. A Kádár-rendszerben a kórházakat a fekvő betegek száma alapján fizették. Az ágykihasználási mutató volt a vezérfonál. Az ágy hozta a legtöbb pénzt, ahol a beteget nem kellett kezelni, csak fektetni, és ezek az ágyak megtermelték az intenzív és egyre dráguló kezeléshez szükséges pénzeket is. Ez azt jelentette, hogyha valaki három nap alatt meggyógyult, és nem kellett az ágya új betegnek, akkor érdemes volt akár még egy hétig bent tartani.

A rendszerváltás után sokan a privatizációtól várták a megoldást. A betegellátásban ezt szarvashibának tartottam, de azt is tudtam, hogy be kell vezetni az irányított piacra jellemző mechanizmusokat és pénzelosztásokat. Külföldön láttuk, hogy közeledett egymáshoz a biztosítási és a költségvetési típusú finanszírozási rendszer, ez alátámasztotta a terveinket. A szabad orvosválasztás jogával a háziiorvosi szolgálat megerősödött. Racionálisabbá lehetett tenni a betegek mozgását is, felpörgetni a gyógyulási folyamatot. A cél az volt, hogy tényleg csak az kerüljön kórházba, akinek ott van a helye.

A háziiorvosi koncepció megvalósításához el kellett érni, hogy a betegnek bizalma legyen a háziiorvoshoz. Ezért megadtuk a szabad orvosválasztás lehetőségét, ami sok rosszízú támadást kapott az akkori médiában. A háziiorvosi szolgálatnak az egyik alaptétele az volt, hogy minden biztosított maga választ magának házi-orvost. Városban ez könnyű, vidéken nem mindenütt valósítható meg, bár a lassan mobilissá váló világban elvben lehet valamelyik szomszéd településről is házi-orvost választani. Az orvos, mivel a betegek száma alapján kapott jövedelmet, érdekelt lett abban, hogy szeressék. Elég hamar kaptunk visszajelzéseket, hogy „valami történt, a doktor úr a túloldalról köszönt át az utcán, amikor találkoztunk”. Az orvosok elkezdtek figyelni a betegekre.

Az új rendszert ki szeretnénk volna használni a lakosság egészségi állapotának a fölmerésére, ezért előírtuk a házi orvosoknak, amikor elfogadja a betegől a kártyát, akkor egy éven belül vizsgálja meg az illetőt. A saját házi orvosom mondta utólag, hogy egy kanál vízben megfojtott volna ezért a feleslegesnek látszó pluszmunkáért. Ám nagyon meglepődött, hogy a körzetében élnek olyan gyógyítható betegek is, akikről nem tudott.

A házi orvosok fizetését az alapján állapítottuk meg, hogy hány ember választja őket, de szabtuk egy rugalmas felső határt: a finanszírozás nem lineárisan nőtt, hanem egy meghatározott pont felett csökkent a „kártyapénz”. A többletkártyákért egyre kevesebb pénz járt, hogy ne legyen érdeke a doktoroknak, hogy gyógyítás helyett udvariassággal jussanak jövedelemhez. Figyelembe kellett vennünk viszont, hogy nem ugyanaz a munka a város közepén ellátni ezeröttszáz beteget, mintha ez az ezeröttszáz beteg öt faluban van szétszórva. Ezért kellett a területi szempontot is bevezetni, és az ilyen helyen tevékenykedő házi orvosok egy szorzóval több pénzt kaptak. Honoráltuk az extra szakvizsgákat is. Ezzel előnyt adunk azoknak, akik valamilyen többletszakvizsgával rendelkeztek. Ha például egy házi orvosnak fül-orr-gégész szakvizsgája volt, el tudta látni helyben a középfülgyulladást, nem kellett beküldenie a beteget szakrendelőbe.

Elindult a rendszer, de egy dolog még hiányzott: a szemiprivatizáció. Ez azt jelentette, hogy a házi orvos a társadalombiztosításból kapott pénzeket kvázi mint vállalkozó használhassa föl a vállalkozásokra jellemző adózási rendszerrel. Ez ellenkezett azzal, hogy a házi orvos a polgármester beosztottja. A szemiprivatizációt lehetőségként vezettük be, aki alkalmazottból vállalkozó akart lenni, megtehetette. A rendszer bevált.

A kórházak finanszírozása kapcsán: az volt a kiindulópontunk, hogy nem a teleágy, hanem a meggyógyult betegek száma alapján kell finanszírozni. A különféle diagnózisokból átlagokat képeztünk és azokhoz átlagköltségeket rendeltünk hozzá. Ezt kapta meg a kórház. Azt is láttuk azonban, hogy a kórházak esélyei nagyon eltérőek. Más fűtési költsége van egy tömbkórháznak és egy szétszórt, különálló épületekből álló kórházblokknak. A rendszer azonban pénzhiány miatt nem volt tökéletes. Akkor jelentek meg Magyarországon a nagy értékű diagnosztikus eszközök. Ezeknek a beszerzésére mérsékelten volt lehetőségünk, ezért itt engedtünk egy kis teret a magántőkének.

Máig sajnálom, hogy a gyógyszerárakról szóló törvényt alaposan átalakították az utódaim. A szakmával teljes egyetértésben azon voltunk, hogy a gyógyszerár nem kereskedelmi, hanem közegészségügyi intézmény. Ragaszkodtunk ahhoz, hogy patikája csak patikusnak legyen. Polgári szemlélet, amely nem élte túl az Antall- és Boross-kormányokat.

Antall József nem szólt bele minisztereinek szakmai munkájába. Ha a kormányülésen nem volt konszenzus és szavazással döntöttünk, mindig utolsónak szavazott és általában a többséggel tartott. Az volt a véleménye, hogy a Kormány egyetemesen felel a döntéseiért. Azzal példálózott, hogy Hóman Bálint is hiába védekezett azzal, hogy „csak” kultuszminister volt, a háborúba való belépésért is felelősségre vonták.

17. INTERJÚ SZABÓ TAMÁSSAL¹⁶⁵

Miért kezdtem politizálni? Nálunk a családban nem volt komoly érintettség 1956-ban. A család rettenetesen zárta ezt a témát mindenki elöl, a politizálás tabu volt. Édesapám bányászként dolgozott. A faluban gyerekként megdöbbenő dolgokat vett észre az ember. Kövér Józsit úgy elverték, hogy leszakadt a veséje, volt két fickó, akik az 1950-es évek végén megpróbálták felrobbantani egy orosz katonai vonatot, azok meghaltak a börtönben. Ezeket kisgyerekként megjegyeztem magamnak. Engem mindig is rettenetesen vonzott, hogyan fog megváltozni ez a világ. Az igazi példaképeket az akkori értelmiségiek jelentették számomra. Illyés, Csoóri, Nagy Laci, Kondor Béla. Kondor Bélára véletlenül akadtam rá. Halála után volt egy emlékkiállítás, bementem, ott volt mindenki, aki számított: Németh László, Illyés. Ez a világ meghatározta a gondolkodásomat, a világgépemet. Másik oldalról állandó indíttatás volt bennem. Ötödikes voltam, amikor egy veszprémi szomszédunk, részeges szabó mesterember volt, azt mondta, téged úgyis fel fognak akasztani, mert a beszélgetéseinkből ezt szűrte le. 1984–85-ben, amikor az oroszoknál felbukkant Gorbacsov, akkor végtelen türelmetlenség fogott el, mint mikor a versenyló be van zárva és fűjnia kell, ez volt a változás előszele számomra. Nagyon tudatosan elkezdtem keresni, hol találok kapcsolatokat. Nyilván eljártam fórumokra, ez valamelyest előkészülést jelentett. Amikor Lezsák elkezdte megszervezni a Magyar Demokrata Fórumot, mint szervezetet, azonnal jelentkeztem nála. Nem ismertük egymást, felajánlottam a segítségemet. Rám bízta, hogy szervezzem meg a Dunántúlon az MDF-et. Elindult egy gépezet, az vitt. Engem nagyon érdekel a munkáskérdés. Veszprém megyében megalakítottuk a munkástanácsokat 1988-ban. Vállalatvezető voltam. A tulajdonkérdés átalakítása nagyon foglalkoztatott, gyakorlati szempontból tudtam, láttam a lényegét és kidolgoztam rá egy koncepciót is. Az 1980-as évek végére már a gmk-időszakot végigcsináltuk és felmerült, hogyan lesz a tulajdonlás. 1988-ban lett társasági törvény.¹⁶⁶ Ez a két fő érdeklődési területem, a tulajdonkérdés és a munkáskérdés. Ezekről a témákról szakfórumokon beszéltem az MDF-ben. Teljes megdöbbenésemre beválasztottak az MDF elnökségébe 1989 márciusában. Lezsák előzetesen nem egyeztetett velem, hogy jelöl, ott a helyszínen derült ki. Megnézték a társaságot, volt ott író, színész, író, színész, rendező, táncos stb. Én voltam egyedül közgazdász és fiatal. Antallt egyáltalán nem ismertem, vele már az elnökségben találkoztam.

Fiatalon, vállalatvezetőként nagymellényű gyerek voltam, ezért meglepetésként ért, hogy Antall okosabb nálam, felkészültebb nálam, őerte érdemes dolgozni. Kialakult

¹⁶⁵ Készítette: Tóth Eszter Zsófia, 2017. 11. 27.

¹⁶⁶ 1988. évi VI. tv. a társaságokról.

köztünk egy erősebb dolog, nagyon erős személyes nexus. Például amikor a választási törvény kérdése felmerült, ő kész választási törvényt húzott elő a német minta alapján. Logikus rendszert állított össze, tudta, minek hol van a helye, kidolgozta a fékek és ellensúlyok rendszerét. Ami különösen megragadott a gondolkodásában, az, hogy mindent változtatni szeretett volna, megszakítani a bosszú láncolatát a magyar történelemben, megváltoztatni az emberek gondolkodását. Kondor Béla írja valahol, egyetlen vágyam van, a mindent változtatás, ez nagyon illik erre a helyzetre. Antall József végtelenül humoros ember volt. Az első kormányülések borzalmasan hosszúak voltak. A második ülésre behozta a babát. Úgy nézett ki, mint egy öreg focista, kis gumi vezetett ki belőle, meg lehetett nyomni. Odaállította maga elé, felém fordítva, nekem szemben, neki háttal. Azt mondta Antall, ha megértettem, amit a miniszter urak mondanak, jelezni fogom. Így is történt, megnyomta a gombot és letolta a gatyáját a baba.

Így kerültem be, és megkaptam feladatul az MDF gazdasági programjának a megírását. Majd a kormányprogram megfelelő részét. Négyen raktuk össze egy hosszú hétvégén azt a részét, ami a mi dolgunk volt.

Mi nemzeti kereszténydemokrata, konzervatív párt voltunk. Nagyon értékes emberek jöttek össze a pártunkban. Hihetetlen jó helyeken találkozom MDF-es cimborákkal ma is. Nem is feltétlenül a politikában, hanem mindenütt másutt, ahol valamit csinálni kell.

Rám bízta miniszterelnök úr az MDF részéről a háromoldalú tárgyalás gazdasági részét.¹⁶⁷

Nagyon érdekes volt a kampányidőszak. Elmentem egy 700 fős faluba, kétszázán részt vettek a kampánygyűlésen, dugig tele volt a hely. Különös élmény volt Nagy Imre újratemetése 1989. június 16-án. Szüleim sírtak, ne vigyem a gyerekeket, mert ott lövethetnek is.

Ők tudták, hogy itt lövethetnek is. Azután, hogy Lezsákkal először beszélgettünk, utána hazamentem és mondtam az asszonynak, hogy én ebbe beszálok. Az asszony azt mondta, hogy jó, ő ezzel egyetért, de ő nem száll be, mert valakinek életben kell maradnia a családból. És ez teljesen reális mondás volt akkoriban, mert ismertük a történelmet, hogy ebből mi is kijöhet.

A kormányalakítás során az alkufolyamat végeredménye az lett, hogy a kiscgazdák kapták a munkaügyi tárcát. Én a munkaügyi államtitkárságot vettem át.

Amikor a taxisblokád volt, előtte kormányülésen vettem részt, majd hazamentem Almádiba. Útközben nem értettem a forgalmi eltereléseket. A rádióból tudtam meg, hogy blokád alatt van az ország. Bementem a belügybe, mivel munkaügyi államtit-

¹⁶⁷ Utalás az állampárt, a kerekasztal és a társadalmi szervezetek tárgyalássorozatára.

kárként én voltam a felelőse a munkáltatók a munkaadók és Kormány közötti egyeztetésnek. Antallt felhívtam a kórházban,¹⁶⁸ és ő abban az állapotban is megértette, mi a racionális, és utasította Bod Péter Ákost és Rabár Ferencet, hogy mit kell tenni. Leglényegesebb maga az árügy volt. Azt fogadtuk el közösen, hogy innentől kezdve az árak a világpiacon mozgásokat fogják követni. Tulajdonképpen ezzel megnyertünk egy második taxisblokádot. Az én csapatom ellenállt, nem akart semmi ilyesmit, retorziót akart. E kérdés kapcsán is fontos volt Antall kereszténydemokrata gondolkodása. Az útlezárásokkal köztörvényes bűncselekmények tömegét követték el. Volt, aki azt mondta, legyenek perek, kerüljenek börtönbe a blokádot létrehozók. Antallt kérdeztem másnap, hogyan lesz ez megoldva. És ő rögtön mondta a megoldást: közkegyelmet kell adni. Ebben a döntésében minden benne van: ő államférfiként és keresztény emberként döntött így. Ő számomra olyan formátumú férfi, mint Deák Ferenc és Bethlen István. Az antalli gondolat az volt, hogy közösen vagyunk felelősök az országért. Amikor a szocialisták 8%-ot kaptak, ő azt mondta, a jövőért való együttműködés jobbát nyújtom nektek, mert a nép azt akarta, hogy 8%-kal itt legyenek. Antallnak személyes tekintélye volt, nem vette körül gyűlölet, hanem tisztelet, még a politikai ellenfelei részéről is. Az első költségvetésnél az SZDSZ azt játszotta – mert rossz volt a házszabály –, hogy milliósámmra nyomta be a módosító indítványokat és mindről szavazni kellett plenárisan, ezzel meg tudta akadályozni, hogy december 31-ig átmenjen a költségvetés. Akkor 64 órát folyamatosan ébren voltam a Parlamentben. Az egyeztető tárgyalásokon Antall víziója alapján azt képviseltük, hogy minden törvény kétharmados legyen. Aláírtuk a megállapodásokat kétharmados törvényekkel és nagyon örültünk. És amikor nem lett meg a kétharmad, akkor lehetetlen lett kormányozni. Ezt nagyon nehezen értette meg Antall a csapattal, hogy kell kötni egy dealt azért, hogy kormányozni tudjunk, ezt az elnökség nehezen fogadta el. A demokrácia abból áll, hogy mindenkinek adunk valamit, az SZDSZ-nek adjuk oda a köztársasági elnökséget. Antall módszerére és az okosságára jellemző, hogy volt egy politikai juntája. Ő így hívta. Vicces ember volt. Ez a szellemi-politikai junta változó összetételben működött, de a kormányzás alatt végig. Ez volt az a testület előtti fórum, ahol végigvitatta, megbeszélte és kialakította a közös véleményt, amelyet mindenki a maga területén megvalósított. És a közös vélemény alapján nyilvánvaló volt, hogy az ott résztvevők a maguk területén mozgásba hozzák, hogy működjön. Ez a szellemi-politikai junta a Kormány megalakulás után jött létre, de végig működtette. A munkaügyben az volt a feladat, hogy kialakítsunk munkanélküli ellátási rendszert, mert tudtuk, hogy pillanatok alatt félmillió vagy

¹⁶⁸ Antall József ekkor kórházban, műtét után volt, a televízióknak is pizsamában adott interjút, melyet e kötetben közlünk.

annál nagyobb munkanélküliség lesz Magyarországon. Azt mondta Antall, lesz munkanélküliségi ellátási rendszer, kerül, amibe kerül, de nem akarok senkit hasba lövetni az utcán. Egy év után engem átrakott a pénzügybe, mert Rabár Ferencet lecsérélte. Nekem kellett levezénielnem a számviteli törvényt, a banktörvényt, megindult a privatizáció. Akkor átkerültem Mádl helyére. Egy vasárnap délután fölhívott Jóska és azt mondta, hogy ezek a lépések lesznek, átkerülök privatizációs területre. Mondtam neki, hogy muszáj engem ilyen fiatalon politikailag kinyíratni? Erre Antall azt válaszolta, hogy nézd, csata van, a legjobb csapat tisztjeim oda rakom, ahol legveszélyesebb a helyzet.

Vannak olyan dolgok, amiket fölöslegesen megtartani az államnak és vannak olyanok, amiket nem adunk oda senkinek. Az infrastruktúra monopóliumait nem adjuk oda, de az, hogy a sörgyár, a bútorgyár, a cipőgyár kié, az mindegy. Intézményesen is el kellett választani a kosokat meg a juhokat. Amit intézményi szempontból meg akarunk tartani, mindegyiket szabályozni kellett. Kialakítottuk a tartós állami tulajdon intézményét. Minden cégnek társasági formába kellett átalakulni. Elrendeltük 1991-ben a vállalati tanácsok újraszervezését és lehetővé tettük, hogyha akarják, váltsák le a kommunista igazgatókat. A Növényolajipar privatizációját másfél éve készítették elő Mádlék, azt már alá lehetett írni. 1992 közepére megfordult a trend, a mélyrepülés megállt. Nagyon örültem, hogy keresztül tudtam vinni a munkavállalói résztulajdonosi programot. A Herendi Porcelángyárban ez ma is működik. Óriási intellektuális és szakmai élmény volt ez az időszak, mert olyat alkottam, mely máig maradandó. Aki az egészet vitte a vállán, Antall József volt, olyan személyiség, mint azok a hadvezérek, akikért bátran halálba mennek a katonái. Amikor meghalt, bennem eltört valami.

II. VERSEK ANTALL JÓZSEFRŐL

1. NAGY GÁSPÁR: MAGYAR KARÁCSONY

Uraim,
most már emelt fővel
szégyenkezhetnek!
És vihetik a koszorút,
gyűjthetik
vagy fújhatják a gyertyát:
várhatják *karácsonyt*,
[hisz megnyerték
ezt a háborút]
Most már dicsérhetik is
az ÁCSOT,
aki nem barkácsolt,
de ácsolt,
és vitte súlyos keresztjét.
Uraim,
önök megtettek mindent,
– bedobtak ezeregy gáncsot, –
hogyan siettesék elestét!

* * *

Itt egy kicsi ország
most megnagyult Családja,
mégis csonkán, riadtan várja
a legszentebb Estét.
(1993. december 12.)

2.

NAGY GÁSPÁR:
KIHULLÓ APOKRIF LAPOK ANTALL JÓZSEF NAPLÓJÁBÓL

Május, 1990!
Azt hittem,
talpra áll a nemzet!

Azt hittem,
talpra állhat attól,
hogy aki eddig parancsolt,
eztán nem parancsol.

Azt hittem,
annyi sértett lélek
megérti majd
miről is beszélek...

Tudtam persze,
hogyne tudtam volna,
milyen szakadékon ment át...
s épp ezért mit érez,
de nem tolakodtam
mázas szép szavakkal
meghajsolt szívéhez...
Csak annyit mondtam:
iszonyú nehéz lesz!

És reméltem,
mégpedig erősen:
nem a könnyen
szerzett tapsok
döntik el majd
kinek az igaza
lesz itt az erősebb!

Igen mélyen hittem,
hogy mindenki akarja:
lélekben lehessek
minden magyaroknak
szolgáló magyarja.

És tudtam jóelőre
mikor támad majd meg
irigység és álság
s a rettentő varázsszó:
mátság...
Nekem nem lehetett
semmi más fegyverem,
mint az az egy,
ha fanyarul legyintek:
szamárság.

Bár mondogattam néha:
bizony mindig könnyű
a bátor ködevőknek,
mivelhogy nem „*tisztük
gondolni előre*”...,
elég csak tudatlanul
csörtetve bolyongni
a múltban,
mert ott minden a helyén...
pontosan úgy van
ahogy szeretnék
hallani, látni...
s máris lehet mindent
túlkiabálni!

Tőled tanultam én,
idézlek hát ismét:
„Együtt a szív és fő...
és bölcs messzetekintés”

ki mindig velem valál
hű Marcus Aurelius
te tudtad mi a halál,
s milyen a távoli juss!

Most már én is tudom,
legyen ennyi elég,
hát nem bíbelődöm
ezzel sokat – derék
pannóniai elődöm,
jó Marcus Aureliusom.

De nem szabad feladni!
Talán így is mondtam,
ha egyszer a falak
le- és ránk omoltak,
bár nem harsona dalolt...
mert hittem és reméltem
gyáván ezért nem léptem
meg a váratlan súly alól...

...és akkor éjjel...
szakadatlan jöttek,
gyertyáikat hozták,
köröttem fényeskedtek,
és nappal is csak jöttek,
özönöltek hozzám,
bár szétszéledtek...
és hűtlenkedtek aztán,
most eszem azt súgja,
s majd leírja a toll:
talán szívükhöz érkeztem
mégis valahol...
(2003)

3.
SZENTMIHÁLYI SZABÓ PÉTER:
ANTALL JÓZSEF EMLÉKEZETE

Mányi szobrának avatására

Nézzétek arcát, s a titkolt szenvedést!
E méltóságot és homlokán a felhőt.
A röpké perc szüként vág szívébe rést,
tekints le ránk, szegény miniszterelnök!

Rab nép voltunk. Nem vívtunk forradalmat.
Ránk dőlt és megfojtott a rendszer.
Magunkra hagytak a nagyhatalmak, lehattünk volna magunké egyszer.

Bocsáss meg népednek, miniszterelnök!
Nem kellett a bölcs szó, a türelmes érv,
nekik ígéretből jutott a legtöbb:
szabad madár és a három hatvanas kenyér.

Mikor lassú menetben gyászos dobverés
jelezte: meghalt egy miniszterelnök,
Batthyány óta nem volt annyi mécs,
s urát temetni annyi nép még nem jött.

Valódi úr volt és hűséges szolga –
Nem villát épített, hanem hazát.
Velünk van most is, nem hagy magunkra
szoborként hirdeti szolgálatát.

III. ESSZÉK, INTERJÚK ANTALL JÓZSEFRŐL

1. ORBÁN VIKTOR, MAGYARORSZÁG KÉSŐBBI MINISZTERELNÖKÉNEK NYILATKOZATA ANTALL JÓZSEFRŐL 1994-BEN

Feledy: Fel tudja idézni azt a pillanatot, amikor megismerte Antall Józsefet?

Orbán: 1989 tavaszán történt, amikor az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokra az MDF először küldte Antall Józsefet tárgyalni. Én a Fidesz delegációját vezettem, és így találkoztunk. Az MDF akkoriban nem állandó delegációval jött, hanem váltott lovakkal, hol Bíró Zoltán, hol Csurka István, egyetlen fix pontja volt a delegációjuknak: Szabad György. És egyszer csak Szabad Györggyel jött Antall József is, akit bemutatott és attól a pillanattól kezdve ők képviselték az MDF-et a tárgyalásokon.

Feledy: Milyen jellegűek voltak Antall József megszólalásai?

Orbán: Kimérték, megfontoltak, óvatosak. Az Ellenzéki Kerekasztalon belül gyakorta volt ideges a hangulat. Sok párt, sok elképzelés volt és nehezen lehetett közös nevezőket találni, és az érvelések között mindig volt indulati elem is. Ő pedig szándékosan ellenpontosította ezt a magatartást meg stílust, ami önmagában is figyelemre-méltó volt. Másfelől ügyesen manőverezett, kívárta a pillanatot, amikor mindenki keresett egy kompromisszumos megoldást és abban a pillanatban szólalt meg, amikor ennek a lelki feltételei előálltak. Ő volt az, aki megfogalmazta, mi lehet a közös nevező. Úgy lépett fel, mint az Ellenzéki Kerekasztalon kompromisszumot teremtő politikus és a tekintélyét lépésről lépésre építette fel. [...] Antall József azok közé a politikusok közé tartozott, akik a napi küzdelmeken túl tudták magukat tenni. Tudták, mi az az ütközet, konfliktus a szembenálló felektől, amit a politika megkövetel, és melyek azok a pontok, ahol egy irányba kell húzni. Egyetlenegy konfliktusból nem vont le személyére nézve semmifajta következtetést. Ha egy vitában alulmaradt, nem gondolta, hogy meg kell sértődnie, nem vélekedett úgy, hogy aki erősebben fogalmazott vele szemben, annak nem kellene köszönnie a folyosón. Ízig-vérig politikus volt. A hétköznapi érintkezési normákat annyiban használta, amennyiben a politikáját segítette. Amikor egy hétköznapi ember becsapta volna az ajtót, vagy hátat fordított volna, ő még akkor is nyitva hagyta az ajtót és szembenézett. [...]

Ha volt Magyarországon olyan ember, aki felelősséget érzett azért, amit csinált és azért a népért, amelynek az élén állt, az Antall József volt. Polgár volt ízig-vérig, a mozdulataiban, a viselkedésében. Ahogyan öltözködött, ahogy érintkezett a fogadásokon, ha kellett, magázódott, ha kellett barátságos hangot ütött meg, tudott

humorizálni. Amit polgárinak nevezünk a viselkedésben, azt ő mutatta meg. Azt gondolom, egy politikusnak bizonyos mértékű elhivatottságra szüksége van. Ha valaki nem tudja megmondani, miért van a nagypolitikában, mi az az egyedi, sajátos nézet, amit ő megtestesít a politikában, akkor annak nincs helye a politikában. Ez nem jelenti azt, hogy az az ideális politikus, aki éjjel-nappal falvakban és városokban járkál, mint Mátyás király. A társadalmi mozgásokat nem a helyszínen lévő jelenléttel lehet megérteni, hanem történelmi analógiákkal, statisztikákból ki lehet bontani. Időnként persze kell találkoznia választópolgárokkal, hogy az érzelmi rezdüléseket meg lehessen érteni. Antall Józsefnek nagy érdeme az, hogy a történelmi középosztályt aktivizálni tudta és bevitte a politikába. Ennek a középosztálynak neveltetésénél, gyökereinél fogva van államigazgatási tapasztalata, nemzet iránti felelősségben való gondolkodása. Antall József kezdettől épített ezekre az emberekre. Egy politikusnak történelmi kötelessége, hogy kulturális folytonosságot találjon és felszínre is hozza azt. Amikor a taxisblokádnak volt, kétszer felhívott telefonon a kórházból. Jöttek értem, hogy menjek be a miniszterelnöki szobába és ott K-vonalon beszélünk hosszasan és kimerítően, ő hogyan látja a helyzetet és kérdezte, mi mit fogunk tenni? Amikor egy egész demokráciát fenyegető jelenséggel találtuk magunkat szemben, akkor mind a ketten tudhattuk egymásról azt, hogy amit a másik mond, úgy lesz, megbíztunk egymás szavában. Meg vagyok győződve arról, ha 1990 őszén nem éri őt el ez a betegség, akkor Antall József az 1991-es, 1992-es években átszabta volna a magyar politikai palettát. Az ő fejében készen volt az elképzelés, hogy létre kell hozni egy magyar polgári pártot. Ha szerencsésebb lett volna ő is, meg mi is, akkor Magyarországon lenne egy magyar polgári párt, melyet ő alapított volna meg. Mielőtt meghalt, néhány órával korábban beszélünk telefonon. Ő hívott fel. Kaptam egy hívást, hogy legyek bent a K-vonal végén. Azt mondta, meg fog halni, órái vannak hátra és szeretne elbúcsúzni tőlem. Politikai kérdéseket is érintett. Elmondta, milyen irányba megy majd a magyar pártszerkezet és nagyívű és bátor dologra sarkallt engem. Bizakodó vagyok, és úgy gondolom, lesz olyan kormányzat Magyarországon, amikor Antall József érdemeiről sokkal többet fognak beszélni, mint manapság.

2. JELENITS ISTVÁN GYÁSZBESZÉDE¹⁶⁹

Kedves Testvéreim!

Nem is olyan régen volt, amikor Antall József felkeresett azzal a gondolattal, hogy a Magyar Piarista Diákszövetséget újjá lehetne s újjá kellene szervezni. Ő már érezte azt, hogy a történelem fordult és hogy új lehetőségek nyíltak meg előttünk, egy szabadabb életnek a lehetősége. És azután hosszú éveken át tartó munkával, erőfeszítések árán csakugyan megszervezte a Magyar Piarista Diákszövetséget, az öregdiákok szövetségét, mely a szabadság útjára lépő Magyarországnak egyik első, először újjászerveződő egyesülete lett. Amikor beszélgettünk arról, milyennek is kellene lenni ennek a szövetségnek, politikamentesnek, politikán felül állónak kell lennie. És hogy ez a szövetség nem kötelezheti el magát az újjászerveződő pártok közül egynek sem. Antall József ehhez a gondolatához és meggyőződéséhez következetesen ragaszkodott a továbbiak során is. És akkor, amikor annak gondolata vetődött föl a piarista diákszövetség tagjaiban – nevezetesen azokban, akik évjártatukban közel álltak Antall Józsefhez, osztálytársaiban, iskolatársaiban, – hogy imádkoznunk kellene érte, mert a betegsége aggasztó fordulatokat ölt, akkor úgy elgondolkoztam azon, milyen is lesz ez az érte mondott közös szentmise? Nem volt még akkor világos, hogy ebből gyászmise lesz. De az világos volt már, hogy ezen a szentmisén az előbb elmondottakat el kell majd mondani. És el kell mondani majd, hogy a Piarista Diákszövetség pontosan ezekkel, ezzel a gondolattal és ezzel a tudattal imádkozik Antall Józsefért. Amikor a magyar politikai élet a maga kibontakozásának útján elindult, akkor olyan megrendülve láttuk és figyelmesen konstatáltuk, hogy egykori diákjaink itt is, ott is felbukkannak, különböző pártokban, akár még pártoknak az újjáalakuló vezetőségében is. S aztán úgy éreztük, ez megrendítő dolog, hogy a magyar politikai életnek a gazdagsága a piarista diákokat is egymástól különböző helyekre küldte ki, egymástól különböző csoportokba szólitja. És akkor még élt bennünk az a gondolat, hogy esetleg érdemes volna, akár a diákszövetség keretében, akár attól függetlenül is azokat a volt piarista diákokat, akik a különböző pártokban vezető szerepet töltenek be, leültetni egy közös asztalhoz. Hogy beszélgessenek. Nem is a közös múltjukról, hanem ennek az összetartozásnak a nevében. Arról hogy mit is jelent különböző pártokhoz tartozni és mégis közös eszméket is tisztelni, vallani és közös célokért küzdeni. Mert hiszen meggyőződésünk az és hisszük: a volt piarista diákoknak is meggyőződése, hogy a pártok nem önmagukért dolgoznak, nem azért, hogy a saját hatalmi pozíciójukat megteremtsék, megszilárdítsák, növeljék, hanem a nemzetért. A közös jóért, annak eléréseért. És ha vitáznak is egymással, akkor is ez a kölcsönös

¹⁶⁹ Eredetileg megjelent: Új Magyarország 1993. december 18. *Antall József emlékezete I–II.*

tisztelet, megbecsülés kell, hogy éljen bennük. A viták sajnos elvadultak, elmélyültek és ezt a találkozót nem lehetett létrehozni. De azért valahogy mindig hiszünk abban, hogy azok, akik az alma matertől kerültek ki, ha különböző széksorokban ülnek is, ha különböző pártokban keresik is a nemzet szolgálatára, boldogulására való lehetőségeket és utakat, akkor is ettől a meggyőződéstől vannak áthatva. És ezért úgy gondoljuk, hogy akkor, amikor Antall Józsefért imádkozunk, akár imádkozhattunk volna a felgyógyulásáért – bárcsak imádkozhatnánk! – akár a lelke üdvösségért imádkozunk, akkor nemcsak azokat gyűjtjük itt össze, akik pártja szerint is közel érzik magukat hozzá, hanem a piarista diákszövetségnek ezt a sok részre hulló családját, amelyben nem pusztán az eredetnek a tudata közös, hanem ennek a nagy égboltnak a tisztelete is. Ilyesféléképpen imádkozunk most holtában érte... Tiszta fejjel akart meghalni. Készült már a halálra ezekben az elmúlt napokban. Világossá vált előtte, hogy aligha gyógyulhat meg. És azután elutasított gyógyszereket, amelyek talán könnyebbé tették volna számára az utolsó néhány napot, de a tudatát, öntudatát legátolták volna. És akkor, amikor a halál közelében érett megfontolással utolsó szavakat szólt, akkor nemcsak politikusokkal akart beszélni, papokat is hívott magához. Az utolsó szentégeket, az utolsó útravalót Bolberitz Pál, egykori tanítványa vitte el hozzá, akarata szerint. Tegnap este még engem is megkért, látogassam meg, és azután azt mondta, ennek a piarista családnak a tagjaként akar meghalni. És azt kérte, ekként emlékezzünk rá, ha a halála napja csakugyan eljön... Nem is a Biblia képei jutnak most eszembe, hanem közös diákkorunknak egy irodalmi olvasmánya és képe a *Toldi estéjéből*. Mikor Lajos király és Toldi vitája ott, Toldi halálos ágyán baráti beszélgetéssé szelídül, és ez nem azt jelenti, hogy az élei lekopnak, de valahogy ezek a különböző nézetek ott mégis valami nagy méltósággal hajlanak egymásra; és a vitájukat Arany valami csodálatos módon zárja le, mert Toldinak az utolsó érvei elhangzanak, és aztán Lajos csendesen megjelenítve válaszolni kezd rájuk, de a válasza már nem hatol el Toldihoz, mert az közben észrevétlenül lecsukta a szemét és meghalt. „Nyitva már a börtön, megyek abba önként és nem földi bíró lát fejemre törvényt.” Valahogy így állnak meg a levegőben azok az érvek, melyek elhangzottak, és amelyekkel lehet majd még vitatkozni. De azzal, aki ezeket az érveket megfogalmazta, többé vele már földi ember nem vitázhat. És azután azt hiszem hogy ezekben az órákban, ezekben a percekben, azon túl, hogy az elhunytat ajánljuk annak a nem földi bírónak az irgalmába, azon túl azért imádkozhatunk, hogy amint a halálának órájában egy pillanatra elcsendesült volna csakugyan egy közös megrendülésben a körülötte folyó vitáknak a sokasága – hát ez a csend, ez a megilletődés vezesse egymáshoz őket közelebb, s vezesse a hivatásához is közelebb a vitatkozókat, akik különböző posztokon igyekeznek a nemzet jövőjét szolgálni. Advent harmadik vasárnapja van, a vasárnapnak az olvasmányai valami csodálatos,

mélyről fakadó reményt nyitnak elénk és arra szólítanak föl, hogy örvendezzünk. Hogy legyünk derűsek. Nem azért, mert nem vesszük tudomásul a fájdalmat, a gyászt, amely körülvesz minket, hanem azért, mert hiszünk abban, aki a fájdalmunkat és a gyászunkat magára vette, hogy aztán vigasztalást adhasson rá, és hogy a szeretetnek, az Isten hatalmas szeretetének biztatásával ajándékozzon meg minket. A Keresztelőnek a szavát hallottuk, hogy köztetek áll az eljövendő, csak nem ismeritek és azután jelen van hatalma, amellyel visszájára fordítja mindazt, ami az életetekben szomorúság. Erre gondolunk és ebben a hitben mutatjuk be ezt a szentmisét.

3. KULIN FERENC: ANTALL JÓZSEFRE EMLÉKEZVE: A TÖRTÉNÉSZ ÉS A POLITIKUS¹⁷⁰

Ha abból a szempontból vizsgálánk a történelmet, hogy mikor milyen szándékok és érdekek, miféle megfontolások és meggyőződések mozgatták a hatalom gyakorlóit, jól láthatóan elkülönülne egymástól a mögöttes indítékok legalább három típusa. A leggyakoribb típust az öröklött vagy megszerzett hatalom öncélúsága, a status quo megőrzésének, a hatalmon lévők érdekérvényesítésének primitív logikája irányítja. Valamelyest ritkább, de a mi tájainkon is jól ismert a másik változat, amikor a hatalomhoz való ragaszkodást valamiféle szellemi kábulat: vallásos fanatizmus, doktriner eszmekultusz vagy ideológiai őrjöngés motiválja. S végül a legritkábban előforduló, a legszerűlekenyebb típust az a fajta politikus példázza, aki sem érdekeit, sem absztrakt ideáit nem követi vakon, ehelyett egy nép legjobb képességeit, alkotó energiáit igyekszik felszabadítani és uralomra juttatni minden tudatos és tudattalan ellenállással szemben. Az első típus számára a hatalom az uralkodás technikáinak módszertani problémáit jelenti csupán, a másik úgy fogja fel azt, mint az emberrel való kísérletezés laboratóriumát, s csak a harmadik érzi, hogy a hatalom egy közösség boldogulásáért vállalt erkölcsi felelősség.

1990-ben, amikor a világméretű vereséget szenvedett piaci szocializmus romjain épülni kezdtek a többpártrendszerű polgári demokrácia tartópillérei, Magyarországon nem csupán rendszerváltozás kezdődött. Nemcsak az ország gazdasági, jogi és közigazgatási rendje változott meg; a politika színpadának kulisszái mögött is lényeges változás történt: eltávoztak a pragmatikus hatalomtechnikusok, visszavonultak a szocialista utópia fanatikusai is, hogy átadják helyüket az új típusú, a szolgáló hatalomgyakorlás képviselőinek. Hogy éppen Antall József válhatott ennek a korszakváltó történelmi fordulatnak a főszereplőjévé, annak bizonyára számos véletlenszerű oka is van, melyekről a sors- és pályatársak tanúvallomásai értékes adalékokkal szolgálhatnak. Ezek értékéből semmit nem von le az a tény, hogy Antall József történelmi szerepének titka már ma is megfejtve áll előttünk. A rejtély kulcsa ugyanis maga Antall József. Pontosabban: a miniszterelnök cselekvésének mozgatórugóit a történész Antall József világgépének és gondolkodásmódjának ismerete segít megérteni. Azt a zavarba ejtően egyszerű igazságot jelenti ez, hogy a felelős hatalomgyakorlásnak – noha nem elégséges, de – nélkülözhetetlen feltétele a lehető legszélesebb körű ismereteken nyugvó, mélyen átélt és tudatosított történelmi tapasztalat. Antall József maradéktalanul megfelelt ennek a követelménynek. Kutatóként nem elemezte a magyar múlt minden korszakát, de személyes élménye volt a nemzeti és az európai

¹⁷⁰ Magyar Nemzet, 1995. december 12., 13. o.

történelem minden hőse, diadala és bukása. Azt a korszakot pedig, amellyel történésként is foglalkozott (a XIX. századi magyar reformkort, a szabadságharc bukását követő önkényuralom majd a kiegyezés korát) mintha szándékosan azért választotta volna, hogy szembesüljön mindazokkal a dilemmákkal, amelyekkel a majdani miniszterelnöknek kellett megbirkóznia. Tanulmányainak egyik legfeltűnőbb sajátossága, hogy igazságkereső szenvedélye soha nem gyengíti a tárgyilagosságra való törekvését, s a nagy személyiségek tetteinek szubjektív indítékai éppúgy izgatják, mint az azoktól függetlenedő következmények. S éppen azért, mert az ország sorsfordító pillanatait elemző történész kénytelen tudomásul venni, hogy szubjektív szándékok és objektív következmények többnyire nem felelnek meg egymásnak, Antall soha nem úgy teszi fel a kérdést, hogy egy adott helyzetben kinek volt igaza, hanem úgy, hogy kinek miben volt igaza. A különböző, gyakran ellentétes érdekek, erők és személyiségek ebben a felfogásban nem azért ütköznek egymással, mert az egyik oldalon a tisztán látók, a másikon a tévelygők állnak, hanem azért, mert ugyanaz a cél csak a részérdekek és a részigazságok harca révén válik megközelíthetővé. Jó példája e szemléletnek az az összegezés, amit Antall a reformkor nagyjairól ad. „Nem kétséges, hogy Kossuth, Deák és Eötvös közül Kossuth volt a legkövetkezetesebb függetlenségi politikus, és ő ment a legmesszebbre a társadalmi átalakulás hirdetésében. De Eötvös volt a legmodernebb a polgári állam terveinek kidolgozásában. [...] Önállóbb magyar államiságot őriz meg Deák koncepciója a dualizmus kereiteiben, mint Eötvös mindig is hangsúlyozott birodalmi programja. Eötvös modernebb, összehangoltabb Államszövetségének azonban szilárdabb alapokat tervezett, mint amilyeneken Deák klasszikus alkotmányjogi felfogásában fogant Monarchiája nyugodott.” A magyar nemzettudat érzékenységét súlyos próbára tevő államtani nézeteket hasonlít itt össze Antall – anélkül, hogy az egyiket elmarasztalná a másik kedvéért. „Képtelen az ítékezésre, eszmeileg határozatlan” – mondaná a marxista kritikus, ám nem erről van szó. Pusztán arról, hogy nem akarja azokat az elméleti vitákat túldramatizálni, amelyek a maguk helyén és idején csak gyakorlati kompromisszumokkal dönthetők el. Az idézett példánál maradva Antall az igazi konfliktus okát nem a kiegyezésre vonatkozó alkotmányjogi elvek különbözőségében, hanem a meglévő lehetőségek elszalasztásában, a hatalom felelősségét viselő felkészületlenségében, változásra való képtelenségében látja. Ezt írja: „Ha sokban igazat adunk is Kossuthnak az 1867. évi kiegyezés közgazdasági következményeit illetően, a dualizmus korának magyar uralkodó osztálya számára ez még nem jelenthet mentséget. Még a félig biztosított, félig elért önállóság sáncain belül is többre nyílt volna lehetőség. [...] a kivándorlás fő okát végül is abban kell keresnünk, hogy az 1848. évi jobbágyfelszabadítást nem követte birtokreform. A feudális maradványokkal terhelt, tökeszegény, külterjes nagybirtokok nem nyújthattak elég munkaalkalmat és még

kevésbé megélhetést a föld népének.” Adva van tehát egy teoretikus probléma, egy jogelméleti és állambölcseleti vitakérdés a kiegyezés kapcsán, másfelől adva van egy kézenfekvő összefüggés a kiegyezést követő évtizedek szociális problémái (kivándorlás!) és a birtokreform elmaradása között. Antall ott marad „határozatlan”, ahol a határozottság csak doktrinerséget jelentene, s ott mond éles ítéletet ahol annak a XX. század végi jelenre vonatkozóan is gyakorlati értelme van! S ez a konkrét példa általánosságban is jellemzi gondolkodásmódját.

Poétikai szóhasználattal élve: a történelmi eseményeket – legyenek azok bármily megrázóak, tragikusak is – nem drámai helyzetek halmazaként, hanem egy epikus folyamat részeként értelmezi. És ez az ő politikusalkatának egyik leglényegesebb vonása, úgy is mondhatnánk, hogy a múlthoz való viszonya nem meditatív-esztétikai, hanem nagyon is racionális és hétköznapi. Nem a katartikus hatást okozó erkölcsi-érzelmi tanulságok érdeklik, sokkal inkább a történések okai és a folytathatóság módzatai. Ebben a történelemképben nincsenek mindent eldöntő ütközetek a Jó és a Rossz erői között, következésképpen nincs századokra kiható győzelem, és nincs a jövőt értelmetlenné tévő végzetes bukás. Egyáltalán: alig-alig van érzelmi pátosz az ő múltélményében, ám annál több benne az oknyomozó és távlatokat fűrkésző értelmes felelősségtudat. (Talán ez is magyarázza tartózkodását az érzelmes nemzettudat képviselőitől, s azok bizalmatlanságát vele szemben – a saját pártján belül is!) Hadd idézlek ismét egy példát! A mohácsi katasztrófával – legalábbis a romantikától örökölt történelemszemléletünk szerint – „nemzeti nagylétünk” egész épülete látszik összeomlani. Antall ezzel szemben arra teszi a hangsúlyt, hogy a darabjaira hulló, pótolhatatlan vérvesztéséget elszenvedő ország nemcsak fizikailag vészeli át a tragédiát, s nem is csupán nyelvét és kulturális hagyományait őrzi meg, hanem az újkor követelményeihez való teremtő alkalmazkodás képességét is. A reformáció magyarországi meggyökerezésében, Kálvin tanainak elterjedésében Antall ennek bizonyítékát látja. Történelemélménye persze nemcsak a tragikus nemzeti sorsélmény érzelmi örvénylésétől marad mentes, hanem a kommunisztikus forradalmi tanok már-már vallásosan fanatikus haladáshitének eufóriájától és a liberális-anarchista eszmék narkotikus hatásától is. Antall haladásfogalma azokból az eszmei hagyományokból táplálkozik, amelyeket a reneszánsz, a felvilágosodás bölcselei, s a legújabb kor konzervatív eszmeáramlatainak képviselői fogalmaztak meg, s élesen szemben áll ez a haladásfogalom mindenfajta utópisztikus ideával, a baloldali politikai filozófiák erőszakelvű fejlődésdoktrínáival. A politika feladata – és lehetősége! – e szerint a felfogás szerint nem az, hogy távoli célokat vetítsen a társadalom elé, s hogy hatalmi eszközökkel készítse az embereket e célok megvalósítására, hanem az, hogy a közösségi lét alapintézményeinek megőrzésével és a jogalkotás eszközeivel teremtsen meg a gazdálkodás, a művelődés valamint a társadalmi béke

és biztonság feltételeit, s ezáltal hárítsa el az akadályokat az emberi képességek és törekvések kibontakozásának útjából. Ahhoz pedig, hogy a politika meg tudjon felelni e feladatának, a polgári világkorszak egyetemes eszméinek egyensúlyát, s ezeknek a nemzeti-politikai hagyományok rokon elemeivel való egységét kell megteremtenie. Az egyetemes érvényű politikai filozófiák egymáshoz való viszonyát illetően Antall Eötvös József felfogását teszi magáévá, aki a XIX. század uralkodó eszméiről írott nagyhatású monográfiájában hallatlan intuitív készséggel elemzi a nagy francia forradalom eszméinek hatását. Eötvös felismeri, hogy a szabadság, az egyenlőség és a nemzetiség (testvériség!) követelményei csak egymással szemben érvényesíthetők, azaz egyik idea sem valósulhat meg maradéktalanul a másik kettő sérelme nélkül. A három törekvés ezért „csak egyensúlyban jelenti politikai kultúránk alapját – mondja Antall – hiszen bármelyiknek a másik fölébe kerekedése diktatúrához vagy anarchiához vezetett a történelemben, ahogy ezt a magyar nemzeti liberalizmus nagy történelmi alakjai, Széchenyitől Kossuthig, Deák Ferencről Eötvösig olyan világosan látták a reformkorban és az utána következő évtizedekben. [...] A szabadság-egyenlőség-testvériség eszméje szintézisben, együttesen értelmezhető, csak ez jelenti a jogállamiságot, a szociális államot, ez jelenti a gondoskodást.” Különösen figyelemre méltó az idézet utolsó mondata. Mert nem az a legjellemzőbb Antall gondolkodására, hogy Eötvös hatását tükrözi, hanem az a törekvés, hogy összhangba hozza a klasszikusok szellemi inspirációit, s azokat a legidősebb politikai feladatokra vonatkoztassa. A XIX. század uralkodó eszméinek imént idézett elemzése két hivatkozással egészül ki. Antall arra emlékeztet, hogy a jogállam és szociális állam, azaz a szabadság lehetőségek és a szolidaritás szintézisének igénye egyfelől a pápai enciklikákban, másfelől a Max Weber-i protestáns szolidaritási gondolatokban éppúgy jelen van, mint a nemzeti liberalizmus klasszikusának állambölcséleti munkájában. S e hivatkozással Antallnak nem az a célja, hogy eszmetörténeti stúdiumokba vezesse be olvasóit, hanem az, hogy az egymástól térben és időben távol eső, egymással sokszor szemben álló szellemi törekvések lényegi hasonlóságára mutasson rá. Mert akik a jogállam és a szociális állam egységét hasonló megfontolásokból és hasonló módon kívánják megteremteni, a közöttük lévő ellentétek, csak lényegtelen, s ezért könnyen megoldható kérdéseket érinthetnek.

Az egyetemes koreszmék egymáshoz való viszonyát elemző történész gondolatai ezen a ponton érintkeznek a politikus Antall József ars poeticájával. Ahogyan a gazdaság, a jog és az erkölcs elvei a legkorszerűbb politikai eszmékben közös nevezőre találnak, akként a nemzeti múlt más-más társadalmi és szellemi forrásvidékéről eredő, de céljaiban közös mozgalmainak is össze kell kapcsolódnuk egymással. Antall számos alkalommal vall arról, hogy a személyes, baráti kötődéseknél is erősebben éppen az eszmei-politikai szintézisteremtésnek ez a lehetősége vonzotta

a Magyar Demokrata Fórumhoz. Ami pedig a történelem nézőpontjából lehetőség, az – az ő értékrendjében – erkölcsi értelemben felelősség és kötelesség. Ezért mondja: „ha nem tudjuk összefogni a népi nemzeti mozgalom, a polgári demokrácia és az agrárdemokrácia közép felé húzó erőit a kereszténydemokráciában megnyilvánuló világnézeti indíttatású irányzatokkal, akkor érdemtelenek leszünk a világ és utódaink megbecsülésére.” És ezért mondja ezt is: „A Magyar Demokrata Fórum azért válhatott, azért vált az 1990-es választások győztes politikai pártjává, mert vállalta a kereszténydemokrácia értékeit is, és a kereszténydemokráciával vált Európa számára is egyértelműen érthető politikai párttá.” A három klasszikus elvre alapozódó politikai filozófiát befogadó pártok létrejötte tette lehetővé, hogy Antall József meghatározó szerepet játsszon a magyarországi rendszerváltozás irányításában; s ez a tétel érvényes fordítva is: Antallnak a magyar és az európai eszmei-politikai hagyományokat összegező kivételes műveltsége nélkül a konzervatív politikai törekvések nem szerveződhetek volna kormányzóképes erővé! Ezt éppúgy tudják azok, akik magukat a konzervatívokat szeretnék távol tartani a politikától, miként azok is, akik éppen a konzervatív pártok tagságát és szavazóit próbálják elcsábítani egy szélsőségesen demagóg, kalandorpolitika szolgálatára. Módszereik alig különböznek egymástól: Antall József személyét és művét választják támadásaik célpontjává. Kirekesztőnek bélyegzik, mert elvi okokból nem akart koalícióra lépni azokkal a baloldali erővel, amelyek a nemzeti értékeket és érdekeket nem tudják vagy nem is akarják összeegyeztetni a külső feltételekhez való alkalmazkodás kényszerével. Ráfogják, hogy kormányzásával a Horthy-korszak félfudális hatalmi elitjének arisztokratizmusát, szélsőséges mozgalmainak avított nacionalizmusát és antiszemitizmusát támasztotta fel, s hogy maga is nosztalgiákat táplált e korszak anakronisztikus világa iránt. A másik oldalon – a saját táborában – megalkuvással vádolják, mert nem tudnak megbékélni azzal, hogy a rendszerváltozást Magyarországon csak jogállami keretek között, csak a parlamentáris demokrácia játékszabályainak tiszteletben tartásával lehet végrehajtani. Mindezen túl kamarillapolitikusnak minősítik, mert – jóllehet semmit nem tett a döntésre jogosult testületek háta mögött – legszűkebb környezetének belső ellentéteit, kormányának és pártjának önemésztő feszültségeit, természetlen vitáit a nyilvánosság kizárásával igyekezett fel- és megoldani. Bármivel vádolják is az egyik oldalon, a másikon éppen az ellenkezőjéért vonják felelősségre: így válhatott egyszerre ókonzervatív, a jelen valósága iránt érzéketlen, gögös magyar úrrá, másfelől az elvtelen paktumok híveként a kozmopolita liberalizmus szállás-csinálójává.

Antall József életművét mégsem azok veszélyeztetik igazán, akik támadják őt, hanem azok, akik miközben rá hivatkoznak, megpróbálják kisajátítani, hogy személyes ambícióiktól megszédülve, randalírozva rombolják, hiteltelenítsék az antalli

örökséget. És rombolják is – ha hagyjuk. Ám ha Antall Józseffel együtt mi is meghalljuk Eötvös figyelmeztetését, miszerint „a gonosz hatalma a jók gyengeségében fekszik” – van még esély megmenteni ezt az örökséget.

4. O'SVÁTH GYÖRGY: GONDOLATOK ANTALL JÓZSEFRŐL¹⁷¹

Barátai, hívei, követői és ellenfelei levett kalappal tisztelegnek Antall József emléke előtt tragikus elhunytának tizedik évfordulója alkalmából.

Személyének és művének méltatása történelmi és politikai irodalmunk már egyik fontos témája. Életrajzok, tanulmányok, értékelések, utalások hosszú sora jelent meg vagy a teljesség, vagy a kiemelt témakörök tudományos elemzésének igényével. Tíz évnek csak korlátolt mértékben van történelmi mélysége és távlata. Az események résztvevőinek elkerülhetetlen szubjektivitása, egyik vagy másik irányba hajló érzelmi kötődése, a történésközelből származó aránytalanságok és sok esetben lényegvesztések, melyek mind az események, mind a személyek szerepére és jelentőségére vonatkoznak, nem engedik meg az objektivitás vagy a kiegyensúlyozott teljesség különben természetes érvényesülését. Ehhez járul a források, a dokumentumok, személyes és intézményes írásbeli feldolgozások, köztük jegyzőkönyvek, levelezések stb. ismeretének és feldolgozásának messzemenő hiányossága. Rendkívül nehéz mindössze egy évtized után egy rendszer, egy kormány, egy miniszterelnök döntéseinek, intézkedéseinek társadalmi, jogi, politikai, kulturális, gazdasági hatásait, azok kihatásait a nemzet és a társadalom egészére vagy részeire felmérni és értékelni időállóságukat, viszonylagosságukat, felbecsülni értékalkakító erejüket.

A nemzet képviselője

Mіндеzen fenntartásokat számba véve, a múlt közelsége ellenére hazánk, nemzetünk és a nemzetközi közvélemény már messzemenően kialakította véleményét Antall József személyéről, életművéről, és felmérte mindezek jelentőségét. Elismeri személyének rendkívüliségét, elismeri tevékenységének hazánkra és térségünkre kiható történelmi jelentőségét. Ezt a nemzet – és a határon átívelő nemzetre gondolkodok – minden rétegét átfogó elismerést, melynek élményében életében csak korlátozott mértékben részesülhetett, kiegészíti a nemzetközi államközösség politikai és társadalmi elitjének Antall József felé megnyilvánuló tisztelete, elismerése és kedveltsége. Ilyen széles körű és általános jelleggel a külföld az elmúlt évszázadban még egyetlen más politikusunkat sem ismerte el. A személyes vonzerő, a méltóság, az elvhűség, a nemzetközi történések és összefüggések történelmi és aktuális ismerete, diplomáciai képességei, a jogos érdekek mindenkori tiszteletben tartása és tekintet-

¹⁷¹ Eredetileg megjelent: Népszabadság, 2003. december 12., 8. o. A cikk szerzője közgazdász, jogász. 1931-ben született Budapesten, felsőfokú iskoláit Budapesten, Bonnban, Kölnben és Párizsban végezte. 1951 és 1954 között politikai elítélt. 1965 és 1996 között az ECK, illetve az EU Bizottság tisztségviselője, utóbbinak tiszteletbeli igazgatója. 1990 és 1994 között Antall József, majd Boross Péter miniszterelnök személyes tanácsadója. Elhunyt 2017-ben, Telkiben.

bevétele, még eltérő álláspontok esetében is, hazánk és nemzetünk csaknem példa nélküli képviselőjévé emelte a világban.

Tevékenysége az ország miniszterelnöki tisztségében több mint három évig tartott, egy a történelemben példa nélkül álló, elméleti koncepciók vagy modellek, illetve tapasztalatok tanulsága nélkül végrehajtott békés rendszerváltozás felelősségében. „Tetszetek volna forradalmat csinálni” – mutatott rá a rendszerváltozás többektől óhajtott gyökerességének elkerülhetetlen akadályaira. Antall volt a rendszerváltozás korának a lehető legalkalmasabb miniszterelnöke, és ennek indoklását sok egyéb érv mellett ebben a tisztánlátásban találjuk, mely részére súlyos terhet jelentett. Felelősségvállalásának másik súlyos megterhelése betegsége volt, mely végül is elragadta tőlünk.

Az ország függetlenségének, nemzetközi önrendelkezési jogának helyreállítását tekintette Antall József a felszabadult Magyarország elsőrendű feladatának. Ennek első döntő és tényleges aktusa a Varsói Szerződés és a KGST megszüntetését indítványozó kezdeményezése volt. Tanácsadóinak egy része és a Varsói Szerződés tagállamainak vezetői, még Havel és Wałesa is, nem a két szerződés megszüntetésének, hanem egy alternatív megoldásnak voltak a hívei. A szerződések formális fenntartását javasolták, annak tartalmi, tényleges gyengítése, sőt kiürítése mellett. A moszkvai út előtt hosszabb négy szemközti megbeszélésen mérlegeltük a felosztási javaslat kockázatait és esélyeit, veszélyeit és előnyeit.

Végül is arra az eredményre jutottunk, hogy a keletiblokk-szerződések az európai integráció és az atlanti szövetség tagságára irányuló erőfeszítéseink és politikánk komoly akadályát képezik, külpolitikai koncepciókkal még a javasolt fellazult változatban sem egyeztethetők. Meggyőződésünk volt, ez a megállapítás nemcsak hazánkra, hanem az egész térségre is vonatkozik. Így a magyar javaslat nemcsak nemzetünk, hanem az egész régió iránti felelősségünket is tükrözi. Antall utazásának előestéjén, személyes veszélyeztetésének tudatában úgy búcsúzott: „remélem, még viszontlátjuk egymást”.

Mint a Varsói Szerződés soros elnöke a két alternatív javaslat közül a kollégái részéről ránehezedő nyomás ellenére a saját radikális javaslatát terjesztette a kormányfői konferencia elé. Egy hosszabb, vészjósló hallgatás után nyerte el Mihail Gorbacsov beleegyezését. Antall e történelmi előrelátásának és személyes bátorságának megfelelő értékelése a magyar sajtóban és elemzésekben még várat magára. Szuverenitásunk helyreállításának további lépése volt az orosz csapatok kivonulása hazánkból.

Az új nemzeti külpolitika alkotó jellegű cselekménysorozatának fő fejezetei az európai és atlanti integrációs politikában mutatkoztak meg. A felemelkedésnek, a nemzeti megújulásnak, a demokrácia intézményrendszere bevezetésének és a nemzet-

közi államrendszer egyenrangú tagságának céljai Antall József politikai küldetésének vállalt és teljesített kihívásai voltak. A felszabadult Magyarország másik alapvető feladata volt a jogállamiság megteremtése. Történelmi alkotmány- és jogrendszerünk alapot nyújtott ugyan, de a közelmúlt negyven év pártállami rendszere, a kemény, majd a puha diktatúrák által bevezetett és gyakorolt állam- és jogrendszer, az alkotmány- és jogalkotást illetően nemcsak elméleti, törvényhozatali, hanem a jogállamiság gyakorlatában is terhes örökséget jelentett. Antall már a kerekasztal-tárgyalások keretében, 1989-ben, majd később mint miniszterelnök döntő szerepet vállalt ezen a területen. Alkotmányozó tevékenységét a nemzet történelmi jogrendszere és hagyományai, valamint a XX. század európai tanulságai és modelljei vezették. Az utóbb említett tételhez soroljuk új Alkotmányunknak két lényeges rendelkezését, az Alkotmánybíróság létrehozatalát és a parlamenti „konstruktív bizalmatlansági szavazás” intézményének bevezetését. Alkotmányunk ezen és számos más rendelkezéseinek volt indítványozója, szószólója Antall József.

Mint az „Alkotmány miniszterelnöke” Szabad György fogalmazásában, a Montesquieu által lefektetett hármass hatalommegosztást és az intézmények függetlenségének nemcsak elvét, hanem gyakorlati megvalósítását is vallotta és védte. A törvényhozás, a végrehajtás, illetve a kormányzás és az igazságszolgáltatás alkotmány által megszabott viszonyát, valamint intézményes függetlenségét Antall demonstratív módon hangsúlyozta beszédeiben, tartotta tiszteletben, és örködött felettük. A modern társadalmak negyedik, tényleges hatalmat gyakorló intézményére sajnos csak későn figyelt fel, a sajtóra. Bízott az újonnan alakuló demokratikus társadalom egyensúlyt teremtő önszabályozó erejében és ennek eredményességében. Az ezzel az elvárással nem megegyező fejlődés befolyására már nem maradt ideje és ereje.

Antall a parlamenti demokráciának volt elkötelezett híve. Szemében a pártokra meghatározó szerep vár e rendszerben. A pártok hordozói a nép politikai véleményalakításának, akaratának, képviselői jogainak; mint ilyenek, a demokratikus államrendszer pillérei. Nagy gondossággal döntött saját maga pártpolitikai szerepvállalásáról 1989-ben az MDF mellett. Egy parlamenti demokráciában a politikai vélemények, álláspontok, döntési folyamatok színterének a parlamentet tekintette. Egyik beszélgetésünk alkalmából 1992-ben említettem neki, hogy a nyugati demokráciák egy kormányfője sem tölt el annyi időt a parlamentben, mint ő. Válaszában hangsúlyozta e magatartásának tudatosságát és irányadó jellegét. Az utcai politizálás nemcsak visszafogott, zárkózott természetének nem felelt meg, hanem mint a politikai akarat- és véleménynyilvánításnak differenciálatlan, a mérlegelést, a dialógust, a kompromisszum lehetőségét kizáró, az objektív politizálást nehezítő megjelenési formáját is elutasította. „Kocsmapolitizálás” megjelöléssel fejezte ki erről a véleményét. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a „néppel” nem kereste és tar-

totta volna fenn kapcsolatait. Kereste az emberi kapcsolatokat, felkereste a hagyományos népi ünnepeket, és közvetlen kapcsolatot keresett és tartott fenn a legkülönbözőbb körökkel, intézetekkel, híveivel, választóival. Politikai tevékenységének fő színtere azonban az Országgyűlés volt. Családi hagyományaiban gyökerezve, neveltetése, életének tapasztalatai és tanulmányai képezték nemzeti öntudatának alapjait. Trianont hazánk történelme egyik legnagyobb tragédiájának tartotta. Kieépítve hazánk szomszédos országaival földrajzi és sorsközösségünk által megszabott szövetségi, baráti kapcsolatrendszeret, kötelességének tartotta vezetőik figyelmét felhívni, hogy bizonyos történelmi változások, melyek egyes szomszédaink részére meglegedettséget, sőt örömet jelentenek, az nekünk, magyaroknak fájdalom, gyász és történelmi kihívás. Hitvallása – a „lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöke” – nemcsak a határokat átívelő magyar nemzet, hanem az európai népek közössége felé is a felelősségvállalást és a cselekvési akaratot jelentette. Nemzetközi tekintélye utat nyitott a magyarság igazságának megértéséhez, ahogy ezt Chirac francia államelnök egyik nyilatkozata bizonyítja.

A vérbeli politikus

Nemzettudata nemcsak földrajzi, a Kárpát-medencei magyarságot átfogó, hanem történelmi vonatkozásban is hangsúlyozott volt. Gondolkodásában, koncepcióiban, terveiben jelen volt a Szent István-i államalkotás, az Árpád-házi, az Anjou-, a Hunyadi-kor Magyarország, a török harcok kora, Rákóczi és Kossuth szabadságharcjai, majd a XIX. és XX. század történelmi folyamatai. A „Visegrádi négyek szövetségének” Anjou-kori koncepciója, fogalmi meghatározása egyik példája ennek. A kiegyezésnek és a Horthy-korszaknak kiváló történésze volt, e korszak egyedülálló esemény- és személyismerete, valamint a Kádár-rendszer megélt tapasztalatai kihatottak politikai magatartására, megoldásaira, stílusára. A nemzetet történelmi folytonosságában, azonosítva magát vele dicsőséges és nehéz helyzeteivel, a szégyenteljes trianoni határokat átívelő egészében képviselte. Elvárta, hogy ezt a magatartását a külföld is megértse és elfogadja. Kivételes teljesítménye volt, hogy ezt elérte. Mint vérbeli politikus, bár gazdaságpolitikai szakértelme nem volt mély, tisztában volt a gazdaság társadalmi jelentőségével. Wilhelm Röpke és Ludwig Erhard műveit és elméleteit kiválóan ismerte, és ezeket elfogadta. A rendszerváltozás után kialakuló magyar gazdaság részére a „szociális piacgazdaság” rendszerét szavolta. A szociális piacgazdaság feltételrendszerének bevezetését, a privatizációt, a versenyz gazdaságot, a szabadkereskedelmet a gazdasági fellendülés alapjainak tartotta, ugyanakkor a gazdaság szociális elkötelezettségét, eredményeinek szociális ellenőrzését és korlátozását egy igazságos társadalmi rend elengedhetetlen feltételének vallotta. A „magyar Ludwig Erhard”-ot kereste, a liberalizmus szociális ellenőrzésének

európai nagymesterét. A „vadliberalizmust” elutasította. Részesese volt gazdasági rendszerünk létrehozatalának, de gyakorlati alakításának nem, vagy csak kivételes esetekben.

A kelet-közép-európai felszabadult országok miniszterelnökei közül 1990-ben Antall volt egyedül, aki kormányprogramjában meghirdette az Európai Közösséghez csatlakozás programját. A kormánynyilatkozatnak ez volt a negyedik alapvető pontja. Hazánk tagsága az Európai Unióban történelmi, politikai, kulturális és gazdasági törvényszerűség volt a szemében, amelynek a csatlakozási időpontját tekintve csak egy feltétele volt, az ország felkészültsége. Még mint magánember 1989 júniusában az Európai Parlamentben hol mint első magyar lépett fel, jelentette be európai hivatásunkat. Az európai integráció csatlakozási politikáját teljes elkötelezettséggel képviselte, és ezt az elkötelezettségét valamennyi őt követő magyar kormány átvette.

Talán még nagyobb jelentőséget tulajdonított Antall az ország potenciális katonai fenyegetettségét számba véve a NATO-tagságnak. 1990 őszen zajlott le Brüsszelben első hivatalos tanácskozása Manfred Wörnerrel, a NATO főtitkárával. Ezen a tanácskozáson fordított szereposztásban Antall tartott Wörnernek előadást a NATO szervezetéről, jelentőségéről és a vele szemben fennálló elvárásokról. Wörner fokozódó nyugtalansággal hallgatta, majd az előadás végén megkönnyebbült. Az ülés után kérdésemre – baráti viszonyban voltunk – azt válaszolta Wörner, hogy nyugtalanságának oka az volt, félt Antall kiváló előadása alatt, hogy végül is bejelenti az ország felvételi kérelmét, aminek természetesen akkor még hiányoztak a tárgyi és politikai feltételei. Különben ezzel a tárgyalással kezdődött a két politikus között kialakult barátság.

Antall József határozott és világos politikája kapcsolta be hazánkat e két nemzetközi intézménybe, és vált ezen túlmenően az egész térség csatlakozásának példaeértékű kezdeményezésévé.

Még egy külön megjegyzést Antall stílusáról. Minden ország közéletére erősen hat az a stílus, melyet a közélet résztvevői gyakorolnak. Antall stílusa egyedi, kivételes volt. A tartózkodó és előkelő jelzőt gyakran alkalmazták rá, kiegészítve az ironikus, élcélődő, anekdotázó, adott esetben baráti és közvetlen stílus jelzőivel. Nem vitás, hogy a magyar parlament világháború előtti képviselői stílusát hozta vissza közéletünkbe, a szó nemes értelmében. Véleményem szerint a felsorolt utalások Antall József történelmi és politikai életművének legfontosabb részeit tartalmazzák. Hazánknak az ő mérvadó irányítása alatt létrejött új jog- és alkotmányrendszere, gazdasági feltételrendszere, intézményrendszere, úgy tűnik, maradandó jellegű, az bizonyos, hogy jelenünket és közeljövőnket meghatározzák. Antall József személyének és életművének több jövőbe mutató üzenete van. Ezek között elsősorban azok a normatív követelmények, melyeket Antall Józsefre tekintve társadalmunk vala-

mennyi közéleti szereplőtől elvár. Ezek az elvárások egyre hangsúlyozottabban nyilatkoznak meg, így felsorolásukra egy Antall-megemlékezés a legmegfelelőbb alkalom. Talán a legfontosabb elvárás egy erkölcsi és tiszta értékrend. Személyre vonatkozva a tisztesség, a becsületesség, mások személyi méltóságának tisztelete elsődlegességet kell, hogy kapjon. A cél nem szentesítheti az eszközt.

Szociális lelkiismeret

A közélet értékrendjének legfontosabb tényezői, hogy a nemzet érdeke a pártok, az egyének érdekeit megelőzi, illetve a közjó az egyén anyagi vagy hatalmi érdekeit. Mindenki ismeri mai közéletünknek azon sajnálatos eseményeit, amelyek ezen elvek megsértését tartalmazzák. Nem törvényszerű, hogy egy eredményes közéleti pályafutás óriási vagyongyarapodást eredményezzen. Gondolok most Antall Józsefre. Az igazság és az őszinteség gyakorlása a feltétele a hitelességnek. A mai magyar politikai elit nagy része elvesztette hitelességét. Helyreállítása demokráciánk egyik posztulátuma. Az őszinteség és a beismerés emel. Ehhez nem szükséges a televízió előtt pizsamában megjelenni, de felejthetetlen marad Antall meggyőző hitelessége, őszinte felelősségtudata, mély hazafiassága.

A személyi méltóság tiszteletének kötelezettsége elsősorban terjedjen ki közéleti szereplőinkre és a sajtóra, akkor is, ha mesteri fogásokkal a gyanúsítások, rágalmak, valótlanságok bírósági eljárásra nem elégségesek. Antall soha sem sértett meg senkit. A parlamenti demokrácia követelménye, hogy a más nézeteket vallót ellenfélnek, de nem ellenségnek tekintik. Ez tartalmazza nemcsak az udvariasság gyakorlását, hanem a dialógus rendszerességét is. Nem felel meg a parlamenti demokrácia követelményének, hogy azon két parlamenti párt között, mely együtt a választók kilencven százalékát képviselik, semmilyen kapcsolat nem áll fenn. Antall József rendszeresen konzultált valamennyi parlamenti párt vezetőivel.

A szociális lelkiismeretnek kell, hogy helye legyen a politikai programban és a közéleti akciókban. Ez a humánus megvallása és gyakorlása. Ismeretesek Antallnak csaknem havonta gyakorolt ilyen jellegű megnyilvánulásai, melyekkel a szegények, betegek, idősek, elhagyottak mellé állt.

A közéleti szereplés megkívánja az átláthatóságot és a tiszta múltat. Ezt a követelményt erkölcsi és politikai értelemben kell alkalmazni. Antall utalása, hogy életében nem kényszerült világnézeti és alapvető politikai álláspontjainak megváltoztatására, akkor is normatív jellegű, ha egyesek részére ez egy túlzott követelmény. Végül is a közélet szereplőinek arányérzéke, szemmértéke, feladatvállalásuk egyik feltétele kell, hogy legyen. Ortega szavaival, nem elfogadható, ha a fától nem látják az erdőt, ha a részletekben elveszik az egész. Antall József nagy képessége volt, hogy felismerte és követte a lényeges célokat, feladatokat, és képes volt mellékes, másod-

lagos kérdéseket, problémákat félretenni. Sajnos ezt saját személyére is vonatkoz-
tatta, szerénységből saját személyének jelentőségét tagadva élete hivatástudatának
áldozatául esett.

Tisztelettel és baráti szeretettel gondolunk rá.

IV. FORRADALOM A JOG ÚTJÁN – FELEDY PÉTER FILMJE

1. RAYMOND BARRE¹⁷²

Magam sem hittem volna, hogy Antall József ilyen gyorsan elnyeri a nemzetközi világ elismerését. Ehhez mindenekelőtt az kellett, hogy a magyar nép elfogadja és értékelje a munkásságát olyan nehéz körülmények között is, mint az átalakulás nehéz időszakában, az egyik rendszerből a másikba való átmenet idején. Antall úr politikájában egyszerre tudott kitartani meggyőződése mellett és elnyerni az emberek tiszteletét. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy az országban béke legyen. Nagyon hamar világossá váltak azok a politikai elvek, amelyeket ő a Nyugattal való kapcsolatában célul tűzött ki, mint például az Európai Unióhoz csatlakozás. Mindez ahhoz vezetett, hogy országa a stabilitás szigete maradt. Olyan politikát folytatott, ami országa javát szolgálta, országának felemelkedését kívánta elérni, ugyanakkor célul tűzte ki, hogy elnyerje Magyarország nemzetközi támogatását. Ezek a nemzetközi partnerek elismerik Magyarországot mint a szabad országok egyikét. Azt hiszem egy politikus legnagyobb felelőssége és egyben „terhe” is, hogy el tudja-e fogadtatni magát népével? Bizonyos, hogyha Antall úr nem élvezte volna saját népe bizalmát – ami nagyon jól megmutatkozott halálakor is – nem állt volna helyt a nemzetközi porondon, nem nyerte volna el a világ elismerését. Másfelől az ő elvei megfeleltek a nemzetközi követelményeknek. Magyarország partnereit örömmel töltötte el, hogy az ország elindult a pluralizmus és a piacgazdaság útján. Minden feltétel adott volt ahhoz, hogy ő a nemzetközi politika egyik nagyszabású kormányfőjévé váljon. Antall úr nem erőszakkal került hatalomra, hanem törvényes parlamenti választások győztese lett, élvezte a választópolgárok bizalmát és a bizalmat sikerült megőriznie mindhalálig.

¹⁷² Raymond Barre (1924–2007) közgazdász, politikus, 1976–1981 között miniszterelnök, 1995–2002 között Lyon polgármestere. Felesége a magyar származású Hegedűs Éva volt.

2. POZSGAY IMRE

Feledy Péter: Emlékszik, hogy mikor milyen körülmények között ismerte meg Antall Józsefet?

Pozsgay Imre: A 70-es évek végén, még kulturális miniszter koromban Csoóri Sándor ismertetett meg bennünket. Amikor művelődésügyi miniszter lettem és oktatásügyekkel is foglalkoznom kellett, akkor már egész eleven kapcsolat alakult ki közöttünk.¹⁷³ Ő sokat foglalkozott Eötvös József életművével, az oktatáspolitikával, a szabadelvű képzés gondolatával és sok mindenre felhívta a figyelmemet. Azóta is jó érzéssel gondolok rá, mennyi hasznos tanácsot kaptam tőle. Majd az 1980-as évek közepén a Hazafias Népfront főtítkáráként magyar történelmi arcképcsarnokot terveztünk. *Ezer Év* címen egy könyvet adtunk ki és ebben ő is szerepet vállalt, esszét írt.¹⁷⁴ Ebben az ügyben is együttműködtünk, egyre gyakoribbak lettek a találkozásaink és politikai ügyekben is eszmét cseréltünk.

Feledy Péter: Ezek jóízű beszélgetések voltak? Barátivá, meghitté vált a kapcsolat?

Pozsgay Imre: Barátivá, meghitté vált a kapcsolat, jóízű beszélgetések voltak. Tájékozott és művelt ember volt és a politikai vitákban, eszmecserékben érezni lehetett, hogy politikusi, államférfiúi kvalitások vannak benne. Nekem nagyon imponált, ahogy tájékozódott a világban és sok személyes kapcsolatról tudósított, amelyeket addig én a magyar politikai viszonyok között nem ismertem. Családi hagyományok, régi kapcsolatok révén ő először a Kisgazdapárttal kereste a kapcsolatot. Ám elég hamar úgy ítélte meg, hogy túlzottan szűkre szabott a programja a Kisgazdapártnak, a 47 és 49 között abbamaradt kisgazda-tevékenység úgy már nem folytatható tovább, és mindinkább azt tapasztalta, hogy azok az eszmék, amelyekhez neki köze van, azok inkább az MDF-ben fedezhetők fel. Tőle tudom, hogy elment a kisgazdagyűlésre még 1988 decemberében a Pilvaxba. Én magam is biztattam egy baráti beszélgetés során, hogy neki inkább az MDF felé kellene tájékozódnia és ott kapcsolatot teremtenie.

Feledy: Hogyan látja, Antall József MDF-beli pályafutásában mi volt a fordulópont?

Pozsgay Imre: A politikai egyeztetőtárgyalásokon történelmi ismereteire tekintettel az MDF őt kérte fel a küldöttség vezetésére. A Nagy Imre-temetés, 1989. június 16-a után ő volt az, aki fellépett imponáló tudásával, az Ellenzéki Kerekasztal meg-

¹⁷³ 1976–1980 között volt oktatásügyi, 1980-tól művelődésügyi miniszter is, 1982-ig.

¹⁷⁴ *Ezer év. Arcképek a magyar történelemből*, főszerk.: Pozsgay Imre. Hazafias Népfront, Budapest, 1985.

határozó személyisége lett. Antall József hitt egy olyan középosztályban, melynek előzményei és alapja a kiegyezés utáni korszak új magyar keresztény középosztályában lelhetőek fel.

3. MÁDL FERENC

Feledy Péter: Hogyan ismerte meg Antall Józsefet?

Mádl Ferenc: Akkor ismertem meg személyesen, amikor az első minisztertanácsi ülésen találkoztunk. Három hosszú telefonbeszélgetés után kerültem a Kormányba, Antall karizmatikus személyiségének köszönhető, hogy végül eleget tettem a kérésének.¹⁷⁵ Az én értékrendem olyan volt, amely megegyezett az övével: az ország szuverenitásának helyreállítása, szorosabb kapcsolódás az európai családhoz, az emberi jogok, a jogállamiság, a parlamentáris demokrácia, a szociális piacgazdaság, a nemzeti tradíciók, a kereszténydemokrácia. A kerekasztal-tárgyalásokon is mindig Antall fogalmazott a legtisztábban, legvilágosabban. Elmondta, hogy ez egy olyan forradalom, ami jogi úton valósul meg. Amikor felkért engem, idézte Arany János versét, amit én is nagyon szeretek, a magányról szólót, hogy mi benne vagyunk a fő sodorban, ez a magyar történelmi fejlődésnek fő sodra, és ne álljon félre az, akit felkérnek.¹⁷⁶ És a harmadik beszélgetés végére elhittem, hogy nem hiúságból fogadom el, hogy tényleg nem szabad félreállni. Nem terveztem politikai pályát, 58 éves voltam akkor. Természetesen együttéreztem a magyar emberekkel, mindenkivel, aki szívén viselte a változás sikerét. Antall József vezetési stílusáról szólva: ő nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a miniszterei lehetőleg sokat legyenek informális kapcsolatban együtt. Ne kezdődjön az ülés 10-kor, hanem fél 11-kor. És az alatt az idő alatt egy kávé vagy hűsítő mellett elbeszélgettek. És az ember meg tudott beszélni ennyi idő alatt olyan kérdéseket, amiket szeretett volna, amelyhez egyébként hosszú telefonbeszélgetések vagy külföntalálkozók kellettek volna. Aztán a kormányülések hosszúra nyúlásában az is szerepet játszott, hogy a jelentősebb ügyekben Antall József elmélyült politikai, gazdasági, kulturális elemzést adott. Aztán jöhettek a hozzászólások, majd pedig a konkrét előterjesztés tényleges megvitatása. Hagyta kibontakozni a gondolatokat, amíg meg nem értek arra, hogy állásfoglalások legyenek belőlük. Igényelte a jól elkészített előterjesztéseket is, azt, hogy a bizottságok azokat érdemben tárgyalják meg.

Antall József szerény ember volt. Mondok rá egy példát: Szent-Györgyi Albert 100. születésnapjára a Szegedi Tudományegyetem rendezett egy nagy emlékünnepelet a Szegedi Nemzeti Színházban. Antall Józsefet kérték fel, hogy legyen szónok. Nem tudott elmenni, ez összefüggött a betegségének felerősödésével, és engem kért meg – a rendezők hozzájárulásával –, hogy tartsam meg a beszédet, és három nap

¹⁷⁵ 1990–93 között tárca nélküli miniszter, 1993–1994 között művelődési és közoktatási miniszter volt.

¹⁷⁶ „Mi benn vagyunk a fősodorban:/Veszhet közölnünk még talán nem egy:/De szállva, ím, elsőként a sorban,/Vásznunk dagad, hajónk előre megy!” Arany János: *Magányban*.

múlva küldött nekem egy kis dokumentációt, amit akkor szedett össze: az ő írásai a magyar orvosképzés kialakulásáról, Szent-Györgyiről és egy kis levelet is írt hozzá. Nekem ez az alázat, ez a szerénység, hogy miniszterelnökként ő vette a fáradságot és összeállította a forrásokat az előadáshoz, példaértékű volt és maradt.

4. KISS GY. CSABA

Feledy Péter: Fel tudja idézni, mikor milyen körülmények között ismerte meg Antall Józsefet?

Kiss Gy. Csaba: A konkrét helyzetet nem tudom felidézni, mert találkoztam vele többször; először valamikor az 1970-es évek közepe táján. Részint az akkori tudós, filológus nemzedék körében, ahova mi havonta összejártunk. Jeszenszky Géza is beletartozott ebbe a körbe. Mindig meghívtunk írókat, tudósokat és ő javasolta, hívjuk meg a történelemtanárát, Antall Józsefet is. Tehát részint ebben a körben találkoztam vele először, részben lengyel rendezvényeken. Hiszen az 1970-es évek elején kezdődött Magyarországon a lengyel menekültek ügyének feldolgozása. Eleinte nem nagyon tűrte ezt a hatalom, de egy-egy kerekasztalvita vagy cikk kapcsán szóba került és ezekre a rendezvényekre eljárt Antall József is.

Feledy Péter: Alakult ki önök között valamilyen személyes kapcsolat?

Kiss Gy. Csaba: Igen, ismertem az unokahúgát, Héjj Klárát is, aki Lengyelországban járt egyetemre. Úgyhogy azt lehet mondani, találkoztam Antall Józseffel családi körben is, ahol nagyon vidám, szellemes ember volt, ki nem fogyott az anekdotákból. Igazi társasági emberként ismertem meg, és nekem, mint a lengyel történelem iránt érdeklődőnek, az édesapja története is nagyon fontos volt, aki a második világháború alatt mentette a lengyeleket.

Feledy Péter: Kiderült ön számára az akkori hatalomhoz való viszonya?

Kiss Gy. Csaba: Az világos volt, ki az, aki a választóvonal túlsó oldalán van, tehát ki az, aki a hatalom kiszolgálója és ki van szemben ezzel. Nagyon egyértelmű volt számomra, hogy Antall József nem tartozik bele a hivatalos világba értékei, felfogásai szerint. Mindannyian úgy fogtuk fel, hogy ez az állapot, amiben élni kell, nem lehet tudni, mennyi ideig tart. Komolyabb, aktívabb ellenállási formára nem volt lehetőség az 1970-es években. Antall József nagyon tájékozott volt a nemzetközi politika dolgaiban, a XX. századi magyar politika történetében.

Antall József az MDF-ben 1988 végén jelent meg sűrűbben. A Corvin téri Vigadó szerkesztőségében – ahol a Hitel szerkesztősége is helyet kapott – olyan összejeveteleket rendeztünk, melyeket utólag lehet ideiglenes választmánynak nevezni. Ő azok közé tartozott, akik a szervezőkön kívül éretten, koncepciózusan szóltak hozzá, higadtan, jól érvelt. Antall Józsefben mi, MDF-alapítók olyan személyt láttunk, aki polgári magatartásformát képvisel. Ezért is kértük fel őt az első országos gyűlésen főszónoknak, hogy megjelenítsük ezt a mentalitást a Magyar Demokrata Fórumban, a magyar polgári politikai hagyomány folytatásaként. A Magyar Demokrata Fórum számára február, március, április folyamán is tulajdonképpen a legfőbb politikai célkitűzés nem is annyira a kerekasztal volt, ezt természetesen fontosnak tartottuk,

hanem az alkotmányozó nemzetgyűlés. Természetesen részt vettünk a kerekasztalon és jelentősége hétről hétre nőtt az MDF szemében. Kiderült, hogy meg kell erősíteni szaktudásban a kerekasztal-delegációnkat. Csoóri Sándor javasolta Antall Józsefet. Antall József kitűnően átlátta a tárgyalásokat és kiválóan tudta kamatoztatni a közjogi tudását. Hetek alatt az MDF-delegáció legfontosabb személyisége lett. Professzionális politikusokra volt szükségünk, olyanokra, akik ismerik a politikai cselekvések játékszabályát, technikáit. Ő a folytatója volt az 1947-ben megszakadt magyar demokratikus hagyományoknak. Miniszterelnökként nagyon nagy hatást tett a nyugati tárgyalópartnerekre: nagyon komoly ismerettel rendelkezett a XX. század diplomáciatörténetéről. Emlékszem az első nagyköveti látogatásokra az Úri utcai székházban, megkönnyebbülten fogadták Antall Józsefet. Látták, hogy egy közülünk való ember, ugyanazokban a kategóriákban gondolkozik, mint ők, kész polgári politikus.

5. FÜR LAJOS

Feledy Péter: Fel tudja pontosan idézni, mikor, milyen körülmények között ismerkedett meg Antall Józseffel?

Für Lajos: Egészen pontosan, még a helyre is emlékszem. Ez a Vajdahunyad vára volt, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, az 1980-as évek eleje, Illyés Gyula halála után.¹⁷⁷ Egy múzeumi tanácskozás volt és ő akkor az Országos Múzeumi Tanácsnak vezető személyiségként vett részt ezen az alkalmon. Ott találkoztunk először. Antall József rögtön határozottan elkezdett politizálni. Illyés halála után Csoóri Sándorra kell fordítanunk a figyelmünket szellemi vezérként, ezt mondta. Legközelebb pedig 1989-ben a Magyar Demokrata Fórumban találkoztunk. Antall Józsefnek közvetlen érzéki ismeretei voltak a paraszti világról, mert gyermekkorában nagyon sok időt töltött Somlón és környékén. Ismerte a két világháború közti népi irodalom színe-javát is. Személyében szerencsésen társult a középosztályi gondolkodás mellett egy népi töltekezés is. Az Ellenzéki Kerekasztal-tárgyalásokon olyan emberre volt szükség, akinek van némi jártassága nemcsak a politikában, hanem a történelemben és jogban is. Antall József azzal a kivételes előnnyel rendelkezett, hogy bár bölcsészdiplomája volt, de mellette több féléven át hallgatott jogot, azon belül nagyon érdekelte az alkotmányjog, mindez alkalmassá tette a tárgyalások vezetésére. Kiváló taktikai érzékkel is rendelkezett. Nagyon pontosan tudta, mikor mit kell hangsúlyozni, kivel mikor kell átmeneti szövetséget kötni, apró lépésekkel a cél felé közelíteni. Ahhoz, hogy érvényesülni tudjon az az elgondolás, amit a Magyar Demokrata Fórum képvisel, mindez szükséges volt. Antall József kedvenc érintkezési formája a telefon volt. Nem múlt el hét anélkül, hogy mikor abbahagyta a napi munkát, este 10 óra után, fel ne hívott volna legalább hetente egyszer, kétszer. Ezek hosszú beszélgetések voltak, legalább fél óráig tartottak. Ezeknek a beszélgetéseknek a keretében beszélünk történelemről, emberi viszonyokról, régi szép időkről, amikor még mindketten múzeumban dolgoztunk. Meghitt emberi tartalmaik voltak ezeknek a beszélgetéseknek. És a részben közös származási hely, ez a Veszprém, Vas megyeiség is közel hozott minket egymáshoz. Milyen volt egy kormányülés? Hosszú. Dél előtt 10-re voltunk odarendelve, de 11-ig nem nagyon kezdődtek el az ülések. És akkor este 10, 11-ig, néha éjfélig eltartottak az ülések. Este 7, 8 óra előtt sosem ért véget, hacsak el nem kellett valahova mennie a miniszterelnöknek, de azt úgy oldotta meg, hogy addig helyettesítette az éppen illetékes helyettes, és akkor gyorsan visszajött. Egy ülésen 15-20 napirend volt és Antall végtelenül türelmesen végighallgatta a hozzászólásokat, soha senkibe nem fojtotta bele a szót. A döntéseket az összes vélemény

¹⁷⁷ Illyés Gyula 1983. április 15-én hunyt el.

meghallgatása után hozta meg. Jó kompromisszumkészséggel rendelkezett, össze tudta egyeztetni sokszor az egymással ellentétes véleményeket is. Amikor kicsit elengedte magát, fanyar humorral jellemzett embereket, helyzeteket, érzéke volt a tömör jellemzéshez.

V. ANTALL JÓZSEF BESZÉDEI, NYILATKOZATAI

1. ANTALL JÓZSEF MINISZTERELNÖK LETILTOTT BESZÉDE

1990 szeptemberében az önkormányzati választások előtt Antall József miniszterelnök beszédet szeretett volna mondani a választópolgárokhoz. Száz nappal miniszterelnökké választása után, a taxisblokád előtt. A felvétel el is készült, azonban a Magyar Televízió ezt nem adta le. Hankiss Elemér, a Magyar Televízió elnöke úgy vélte, pártpolitikai jellegűnek értékelhető egy ilyen megszólalás, ezért felkérte Göncz Árpád köztársasági elnököt is egy beszédre, aki elvállalta, majd a felvétel előtt pár órával lemondta. Így nem került adásba a miniszterelnöki beszéd sem. Ez a szimbolikus jelentőségű történés a médiaháború nyitánya lett. Antall József halála után, temetésének napján, 1993. december 17-én vetítette le a Magyar Televízió a beszédet, melynek szövegét az alábbiakban – az élőbeszéd jellegzetességei miatt némileg szerkesztve – adjuk közzé:

Tudom azt, hogy mérhetetlen nehézségek, tudom azt, hogy súlyos anyagi gondok nehezednek a magyar családokra.

Tudom azt, hogy milyen keserű az infláció, hogy milyen nehézségeket jelent az, hogy nem tudja megvenni igen gyakran sok család, sok idős nyugdíjas a létfenntartáshoz szükséges legfontosabb árucikkeket. Mindezt tudjuk, és nekünk nem kell semmiféle erőszakos eszközzel, nem kell semmiféle különleges módszerrel közvetíteni ezeket a híreszteléseket, ezeket a tényeket. Tisztában vagyunk vele. Azt hiszem, nekünk, magyaroknak arra kell gondolni, mint ahogy sokszor a történelem során, hogy mi van körülöttünk. Nem árt, ha a mi helyzetünket össze tudjuk hasonlítani a szomszéd országok helyzetével. Nem árt, ha egy kicsit a határainkon túl is nézünk. Gyakran minket vádoltak azzal, hogy csak befelé fordulunk, csak valamiféle hungarocentrikus szemlélettel a magyar problémákból indulunk ki. Nem erről van szó. Azt kell látni, hogy mi történt ebben az egész térségben. Mi történt abban a táborban, amelyiket a Szovjetunió vezetésével az elmúlt évtizedekben teremtettek meg körülöttünk. Nem egyszerűen magyar problémáról, nem egyszerűen Magyarország belső válságáról van szó, hanem egy világrendszernek a kríziséről, és bennünket egy világrendszer részeként ér most ez a rendkívül súlyos válság. A Szovjetunióban teljes gazdasági, társadalmi, politikai, nemzetiségi ellentétek válsága van. Ez azt jelenti, hogy a Szovjetunió, amelyik a legfontosabb, a legjelentősebb kereskedelmi partnerünk volt az elmúlt évtizedekben, amelyik az egész magyar gazdasági életnek a szerkezetét meghatározta, amelyik egy olyan modellt kényszerített ránk, ha úgy

tetszik, amelyik ennek a szovjet illetve KGST-piacnak a részévé tette az országot, összeomlott vagy összeomlóban van. Ugyanígy összeomlottak a körülöttünk lévő országok. Láthatjuk a lengyel, a cseh, a román, a bolgár, sőt láthatjuk Jugoszlávia belső nehézségeit és láthatjuk a Német Demokratikus Köztársaság egykori területét, a mai egységes Németország keleti felét. Milyen súlyos problémákkal, milyen súlyos nehézségekkel küszködik akkor, amikor Németország keleti fele eddig is élvezte a Német Szövetségi Köztársaság támogatását, sőt afféle lappangó, rejtett tagja volt bizonyos értelemben az Európai Közös Piacnak. Mindenütt, mindenhol súlyos válságban vannak ezek az országok, nemcsak Magyarországon. És ilyen körülmények között nem mondhatunk mást mint, hogy ennek a válságnak, ennek a súlyos helyzetnek természetesen Magyarország is a részese. Ez az az örökség, amelyiket annyiszor emlegetnek és amelyiknek az emlegetése sokak számára ma már ürügynek tűnik, sokan már nem szívesen hallják ezt az „örökséget”, úgy gondolják, hogy ne beszéljünk a múltról, beszéljünk a jelenről és a jövőről. Nem tudunk a jelenről beszélni, mert ez az örökség nem a múlt, ez az örökség a mi jelenünk. És sajnos ez az örökség, ez a jelen határozza meg a jövő nehézségeit. El kell mondani azt, hogy Magyarország gazdasági struktúrája egy olyan elvadult szerkezetet jelent, ami a XX. század végén egyszerűen nem képes a világgal lépést tartani. Mint ahogy a Szovjetunió összeomlása, a Szovjetunió súlyos belső válsága, annak a következménye, hogy a Szovjetunió nem volt képes lépést tartani a nyugati világgal. Magyarországon az elmúlt évtizedekben 20 milliárdos adósságot halmozott fel. Ebből a 20 milliárdos adósságból tényleges befektetés alig több mint 4 milliárd dollár. A többi az előttünk görgetett adósság kamatokkal, mely hitelfelvételekből származik. Ilyen körülmények között kell nekünk ezzel a súlyos válsággal megküzdeni. Magyarországon az adósság mellé újabb és újabb nem várt nehézségek jöttek. Azt jelenti, hogy nem tudtuk a magyar infrastruktúrát kiépíteni. Amikor ezt a hatalmas adósságot megcsináltuk, akkor nem tudtuk felépíteni ebből a modern közlekedési rendszerünket, telefonhálózatunkat, iskolarendszerünket, mindazt, amit egy megújuló gazdasághoz mint eszközt, mint húzóerőt biztosítani kell. Ez nem történt meg és most Magyarország válsága azért is súlyos, mert komoly hiányosságaink vannak ezen a téren. De azt is el kell mondani és nyíltan ki kell mondani, hogy Magyarországon az elmúlt évtizedekben jobb állapotban élt a magyar lakosság, jobb állapotban volt az ország, mint amit a megtermelt javak után, mint amit gazdasági eredményei alapján biztosíthatott volna magának. Most viszont egy új helyzet állt elő. Bedugultak ezek a források, feléltük a tartalékainkat és megkaptuk azt az örökséget, amelyik a felhalmozott adósságokból áll, az elavult iparszerkezetből és ehhez jönnek azok az újabb és újabb csapások, amit elszenvedünk azáltal, hogy szomszédaink összeomlottak, hogy a szovjet piac kevesebbet tud felvenni. Lecsökkent az ipari termelés-

sünk 10%-kal, de ez azt is jelenti, hogy egyes iparágakban akár 30%-os csökkenésre mutathatunk rá és ilyen körülmények között kell nekünk továbbra is előrehaladni. De arról is beszélhetnék, hogy az elavult ipari szerkezet, az elavult gépkocsipark, az ipari termelésünk szerkezete kétszer háromszor annyi energiát emészt fel, mint egy modern ipari ország. Mi tehát sokkal több energiát fogyasztunk el, mint amennyi a megtermelt értékek alapján indokoltnak tekinthető. Tehát ezt bárki egyszerűen ellenőrizheti, ha megnézi azt, hogy mit fogyaszt egy nyugati kiskocsi, vagy a magyar autótulajdonosok birtokában lévő használt, előregeedett autópark. De ugyanezt el lehet mondani gyárainkról, üzemeinkről. Nekünk viszont ez az energiamennyiség, amit felélünk, nagyon súlyos gondokat okoz az egész országban, az egész nemzetgazdaságban. Azt hiszem, itt kell arról is szólni, hogy mit jelent Magyarország számára az olajáremelkedés, mit jelent a kialakult helyzet. Két tényezőre kell rámutatni. Az egyik, hogy a Szovjetunió csak a 80%-ára tett ígéretet az ez évi megrendeléseink leszállításának. A másik oldalon, amit pótolnunk kell, azt egy világpiacon megemelkedett ár mellett kell pótolnunk. Tehát ez is azt jelenti, hogy az ország gazdasági életét súlyos károk érik az elkövetkezendő időben és súlyos károk érték eddig is. Ugyanakkor önmagában véve csak arról nem beszélhetünk, hogy Magyarországon csak a katasztrófa, csak a csapások, csak az elavult iparszerkezet lenne a mienk. Éppen ezért amikor feltárjuk azt és senki soha nem titkolta, hogy milyen súlyos örökséget vettünk át, milyen súlyos állapotban van az ország, akkor nem érthetünk egyet azokkal, akik akár pártpolitikai érdekből, akár bármilyen más, ha úgy tetszik személyi, vagy egyéb hatalmi érdekből próbálják a lakosságot véglegesen elkedvetleníteni, a kormányzat ellen fordítani. Azok ellen a politikai erők ellen fordítani, akik mindent elkövetnek azért, hogy az ország egyensúlyban maradjon azért, hogy megőrizhessük nemzetgazdaságunkat, megőrizhessük egyáltalán az ország biztonságát. Szeretném azt hangsúlyozni, hogy amikor arról beszélünk, hogy Magyarországon az állami tulajdon és az elavult iparszerkezet milyen károkat okoz, amikor arról beszélünk, hogy a KGST mit jelent az országnak és milyen súlyosan érinti a helyzetünket, akkor arról is kell szólni, amiről a külföldiek, a külföldi gazdasági szakemberek, a külföldi politikusok azt mondják, Magyarország az egész közép-kelet-európai térség, az egykori kommunista országok legígéretesebb országa. Vajon miért mondják, és miért Magyarországon ez a pesszimizmus, és miért hangsúlyozzák itt politikai erők, miért hangsúlyozzák a nyilvánosság előtt, miért szinte kéjelegve, örömmel adnak hírt minden negatívumról egyesek, amikor a mérvadó gazdasági körök, a mérvadó pénzügyi körök, mérvadó politikai körök, kormányok pozitív jelenségekről beszélnek és méltatják a magyar fejlődést. Azt hiszem, elég, ha bárki az elhangzott kormánynyilatkozatokat meghallgatja. Elég, ha tudomást szerez arról, hogy mit írnak mérvadó helyen rólunk és mit mondanak. Akkor világos, hogy nem

pesszimista vélemény van rólunk a jövőt illetően. Biztatónak tartják Magyarországon a kis- és középvállalkozások terjedését. Nyugodtan azt lehet mondani, hogy az egész kelet-európai térségbe beáramlott külföldi tőkének az 50%-át Magyarországon fektették be. Vajon azok a nyugati országok, azok a nyugati pénzügyi körök, akik Magyarországot alkalmasnak látják erre, azok, akik megkülönböztetnek bennünket a környező államoktól, azok mind ostobák lennének, azoknak nincs saját önös érdeke?

Naponta találkozom a nemzetközi bankvilág, a nemzetközi üzleti körök képviselőivel, vezető államférfiakkal és mindazok biztatónak ítélik meg Magyarország jövőjét. Akkor miért jó az, hogy meglévő súlyos helyzetünkben még keserűséget akarunk belesulykolni ebbe az országba, ebbe a közvéleménybe? Nyugodtan azt lehet mondani, hogy mialatt arról huhognak, hogy Magyarországon a mezőgazdaság teljes tönkremenetel előtt áll, amikor tényleges problémák vannak, a cél, aminek érdekében mindent elkövetünk, hogy behozzunk takarmányt és a legkedvezőbb feltételek között naponta vagyunk érintkezésben európai és más nemzetközi szervezettekkel és pénzügyi körökkel, hogy elérjük Magyarországra a kedvezményes takarmánybehozatalt, minden körülmények között. Ma kaptam a hivatalos tájékoztatást a Földművelődésügyi Minisztériumtól, 20-30% közötti arányban jobb idén a földek megművelése, mint tavaly hasonló időszakban. Ez azt jelenti, hogy a magyar parasztság, amelyik 1944-ben is vetett akkor, amikor a háború, a front közeledett, az most is tisztában van és az agrárszakembereink most is tisztában vannak nyilvánvalóan azzal, hogy el kell végezni az őszi munkákat. Az a kérdés, hogy a privatizáció, a földkérdés megoldása hogyan fog alakulni, azt nem érintheti a mezőgazdasági munkák elvégzése, mert a mezőgazdaságban mindig annak kell aratnia, aki elvetett. Ennek következtében, ha bármi történik és a magyar országgyűlés bármilyen jellegű törvényt fog elfogadni a magyar földkérdés megoldására, az biztos, hogy senkinek, akár közösségnek, akár egyének nem lehet olyan kára, hogy a befektetett munkáját és a befektetett értékeket ne kapná vissza. De ezt tudja a magyar nép, akkor ne próbáljuk azt is belesulykolni és terjeszteni róluk, hogy nem dolgoznak és katasztrófa készül a mezőgazdaságban. Szólhatnék másról is. Szólhatok arról, hogy Magyarországon a privatizáció terén, a kisvállalkozások terén és mindazokon a területeken, ahol a gazdasági élet fellendüléséről beszélünk, milyen komoly eredmények vannak. Az Állami Vagyonügynökség, amelyik tulajdonképpen állami vagyonalapot is jelent, amelyik forgalomba hozza az állami tulajdonban lévő vállalatokat, gyors előrehaladást végez. Felmértük és igen nagyszámú a jelentkező Magyarországon vállalatok megvásárlása érdekében. Ennek a technikáját, metodikáját kidolgozzuk. Kérem, miért mondhatja bárki reánk azt, hogy mi nem megfelelően, nem megfelelő gyorsasággal hajtjuk végre a privatizációt? A brit miniszterelnökasszony nem sorol-

ható éppen az állami tulajdon védelmezői és a privatizáció ellenfelei közé. Ő maga jelentette ki, hogy megítélése szerint Magyarországon a privatizációs folyamat jól halad. Mit képzelnék egyesek, hogy milyen tempóban lehet privatizálni? Nagy-Britanniában néhány ágazat volt állami tulajdonban és évekig tartott a privatizáció végrehajtása. Ugyanezt mondta a francia pénzügyminiszter vagy a korábbi francia államcsinált ipar privatizálója. Legutóbb a német gazdasági államtitkár nyilatkozott arról, hogy a Kormány privatizációs politikája megfelelő, korszerű, mind tempójában mind jellegében. Tehát mindezek azt mutatják, hogy a kormánynak ez a tevékenysége elismerésre talált. Ezzel egyidejűleg nekünk meg kell tennünk a megfelelő pénzügyi intézkedéseket. Biztosítani kell ehhez a megfelelő fedezetet, biztosítanunk kell azt is ezzel egyidejűleg, hogy meglegyen a piac, a kialakuló piacgazdaság, amit mi tudatosan éppen a német Erhard professzor, gazdasági miniszter tanításai alapján szociális piacgazdaságnak nevezünk. Olyan szociális intézkedéseket kell ezzel párhuzamosan tennünk, amelyek biztosítják, nemcsak a piacgazdaság intézményrendszerének kiépítését: kezdve a tőzsdétől a bankrendszerig és mindazokat az intézményeket, amelyek ugyanúgy hozzátartoznak. Hozzátartozik a parlament vagy a kormányzat, mindezt ki kell alakítani. Ki kell alakítani azt is, hogy biztosítani tudjuk a monopóliumok lebontását. Biztosítani tudjuk a megfelelő verseny kialakulását. Hiszen a piacgazdaság versenyfeltételek nélkül semmit sem ér csak a versenyfeltételek biztosítása, annak jogi rendezése teszi azt lehetővé, hogy lenyomjuk az árakat, és ez hozzájárul természetesen az infláció csökkenéséhez is. De nekünk figyelembe kell venni a költségvetést is. Egy állam költségvetése törvénnyel van szabályozva. Tehát az, ami ma Magyarország költségvetése 1990-ben az az, amit az előző parlament elfogadott, és ami reánk nézve is kötelező. Míg az előző kormány az előző esztendőben 54 milliárd forint deficitet csinálhatott, addig a mi kormányunk 10 milliárd deficitet csinálhat csak, mert a Nemzetközi Valutaalappal kötött megállapodás ezt írja elő, de ez a saját érdekünk is. Ez viszont azt jelenti, ha a megállapodást nem kötjük meg és nem tartjuk be, akkor Magyarország finanszírozása lehetetlenné válik, nem vagyunk továbbiakban hitelképesek. Tehát nekünk ezt meg kell tartani. Ha pedig ezt meg kell tartani, azt jelenti, hogy a költségvetés nem lépheti túl, és a költségvetési keretek nem tágíthatók gumiként. Ezt azért kell elmondani, mert akármelyik foglalkozási ágról, akármelyik társadalmi rétegről, akármelyik ágazatról van szó, mindenkinek jogos az igénye, mindenki alulfizetett. Minden foglalkozási ág, ha összehasonlítást végzünk, akkor hátrányban van a fejlett országokhoz képest, de önmagunkhoz képest is, ezt senki nem vonja kétségbe. De itt az a kérdés, van-e miből túllépni. Nincs. Egyszerűen jelenleg erre nincs lehetőség és a jövő évi költségvetés összeállításakor is figyelemmel kell erre lenni. Éppen ezért a legnagyobb felelőtlenség azé, aki politikai célok érdekében kihatározza gazdasági helyzetünk következtében

kialakuló szociális feszültségeinket. Higgyék el, ez egy olyan kormány és nyugodtan mondhatom, hogy a kormánykoalíció mindenképpen érzékeny, szociálisan érzékeny a tekintetben, hogy mindent elkövetünk, hogy az emberek életszínvonalát emeljük, és minél többet juttassunk. De az, hogy felelőtlenül a pénzügyi egyensúly felbomlásával érzük ezt el, csak inflációhoz vezethet, ha ez még tovább fokozódik, akkor teljesen hiábavaló a további béremelés, hiábavalók lennének azok a juttatások a társadalmi problémák ismeretében. A feszültségek figyelembevételével követünk el mindent annak érdekében, hogy egyrészt a legelesettebbeket megmentjük, hogy kifeszítsük a szociális hálót; hogy a munkanélküliség, amelyiknek bekövetkezte elkerülhetetlen, hogy a munkanélküliek részére biztosítani tudjuk a munkanélküli segélyt és biztosítani tudjuk az átképzést. De ha egyes csoportérdekek, egyes társadalmi rétegek részére olyan külön kedvezményeket adnánk, ha egyáltalán tudnánk adni, azzal még semmit nem érnénk el. Az egyetlen utunk az, hogy olyan kitorési pontokra koncentráljunk a gazdasági fejlődésben, amelyek lehetővé teszik, hogy a magyar gazdasági életet fellendíthessük. Ennek érdekében biztosítani kell azt, hogy növeljük a magángazdaságok számát, a vállalkozásokat, ennek érdekében teremtjük meg az egzisztenciaalapot külföldi tőke bevonásával. Azt hiszem, aki tisztában van azzal, hogy ahhoz, hogy Magyarországra a nyugati üzleti körök bejöjjenek, ahhoz, hogy a működő tőke bejöjjön, ahhoz hogy fellendítsük Magyarország gazdasági életét, ahhoz elsősorban arra van szükség, hogy Magyarország iránt bizalom legyen. A bizalmat meg kell nyerni. És nyugodtan állíthatom, hogy soha olyan bizalom Magyarország iránt nem volt, mint ma. Vezető ipari, vezető gazdasági hatalmak kormányai tekintenek reánk bizalommal. Az üzleti körök teljes bizalommal tekintenek az országra és hisznek abban a kormányban, amelyet egyesek vádoltak azzal, hogy nincs programja, és ezt terjesztették rólunk. Akkor is megteszik, ha könyvalakban kiadott programja van a kormányzatnak. Nyugodtan állíthatjuk, hogy mind üzleti körökben, mind bankokban, mind pedig a különböző politikai erőknél osztatlan bizalmat élvez Magyarország. Kérdem, miért kell akkor belülről nekünk magunknak lejáratni, aláásni ezt a bizalmat, kinek az érdeke, hogy ez ellen küzdjenek? A másik a bizalom mellett a stabilitás. Csak akkor lesz gazdaságkiemelkedés ebben az országban, csak úgy lehetséges, hogy kitörjön ebből a válságból az ország, ha itt stabilitás van. Stabilitás nélkül nem lesz semmiféle felemelkedés. Nyugodtan állíthatom, ha nincs bizalom kívül és belül, és hogyha nincs gazdasági és politikai stabilitás Magyarországon, akkor elvesztünk. Márpedig ezt a stabilitást csak úgy lehet elérni, hogyha a tényleges lehetőségeinknek megfelelően a parlamentáris politika eszköztárát igénybe véve parlamenti vitákkal, parlamenti munkával, de a társadalom egészének szolidaritásával és a fő kérdésekben való megegyezésével lehet csak ezt elérni. Mindazok, akik pártpolitikai célokból, bármilyen hatalmi vagy

egyéni ambícióból aláássák a stabilitást azok az országot teszik ezzel tönkre. Éppen ezért ezt kérem mindenkitől, hogy legyenek irántunk bizalommal, hogy adják meg nekünk azt a lehetőséget, hogy a kapott feladatot végrehajtsuk, és ehhez stabilitást tudjunk biztosítani. Mert mindenki, aki Magyarországot gazdasági szempontból kedvezően ítéli meg, arról biztosított, hogy a bizalmuk megvan a Kormány iránt, bizalmuk megvan a jövőnk iránt, a kérdés, hogy a stabilitást fenn lehet-e tartani az országban, és hogyha a stabilitást nem tudjuk fenntartani, akár sztrájkokra, akár demonstrációkra biztatnak pártpolitikai vagy hatalmi érdekekből akkor azok az országot teszik tönkre. Én azt hiszem, hogy nyugodtan elmondhatom, hogy nemzeti közteherviselésre van szükség, arra, hogy mindenki türelemmel, egymás iránti szolidaritással segítse elő az előttünk álló feladatok végrehajtását és ennek a válságnak az áthidalását. Nem kérek több bizalmat Magyarország népétől, mint amit az elmúlt időszakban és a jövőre vonatkozóan megkaptunk. A világ vezető országainak kormányaitól annyit, mint amennyivel a vezető üzleti körök és a bankkörök biztatják Magyarországot, hogy kilábolhat ebből a válságból, sőt nyugodtan mondhatom, hogy a legjobb eséllyel lábolhat ki. Az út addig nehéz lesz, sok megpróbáltatás vár reánk és sok olyan keserű óra következhet, amikor az elszenvedett hátrányok miatt keserűséget fogunk érezni, de ennek ellenére igenis van kiút és a Kormány ennek érdekében dolgozik és mindent el fog követni. Köszönöm, hogy meghallgattak.

2. ANTALL JÓZSEF NYILATKOZATA A HÉT CÍMŰ TELEVÍZIÓS MŰSORNAK, 1990. DECEMBER 30., ÉV VÉGI INTERJÚ

Feledy Péter: Miniszterelnök úr, ahhoz, hogy 1991-re valamiféle prognózist adjon, látnoki képességek is kelljenek, vagy elegendőek csak a politikusi képességek?

Antall József: Azt hiszem, hogy a politikusi képességekben benne vannak a látnoki képességeknek bizonyos vonásai is, és ahogy a látnokok is tévednek, a politikusok is tévedhetnek.

Feledy Péter: Mit gondol, kellően tudatosult-e 10 millió honfitársunkban, milyen nehézségekkel nézünk szembe?

Antall József: Azt hiszem, ennek tudatosodnia kellene és kellett volna. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy ezzel 10 millió állampolgár tisztában van. Most is azért ülök itt, hogy erre rámutassunk. És mindent természetesen ismertetni kell a lakossággal. Tudnia kell azt, hogy mi vár rá.

Feledy Péter: Meg is értették. A reakciókban akkor is vannak kiszámíthatatlan elemek. Amikor népszerűtlen intézkedések sora várható, amikor az életszínvonal optimális esetben is stagnál, sok társadalmi rétegnél csökken, elképzelhetőek az október végi megmozdulások,¹⁷⁸ társadalmi reakciók. Erre van e valamilyen kezelési módja a Kormánynak?

Antall József: Ha valaki figyelemmel kíséri azokat a megnyilatkozásokat, amelyeket nem a velünk azonos vagy velünk rokonszenvező politikai erők tesznek, mindegyikben benne van, hogy az ország jelenlegi súlyos helyzetében nincsenek csodagyógyszerek. Mindenki hangsúlyozza azt, hogy itt egy olyan válsághelyzet van, amit kezelni kell és mindenki tudja, hogy súlyos, kemény intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy a helyzetet megmentsük, és az országot kivezessük ebből a krízisből. Lehet úgy tenni, mintha ennél sokkal jobb eszközök állnának rendelkezésre, ez természetes dolga az ellenzéknek. De én azt remélem, különbséget tud abban tenni, hogy valahol és valamikor milyen irányt szabnak a politikának és ez a politika, amit mi megszabunk ez tisztességes irányú. Azok gazdaságpolitikai intézkedések, amelyeket megteszünk és kilátásba helyezünk, azok alkalmasak arra, hogy kivezessék az országot.

Feledy Péter: Mit gondol, elvárható attól a létminimum környékén élő nyugdíjastól és nem nyugdíjastól, nagycsaládostól és fiataltól, hogy mindig országban és hosszú stratégiában gondolkodjon?

Antall József: Természetesen nem várható el és erről is sokszor volt már szó, de általában nem a legrászorultabb rétegek szoktak a leghangosabbak lenni. Mi ponto-

¹⁷⁸ Utalás a taxisblokádra.

san tudjuk és mindent elkövetünk annak érdekében, hogy azok a kisnyugdíjasok, nagycsaládosok támogatást és segítséget kapjanak. Én úgy gondolom, a kormányzat ebben a költségvetésben is biztosítékokat nyújtott az úgynevezett szociális háló megteremtéséhez. Beleértve a munkanélküliség, az átképzés, átirányítás lehetőségeit. És egy kormányának az a feladata, hogy a törvényes rendet fenntartsa minden olyan erővel szemben, amelyik alkotmányellenes és törvényellenes. Ennek érdekében nyilvánvaló az is, hogy itt nem félhet senki sem attól, hogy törvénytelen politikai eszközökhöz nyúlhat valaki. Még mindig vannak olyanok a lakosságban, akik félelmet próbálnak gerjeszteni. A legsúlyosabbnak azt tartom, ha félelmet, bizonytalanságot és kishitűséget gerjesztenek az emberekben azért, hogy lehetőleg itt a kormányzat iránti bizalmat csökkentsék.

Feledy Péter: Mit kíván 10 és félmillió vagy 15 millió magyarnak?

Antall József: Azt hiszem, hogy nyugodtan mondhatom: szívemből jobbat kívánok, mint a saját kormányomnak. Azt kívánom, hogy megértve a helyzetünket, megértve Magyarország súlyos gazdasági, társadalmi problémáit, a jövőbe vetett hittel együttesen igyekezzen az ország ebből kilábalni, ne üljön fel hamis prófétáknak, könnyű megoldásokat ígérő álomptimistáknak. És ezt kívánom annak a tízmillió magyar állampolgárnak, akár magyarok, vagy Magyarországon élő nemzeti vagy etnikai kisebbségek. A határon túl élő magyaroknak éppúgy, mint a nyugati magyarságnak: legyen hite az óhazában is, ha a nyugati magyarságra gondolok és a szomszédságunkban élő magyar kisebbségeknek pedig azt kívánom, hogy nemzeti, kisebbségi jogaik megtartásával fejlődhessenek. Egységesen, együttesen, aki magyarnak érzi magát bárhol a világon, az együttesen dolgozzék és küzdjön azért, hogy ahol él és itthon a hazában is valóban egy boldogabb újesztendő érjen el mindenkit. Egyet mondhatok, hogy nehéz és kemény hónapok következnek, de van kiút. Ez egy olyan erdő, amelyikben ugyan sötétség látszik és nem tudjuk, hogy a sötét mögött mit látunk, de azért az erdőből van besűrűdő világosság is, és ki fogunk tudni jutni, ha együtt akarjuk. Ha fenn tudjuk tartani a stabilitást és fenn tudjuk tartani az ország gazdasági, pénzügyi, politikai egyensúlyát.

3. A PIZSAMÁS INTERJÚ

A taxisblokádnak után egy nappal, 1990. október 28-án, Antall József miniszterelnök nyirokcsomóműtétje után a budapesti Kútvolgyi Kórházban lábadozott. Feledy Péter itt készített interjút vele, úgy hogy a miniszterelnök pizsamában volt. Ebben a rendkívüli beszélgetésben Antall József megismertette az állampolgárokat az ország rendkívüli nehéz gazdasági helyzetével, az energiaválsággal, a szocialista időszak államadosságának terheivel és rámutatott arra, hogy a Kádár-korszak viszonylagos jóléte a keleti tömbön belül a kölcsönöknek volt köszönhető, melyeket viszont vissza kell az államnak fizetnie. Megrázó, hogy a miniszterelnök, ahogy kikerült az intenzív szobából, azonnal az ország ügyeinek intézésébe kezdett, telefonon lépett érintkezésbe minisztertársaival. Számára agilis, mindig tette kész emberként nehéz időszak volt, hogy a válsághelyzetben kellett kórházba vonulnia.

Feledy Péter: Kezdjük azzal: miniszterelnök ritkán szokott pizsamában interjút adni.¹⁷⁹

Antall József: Igen, papucsban akartak csinálni velem, de nem voltam hajlandó. Úgy gondolom, hogy mindenkinek, a politikusnak is van magánügye, s én a betegséget is a magánügyek közé sorolom. Egyébként ritkán vagyok beteg, az egyetem elvégzésétől kezdve táppénzen sem voltam, évtizedeken keresztül. De hát a mostani beavatkozás már nagyon időszerű volt – egy nyirokcsomó kivételére került sor, és ennek a vizsgálata most folyik –, de nem halaszthattam el azokat a külföldi utakat, amelyek elő voltak készítve. Ez a betegség már sújtott a helyhatósági választások utolsó időszakában, utána az angliai, a hollandiai úton, a választás napján és az Egyesült Államokban, de például egy amerikai látogatás egyeztetése, a találkozó az elnökkel – akinek a negyedórái hónapokra előre be vannak osztva – módosíthatatlan volt. És az volt az elhatározásom, hogy október 23-án még elmondom a parlamenti beszédet, részt veszek a koszorúzáson, s még a szabadságharcosok világtalálkozásán is beszédet mondtam, utána azonban már be kellett vonulnom a kórházba. A következő napon megoperáltak. A seb már kezd gyógyulni, még hátravan egy vizsgálat, és remélem, hogy – gyógyszeres kezelés után – hamarosan teljesen visszanyerem korábbi fizikai állapotomat.

Feledy Péter: Miniszterelnök úr, miután bevonult a kórházba, milyen módja, eszköze, milyen lehetősége volt részt venni a kormányzati munkában?

Antall József: A kormánytagok fáradhatatlanul dolgoztak; emberfeletti volt, amit az elmúlt napokban végeztek. S miközben az egész magyar társadalom átélte ezt

¹⁷⁹ Eredetileg megjelent: http://www.antalljosef.hu/hu/a_pizsamás_interju, utolsó letöltés: 2018. október 27.

a válságot, (ti. az ún. taxisblokádot) bevallom, nekem ez olyan volt, mintha oroszlán-ketrecbe lettem volna zárva, ebben a néhány négyzetméteres szobában, és előtte az intenzív osztályon. Amint értesültem az eseményekről, egyszerűen nem volt több lehetőségem, minthogy telefonon keresztül érintkezem a világgal. A kormánytagok érintkezésben voltak velem, minden kérdésben tájékoztattak, a véleményemet kérték. Én tehát tulajdonképpen segédkeztem a saját kormányomnak abban, hogy végig tudja vinni a dolgokat.

Feledy Péter: Mondhatjuk-e azt, hogy az a megállapodás, amely ma létrejött, teljes egészében az Ön tudtával és beleegyezésével született?

Antall József: A megállapodást vállalom. Vállalom annak a felelősségét, hogy megkötötték, hiszen a tárgyaláson nem voltam jelen, és egy tárgyalás szükségessé teszi – lehetőséget is nyújt rá –, hogy a tárgyaló felek néha továbbmenjenek egy-egy lépéssel annál, mint amit előzetes tárgyalási pozícióként rögzítettek. De azt kijelenthetem, hogy a Kormány képviselőiben tárgyalók, amikor állást foglaltak, a fő kérdésekben velem egyeztették az egyes megállapodási pontokat. A megállapodással tehát – mivel a kormányom kötötte – azonosítom magam, és azonosítom magamat munkatársaimmal akkor is, hogyha nem minden részletében az én tudtommal dolgozták ki a szöveget.

Feledy Péter: Hogyan értékeli ezt a megállapodást, amely eltér a Kormány eredeti tervétől?

Antall József: Hát ez nem olyan egyszerű kérdés. A Kormány álláspontja mindig is az volt – és ezt az unalomig ismételtük a választásokon is –, hogy Magyarország kulcskérdése az energiakérdés.

Magyarország energiapazarló ország, ami együtt jár egy elavult technológiával, egy elavult gépkocsiparkkal, azzal, hogy a kellenél többet fogyasztunk. S rosszak a beszerzési lehetőségeink; ismeretes, hogy augusztus óta a Szovjetunió már nem szállított benzint, a világpiacon pedig az öbölválság miatt felmentek az árak. Tehát azt lehet mondani, hogy az energiagazdálkodásban vészhelyzet állt elő. Amikor párizsi úton Rocard miniszterelnöknek elmondtam, hogy kilenc napra elegendő az olajkészletünk, összecsapta a kezét, visszakérdezett, hogy jól érti-e, és azt mondta, hogy 109–110 napnál kevesebb nem lehet, ez a tartalék a nyugat-európai országokban. Ezt megismételte valamennyi politikus, akivel tárgyaltam, és szinte hihetetlen volt nekik, hogy Kelet-Közép-Európa országai úgy élnek, dolgoznak, hogy 8–9 napi a készletük.

A mi készletünk 3–4 napra csökkent, amikor ez a vészhelyzet előállt, s amikor döntést kellett hozni. Azon lehet vitatkozni, hogy a Kormány helyesen döntött-e, megfelelő formában magyarázta-e? A Kormány bizonyosan követhetett el hibákat, ezt senki nem vonja kétségbe. Az pedig nézőpont kérdése, hogy nagyobb vagy kisebb hibát követtünk el. Hibát azzal lehet elkövetni, hogy a társadalmat egy ilyen döntésre

nem megfelelően készítjük fel. Én nagyon súlyos helyzetről szóltam legutóbbi televíziós beszédemben, ismertettem az ország súlyos állapotát, gazdasági helyzetét, de a beszéd, mivel a helyhatósági választások előtt álltunk, pártsemlegességi szempontok miatt nem került adásba. Ha ebben a válságos helyzetben Magyarországon bejelentjük előre, hogy tárgyalásokat kezdünk az áremelésről, miközben háromnapi készletünk van, akkor mindenképpen korlátozó intézkedést kellett volna tenni, vagy felfüggeszteni a kutaknál a kiszolgálást mondván, hogy például csak a mentők kapnak, csak a tűzoltók kapnak meghatározatlan ideig, amíg egyezkedünk. Mi nem ezt a lehetőséget választottuk, hanem a váratlan, gyors döntést. Sajnos az föltétlenül hiba volt, hogy a bejelentést nem készítették elő jobban, nem magyarázták a szükségességét alaposabban. Bár azt nem hiszem, hogy bármilyen magyarázattal különösebb örömmel fogadta volna a lakosság.

A döntés hordereje azonban mindenképpen nagyobb volt, mint ahogyan a bejelentés történt. A közgazdasági indoka azonban megvan. Mint ahogyan a nyilatkozatok mutatják, egyetlen olyan felelősséggel megnyilvánuló politikai párt nem volt és nincs, amely kétségbe vonja, hogy fel kellett emelni az árakat, és azt, hogy az áraknak a világpiachoz kell alkalmazkodniuk, s az árak van egy bizonyos adótartalma is. A mértéken persze lehet vitatkozni. Az semmiképpen nem lehet, hogy Magyarországon az átalakulás ilyen kérdéseiben szinte stratégiai szintű bűnultság alakuljon ki, mint amilyen az országban most történt. Mindez olyan társadalmi és politikai feszültségeket hozott felszínre, amelyek tulajdonképpen nem újkeletűek, hanem régóta gyülemlettek fel.

Feledy Péter: Ennek az is lehet az oka, hogy az ország lakossága nagy többségének még mindig nincs igazi veszélytudata? Nincs tudatában annak, hogy az ország gazdasági helyzete katasztrofális...

Antall József: Ezzel egyetértek, és ezt mi megpróbáltuk elmondani. Aki kézbe veszi a kormányprogramot, abban is olvashatja, és igenis elmondtuk már a tavaszi választások előtt, hogy az ország milyen súlyos helyzetben van. Mi csak azt mondtuk, hogy ebből a súlyos helyzetből ki lehet lábalni. Nem szabad elfelejteni, hogy keserű és pesszimizmusra hajló nép a magyar. És ha nincs hitünk, nincs erőnk ahhoz, hogy kilábaljunk, akkor nem fog sikerülni. Hadd utaljak arra: a lengyelek sokkal súlyosabb helyzetet viselnek el évek óta sőt, mondhatjuk ezt más országokra is.

Hozzátartozik az igazsághoz, hogy Magyarországnak 1973-ban kellett volna megtennie ezt a lépést, amit nem tett meg, hanem adósságokkal, hitelfelvételekkel kezelte. Elmondtam a választások előtt azt is, hogy a hiteleket nem egyszerűen az előző kormányok használták fel luxusfogyasztásra vagy más célra, hanem az ország élte fel azokat. Tudomásul kell venni, hogy – teljes foglalkoztatottság mellett – a mostani

kamatokkal együtt 20 és 21 milliárd dollár közötti adósságunk azért keletkezett, mert ténylegesen nem produktív üzemeket működtettünk. Magyarul, az ország úgy élt az elmúlt évtizedekben, hogy nem termelte meg azt, amit elosztott a társadalom, hanem hitelekkel fedezte, és az embereknek Magyarországon az elmúlt időszakban ez adott egy bizonyos biztonságérzetet. Az emberek azt érezték, hogy lehetnek szerény céljaik: egy Trabant vagy egy Zsiguli, amit egy idő után elérhettek. Lakást nagyon nehezen tudtak szerezni, de talán egy kis hétvégi telket igen. És időnként el tudtak menni egy külföldi útra. És Kelet-Németországban legalább azt érezhették, hogy valamivel szabadabbak, mint az ott élők. Szabadabbak és jobban élnek, mint a lengyelek, a csehek, a románok. A társadalom tehát, bár egy pártállamban élt, de az 56-os retorziós időszakot követően itt egy olyan helyzetet élvezett az adósságok és az évtizedek óta elhibázott gazdaságpolitika árnyékában, hogy – noha nem élt jól –, de mégis jobban élt, mint amit megengedett volna a magyar gazdaság. A vietnami háború után nem volt nehéz a pénzpiacra pénzt felvenni. A Nyugat adott hitelt a keleti országoknak. Ezt az időszakot tehát arra használták fel az előző kormányok, hogy a többi népi demokratikusnak nevezett országhoz képest a polgároknak jobb anyagi helyzetet teremtsenek. S bár évek óta arról beszéltek ebben az országban, hogy válság van, az egyes ember a főmunkája mellett, hétvégén és egyéb módon hozzájutott olyan kereseti lehetőségekhez, a második vagy harmadik gazdaságban, hogy valamivel mégis jobban tudott élni.

Ez az időszak véget ért. Egy világ összeomlott. Összeomlott a rendszer, és ennek – ezt tudomásul kell venni – nem a mi kormányunk az oka. Éppen azért került sor Kelet-Közép-Európában rendszerváltozásokra, mert a kommunista politika, egy egész gazdasági rendszer omlott össze.

Feledy Péter: A rendszerváltozásnak az egyik és alapvető vonulata a gazdasági rendszerváltozás. De van egy másik, az emberi tényező...

Antall József: Hát éppen erről van szó! Az emberek nem hitték, nem hiszik el, hogy a korábbi hamis biztonságuk vége.

Kádár János mindig azt mondta, hogy az emberek nem dolgoznak eleget, én azt mondom: igenis dolgoztak. Ha nem az első, akkor a második műszakban, vagy a harmadikban, s az emberek nem érezték meg, hogy elmúlt a korábbi időszak, és most azt hiszik, hogy a Kormány rosszul gazdálkodik. Pedig ma már legtöbbször árat sem a Kormány emel, hiszen nincsenek szabott árak, liberalizálódott, szabaddá vált a legtöbb áru behozatala, és sorolhatnám tovább a változásokat.

Tehát egy új helyzet állt elő, és ebben az új helyzetben gyűlt a feszültség. És a feszültség végül ebben a konfliktusban csúcsosodott ki.

A történetek kapcsán nem kívánok sem pártokat, sem társadalmi csoportokat, sem foglalkozási ágakat minősíteni. Azt azonban mondhatom, hogy abból, ami most

történt, a társadalomnak le kell vonnia a tanulságokat. Le kell vonnia a tanulságot a parlamentnek, a Kormánynak, az érdekvédelmi, érdekegyeztető szervezeteknek. Egyébként most kezdett működni az, amiről már annyiszor szoltunk, tudniillik hogy Magyarországon ki kell alakulnia az érdekegyeztetés rendszerének. A pluralista társadalomban létre kell jönniük a munkaadók szervezeteinek – akár állami, akár magánmunkáltatókról van szó – és létre kell jönniük a munkavállalói szervezeteknek. Itt már egymás mellett ültek ezek a szakszervezetek: a Független Liga, a munkástanácsok és a régi szakszervezetek jogutódai. Tehát kialakult Magyarországon – s ez fontos eredmény –, egy világos kép: az egyik oldalon vannak a munkavállalók képviselői, a másik oldalon a munkaadók, a gazdasági kamara, a vállalkozók szervezetei, s a Kormánynak kell a harmadik tárgyalópartnerré válnia. Az lesz a normális helyzet, amikor a munkaadók és a munkavállalók állnak majd szemben egymással, s a Kormány lesz a semleges, az egyeztető partner.

Feledy Péter: Engedje meg, hogy visszatérjünk a mai megállapodáshoz: végül is Ön hogyan értékeli ezt, és milyen lesz ebben a parlament szerepe?

Antall József: Én úgy gondolom, hogy senki nem győzött, és senki nem vesztett. Aki most azt mondaná, hogy nagy diadalt aratott, hogy a másikat legyőzte, az iszonyatosat tévedne. Itt nem erről van szó.

Itt arról van szó, hogy a Kormány alapvető célkitűzése volt a világpiachoz igazítani a benzinárakat, mert azokat a költségvetés nem tudja finanszírozni. Ez azt jelenti, hogy az árak emelkedhetnek és csökkenhetnek is. Egyik nap úgy tűnt, hogy megindult lefelé az olaj ára, de tudjuk, hogy napok alatt felment újra. Ha háború tör ki a (Perzsa-)öbölben, akkor feltehetően tovább fognak emelkedni az árak. Egyszerűen az volt tehát a célunk, hogy mielőbb szabaddá tegyük az olajárakat és a benzinárakat, amelyek alkalmazkodnak a világpiachoz. Annál is inkább, mivel jövő év január 1-jétől a Szovjetuniótól is csak dollárért kapunk olajat. Ezért az árrendszer liberalizálását is január 1-jére terveztük. Korrekt módon addig nem akartunk áttérni a világpiaci árképzésre, amíg rubelért érkezik szovjet üzemanyag. A Szovjetunió azonban nem szállított augusztus óta, vásárolni kellett máshonnan, és folyamatosan kell is, hiszen tartalék nincs.

A Kormány tehát az árliberalizálással egyetért, ez volt a szándéka eredetileg is. Csak most előbb történik meg az áttérés. Miután ezt az elképzelést átvette a másik két fél is, ezzel a Kormánynak természetesen egyet kellett értenie, és személyesen is úgy intézkedtem a tárgyalások folyamán, hogy a másik két félnek ezzel a javaslatával értsünk egyet.

Ez a javaslat elfogadása egyúttal eloszlatja azt a gyanút, hogy a Kormány a jövőben kénye-kedve szerint kíván intézkedni. A megegyezés tehát teljes egészében a Kormány eredeti intenciójának megfelelően történt. Ezért a megállapodással a Kormánynak és a parlamentnek is egyet kell értenie.

A másik kérdés, hogy most egy válságot kellett kezelni, és kellett megoldást találni. Tudjuk, hogy a benzin árának van bizonyos adótartalma is, nálunk éppúgy, mint más országokban. A magyar állampolgárral nem lehet megfizettetni, hogy bárki a szomszédos országokból a magyar költségvetés terhére jusson olcsóbb benzinhoz. Tehát nekünk megfelelően magas árat és adót kell képezni. Ezért az egyik megoldás, amit javasoltunk – a magyar állampolgárok védelmében – a kuponrendszer lett volna. Persze abban van igazság, hogy ez egy komplikált adminisztratív rendszer, nem is kívántuk volna hosszú távon fenntartani.

A végül elfogadott megoldást a parlamentnek kell sürgősséggel megtárgyalnia és elfogadnia. Egyébként a koalíciós partnerekkel egyetértésben – és a Fidesszel is tárgyaltunk erről – kiadtunk egy nyilatkozatot arról, hogy a parlamenti munkát módosítani kell, mert lehetetlen dolog, hogy a parlament ne dolgozzék keményen, és kellő vita után ne tudjon határozatot is hozni. Remélem, most már véget ér a parlamentnek az a korszaka, amikor elsősorban vitafórumként működött, és a kemény munka színterévé válik. Nem heti két napig, hanem – ha kell – akár szombaton és vasárnap is dolgozni kell, én ebben vállalom a részem, hiszen a hétvégéim így is mindig munkával teltek. Tehát nekünk most törvényt kell hoznunk. Ezt az új törvényjavaslatot a lehető leggyorsabban, a héten vagy a jövő hét elejéig el kell fogadni.

Feledy Péter: Miniszterelnök úr, hallottunk híreket arról, hogy vezető nyugati államférfiak segítséget ajánlottak fel az országnak. Mit tud erről mondani?

Antall József: El kell mondanom, hogy azért nem tétlenkedtem ebben a kórházi szobában sem. Az érdekegyeztető tárgyalásokba közvetlenül – mint említettem – nem avatkoztam be, annyit azonban tudtam tenni, éppen az ország és a válság megoldása érdekében, hogy telefonkapcsolatba léptem azokkal a nyugati kormányfőkkel, akikhez személyes barátság fűz, és akiktől javulást kívánó üdvözlő leveleket, táviratokat kaptam. Megragadva ezt az alkalmat, Kohl kancellárral éppen tegnap beszéltem, és a kancellár külön is biztosított segítőkészségéről, amikor a válságos helyzetünkről tájékoztattam. Kohl kancellár rögtön megértette, hogy nagyon sürgős intézkedésekre van szükség, ezért úgy döntött: kormányküldöttséget indít Magyarországra, amely hétfőn érkezik, és áttekintjük párhuzamosan a német–magyar gazdasági kapcsolat problémáit, valamint a közvetlen segítségnyújtás lehetőségeit. Ilyen segítőkészséget tapasztaltunk más kormányok részéről, és elmondhatom azt is, hogy a Közös Piac kormányfőinek római csúcsértekezletén olyan határozatot hoztak, amely a „Sürgős segély” címet viseli. Ebben az Európai Közösség Tanácsa kifejezi szolidaritását az ország erőfeszítéseivel, amelyek a súlyos gazdasági problémák megoldására és a piacgazdaság kiépítésére irányulnak. Megerősíti elhatározottságát, hogy támogatja Magyarországot azon az úton, amely a demokrácia, a stabilitás és a gazdasági fejlődés felé vezet, amely minden erőszakot visszautasít, és fel-

tételezi a törvényesség tiszteletét. Ebben az összefüggésben az Európai Közösség, tehát a Közös Piac és tagállamai segíteni fogják Magyarországot, hogy problémáit áthidalja, különösen az energiaszolgáltatás területén. Erőfeszítéseket fognak tenni segélyekhez való gyors hozzájutásunk érdekében is, főként az európai közösségi segély második részének rendelkezésre bocsátásával. Ez azt jelenti, hogy egy 350–400 millió dollárnak megfelelő összeget, ami a jövő évre lett volna esedékes, remélhetőleg előre tudunk hozni, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy fenntarthassuk a fizetőképességet, hiszen minden hiábavaló lenne, ha elszabadulna az infláció. Ez a nemzetközi szolidaritás és ez a segítség volt az, amit én a betegágyból intézni tudtam, és ez hozzájárult ahhoz, hogy a Kormány megköthette ezt a kompromisszumot, mert különben pénzügyileg tarthatatlan helyzetbe kerültünk volna.

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy már egy évvel ezelőtt, amikor Brüsszelben beszélhettem az Európa Parlament kereszténydemokrata néppárti parlamenti frakciója előtt, majd amikor Delors úrral és nyugati kormányfőkkel, vagy Bush elnökkel tárgyaltam, mindig hangsúlyoztam: a kelet-közép-európai változások nem hasonlíthatók sem a nyugati világ kezeléséhez, sem a harmadik világhoz. Elmondtam: ha nem oldjuk meg ezeknek a térségeknek a szociális feszültségeit, és ehhez nem nyújtanak nekünk segítséget, akkor nem lesz olyan gazdasági zseni, aki itt a piacgazdaságra való áttérést végre tudná hajtani, mert az emberek nem bírják ki ennek terheit, és nem értik meg szükségességét. Ezért a magyar társadalomtól azt kérem, higgyék el, hogy eddig is mindig egyenesen és őszintén beszéltünk, de nem hit nélkül!

Igenis megmondtuk: katasztrofális állapotban van az ország. Ehhez az állapothoz hozzájárultak az újabb események a nyár folyamán; mint ismeretes, a Szovjetunió is olyan súlyos helyzetbe került, hogy kénytelen volt tulajdonképpen feladni Kelet-Németországot, amire még tavasszal sem lehetett számítani. Ismerjük az egyesüléssel járó kedvezőtlen gazdasági hatásokat, s ehhez járult az aszály, az öbölválság, amely mind-mind súlyosbította helyzetünket.

A történet legfőbb tanulsága tehát a parlament és minden politikai párt felelős magatartásában kell, hogy megmutatkozzék, és persze a kormányzati munka javulásában, a magyar néppel való együtt gondolkodásban. Számos tanulmányomban idéztem és többször elmondtam Eötvös Józsefnek azt a mondását, hogy egy nép sem diplomata, de a legkevésbé a magyar nép az. Azt hiszem, hogy ezen a téren kell javítani a munkánkon, és ebben is kérem a televízió, a sajtó segítségét, támogatását. Talán ez a mostani feszültség rádöbentette arra a magyar népet – azokat is, akik passzívak, akik bármilyen okból másként gondolkodtak –, hogy itt valóságos összeomlás következhet be. Bekövetkezhet az, hogy nem lesz villany, nem lesz semmiféle energiaforrásunk, elszabadul az infláció, ha nem cselekszünk felelősséggel, fegyelmetten.

Most zajlottak le az önkormányzati választások. Természetesen jobban örültem volna, ha a mi pártjaink nyerik meg a választásokat, de bizonyos szempontból nem bánom, hogy nem így történt. Most ugyanis Magyarországon egy olyan helyzet alakult ki, hogy van egy kormánykoalíció, amelynek a parlamentben együtt kell működnie az ellenzékkel, emellett létrejönnek az önkormányzatok, amelyeknek helyben kell az irányítás felelősségét vállalni. Az országnak meg kell tanulnia, hogy itt a Kormány többé nem a hatalom egészét gyakorolja, hanem csak a kormányzati szintű irányítást tudja elvégezni, s együtt kell működnie a parlamentnek, a Kormánynak, az önkormányzatoknak, az érdekvédelmi szervezeteknek, munkaadóknak és munkavállalóknak egyaránt. S végre most láttuk, hogy együtt ültek azok, akik eddig egymással szemben álltak. Már senki nem kérdőjelezte meg a munkaadók szervezeteinek a legitimitását, ahogyan ez korábban történt, és nem kérdőjelezték meg egymást a szakszervezetek. Én ennek örülök. Most már legalább vannak legitim tárgyalópartnerek, és csak így tudunk tárgyalni. Az önkormányzatokban pedig azok a pártok is jelentős, sok helyütt irányító szerepet játszanak, amelyek a parlamentben ellenzékben vannak. Ha ebben az új helyzetben józan ésszel, jó szándékkal és felelősséggel, méghozzá teljes nemzeti felelősséggel fogjuk végezni a munkánkat, akkor lehet, hogy ez a válság, ami most bekövetkezett, még hasznára válik az országnak! De ehhez az kell, hogy az alkotmányos rendet fenntartsuk, az Alkotmányt mindenki tiszteletben tartsa. Ennek megfelelően most a megállapodás szerint mindenkinek haza kell térnie, a taxisoknak, a fuvarozóknak, a kamionoknak, mert a megállapodás csak így léphet életbe. Természetesen a Kormány nem fog semmiféle eljárást kezdeményezni e polgári engedetlenségi mozgalomnak a résztvevői ellen, ezt nyugodtan kijelenthetem. Persze ez nem vonatkozhat arra, hogy valaki autókat tör össze, vagy garázdálkodik. De a politikai mozgalom résztvevői ellen a Kormány nem tesz semmit.

Feledy Péter: Miniszterelnök úr, ezekben az órákban, amikor remélhetőleg már bontják az akadályokat az utakon, és mindenki békésen indul haza, mit gondol: hogyan háríthatók el azok az akadályok, amelyek a Kormány és a választói, a tömegek között az utóbbi időkben fölmerültek? A Kormány bizalmi tőkéje hogyan növekedhet?

Antall József: Először is arra utalnék, hogy Magyarországon már a tavaszi választásokon is nagyobb volt a passzív tömeg, mint a többi környező országban. Ez az elmúlt évtizedeknek a következménye, amikor a Kádár-korszak a maga módján depolitizálással stabilizálta az országot. A Rákosi-korszak kényszer-politizálása után a kádári konszolidáció azon alapult, hogy az emberek valamelyest nagyobb szabadságot és anyagi jólétet kaptak, és aki nem akart politizálni, annak nem kellett, sőt örültek neki. Ehhez szokott a magyar társadalom. S ez nem azonos a jóléti társadalmak politikai közönyével, hanem erre nevelték a magyar társadalmat. Az érdek-

telenséghez hozzájárult az is, hogy Magyarországon az ellenzéki mozgalmak nem a Szolidaritáshoz hasonló tömegmozgalomból indultak ki, hanem szűk értelmiségi mozgalmakból. A mostani kormánypártok ilyen körülmények között vették át a hatalmat, és az állampárt éppen azért adta át a hatalmat, mert krízishelyzetbe, csődbe került az ország. Ezért az új kormány az első időszakban csak veszíthetett. Én egyet mondhatok: nincsenek semmiféle személyes karriercéljaim. Én szolgálok. Addig, ameddig a szolgálatom hasznos. Teszem ezt a legjobb tudásom szerint, ameddig tudom és a magyar nemzet igényli. Hiszem, hogy népünk bizalmát meg fogjuk érdemelni az elkövetkező időben. Nem tudom, hogy még milyen nehézségek állnak előttünk, de egyet ígérhetek: mindig meg fogom mondani a nehézségeket.

Feledy Péter: Miniszterelnök úr, köszönöm a beszélgetést, és mielőbbi gyógyulást, eredményes munkát kívánok.

Antall József: Köszönöm. Remélem, hogy a jövő héten már dolgozhatom. Nem szoktam elhagyni magam...

1990. október 28.

4. ANTALL JÓZSEF NYILATKOZATA FELEDY PÉTERNEK A HÉT CÍMŰ MŰSORBAN, 1991. 10. 27.

Nem nyugodtak meg az emberek az igazságtétel kérdésében. A jog és az igazság kérdése az nem feltétlenül esik egybe ez esetben. Itt emberi problémákról, súlyos, eltérő, szinte néha kezelhetetlen kérdésekről van szó, ahol nincs is abszolút mértékkel mérhető igazságtételi lehetőség, hiszen mindenkinek megvan a maga demokráciafelfogása és a maga diktatúrafelfogása.

Feledy Péter: Nyilván önök is figyelemmel kísérik a volt szocialista országok hasonló jogalkotását, joggyakorlatát. Van-e onnan esetleg átvehető, megfontolásra érdemes tapasztalat?

Antall József: Egyelőre azt hiszem, hogy olyan, ami lényegesen előbbre mutatna mint a mi fejlődésünk, olyan még nincsen. Mi a jogállamisággal összehangoltan kívánjuk az igazságtételt és az igazságszolgáltatást megteremteni. Már hónapokkal ezelőtt egy nagyon neves jogászokból álló szakbizottságnak megbízást adtunk arra, hogy a jogtalan előnyöket kivizsgálják és az átalakulás jogi problémáit előkészítsék. A Magyar Tudományos Akadémia elnökéhez fordultam ezzel a kéréssel, hogy egy nemzetközi kollokviumon vagy egy nemzetközi konferencián vitassák meg ezt a kérdést. [...] Egy dolog van, amit mi nem szeretnénk, a kollektív megítélés. Nem lehet 800 ezer párttagot egy kategóriának tekinteni és kollektív ítélkezés alapján elítélni. Nincs olyan európai és nemzetközi jogi fórum, amelyik ezt tudomásul venné. Csurka István mutatott rá arra, hogy hány olyan eset van, amikor párttag volt valaki, vagy pártfunkcionárius és különbül viselkedett, mint egyes párton kívüli bolsevikok.

Feledy Péter: Engedje meg, hogy három magyar nevet említsek, ha a kormányzat szándékai valósulnak meg, van-e félnivalója Péter Gábornak, Hegedűs Andrásnak, Grósz Károlynak?

Antall József: Erre nyilvánvaló, hogy nem tudok felelni most, mivel ezek személyi jogi kérdések. Péter Gábor a törvényteleniségekért egyszer már bíróság előtt felelt. Elvileg annak kell félnie, aki elkövetett olyan bűncselekményt, amely még nem került feltárássra és a magyar jog szerint elítélhető.

Feledy Péter: Akkori vagy mostani törvények szerint?

Antall József: Az országgyűlés fog erről dönteni. Nem lenne helyes, ha én erről, mint miniszterelnök nyilatkoznék. Nyilvánvaló, hogy az is egy külön kérdés, hogy a Varsói Szerződés aláírása mit jelentett ebben az esetben, hogyan jelentkezik a felelősség kérdése. Grósz Károlyról pláne nem kívánok ebben a vonatkozásban nyilatkozni. Mindenesetre most kellemesebb érzés a Varsói Szerződés felosztatásáról történő okmány aláírójának lenni, mint Hegedűs Andrásnak lehetett, aki a megkötését írta alá.

5. ANTALL JÓZSEF NYILATKOZATA FELEDY PÉTERNEK A HÉT CÍMŰ MŰSORBAN, 1992. AUGUSZTUS 23.

Feledy Péter: Miniszterelnök úr, az utóbbi napokban egy tulajdonképpeni magánügy közüggé emelkedett, sajnálatos módon. Az ön egészségügyi állapota. Kérem, mondjon el mindent, amit szükségesnek tart magánemberként és politikusként is.

Antall József: Egyetértek azzal, hogy egy miniszterelnöknek a betegsége nem magánügy, hiszen az ország szolgálatában kell, hogy töltssem az életemet. Az országnak tudni kell, milyen az egészségügyi állapotom. A betegség, vagy ha úgy tetszik, a kezelés miatt egyetlen napot nem voltam távol a munkámtól. Nyugodtan mondhatom, hogy a miniszterelnökök átlagos munkaidejét és munkateljesítményét azért teljesítettem. Többek között külföldi orvosprofesszorok is figyelemmel kísérik a betegséget és a vártnál messze-messze jobb eredményeket mondtak. Mondanom sem kell, hogy az én beosztásomban vagy funkciómban az orvosok minden lépésről tájékoztatnak. Mindig az igazat mondják. Ez egy természetes megállapodás. Én is mindig az igazat mondom az országnak. Azt hiszem, hogy mindenki elhiszi, hogy van bennem annyi felelősségérzet: pontosan bejelentsem a magyar társadalomnak, a magyar népnek, ha a betegségem miatt a kormányfői teendőket és a Magyar Demokrata Fórum elnöki teendőit nem tudnám ellátni

Feledy Péter: Eddig fel sem merült.

Antall József: Természetesen fel sem merült.

Feledy Péter: Térjünk át egy olyan történelmivé emelkedő kérdésre, mely befolyásolja napjaink politikai életét. Ez az 1990-es MDF–SZDSZ-paktum. A közvélemény úgy véli, nem tud erről a paktumról. Van valami titkos záradék, nem nyilvános megállapodás? Ma ön hogyan értékeli ezt a paktumot?¹⁸⁰

Antall József: Szeretném mindjárt kijelenteni, hogy semmi olyan nem történt az úgynevezett paktummal összefüggésben. Ez a kifejezés csak a magyar nyelvben kap pejoratív hangsúlyt. Semmi olyan nem volt, ami ne jelent volna meg nyilvánosan, ne tettünk volna közzé, amikor a választások után világossá vált, hogy a Magyar Demokrata Fórum a legerősebb párt és a Magyar Demokrata Fórum elnökeként nekem kell kormányt alakítani. Akkor rá kellett szólni magunkat, hogy tegyünk valamilyen lépést, mert nem lehet kormányt alakítani olyan törvények mellett, ahol a költségvetéstől kezdve minden lépésig kétharmados többséggel kell a törvényeket elfogadni. Így a világ egyetlen demokráciája sem működőképes. Ahogy ez eldőlt,

¹⁸⁰ 1990. április 29-én irták alá a MDF–SZDSZ-paktumot, melynek lényege, hogy szűkítették a parlamenti kétharmados többséggel megszavazható törvényeket (így kormányozhatóvá vált az ország), cserébe az SZDSZ jelölhette a köztársasági elnököt, aki Göncz Árpád lett.

sürgősen meg kellett állapotodni. Másik egy közjogi politikai lépés volt, 1990. május 2-re el kellett dönteni, ki lesz a parlament elnöke. Mikor 1990-ben megalakult a parlament, azonnal választani kellett. A megválasztott elnök átalakult köztársasági elnökké, az első alelnök átalakult a parlament elnökévé. Ennek a paktumnak minden része bekerült a törvények sorába, illetve alkotmánymódosítás keretében realizálva lett. Nem a Magyar Demokrata Fórum és nem a Kormány mondta ki az önkormányzati választások előtt azt, hogy a paktumnak vége és minden, ami belőle megvalósult, az érvényes és tovább erről nem beszélünk. Ezt az SZDSZ mondta ki. Egyet tudomásul kell venni minden kompromisszum mellékhatásokkal jár. Ahol nincs kompromisszum, ott is vannak mellékhatások. Ha szétlövük a városokat, szétlövük a házakat. Természetes hogy az ellenzék minél többet akart kétharmadosnak meghagyni, mi pedig minél kevesebbet. Az én személyes élményem az, hogy normálisan működő demokráciában nincs kétharmados törvény. Lélektani szempontból. Azok az emberek, akik később számonkértek rajtunk bizonyos dolgokat, azok nem számoltak azzal, hogy ezek egy békés átmenetnek a következményei. Tény, hogy nem lőtték szét a házakat, egyetlen pofon nem csattant. Senki nem esett áldozatul egy politikai átalakulásnak, eleget vérézt ez az ország. Nekem nincsen e tekintetben semmiféle lelkiismeret-furdalásom. Úgy gondolom, elég régóta vagyok a lövészárokban, az első vonalban.

ÖSSZEFOGLALÓ A MINISZTEREKRŐL¹⁸¹

ANTALL JÓZSEF KORMÁNYA

Antall József miniszterelnök 1993. XII. 12-ig (haláláig).

Boross Péter tárca nélküli (titkosszolgálati) miniszter 1990. VII. 19. – XII. 21. Belügy-miniszter 1990. XII. 21-től, a miniszterelnöki teendőket ellátja 1993. X. 6. – XI. 5. és 1993. XI. 20. – XII. 12. Ügyvezető miniszterelnök 1993. XII. 12. – XII. 21. Ideiglenesen megbízva a polgári titkosszolgálatok felügyeletével 1992. II. 29. – VI. 18.

Andrásfalvy Bertalan művelődési és közoktatási miniszter 1993. II. 22-ig.

Balsai István igazságügy-miniszter.

Bod Péter Ákos ipari és kereskedelmi miniszter 1991. XII. 9-ig.

Botos Katalin tárca nélküli miniszter 1990. XII. 20. – 1992. I. 23.

Für Lajos honvédelmi miniszter.

Füzessy Tibor tárca nélküli (titkosszolgálati) miniszter 1992. VI. 18-tól.

Gálszéczy András tárca nélküli (titkosszolgálati) miniszter 1990. XII. 20. – 1992. II. 29.

Gerbovits Jenő tárca nélküli miniszter 1991. I. 16-ig.

Gergátz Elemér földművelésügyi miniszter 1991. I. 16. – 1993. II. 22.

Gyóriványi Sándor munkaügyi miniszter 1991. I. 16-ig.

Gyurkó János környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 1993. II. 23-tól.

Horváth Balázs belügyminiszter 1990. XII. 21-ig; tárca nélküli miniszter 1990. XII. 21. – 1993. II. 22.

Jeszenszky Géza külügyminiszter.

Kádár Béla a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere.

Keresztes K. Sándor környezetvédelmi miniszter 1990. IX. 15-ig; környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 1990. IX. 15. – 1993. II. 22.

Kiss Gyula tárca nélküli miniszter 1991. I. 16-ig; munkaügyi miniszter 1991. I. 16-tól 1991. I. 16-tól.

Kupa Mihály pénzügyminiszter 1990. XII. 20. – 1993. II. 11.

Latorcai János ipari és kereskedelmi miniszter 1993. II. 24-től.

Mádl Ferenc tárca nélküli miniszter 1993. II. 22-ig; művelődési és közoktatási miniszter 1993. II. 22-től.

Nagy Ferenc József földművelésügyi miniszter 1991. I. 16-ig; tárca nélküli miniszter 1991. I. 16-tól.

¹⁸¹ Készítette Dienes-Oehm Dávid.

Pungor Ernő tárca nélküli miniszter 1990. XII. 20-tól.
Rabár Ferenc pénzügyminiszter 1990. XII. 20-ig.
Schamschula György közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter 1993. II. 22-től.
Siklós Csaba közlekedési és hírközlési miniszter 1990. IX. 15-ig; közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter 1990. IX. 15. – 1993. II. 22.; ipari és kereskedelmi miniszter is ideiglenesen 1991. XII. 9–17.
Surján László népjóléti miniszter.
Szabó Iván ipari és kereskedelmi miniszter 1991. XII. 17. – 1993. II. 24.; pénzügyminiszter is ideiglenesen 1993. II. 18. – 1993. II. 23.; pénzügyminiszter 1993. II. 24-től.
Szabó János földművelésügyi miniszter 1993. II. 23-tól.
Szabó Tamás tárca nélküli (privatizációs) miniszter 1992. I. 23-tól.
Pongrácz Tibor pénzügyminisztériumi politikai államtitkár, megbízva a tárca vezetésével, ideiglenesen 1993. II. 11. – 1993. II. 18.

BOROSS PÉTER KORMÁNYA

Boross Péter miniszterelnök.
Balsai István igazságügy-miniszter.
Für Lajos honvédelmi miniszter.
Füzessy Tibor tárca nélküli miniszter.
Gyurkó János környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter.
Jeszzenszky Géza külügyminiszter.
Kádár Béla a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere.
Kiss Gyula munkaügyi miniszter.
Kónya Imre belügyminiszter.
Latorcai János ipari és kereskedelmi miniszter.
Mádl Ferenc művelődési és közoktatási miniszter.
Nagy Ferenc József tárca nélküli miniszter.
Pungor Ernő tárca nélküli miniszter.
Schamschula György közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter.
Surján László népjóléti miniszter.
Szabó Iván pénzügyminiszter.
Szabó János földművelésügyi miniszter.
Szabó Tamás tárca nélküli miniszter.

ÉLETRAJZOK (A KORMÁNYZATI FUNKCIÓ LEZÁRULTÁIG)¹⁸²

Boross Péter

Erdész családból származik. Már a dédapja is erdész volt és édesapja, aki 1896-ban született, erdőmérnöki diplomát szerzett. Ezt megelőzően 1915–18-ig részt vett az első világháborúban és harctéri szolgálatának a fronton szerzett sebesülés vetett véget. Magas kitüntetésekben részesült, amiért az első világháborút követően vitézi címet kapott. Anyja kisebb földbirtokkal rendelkező gazdászcsaládból származott. Apját 1945 után beosztásából leváltották és egy időre internálták, rendőri felügyelet alá helyezték. Mindkét szülője 1993 nyarán hunyt el 97 és 88 éves korában. Apja időskorában jelentős szakmai tisztségeket töltött be az Országos Erdészeti Egyesületnél, a Nyugdíjas Agrárszakemberek Szervezeténél. Megkapta erdészeti ténykedéséért a Káhn Károly Emlékérmét. Életfelfogására a nemzeti és keresztény indíttatású családi nevelés, továbbá iskolái jelentős hatással voltak. 1928. augusztus 27-én született a Somogy megyei Nagybajom községben. A községtől hat kilométerre, Újvárfalva kisközségben szolgált apja a két világháború között erdőmérnökként a somogy-sárdi Somsich Mikós-féle uradalomban. 1938-ban tízéves korában a kőszegi Hunyadi Mátyás Honvéd Középiskolai Nevelőintézetbe került. Az iskola felvilágosult fegyelme és hazaszeretetre nevelése formálták személyiségét. 1942-ben a pécsi Zrínyi Miklós Honvéd Gyalogsági Hadapródiskolában folytatta tanulmányait. Az iskolát az 1944. év végén a közeledő front miatt a németországi Butzbach nevű városkába helyezték át. Innen 1945 januárjában többedmagával hazaszökött és a mai Szlovákia területén harcoló magyar alakulathoz csatlakozott.

Amikor az alakulatot is Németországba irányították, akkor hazatért Magyarországra, eljutott szülőfalujába és a nagymama házában tartózkodott az orosz csapatok bejövetelekor. Érettségi után az időközben Kaposvárra került szüleihez csatlakozott és a kaposvári Somsich Pál Gimnáziumban folytatta – egy év veszéssel – középiskolai tanulmányait. 1947-ben tett érettségi vizsgát. Érettségi után beiratkozott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára és diplomáját 1951-ben szerezte meg. A Fővárosi Tanácsnál tisztségviselőként dolgozott. Az 1956-os forradalom idején a forradalmi bizottság és az értelmiségi forradalmi bizottság tagja volt. Emiatt 1957 elején elbocsátották állásából. Letartóztatták, majd internálták és szabadulásától 1959-ig rendőri felügyelet alatt tartották. Dolgozott mint segédmunkás, képügynök, csapos, majd vendéglátóipari üzemvezető lett. Részt vállalt a magyar vendéglátóipar és ide-

¹⁸² Az életrajzok forrása az Antall-kormány almanachja. Kajdi József – Marinovich Endre – Müller György szerk.: *Az Antall- és Boross-kormány tisztségviselői almanachja*. Budapest, Miniszterelnöki Hivatal, 1994.

genforgalom felsőfokú szakember-képesítésének megszervezésében. Jórészt ennek köszönhetően 1965-ben a Délpesti Vendéglátó Vállalat igazgatóhelyettesévé, majd 1971-ben igazgatójává nevezték ki. Jelenleg is tagja az Emberi Jogok Magyar Ligája elnökségének. Létrehozója és elnöke az 1988-tól működő országépítő alapítványnak, amely a magyar nemzet szellemi erősítésének és a hagyományok ápolásának szolgálatában áll. Egyik emberi példaképe Kós Károly, akit a magyar sors kiemelkedő vállalójának tart. Ezért határozta el 1983-ban, hogy a kispesti Wekerletelepen Kós Károlynak szobrot állíttat. Többszöri elutasítás után, ellenzések és támogatások eredményeként 1987 novemberében a szobrot felavatták és az avatás jelentős demonstrációvá vált a magyar nemzeti megújulás szellemében. Két gyermeke és négy unokája van. Felesége bíróként a Fővárosi Bíróság Gazdasági Kollégiumában dolgozott. Pártonkívüli volt. 1992 augusztusától az MDF tagja, 1993 februárjától az MDF alelnöke. 1990. május 29-től államtitkári, majd július 23-tól tárca nélküli miniszteri rangban a Magyar Köztársaság Információs Hivatalának, valamint Nemzetbiztonsági Hivatalának felügyeletét látta el. Az Antall-kormány 1990. decemberi átalakításakor belügyminiszterre nevezték ki. A parlament 1993. december 21-én megválasztotta a Magyar Köztársaság miniszterelnökévé.

Andrásfalvy Bertalan

1931. november 11-én született Sopronban. Két testvére van. Nős, felesége Gere Mária. Házasságukból 3 gyermek született: Péter (1966), András (1967), Bertalan (1970). Az általános iskolát és a középiskola egy részét Sopronban végezte. 1950-ben érettségizett a budapesti József Attila Gimnáziumban. Még ebben az évben felvételt nyert az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, ahol először magyar–román nyelv és irodalom szakot, később néprajz–muzeológia szakot hallgatott. Gyakorlati évét a budapesti Néprajzi Múzeumban töltötte. 1955-ben szerzett muzeológus–néprajz szakos diplomát. Német, angol, finn és román nyelvismerettel rendelkezik. 1955-től 1960-ig a szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum muzeológusaként dolgozott. Itt készítette el doktori értekezését, amelyet 1963-ban védett meg. 1959-ben hosszabb tanulmányutat tett Albániában. Eredményeit az albán szőlőművelés formáiról és az albán fegyvertáncokról német és magyar nyelven tette közzé. 1960-tól 1976-ig az MTA Dunántúli Tudományos Intézetében dolgozott tudományos munkatársként, 1976–77-ig a Baranya Megyei Levéltárban, 1977–1985-ig a pécsi Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályát vezette, 1985-től az MTA Néprajzi Kutató Csoport Történeti Néprajzi Osztályának volt a vezetője.

1971-ben védte meg kandidátusi disszertációját, melyet a magyar nép régi vízgazdálkodásáról írt. E munkája csaknem teljes terjedelemben megjelent a „*Tanulmányok Tolna megye múltjáról*” című kötetben, részleteiben, egyes szakaszait összefoglalva

több kiadványban, tudományos és népszerűsítő kiadványokban. 1974 óta rendszeresen tart előadást a Pécsi Tanárképző Főiskolán, majd a Janus Pannonius Tudományegyetemen, elsősorban a közművelődési szak hallgatóinak, történészeknek, nyelvészeknek. 1978-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem címzetes docensévé nevezték ki. Az anyagi műveltség, a történeti néprajz, népköltészet, azon belül a tánc kutatás, társadalmi néprajz népcsoportok és nemzetiségek együttélésének kérdései foglalkoztatták leinkább. E témákból mintegy 125 tanulmány, könyv, tudományos és népszerűsítő film jelent meg Magyarországon, Svédországbán, Finnországbán az NSZK-ban és az Egyesült Államokban. 1975-től 1981-ig a Magyar Néprajzi Társaság főtítkára, 1985-től alelnöke. Tagja az MTA Néprajzi Szakbizottságának. 1990. május 23-tól 1993. február 23-ig művelődési és közoktatási miniszter volt. Munkássága elismeréseként 1994. március 15-én a köztársasági elnök a Magyar Köztársaság Érdemrend középkereszt csillaggal kitüntetését adományozta részére.

Bod Péter Ákos

1951. július 28-án született Szigetváron. Édesapja, néhai Bod Andor, édesanyja Nagy Rózsa, mindketten gimnáziumi tanárként dolgoztak. Katalin nővére orvos. 1974-ben feleségül vette Monostori Katalin közgazdászt. 1977-ben született Zsófia leányuk.

1969-ben Miskolcon érettségizett a Földes Ferenc Gimnáziumban. 1975-ben a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Általános Karán népgazdasági tervezési szakon szerzett oklevelet. Tanulmányai alatt 1972-ben részképzésen volt a Szovjetunióban, 1973-ban szakmai gyakorlaton Finnországbán volt. 1977-ben megvédte egyetemi doktori, 1986-ban kandidátusi értekezését. Az egyetem befejezése után 15 éven keresztül az Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézetében dolgozott. 1975–77-ben előadó, 1977–1985-ben főelőadó, 1985–1990-ben osztályvezető beosztásban. 1978–1989-ig ellátta a Magyar Köztársasági Társaság Népgazdaságtervezési Osztályának titkári teendőit is.

1986-ban és 1987-ben ENSZ szakértő volt Ghanában, 1987-ben és 1988-ban egy szemesztert oktatott az USA Oregon államában, a portlandi egyetemen, kutatott Hollandiában és Dániában is. Számos tanulmánya jelent meg gazdaságpolitikai kérdésekről, a piacgazdaság működési mechanizmusáról, főleg a Közgazdasági Szemle, a Pénzügyi Szemle, a Társadalmi Szemle és a Valóság hasábjain, valamint külföldi szakfolyóiratokban.

A Magyar Demokrata Fórumba 1989-ben lépett be. Részt vett a gazdasági program elkészítésében és szerkesztésében. 1989 nyarán másodmagával képviselte az MDF-et a háromoldalú politikai egyeztetőtárgyalásokon a gazdasági kérdésekkel foglalkozó középszintű szekcióban. Az MDF II. Országos Gyűlésén ő terjesztette be

a párt gazdasági programját.¹⁸³ Ezt követően Antall József pártelnök tanácsadójának kérte fel.

Az 1990. évi választásokon pártja Veszprém megyei listájáról jutott be a parlamentbe. Képviselőként 1990. május 3-tól miniszteri kinevezéséig az Országgyűlés Gazdasági Állandó Bizottságának elnöke volt. Bankelnöki kinevezésekor az összeférhetetlenség miatt lemondott mandátumáról. 1993-tól a Veszprémi Egyetem címzetes egyetemi tanárnak nevezte ki és a TIT elnökévé választotta. 1990. május 24-től az Antall-kormány ipari és kereskedelmi minisztere, majd 1991. december 9-től a Magyar Nemzeti Bank elnöke volt.

Botos Katalin

Botos Katalin 1941. december 13-án született Nagyváradon. Szülei, néhai Krebsz László és Kapitány Etelka tisztviselők voltak. Egy testvére van. 1963-ban ment férjhez dr. Botos Józsefhez, házasságukból 1968-ban Máté, 1969-ben Veronika nevű gyermekük született.

Általános iskolai tanulmányait Tatabányán, középiskoláit Budapesten, a Patrona Hungariae Gimnáziumban végezte. Kitűnő érettségi vizsgája után felvételt nyert a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem pénzügyi szakára, amelyet 1964-ben kitüntetéses oklevéllel fejezett be. 1970-ben egyetemi doktorátust szerzett, majd 1973-ban a közgazdaságtudományok kandidátusa. 1987-ben a közgazdaságtudományok doktora címet nyeri el. Angol és orosz nyelvből felsőfokú, német nyelvből középfokú nyelvvizsgálója van. 1964-től 1971-ig a Magyar Beruházási Bankban dolgozott, 1971–75 között a Pénzügyminisztérium Nemzetközi Főosztályának szocialista osztályán vezetőhelyettes, majd 1975–87-ig a Pénzügykutató Intézet Nemzetközi Osztályának vezetője. 1987–1990-ig az Agrárgazdasági Kutató Intézet tudományos tanácsadója, és 1989-től tanácsadóként dolgozott a Magyar Külügyi Intézet számára is.

Több mint két évtizede rendszeresen oktat a Közgazdaságtudományi Egyetemen, s tanított a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolán, a Külkereskedelmi Főiskolán, 1981-től az ELTÉ-n is. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem címzetes docense 1965-től, 1990-ben megkapta az ELTÉ-n a címzetes egyetemi tanári címet. 1991-ben a Miskolci Egyetem Közgazdaságtudományi Karán, 1992 óta a Közgazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Kar Pénzügyi Tanszékén másodállású egyetemi tanár. Ebben az időszakban 5 könyvét adta ki a KJK,¹⁸⁴

¹⁸³ Budapest, 1989. október 20–22. között volt az MDF második országos gyűlése. Itt választották meg Antall Józsefet pártelnöknek, Für Lajost köztársasági elnöknek. Népszabadság, 1989. 10. 23., 1. o., 6. o.

¹⁸⁴ Botos Katalin: *Pénzügyek a KGST-ben*. Budapest, KJK, 1978. (második kiadás: 1986.), Botos Katalin: *Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány*. Budapest, KJK, 1987., Botos Katalin – Patai Mihály –

a nemzetközi pénzügyek és a külgazdasági szabályozók témakörben. Széles körben publikál mind hazai mind a külföldi szaksajtóban, munkái közül számos jelent meg idegen nyelven (angol, német, spanyol folyóiratokban.) Számtalan külföldi egyetemmel és kutatóintézettel volt kapcsolata, több külföldi meghívás alapján hosszabb-rövidebb időt töltött az NSZK, Nagy Britannia és az egykori Szovjetunió egyetemlein. Több mint 10 nemzetközi konferencián tartott előadást. 5 évig volt a Tudományos Minősítő Bizottság tagja. 1989-ben lépett be az MDF-be, az 1990-es országgyűlési választásokon képviselői mandátumot szerzett. 1990. március 23-tól 1992. január 23-ig az MDF-frakció tagja volt. 1990. május 25-től december 20-ig a Pénzügyminisztérium politikai államtitkára, 1990. december 20. – 1992. január 23-ig a pénz- és tőkepiac intézményrendszerének fejlesztésével megbízott tárca nélküli miniszter. 1992. január 23-tól az Állami Bankfelügyelet elnöke volt.

Gálszécsy András

1933. december 7-én született Szekszárdon. Tiszti, földbirtokán gazdálkodó családból származik. Édesapja, néhai Gálszécsy Tivadar rendőr őrnagy volt, 1959-ben elhunyt. 1950 júniusában szüleivel a Hortobágyra telepítették ki, ahol 1953 őszéig mezőgazdasági munkásként dolgozott. A táborból való elbocsátása után két évig egy munkaszolgálatos alakulatnál töltötte sorkatonai szolgálatát. 1962-ben kötött házasságot, 1965-ben született Éva lánya. A kitelepítés miatt félbeszakadt tanulmányait esti tagozaton, munka mellett végezte el, 1959-ben érettségizett Pécsen. 1962-ben kiegészítő képesítővizsgát tett a közgazdasági technikum ipari tagozatán. A pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 1970-ben avatták jogi doktorrá. Németül és angolul beszél. Leszerelés után raktári segédmunkás, majd az 1960-as évek közepétől az államigazgatásban tisztviselő, 1981-től a SOTE gazdasági főigazgató-helyettese. 1990. augusztus 10-től kormányfőtanácsos, 1990. december 21-től a polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter. 1992. szeptember 1-től a Magyar Köztársaság nyugalmazott minisztere, egyben a belügyminiszter személyes tanácsadója volt. 1994-től a miniszterelnök személyes tanácsadója volt.

Gergátz Elemér

1942. május 6-án Rábatamásiban született. Édesapja Gergátz Elemér földműves, édesanyja Véghely Mária. Szülei a saját, illetve a család földjein gazdálkodtak a nagyüzemesítésig, téesztagok lettek. Hárman vannak testvérek, húga fodrász, öccse mezőgazdasági technikus.

Szalkai István: *Pénzügyek és nemzetközi gazdasági kapcsolataink*, Budapest, KJK, 1980, Botos Katalin: *Eladósodási probléma a világgazdaságban*. Budapest, Interpress, 1987.

1960-ban érettségizett a Győri Bencés Gimnáziumban. Az Állatorvostudományi Főiskolára nem vették fel, ezért munkába állt a Győr-Sopron Megyei Mesterséges Megtermékenyítő Főállomáson. Inszeminátor, laboratóriumi asszisztens lett. Egy év múlva rektori keretre vették fel a Budapesti Állatorvostudományi Egyetemre. 1966-ban szerezte meg summa cum laude minősítéssel az állatorvosi oklevelét, majd visszament dolgozni Magyarakeresztúrra. A Mesterséges Termékenyítő Főállomás laborvezető főorvosa, majd termelésirányítója (igazgatóhelyettes) lett. A mesterséges termékenyítő hálózat korszerűsítő átszervezése után 1977-től 1979-ig a Nyugat-Dunántúli Mesterséges Megtermékenyítő Főállomás Szaporodásbiológiai Osztályát vezette. Győr-Sopron, Vas és Zala megyék inszeminátorai és 17 szaporodásbiológus tartoztak az osztályhoz. A gyakorlati munka mellett szűkebb szakterületén kutatómunkába kezdett már 1967-től. A Magyarországon használt és használat alatt lévő összes spermakonzerválási eljárást vizsgálta. Vendégelőadóként Mosonmagyaróvárott tanfolyamos posztgraduális képzés és szakmérnök képzés területén tartott előadásokat. 1979-ben egyetemi adjunktusnak hívták az Agráregyetem Állatelettan-Állategészségtan Tanszékére. Előadásokat tartott, gyakorlatokat vezetett anatómiából, állatelettanból, szaporodásbiológiából, majd biotechnológiából. Közben két éves posztgraduális képzésen vett részt az Állatorvostudományi Egyetemen, és szaporodásbiológus szakállatorvos minősítést szerzett. 1983-tól kezdte el szervezni a mosonmagyaróvári Biotechnikai Állomást. 1984 novemberétől 1991 januárjáig tudományos főmunkatársként az állomást vezette. Irányítása alatt az intézet a térség egyik ismert állattenyésztési, állategészségügyi, biotechnológiai kutatóhelye lett. 1991. január 16-tól a Magyar Köztársaság földművelődésügyi minisztere lett. 1993. február 23-i hatállyal miniszteri megbízatása alól a köztársasági elnök felmentette. A Mosonmagyaróvári Biotechnikai Állomás vezetője lett.

Jeszenszky Géza

1941. november 10-én született Budapesten. Nős, két gyermeke van. A budapesti Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett kitűnő eredménnyel. Az 1956-os forradalom melletti kiállása miatt két éven át nem vették fel az egyetemre, fizikai munkás volt. 1961–66 között az Eötvös Loránd Tudományegyetemen elvégezte a történelem–angol szakot és kitüntetéses tanári diplomát szerzett. 1970-ben summa cum laude minősítéssel védte meg *A gyarmati kérdés az első világháborúban és a párizsi békekonferencia* című egyetemi doktori disszertációját. 1973-ban levelező tagozaton elvégezte az ELTE könyvtár kiegészítő szakát. 1973-tól ösztöndíjas aspiráns volt az MTA Történettudományi Intézetében. *Magyarország megítélése Nagy-Britanniában egy nemzetkép történeti változásai* című kandidátusi disszertációját 1980-ban védte meg. Az egyetem elvégzése után két éven át a Fehérvári úti 12 évfolyamos

iskolában tanított, 1968-ban pedig az Országos Széchenyi Könyvtár tudományos munkatársa lett. 1976-tól a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem nemzetközi kapcsolatok tanszékén oktatta „A nemzetközi kapcsolatok története” című tantárgyat, előbb adjunktusként, 1981-től docensként. 1984-ben elnyerte az Egyesült Államok Kormánya által kiírt Fullbright ösztöndíjat, ennek meghosszabbításával 1986 végéig a Kalifornia Egyetemen, Santa Barbarában (UCSB) tanított, elsősorban Kelet-Európa története tárgykerében. Számos más amerikai egyetemen, így a Los Angeles-i UCLA-n tartott előadásokat, illetve vett részt tudományos konferenciákon. Tevékenyen bekapcsolódott az amerikai magyarság közéletébe, a magyarságtudomány amerikai és hazai művelésébe. 1989 júliusában a hivatalos jelölttel szemben a Társadalomtudományi Kar dékánjává választották. Számos írása jelent meg a magyar, angol, amerikai történelemről és Magyarország nemzetközi kapcsolatairól, elsősorban a XIX. század közepétől a második világháború végéig terjedő időszakot felölelve. Fő műve az 1986-ban megjelent *Elvesztett presztízs. Magyarország megítélésének változása Nagy-Britanniában 1894–1918*. Számos hazai és külföldi szakmai és tudományos egyesületnek a tagja. Az 1980-as években a TIT budapesti történelmi szakosztályának elnöke volt. Az MDF alapító tagja (1988), annak első országos gyűlésén a szervezetet irányító választmány tagjává választotta. 1989 őszén vette át az MDF külügyi bizottsága vezetését. 1990. május 23-án nevezték ki Magyarország külügyminiszterévé, irányította a Magyar Köztársaság külpolitikáját, Kelet-Közép-Európában a külügyminiszterek doyenje volt. Szerepe volt az egyoldalú külpolitikai orientáltság megszüntetésében, a demokratikus kormányokkal való szoros kapcsolatok kiépítésében, a visegrádi együttműködés kialakításában és Magyarország Európába való reintegrációjának előmozdításában. A Magyar Köztársaság Kormánya nevében számos európai országgal megkötött szerződésre tette kézjegyét. Tevékenységéért több állam magas kitüntetésben részesítette.

Kádár Béla

1934. március 21-én született Pécsen. Édesapja néhai Kádár Lajos, elemi iskolai igazgató. Édesanyja néhai Schmidt Teréz háztartásbeli volt. Felesége dr. Dezső Patrícia pszichológus. Elemi és középiskoláit Pécsen végezte. 1956-ban szerzett diplomát a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. Az ELTE Bölcsészkarán vendéghallgatónak történelmet és spanyolt hallgatott. Angol, spanyol, német nyelvből felsőfokú, orosz, portugál nyelvből középfokú állami nyelvvizsgát tett. 1970-ben kandidátusi, 1980-ban nagydoktori tudományos fokozatot szerzett.

1956–58 között a Magyar Nemzeti Bank Nemzetközi Gazdasági Főcsoportján, 1958–1960 között az Elektroimpex Külkereskedelmi Vállalat Közgazdasági és Piacutató Osztályán dolgozott. 1960–65 között a Konjunktúra és Piacutató Intézetnél

a fejlődő országokat kutató csoport vezetője, 1965–68 között az MTA Afro-Ázsiai Kutatóközpontjának, illetve annak átszervezése során kialakított Világgazdasági Kutatóintézetnek a munkatársa, tudományos osztályvezető, kutatási igazgató. 1988–1990 között a Tervgazdasági Intézet igazgatója. 1957–1965 között az ELTE spanyol szakán leíró nyelvtant és latin-amerikai történelmet oktatott.

1967–68-ban Ford ösztöndíjjal egy évet az USA-ban töltött, nagyrészt a Harvard Egyetemen. 1970-ben fél évet oktatott az állami egyetem vendégtanáraként. 1971–72-ben perui meghívásra három féléven át a limai San Marcos Egyetem vezető tanáraként világgazdaságtan és gazdaságpolitika tárgyakat oktatott. Számos előadást tartott mintegy 70 külföldi egyetemen és kutatóintézetben.

Tudományos munkája a gazdasági növekedés folyamatának, irányításának és a nemzetközi gazdasági együttműködés irányzatainak, tapasztalatainak tanulmányozására összpontosult. Eddig 8 könyve (ebből kettő angol nyelven), 400 tanulmánya és cikke (ebből 90 idegen nyelven) jelent meg. 1984-ben a Latin Amerikai Kutatóintézetek Európa Tanácsának választott alelnöke, az MTA Közgazdaság- és Politikatudományi Bizottságának tagja, 1990-től a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke. 1990. május 23-i hatállyal kinevezték a nemzetközi gazdasági kapcsolatok miniszterévé. 1985-ben MTA akadémiai nagydíjat, 1993-ban a Német Gazdaságpolitikai Klub döntéseként Szociális Piaccgazdaságért díjat kapott. 1993-ban a limai San Marcos Egyetem díszdoktorává avatták.

Keresztes K. Sándor

1944. augusztus 31-én született Kolozsvárott. 1944 szeptemberében a front elől menekülve anyai nagyszüleihez költöztek Budapestre. Édesapja dr. Keresztes Sándor, végzettségét tekintve jogász, a Kereszténydemokrata Néppárt vezető politikusa, 1990–1994 között a Magyar Köztársaság vatikáni nagykövete. Édesanyja Rác Erzsébet óvónő. Hét testvére van. Nős, felesége Józsa Mária. Házasságukból 3 gyermekük született: Júlia (1970), János (1972), András (1976).

Neveltetésében meghatározó szerepet játszott édesapja politikai múltja és szülei katolikus világnézete. Az általános iskolát Budafokon, a középiskolai tanulmányait a budapesti Piarista Általános Gimnáziumban folytatta. 1962-ben szerzett érettségi bizonyítványt. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemre helyhiány miatt nem vették fel, így egy évig az MTA Régészeti Kutatócsoportjának műszaki osztályán rajzolóként dolgozott. 1963-ban felvételt nyert a Műszaki Egyetem esti tagozatára, melyet 1965-ben nappali tagozaton folytatott. 1969-ben szerzett építészmérnöki diplomát. Német és angol nyelvismerettel rendelkezik.

Az egyetem elvégését követően a Győri Tervező Vállalatnál kezdett dolgozni. Elsősorban ipari és lakóépületekkel foglalkozott. 1974-től 12 éven át Győr Város

Tanácsa városfejlesztési csoportját vezette. Közben 1976-ban városépítési-városgazdasági szakmérnöki képesítést szerzett. 1986-ban visszament ahhoz a vállalathoz, ahol kezdte a munkát, 1990. májusig ott dolgozott városrendező osztályvezető beosztásban.

A Magyar Demokrata Fórumban 1988-tól folytatott politikai tevékenységet. 1989–1990-ben az országos elnökség tagjaként, majd alelnökeként, 1990–1994 között az MDF országgyűlési képviselője a Győr-Sopron-Moson megyei listán. 1990. május 23-tól környezetvédelmi és vízgazdálkodási, 1990. szeptember 15-től hatásköri átszervezés folytán környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 1993. február 22-ig.

Kiss Gyula

1954-ben született Miskolcon. Iskoláit szülőföldjén, Felsőzsolcán és Miskolcon a Zrínyi Ilona Gimnáziumban végezte, itt is érettségizett. Tanulmányait a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatta. Az egyetem elvégzése után az ügyvédi pályát választotta. Szakvizsgája után 1982-től a szülőhelyéhez közeli Szikszón folytatott ügyvédi gyakorlatot. Szakmai érdeklődése elsősorban a polgári jogi területek irányába fordult.

A rendszerváltozás előtt politikai pártnak nem volt a tagja. 1989-ben belépett az FKGP-be. Az 1990. évi országgyűlési választások idején az FKGP BAZ megyei választási irodáját vezette. Az FKGP Országos Nagy Választmánya 1990 áprilisában a párt országos főtitkárává választotta. A Kiszgazdapárt képviselőjeként részt vett a koalíciós tárgyalásokon. 1990 decembere és 1991 júniusa között az FKGP alelnöke.

Az Antall József vezette új demokratikus kormányzat megalakulásától kezdve, 1990. május 23-tól tagja. 1991 januárjáig tárca nélküli miniszter. Irányítása alatt valósult meg a kárpótlási és kárrendezési folyamatok elindítása, a hozzátartozó intézményrendszer: Kárpótlási Hivatal, kárrendezési hivatalok létrehozása, az ifjúsági és a nemzetiségi kormányzati szakterületek kimunkálása.

1991 januárjában munkaügyi miniszterré nevezték ki. Ugyanakkor korábbi megalapozó tevékenységéből adódóan a kárpótlási folyamatok végrehajtását a kormányzati szinten koordináló miniszteri bizottság elnöki tisztjét is betöltötte.

Irányítása alatt került sor a munkaügyi intézményrendszer korszerű, a piacgazdasági viszonyoknak megfelelő kiépítésére. Vezetésével készültek el az ehhez szükséges törvények és jogszabályok, így például a foglalkoztatási, szakképzési és a munkavédelmi törvény. Minisztersége alatt készült el a foglalkoztatás egész területét érintő átfogó törvénycsomag: a Munka Törvénykönyve és a Közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény. Megvalósult a felnőttképzés, illetve átképzés és elkezdődött, részben megvalósult a munkaerőpiaci képzést szolgáló átképzőközpontok

intézményrendszerének kiépítése. Szerepe van abban is, hogy a Magyar Köztársaság nemzetközi munkaügyi kapcsolatai 1991 óta nagymértékben kiszélesedtek.

Kónya Imre

1947. május 3-án született Budapesten. Nős, két fiúgyermek apja.

Az ELTE jogi karán szerzett diplomát – summa cum laude minősítéssel – 1971-ben. A demokratikus választásokig ügyvédként dolgozott. 1988-ban lépett be a Magyar Demokrata Fórumba, ezt megelőzően politikai pártnak nem volt tagja. Az 1990-es választások előtt a Független Jogász Fórum megalakítójaként és annak vezetőjeként vált ismertté. Szervezte és összehangolta az Ellenzéki Kerekasztal munkáját, amely a Független Jogász Fórum felhívása nyomán 1989. március 22-én jött létre és a 8 legfontosabb ellenzéki szervezetet tömörítette az MSZMP-vel szemben a békés átmenetet biztosító tárgyalásokon. Az 1990-es választásokat megelőzően részt vett a Választási Etikai Kódex megalkotásában.

A parlamenti demokrácia, a jogállamiság és a szociális piacgazdaság, valamint az európai integráció és a transzatlanti gondolat elkötelezet híve, a Magyar Demokrata Fórumon belül a centrumot képező politikai irányhoz tartozott. Az MDF megyei listavezetőjeként szerzett országgyűlési mandátumot.

1990-től a Magyar Demokrata Fórum országgyűlési képviselőcsoportjának elnöke. 1993-tól az MDF alelnöke, 1993. december 21-től belügyminiszter.

Kupa Mihály

1941. április 3-án született Budapesten. Apja, id. dr. Kupa Mihály, anyja dr. Kupa Mihályné született Kalotaszegi Erzsébet banktisztviselő, majd tisztviselő voltak. Két testvére van, húga közgazdász, az öccse jogász. Nős, négy gyermek apja.

Iskolai tanulmányait a Városmajor utcai Általános Fiúiskolában, majd a Petőfi Sándor Általános Fiúgimnáziumban folytatta. 1959-ben középiskolai tanulmányai befejezésétől 1956-os forradalmi szerepvállalása miatt eltiltották. 1958-ban a Fővárosi Bíróság „rendszer elleni szervezkedésben való részvétel miatt” végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte. 1959-ben a Budapesti Erdőgazdaságnál, majd 1959-től 1969-ig a Chinoin Gyógyszergyárban dolgozott. 1961-ben szervesvegyipari szakmunkás képesítést szerzett, 1964-ben a Dolgozók Önálló Gimnáziumában kitűnő eredménnyel érettségizett. 1964-ben kezdte meg tanulmányait a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem esti tagozatán, ahol az általános elméleti szakon 1969-ben jó eredménnyel oklevelet szerzett.

1969 áprilisától a Központi Statisztikai Hivatal Fővárosi Igazgatóságán dolgozott előadóként, majd csoportvezetőként. 1971-től a KSH Közgazdasági Osztályán dolgozott főelőadóként, ahol főként az állami költségvetéssel foglalkozott. 1975-től

a Pénzügykutató Intézetbe került először tudományos munkatársi, majd főmunkatársi beosztásba. 1981-től tudományos osztályvezető, 1982-től igazgatóhelyettes. 1984-ben Angolában tanácsadó, majd ugyanezen évben átkerült a Pénzügyminisztériumba, ahol először osztályvezető-helyettes, majd főosztályvezető. Az Adóreform Titkárság megalakulásakor annak vezetője, majd az Államháztartási Reform Titkárság vezetője lett. 1990 júliusában távozott a pénzügyminisztériumból, a DRT Hungáriához, ahol ügyvezető igazgatóként dolgozott.

1971-től foglalkozott a költségvetés és jövedelemszabályozás elméleti és gyakorlati problémáival. 1975-ben *summa cum laude* minősítéssel egyetemi doktori címet szerzett. *Az állami költségvetés és a decentralizált pénzalapok szerepe a népgazdaságban* című értekezésével. 1980-ban *Költségvetés, jövedelemszabályozás, népgazdasági folyamatok* címmel tudományos értekezése jelent meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál. Ezt követően is számos publikációja jelent meg különböző szaklapokban. 1957 óta tagja a Magyar Numizmatikai Társaságnak, 1975-től a Magyar Közgazdasági Társaságnak.

1981-től részt vett a Nemzetközi Közgazdaságtudományi Intézet munkájában, ennek keretében több országban tartott előadást. 1981-ben tagja lett annak a szakértői bizottságnak, amely a Nemzetközi Valutaalappal folytatott tárgyalásokon a magyar államot képviselte.

1990. december 20-tól pénzügyminiszter, 1991-től a Kormány Gazdasági Kabinetjének elnöke, mint a Magyar Köztársaság Kormányának pénzügyminiszterét az Európai Beruházási és Fejlesztési Bank (EBRD) Kormányzótanácsa 1992. évi tavaszi közgyűlése alkalmával a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap Kormányzótanácsa megválasztotta a Kormányzótanács elnökévé. Mindkét címet pénzügyminiszterként viselte. 1993. február 11-ei hatállyal a köztársaság elnöke saját kérelmére felmentette pénzügyminiszteri tisztségéből. Az MDF támogatásával függetlenként vállalta a képviselőjelöltséget, és 1991. szeptember 15-én időközi választás második fordulójában választották képviselővé. Az MDF-frakcióból kilépett.

Latorcai János

1944. május 9-én született Békésen. Nős, felesége Ujházi Aranka. Két gyermekük született. Csaba 1976-ban, Zsombor 1980-ban. Az általános iskolát Endrődön, a középiskolát a mezőtúri Dózsa György Gimnáziumban végezte kitűnő eredménnyel. Kitűnőrendűsége alapján elnyerte a Művelődésügyi Minisztérium „Kiváló Tanuló” kitüntetését. 1965-ben kitüntetéses oklevéllel végezte az Esztergom-Kenyérmezői Felsőfokú Vegyipari Gépészeti Technikumot. 1967. szeptember 1-től felsőfokú technikum tanulóival beszámításával felvételt nyert a Nehézipari Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Kara vegyipari-gépészeti szakára, ahol 1971-ben kitűnő eredmény-

nyel vizsgázott. 1975. október 6-án summa cum laude eredménnyel védte meg doktori értekezését.

Oklevele megszerzésétől 1971-ig a Textilipari Kutató Intézet Vegyi-Gépkísérleti Főosztályán mint tudományos munkatárs dolgozott. 1971–1975 között az Élelmiszeripari Főiskolán tanársegéd. 1975-ben került a Munkaügyi Minisztérium Szakoktatási Pedagógiai Intézetébe mint osztályvezető-helyettes, tudományos munkatárs. 1976-tól 1989-ig a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Kar Gépszerkezettani Intézetben dolgozott adjunktusként. 1989. április 1-től előbb másod-, majd 1989. július 1-től főállásban a FÉG Gázkészülékjavító és Szolgáltató Leányvállalat fejlesztési főmérnöke. 1990. február 1-től a Fegyver- és Gázkészülékgyár gyártásfejlesztési főmérnöke, majd pedig vezérigazgatója. 1991. szeptember 1-től főosztályvezető az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumban. 1992 júliusától kinevezéséig a Rába Magyar Vagon és Gépgyár Rt. igazgatóságának elnöke. Szakmai irodai tevékenységét 11 könyv, illetve egyetemi és főiskolai jegyzet, 14 szakcikk, több bírósági műszaki szakértés, hazai és külföldi konferenciákon tartott előadás, több országban bejelentett és elfogadott szabadalom, valamint nagyszámú kutatási jelentés és műszaki terv fémjelzi. 1993 februárjáig tagja volt a Budapesti Műszaki Egyetem tanácsának és a Bay Zoltán Alapítványi Kuratóriumnak. 1993. február 24-i hatállyal nevezték ki ipari miniszterré.

Schamschula György

1944. augusztus 20-án született Fóton, ahová a főváros szülészeti klinikáit a bombázások miatt kitelepítették. Édesapja, Schamschula György mérnökként dolgozott. Felmenői monarchiabeli katonatisztek voltak, akik házasság révén kerültek Magyarországra. Édesanyja, Kornis Livia egy polgárosult régi magyar köznemesi családból származott. Egy testvére született, Mihály (1935-ben, aki 1956-ban elhagyta az országot, jelenleg Dél-Amerikában élő üzletember). 1971-ben vette feleségül Barabás Gizella üzemgazdászt. Gyermekük: Virág (1973), György (1975). Az általános iskolát Budapesten végezte. 1962-ben érettségizett a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban. Tanulmányai alatt egy évet Ausztriában töltött közgazdász gyakornokként és azután 1968-ban szerzett közgazdasági diplomát a Közgazdaságtudományi Egyetem ipar szakán. 1975-ben levelező úton a JATE Állam- és Jogtudományi Karán jogászdiplomát szerzett.

Első munkahelyén, az Országos Kőolaj- és Gázipari Trösztnél 1974-ig dolgozott mint csoportvezető. Ezt követően előbb a Fővárosi Vízműveknél, majd a Kéményseprő és Tüzeléstechnikai Vállalatnál helyezkedett el, ahol 1983-ban gazdasági igazgatóhelyettesek nevezték ki. 1988-tól képviselővé választásáig a tüzeléstechnikai vegyszerek előállításával és forgalmazásával foglalkozó Transfix Tüzeléstechnikai

Kft.-nél dolgozott mint ügyvezető igazgató. Az Országos Magyar Vadászati Védegyelet tagja. 1988 szeptemberétől tagja a Magyar Demokrata Fórumnak, ahol a Budapest V. kerületi szervezet elnökségébe választották, majd az MDF első országos gyűlésén a választmányba delegálták. 1990. január 26-án Antall József, az MDF elnöke gazdasági tanácsadójának nevezte ki. Az 1990. évi választásokon megszerezte Budapest Belváros országgyűlési képviselői mandátumát. 1991. január 27-én kinevezték a Munkaügyi Minisztérium politikai államtitkárává, majd 1993. február 23-án közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszterré.

Surján László

1941. szeptember 7-én született Kolozsvárott. Édesapja Surján László orvos, a magyarországi cserkészmozgalom egyik vezetője. Édesanyja Göttinger Margit orvos. Testvérei: Péter fizikus (1955), György orvos (1958). 1966-ban feleségül vette Sverteczky Zsófia orvost. Három gyermekük született László (1967) Zsófia (1970) Orsolya (1975).

Az általános és középiskoláit Budapesten végezte. 1959-ben érettségizett a budapesti Piarista Gimnáziumban. Ezt követően három éven át teológiát hallgatott, majd beiratkozott a Budapesti Orvostudományi Egyetemre, ahol 1969-ben általános orvosi diplomát szerzett. 1970-től az Orvostovábbképző Intézetben dolgozott, itt szerzett szakképesítést patológiából 1973-ban. 1969–1972 között asszisztens, 1972–81-ig tudományos munkatárs, 1981–86-ig tudományos főmunkatárs, 1986–1990-ig docens. 1981 óta az orvostudományok kandidátusa. 48 publikációt írt, nagy részüket angolul. Számos tudományos társasági tagsága mellett – magyar Patológusok Társasága, Magyar Anatómusok Társasága, Magyar Elektromikroszkópos Társaság, Európai patológus Társaság, Collegium Ort-Rhino-Laryngologicum Amicitiae Sacrum tagja a Márton Áron Társaságnak és 1987–1990 között alelnöke a Nagycsaládosok Egyesületének.

1992 szeptemberétől egy évig az Egészségügyi Világszervezet Európa Regionális Bizottságának elnöke volt. 1989-ben belépett a Kereszténydemokrata Néppártba, 1990-ben a párt elnökévé választották. Országgyűlési képviselő volt, 1993 januárjától az Európai Kereszténydemokrata Unió (EUCD) elnöke. 1990 májusától volt a Magyar Köztársaság népjóléti minisztere.

Szabó Tamás

Halimbán, egy bakonyi kis faluban született 1953-ban. Szülei – Virth Julianna és Szabó Imre – második fiaként. Szülei munkásként dolgoztak. Az 1960-as évek közepén költöztek a Balatonhoz, Balatonalmádiba. Ifjúsága, felnőtté válása, családjának e vidékhez köti.

Tanulmányai színtere a veszprémi Lovassy László Gimnázium, majd a Közgazdaságtudományi Egyetem Pécsen és Budapesten. 1978-ban diplomázott, 1983-ban egyetemi doktori címet szerzett.

1973-ban feleségül vette Becker Hajnalkát. Két gyermeket – Kalliopét, aki 1975-ben és Orsolyát, aki 1977-ben született – neveltek fel. Családjával a Balaton mellett élnek.

Dolgozott a vendéglátásban, bányavállalatoknál. Volt általános iskolai tanító és tanított középiskolában. Egy kereskedelmi cég egyik vezetője volt a politikai rendszer megváltoztatásának hajnalán. A jogállam és a demokrácia kezdetéig nem vett részt a politikában. 1988-ban a Magyar Demokrata Fórum munkájába kapcsolódott be. 1989-ben vezetésének – elnökségének – tagja lett, 1991-től alelnöke.

1990-ben az Észak-Balaton egyéni körzetében országgyűlési képviselővé választották. 1990-től a munkaügyi, 1991-től a pénzügyi politikai feladatokat látta el. 1992-től miniszterként a privatizáció irányítása volt a feladata Antall József, majd Boross Péter kormányában. Munkájában a Széchenyi István-i elv vezeti: A tett az első, a szó a második.

IRODALOMJEGYZÉK

- Antal László – Bokros Lajos – Csillag István – Matolcsy György: *Fordulat és reform. Közgazdasági Szemle*, 1987. 06., 642–663.
- Antalóczy Katalin – Botos Katalin: *Lesz-e konvertibilis a forint? A klíringtól a konvertibilitásig*. Budapest, KJK, 1990.
- Bagi József: *A hivatásos katonák képzésének rendszere, a képzés intézményei az orosz fegyveres erőknél*. Felderítő Szemle, 2008. március.
- Bárány Anzelm et al.: *A magyarországi médiaháború története – Média és politika 1989–2010*. Budapest, 2013.
- Bátonyi Gábor: *A Duna konföderáció gondolata a két világháború közti Magyarországon*. Alföld, 1985. 8., 35–42.
- Bod Péter Ákos – Nagy Zoltán: *A verseny pártolásáról és a honi ipar védelméről*. Hitel, 1989. 2. évf. 2. szám, 36–37.
- Botos Katalin: *Pénzügyek a KGST-ben*. Budapest, KJK, 1978.
- Botos Katalin: *Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány*. Budapest, KJK, 1987.
- Botos Katalin: *Eladósodási probléma a világ gazdaságban*. Budapest, Interpress, 1987.
- Botos Katalin – Patai Mihály – Szalkai István: *Pénzügyek és nemzetközi gazdasági kapcsolataink*. Budapest, KJK, 1980.
- Bozóki András: *Az Ellenzéki Kerekasztal*. In: *Tiszta lappal: A FIDESZ a magyar politikában 1988–1991*. Budapest, Centrum Nyomda, 1992.
- Bozóki András (főszerk.), Elbert Márta (et al. szerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. Budapest, Magvető Kiadó, 1999–2000.
- Brandenburg, Hans-Christian: *Die Geschichte der HJ. Wege und Irrwege einer Generation*. Köln 1968.; Michael H. Kater: *Hitlerjugend*. Darmstadt 2005.
- Csengey Dénes: *Szegényen, szabadon, szeretetben: válogatás Csengey Dénes írásából*. (Szerk. és vál.): E. Román Kata. Budapest, Válasz, 2003.
- Dobrovits Mihály – Kende Tamás: *Távol Moszkvától. Utak a jelicini és Jelcin utáni Oroszország megértéséhez*. Beszélő, 2001. 1., 34–55.
- Donáth Ferenc: *A monori találkozóról*. Kritika, 1992. 1., 29.
- Dutka Judit: *Nemzeti dimenzióban gondolkodni. Entz Géza művészettörténésszel beszélget Dutka Judit*. Budapest, Kairosz, 2011.
- Erős Vilmos: *I. Tóth Zoltán (1911–1965)*. Korunk, 2011. 5., 80–84.
- Füzes Miklós (szerk.); Hantó Zsuzsa, Füzes Miklós (gyűjt. és vál.): *Dokumentumok a hortobágyi zárt munkatáborokról, 1950–1960*. Közread.: a Hortobágyi Kényszermunka Táborokba Elhurcoltak Egyesülete, Budapest, Alterra, 2002.

- Gulyás Gyula, Gulyás János összeáll.: *Törvénysértés nélkül: A hortobágyi munkatáborok (1950–1953) filmszociográfiájának dokumentumai*. Budapest, Láng Kiadó, 1989.
- Hettyey András: *A német külpolitika és Magyarország euroatlanti integrációja az Antall-kormány éveiben*. http://real.mtak.hu/29149/2/nemet_kulpolitika_es_magyarország_euroatlanti_integracioja_az_antall-kormany_eveiben.pdf
- Hiller István – Németh Alajos: *A háború és a felszabadulás krónikája. Sopron, 1941–1945*. Soproni Szemle, 1978. 2. sz., 97–128.; 3. sz., 193–220.; 4. sz., 289–320.
- Janics Kálmán: *A hontalanság évei: a szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945–1948*. Európai Protestáns M. Szabadegyetem, München, 1980.
- Kajdi József – Marinovich Endre – Müller György szerk.: *Az Antall- és Boross-kormány tisztségviselői almanachja*. Budapest, Miniszterelnöki Hivatal, 1994.
- Kádár Béla: *A hagyatéék*. Külgazdaság, 1990. 5., 4–16.
- Keleti György: *A szovjet csapatkivonás története*. In: Honvédségi Szemle 1992. 4., 26–35.
- Keskeny Linda: *Az amerikai–magyar diplomáciai kapcsolatok. 1990–1994*. Polgári Szemle, 2011. április. <http://polgariszemle.hu/archivum/58-2011-aprilis-7-evfolyam-2-szam/435-az-amerikai-magyar-diplomaciai-kapcsolatok-1990-1994>
- Király Béla: *Amire nincs ige. Visszaemlékezések. 1912–2004*. Budapest, HVG könyvek, 2004.
- Király Béla: *Honvédségből néphadsereg. Személyes visszaemlékezések, 1944–1956*. Párizs, Magyar Füzetek, 1986.
- Kodolányi János: *Julianus barát*. Budapest, Athenaeum, 1938.
- Koncz Katalin: *Nők a Parlamentben. 1990–2014*. 2014. 6., 513–540.
- Konrád György – Szelényi Iván: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Budapest, Gondolat, 1978.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád: *Magyar lelkiállapot*. Végeken Kiadó, Bp., 1995.
- Ifj. Korsós Antal: *Jogászpórtrek*, Budapest, 2002.
- Kozma László: *Gyökerek és fények. Kozma Imrével beszélget Kozma László*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2008.
- Kulin Ferenc: *A paktum fantom. Az MDF–SZDSZ pártközi megállapodás és világpolitikai háttere*. Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2016.
- Id. Kupa Mihály (1906–1996): *Kétszáz éves a hazai papírpénz*. Budapest, 1960.
- Magyar Katolikus Püspöki Kar: *II. János Pál Magyarországi látogatása*. Budapest, MKPK Sajtóirodája, 1991.
- Makkai László: *I. Tóth Zoltán*. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok osztályának közleményei 8. kötet, 1956–58., 157.
- Mezősi Károly: *Adatok a Petőfi-genezishez*. Irodalomtörténet, 1960., 361–364.

- Móser Zoltán: *Írott képek – 77 portré*. Budapest, 1997.
- Müller Rolf: *A monori találkozó 1985 – jelentések tükrében*. Kritika, 2000. június, 33.
- Pesovár Ernő: *In memoriam Martin György*. Etnográfia, 1987., 149–152.
- Pesovár Ferenc: *Béres vagyok, béres: Fejér megyei népzene*. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1982.
- Pesovár Ferenc: *A juhait kereső pásztor: Fejér megyei néptáncok*. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1983.
- Polgárdy Géza: *275 esztendeje született Bod Péter*. Honismeret, 1987., 6–8.
- Sík Endre: *Robin Hood, a keselyű – két év után a taxisblokádról*. Szociológiai Szemle, 1993. 141–148.
- Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán (szerk.): *Taxisblokád: egy belpolitikai válsághelyzet története 1–2*. Lakitelek, Antológia, 2015.
- Szabad György: *In memoriam I. Tóth Zoltán*. Magyar Szemle. 2007. 03. 09. http://www.magyorszemle.hu/cikk/20070309_in_memoriam_i_toth_zoltan.
- Szabó Máté: *A taxisblokád utóélete*. In: Szociológiai Szemle, 1993. 121–148.
- Szesztay András: *Az ügy*. Páty, Szilva és Tsa Kft., 2017.
- Szilágyi Ákos: *A birodalom szétesése*. História, 2001. 9–10., 24.
- Szoboszlai György (szerk.): *Az 1985. évi országgyűlési választások politikai tapasztalatai*. Budapest, 1985.
- Tatjana Tolsztaja: *Jelcin és Gorbacsov*. Magyar Lettre, 1995. ősz, 76–78.
- Tilkovszky Lóránt. *A fegyveres SS magyarországi toborzóakciói*. Hadtörténelmi Közlemények, 1973. 1., 43.
- Tóth Imre: *Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában (1922–1939)*. Századok, 2004. 6. 1360.
- Tóth Eszter Zsófia: *Antall József útja a miniszterelnökségig*. Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2015.
- Vargha Balázs, Nagy András, Perczel Anna (szerk.): *Duna: egy antológia*. Duna Kör, 1988.
- Vass Csaba: *Hatalom, szakralitás, kommunikáció. Kommunikáció- és médiaelméleti tanulmányok*. Budapest, Kölcsey Intézet, 2005.
- Vass Csaba: *Az utolsó kényszerszavazás: Elemzés a 85-ös „választásokról”*. Budapest, Folió, 1990.
- Virt László: *A balladás ember Budapesten – Kallós Zoltán*. Honismeret, 1985., 49–50.
- Wiegandt Richárd: *Egy kistigris: Taivan*. Magyar Tudomány, 1993. 3., 343–353.

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
A kötetet gondozta Kopácsy Gergely
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten